

Šo programmu finansē
Eiropas Savienība

LATVIJA
LIETUVA
BALTĶĒVIJA
2014-2020

SENO AMATU JAUNĀ DZĪVE

Tradicionālās amatu prasmes Dvinas/Daugavas ielejā

Naujenes Novadpētniecības muzejs

SENO AMATU JAUNĀ DZĪVE

Tradicionālās amatu prasmes Dvīnas/Daugavas ielejā

Daugavpils novads
2021

**DAUGAVPILS
NOVADA
DOME**

Izdevums tapis projekta ENI-LLB-1-216 „Seno amatu jaunā dzīve” ietvaros. Grāmatas mērķis ir prezentēt sabiedrībai projekta realizācijas gaitu un rezultātus. Izdevums sastāv no 3 nodaļām. Nodaļā „Pagātne” ir sniegts ieskats etnogrāfiskās ekspedīcijas un nometņu norisē, publicēti projekta zinātniski pētnieciskā darba un nemateriālā kultūras mantojuma ekspertu darba rezultāti. Nodaļā „Tagadne” ir aprakstīta 3 muzeju kolekciju veidošana, sniegts projekta ietvaros iepirkto eksponātu raksturojums. Nodaļa „Nākotne” iepazīstina lasītāju ar muzejpedagoģisko programmu izstrādi, to mērķiem un uzdevumiem.

Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas pārrobežu sadarbības programma Eiropas kaimiņattiecību instrumenta ietvaros 2014.–2020. gadam ar Eiropas Savienības finansiālo atbalstu veicina Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas organizāciju sinerģisku partnerību. Programmas stratēģiskais mērķis ir stiprināt attiecības, paaugstināt kapacitāti un dalīties pieredzē starp cilvēkiem un organizācijām, īstenojot kopīgus projektus ar mērķi paaugstināt vispārējo dzīves kvalitāti pierobežas reģionos. Programmai piešķirtais ES finansējums ir 74 miljoni eiro.

Eiropas Savienības dalībvalstis ir nolēmušas apvienot savu kompetenci, resursus un likteņus. Kopā tās ir izveidojušas stabilitātes, demokrātijas un ilgtspējīgas attīstības zonu, vienlaikus saglabājot kultūru daudzveidību, toleranci un personiskās brīvības. Eiropas Savienība labprāt dalās savos sasniegumos un vērtībās ar valstīm un cilvēkiem aiz ES robežām.

INĀRA MUKĀNE

Daugavpils novada Kultūras pārvaldes vadītāja

Tradicionālās amatu prasmes aizvien ir labi pamanāmās lauku kultūrvīdē, kur daudzas ģimenes rūpīgi glabā no paaudzes paaudzē nodotās austās segas, izšūtos galdautus, smalkos tamborējumus un daudzas citas mīļu roku darinātas lietas. Par māju saimnieku prasmēm un gadsimtos koptajām vērtībām ik uz soļa vēsta Latgales ainava, kur katru nācēju dzīvespriecīgi sveicina viensētas ar krāsainiem kokgriezuma rakstiem un prasmīgu amatnieku darinājumiem.

Amatniecības bagātais pūrs ir gan katras ģimenes, gan Latvijas kultūras daļa. Lai tautas lietišķajā mākslā uzkrātais kultūras mantojums nepazustu, lai amatu tradīcijas turpinātos un lai mēs spētu nākamajām paaudzēm veidot izpratni par šo tradīciju estētiku un lietderīgumu, nepieciešams plašs izziņas darbs. Šādu iespēju sniedzis Naujenes Novadpētniecības muzeja rosinātais pārrobežu sadarbības programmas projekts „Dvinas/Daugavas ielejas teritorijas iedzīvotāju tradicionālo amata prasmju izpēte, saglabāšana un nodošana nākamajai paaudzei”. Sadarbībā ar Baltkrievijas partneriem bija iespēja veikt apjomīgu pētniecisko darbu un kultūrvēsturisko datu vākšanu, apzinot kopīgo un atšķirīgo Dvinas/Daugavas ielejas iedzīvotāju amatu prasmēs, kā tās saglabājušās, kādā veidā nonākušas līdz mūsdienām un ko tās nozīmē kultūrai un sabiedrībai 21. gadsimtā.

Grāmatas „Seno amatu jaunā dzīve” saturā savu vietu radusi plaša Daugavpils novada nemateriālā kultūras mantojuma daļa, ko rūpīgi apkopojusi Naujenes Novadpētniecības muzeja speciālisti. Lasot aprakstus un intervijas ar amatniekiem un viņu darbu glabātājiem, pamanām, ka amatniecības mantojums lauku sētā ir dzīvs, – daudzveidīgās rokdarbu, aušanas, adīšanas un citas prasmes saglabājušās dabiskā paaudžu saskarsmes veidā. Apbrīnu raisa lauku dzimtu gan priecīgie, gan skaudrie likteņstāsti un tas, kā sievietes visgrūtākajos laikos pie skopas gaismas prata radīt neparasti krāsainas un smalkas tekstilijas, kas vairāk līdzinās mākslas priekšmetiem, nevis sadzīves lietām.

Eiropas Savienības Pārrobežu sadarbības programma devusi vienreizēju iespēju apzināt ļoti plašu un iepriekš maz pētītu amatniecības mantojuma daļu Latvijas un Baltkrievijas pierobežas kultūrtelpā un ilgtermiņā nodrošināt tautas vēsturiskās atmiņas un prasmju saglabāšanu un nodošanu nākotnes paaudžu lietošanā.

PAGĀTNE

PAGĀTNES IZZINĀŠANA ETNOGRĀFISKAJĀ EKSPEDĪCIJĀ
UN NOMETNĒS PROJEKTĀ ENI-LLB-1-216
„SENO AMATU JAUNĀ DZĪVE”

Sievietes demonstrē lina pavediena vēršanu ar ratiņu Ilūkstes apriņķa Skrudalienas pagastā, 1927. Fotografēja Jānis Students. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums. Neg. Nr. 8740

EKSPEDĪCIJA „ETNOGRĀFISKIE RAKSTI UN TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES DVINAS/DAUGAVAS IELEJAS TERITORIJĀ”

Ekspedīcija ir nozīmīgākā metode muzeja krājuma papildināšanai. Tās norisē ir izdalāmi vairāki posmi. Pirmais ir sagatavošanās posms, kurā tiek noteikti muzeja darbinieku uzdevumi, definēts ekspedīcijas veids, izvēlēts maršruts un atzīmētas svarīgākās apsekošanas vietas. Tiek veikts priekšizpētes darbs, plānoti nepieciešamie resursi, iezīmētas muzeja misijai un ekspedīcijas tēmai atbilstošas krājuma komplektēšanas prioritātes.

Otrais posms ir lauka darbi ekspedīcijas norises teritorijā. Atkarībā no ekspedīcijas veida tiek izmantoti dažādi līdzekļi un metodes: iedzīvotāju aptaujāšana, mutvārdu dzīvesstāstu un novērojumu pieraksti, ģimenes arhīvu pētniecība, priekšmetu vākšana, apzināšana, fotofiksācija un uzmērīšana.

Pēdējais posms ir saistīts ar ekspedīcijas rezultātu apkopošanu, izvērtēšanu un pieejamības nodrošināšanu sabiedrībai – zinātniskās atskaites sastādīšanu, mutvārdu dzīvesstāstu transkripciju un ekspedīcijai veltītu pasākumu (semināru, konferenču, izstāžu) organizēšanu.

2019. gada novembrī Naujenes Novadpētniecības muzejā tika uzsākti sagatavošanās darbi kompleksai pārrobežu etnogrāfiskai ekspedīcijai Daugavpils novadā. Nakamā gada janvārī ekspedīcijas dalībnieki, kuru vidū bija muzeju darbinieki un projekta zinātniski pētnieciskā darba eksperti, devās izbraukumos uz Daugavpils novada Naujenes, Kalupes, Vaboles, Līksnas, Nīcgales, Višķu un Kalkūnes pagastiem. Ekspedīcijas laikā tika apzināti 28 teicēji, veikti mutvārdu dzīvesstāstu ieraksti, ģimenes arhīvu pētniecība, priekšmetu fotofiksācija un eksponātu vākšana.

EKSPEDĪCIJAS MĒRĶI

1. Daugavas ielejas teritorijas iedzīvotāju tradicionālo amata prasmju, etnogrāfiskā un folkloras mantojuma izpēte.
2. Seno amata prasmju pratēju, lauku amatnieku apzināšana, sākot ar 19. gs. beigām līdz mūsdienām.
3. Ar senām amatu prasmēm saistītu eksponātu apzināšana un muzeja krājuma papildināšana izstādēm „Rokdarbu tradīcijas Daugavas ielejas teritorijā” un „Podniecības tradīcijas Daugavpils novadā”.

UZDEVUMI

1. Informācijas vākšana, apkopošana, sistematizēšana par Daugavas ielejas un tās tuvākās apkārtnes iedzīvotāju tradicionālajām amatu prasmēm, prioritāri ielejas posmā, kurš izvietots Naujenes, Līksnas un Nīcgales pagastā.
2. Daugavpils novada teritorijā vēsturiski darbojošos seno amatu pratēju un lauku amatnieku saraksta sastādīšana, amatnieku vai to pēcteču apzināšana, dzimtu stāstu fiksācija, fotogrāfiju un ģimenes arhīvu izpēte.

3. Darbs arhīvu un muzeju krājumos, t. sk. LU Latvijas Vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuvē, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuvē, bibliotēkās. Arhīvu materiālu fotografēšana, skenēšana, sistematizēšana.
4. Kokapstrādes, it īpaši galdniecības, namdaru, kalēju, akmens apstrādes, klūgu pīšanas, podniecības, aušanas, adīšanas, izšūšanas u. c. rokdarbu veidu un prasmju apzināšana un muzeja kolekciju veidošana.
5. Zinātniski pētnieciskā darba veikšana pārrobežu teritorijā: Naujenes Novadpētniecības muzeja (Daugavpils novads, Latvija), Tradicionālā Poozerjes aušanas muzeja (Polocka, Baltkrievija) un Braslavas tradicionālās kultūras muzeja (Braslava, Baltkrievija) krājumos.
6. Podniecības tradīciju izpēte Daugavpils novada Naujenes pagastā. Naujenes Novadpētniecības muzeja keramikas kolekcijas zinātniskā inventarizācija un kolekcijas papildināšana.
7. Daugavas ielejas teritorijas iedzīvotāju folkloras mantojuma izpēte: folkloras materiāla un tradīciju apzināšana, īpašu uzmanību pievēršot vakarēšanas tradīcijai.

EKSPEDĪCIJAS IZPĒTES OBJEKTS

1896. gada datos par nodarbošanās veidiem Vitebskas guberņas Dvinskas apriņķī atrodama informācija par nozīmīgākajiem amatniecības veidiem. Salīdzinot ar citiem guberņas apriņķiem, vislielākais ir galdnieku skaits – 677 personas, proti, profesionāli ar galdniecību – sarežģītu mēbeļu, durvju, logu, kāpņu, arku u. c. koka masīva izstrādājumu izgatavošanu, finierēšanu, smalkiem kokapstrādes darbiem (kr. val.: столярный промысел) nodarbojās – 113 personas. Ar vienkāršu kokapstrādi – baļķu apstrādi, zāģmateriāla sagatavošanu, namu būvēšanu, būvju mezglu izstrādi un vienkāršiem galdniecības darbiem – (kr. val.: плотничество) nodarbojās 554 personas. Kā dominējošie nodarbošanās veidi uzskaitīti: skroderi – 295, kurpnieki – 281, akmeņkaļi – 223 (citur tikai 1 – 5 akmeņkaļi), kalēji – 222, biškopji – 120 un kieģeļu izgatavotāji – 102.

Vislielākais Dvinskas apriņķa iedzīvotāju skaits 19. gs. beigās (4500 zemnieku) nodarbojās ar īslaicīgu peļņā iešanu, visbiežāk sezonālu darbu Krievijas Impērijā ārpus pastāvīgās dzīvesvietas (kr. val.: отхожий промысел vai отходничество). Dvinskas apriņķī 19. gs. beigās bija vislielākais peļņā devušos cilvēku skaits Vitebskas guberņā.

Vīriešiem dodoties peļņā, mājās palika sievietes, kuru pārziņā bija ģimenes apgāde ar visu nepieciešamo, t. sk. pārtiku un apģērbu. Rokdarbu prasme sievietēm bija dzīves nepieciešamība, sadzīves apstākļu noteikta vajadzība un ikdienas darbs, ko sievietes prata pārvērst izcilā mākslas darbā, kas dzimtu tuvināja godos, radīja svētku un piederības sajūtu. Nereti tā kļuva par papildus ienākumu avotu.

Dažāda veida rokdarbi, senās amatu prasmes, kā arī nemateriālais kultūras mantojums ir ekspedīcijas galvenais izpētes objekts.

EKSPEDĪCIJAS TERITORIJAS DEFINĒŠANA

Prioritāri ekspedīcijas teritorijā ietilpst Naujenes, Līksnas un Nīcgales pagasti. Pamatā ņemta pagastu vēsturiskā teritorija 1906. gadā (avots: А. П. Сапунов. Список населенных мест Витебской губернии: издание Витебского губернского статистического комитета и Губернской Типо – литографии – Витебск, 1906). Daļa no minēto pagastu apdzīvotajām vietām, kuras uzskaitītas 1906. gada sarakstā, mūsdienās atrodas Kalupes, Vaboles, Višķu un Maļinovas pagastos. Tāpēc ekspedīciju izbraukumi organizēti arī uz šiem pagastiem. Sekundāri izbraukuma ekspedīcijas teritorijā ietilpst pārējie Daugavpils novada pagasti.

EKSPEDĪCIJAS DIENASGRĀMATA

Sagatavošanās posms 2019. gada novembris – 2020. gada janvāris

Etnogrāfiskās ekspedīcijas „Etnogrāfiskie raksti un tradicionālās amatu prasmes Dvina/Daugavas ielejas teritorijā” dalībnieki Raiņa mājā Berķenelē, 2020

Ekspedīcijas sagatavošanās posmā tika noslēgti līgumi ar zinātniski pētnieciskā darba un nemateriālā kultūras mantojuma ekspertiem un precizēts ekspedīcijas sastāvs: Naujenes Novadpētniecības muzeja darbinieki, Poozerjes Tradicionālā aušanas muzeja un Braslavas Tradicionālā kultūras muzeja (Baltkrievija) darbinieki, kuri piedalīsies kopējā izbraukumā, un eksperti.

Tika veikta pieejamās literatūras un muzejā esošo avotu izpēte. Padziļināti pētīta periodika par rokdarbniecēm Daugavpils apriņķī. Darbs notika Naujenes Tautas bibliotēkā, Latgales Centrālajā bibliotēkā un vietnē www.periodika.lv. Apzināti raksti par amatniekiem Daugavpils novada teritorijā laika posmā no 1920. – 1990. gadam. Līdz decembra beigām tika sastādīts saraksts ar vairāk kā 120 personām, kuras darbojās laika posmā no 19. gs. beigām līdz mūsdienām. Ievākta informācija par amatnieku radiem, nosprausts teicēju loks, sarunātas pirmās tikšanās un ekspedīcijas izbraukumi. Izpētīti muzeja krājumā esošie LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves (EMK) materiāli, fotogrāfiju kolekcija. Sastādīts EMK apsekojamo fondu saraksts, kas nodots pētnieciskā darba ekspertiem. Izveidota sadarbība ar Latvijas Nacionālo Vēstures muzeju un apsekota Vēstures departamenta Fotonegatīvu kolekcija.

Balstoties uz dažādiem avotiem, tika uzsākta muzejā jau esošo, ar ekspedīcijas tēmu saistītu, kolekciju apzināšana un izpēte: pinumu un keramikas kolekcijas zinātniskā inventarizācija (43 vienības) un digitalizācija (katra priekšmeta fotografēšana un apraksts). Ekspedīcijas sākumposmā ar 15 dekoratīvās keramikas priekšmetiem tika papildināta keramikas kolekcija un, sadarbībā ar Latgales Kulturvēstures muzeja speciālistiem, noskaidrota atsevišķu kolekcijas trauku autortpiederība.

Tika izdalītas vairākas ekspedīcijas tēmas, kā galvenās – podniecība un rokdarbi. Notiek informācijas vākšana par keramiķiem Staņislavu Vilcānu junioru un senioru, kā arī Vladislavu un Edvīnu Vincevičiem. Iegūta biogrāfija un epizodiskas ziņas no keramikas studijas „Latgale” izveidotāja un bijušā vadītāja, keramiķa Jāņa Žugova: „Bija 2 Staņislavi Vilcāni – tēvs un dēls, abi dzīvoja Daugavpilī un nu ir miruši. Vecākais strādāja darbnīcā Daugavpilī, jaunākajam bija darbnīca Maļinovkā”. Tika uzsākts darbs pie informācijas apkopošanas par keramikas cepli, kurš kādreiz atradās Daugavpils rajona Maļinovkas ciema Kokinos, kolhoza „Znamja Oktjabrja” teritorijā. Tika noskaidrots, ka pašlaik darbnīcā darbojas keramiķi Vinceviči (tēvs un dēls), kuri atteicās uzņemt ekspedīcijas dalībniekus. Paralēli tika iegūta informācija par iespējamo teicēju no Vilcānu dzimtas. Sarunāta tikšanās Daugavpils Māla mākslas centrā ar keramiķi Jāni Saikovski. Notika ekspedīcijas izbraukumu plānošana, iekļaujot katrā izbraukuma maršrutā vairākus teicējus.

EKSPEDĪCIJAS IZBRAUKUMU NORISE

(2020. gada janvāris – jūlijs)

Ierakstus dienasgrāmatā veica muzeja vecākā speciāliste Māra Kampāne, muzeja direktore Evita Kušīna-Koļesnika. Fotografēja ekspozīciju un izstāžu organizatore Ina Vaikule. Folkloras mantojumu fiksēja un notis pierakstīja nemateriālā mantojuma eksperte Inga Zeile.

Datums. Galvenie rezultāti

24.01.	Veikts izbraukums etnogrāfisko priekšmetu vākšanai Nīcgales pagasta Jaunajā sādžā pie vecticībnieces Anfisas Smagares. Muzeja īpašumā iegūti 14 ar senām amatu prasmēm saistīti priekšmeti, kuri piederēja Jaunās sādžas iedzīvotājiem. Īpaši atzīmējamās ar vecticībnieku kultūru saistītas tekstilijas – lūgšanu spilventiņš un izšūts dvielis.
30.01.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija Kalupes pagastā pie teicējām Initas Ivdres, Regīnas Baikas, Fraņas Morkānes un Vijas Legušas. Īpaši atzīmējama Initas Ivdras īpašumā esošā levas Kivlenieces 1918. gadā austā josta, Regīnas Baikas vecmammās Apolonijas Somas mufta, Fraņas Morkānes un Apolonijas Somas austās un ar puķēm izšūtās segas, 2 Teklas Plones austie dvieļi: 20. gs. sākuma pūra dvielis rotāts ar kroni un dvielis ar krāšņu krustdūrienā izšūtu monogrammu. Noskenētas fotogrāfijas, vērtīgākajās uzņemta ežmalas izaršana „Cīrulīšu” zemē, 1950; došanās uz baznīcu zirga pajūgā Sventē, 1991; 3 fotogrāfijas ar kāzu dalībniekiem Bisterišos, 1932; kartupeļu talka Kalupes pagasta „Keišos”, 1960.
07.02.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija Kalupes pagastā pie teicējiem Vladislava Zavadskā, Līvijas Rimšas, Silvijas Baikas. Īpaši jāatzīmē Aneles Zavadskas pūra segas, tamborētā dvieļa mežģīne ar florāliem un ornitomorfiem tēliem (raksturīga 20. gs. 30. gadu dvieļu rotājumiem), Monikas Baikas auduma šablons priekšauta formā ar uzzīmētu izšuvuma rakstu, vairāki austi lakati, kā arī fotogrāfijas ar vakarēšanas skatu un rokdarbnieci Moniku Baiku.
11.02.	Veikts izbraukums etnogrāfisko priekšmetu vākšanai Nīcgales pagasta Jaunajā sādžā pie vecticībnieka Nikolaja Vasiljeva. Muzeja īpašumā iegūts 61 ar senām amatu prasmēm saistīts priekšmets, kurš piederējis teicēja vecākiem Marfai un Agapam Vasiljeviem. Īpaši atzīmējamās ir kapu pieminekļu uzrakstu veidošanas formas (trafareti) spoguļrakstā, biškopības un kokapstrādes darbarīki.

12.02.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija pie teicējām Genovefas Mukānes un Sanitas Cirses (Kalupes pagasts) un Daces Teivānes (Līksnas pagasts). Apzinātas teicēju īpašumā esošās fotogrāfijas. Īpaši jāatzīmē Daces Teivānes mātes rakstraudzis – cimdu rakstu klade (1940. gadi), izšuvumu shēmas un zīmētie apģērbu modeļi. Apzināta liela cimdu, zeķu, segu un jostu privātkolekcija. Noskenētas vērtīgas fotogrāfijas: Līksnas baznīca, 1940; rokdarbnieces Valentīna Kurtiņa un Dace Teivāne, 1981.
12.02.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu un ziņģu ieraksts pie teicējas Virgīnijas Locikas. Īpaši atzīmējama ziņģe „Vālu, vālu vokorā”, kurā minēts Kreipānu vietvārds un personvārds (Daugavpils novads, Naujenes pagasts, Kreipāni). Ierakstīta dziesma krievu valodā, kuru dziedājis teicējas tēvs, identificēdams to kā cara armijas dziesmu, kas attiecināma uz 20. gs. sākumu (kazaku folkloru). Dāvinājumā iegūtas 7 lūgšanu grāmatas, kuras izmantotas Naujenes pagastā – Juzefovas baznīcā, kā arī pagasta kapos aizlūgumu laikā par mirušajiem un maija dziedājumos. Visas grāmatas, izņemot vienu, piederējušas Naujenes pagasta dziedātājām. Grāmatas nonākušas teicējas īpašumā, pateicoties mātai Helēnai Vilcānei, kura tās saņēmusi dāvinājumā no Jakubinku Tekļas (Teklas Locikas), Monikas Locikas, Stasjas (Virgīnijas Locikas tantes no Naujenes pagasta Sandarišķiem) un Ļoņas Ciršas.
27.02.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju fotofiksācija Naujenes pagastā pie teicējas Lidijas Grustānes. Apzināts ģimenes fotoalbums.
27.02.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija pie teicējiem Janīnas un Vjačeslava Vorošeniem (Līksnas pagasts) un Genovefas Orbidānes (Nīcgales pagasts). Īpaši atzīmējams Genovefas Orbidānes stāstījums par Nīcgales šuvēju darbnīcu un Vorošenu ģimenes stāstījums par mūrniekiem Kazimiru un Jāni Marcinkevičiem un Plāteru adatu fabriku.
05.03.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija pie teicējiem Teklas Svētiņas, Ģertrūdes Rasnačes (Kalupes pagasts), Jāņa Šalkovska (Līksnas pagasts). Pie Teklas Svētiņas dāvinājumā iegūtas 7 tekstilijas – tamborētas mežģīnes, to fragmenti, kā arī sedziņa. Jāatzīmē teicējas īpašumā esošā 20. gs. 1. puses Teklas Pudānes izšūtā sega un fotogrāfija ar Stūrīšu pamatskolas rokdarbniecēm, 20. gs. 40. – 50. gadi.
13.03.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija Līksnas pagastā pie teicējiem Silvijas Voiņas un Valentīnas Gadzānes. Pie Silvijas Voiņas dāvinājumā iegūti 17 priekšmeti – adītas zeķes un cimdi, aizkari, spilvendrānas, sedziņa. Silvija Voiņa mantoja priekšmetus no rokdarbnieces Helēnas Stašulānes. Valentīna Gadzāne saglabājusi mantojumā Monikas Skrinčas baltos darbus un 20. gs. 30. gados darinātā tautastērpa vainadziņu un austu jostu. Atzīmējama 1939. gada izlaiduma fotogrāfija Valsts Višķu dārzkopības un mājturības skolā.

26.05.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija, Vaboles pagastā, Skrindu dzimtas muzejā. Teicēja – muzeja vadītāja – Anna Lazdāne. Apsēkota Valentīnas Kurtišas cimdu kolekciju un audējas Daces Teivānes jostu kolekcija, kā arī iepazīti Vaboles pagasta krucifiksi. Īpaši atzīmējams muzeja vadītājas apkopotais video materiāls par vietējām Vaboles pagasta audējām.
27.05.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju un sadzīves priekšmetu fotofiksācija Kalkūnes pagastā, Raiņa mājā Berķenelē. Teicēja Inese Bērziņa. Īpaši atzīmējama informācija par Lūcijas Baravikas dzīves gājumu, Daugavpils Latviešu biedrības Mājturības un rokdarbu kursiem un ar tiem saistītās fotogrāfijas, kā arī viens no senākajiem apsekotajiem rokdarbiem – 1891. gadā Līksnas rokdarbnieces Matildes Brakovskas austeris un izšūts dvieļis, rotāts ar tamborētām mežģīnēm un izšūtu gadskaitli.
27.05.	Apmeklēts Daugavpils Māla mākslas centrs un keramiķu darbnīcas. Precizējoši jautājumi par Daugavpils novadā dzimušiem keramiķiem uzdoti Jānim Saikovskim un Lilijai Zeļai. Apskatīta un veikta darbu fotofiksācija izstādē „Keramika. Pinumi. Tekstilijas” (3 Tautas lietišķās mākslas studiju – „Bauska”, „Latgale” un „Klūga” radītie darbi).
10.06.	Veikts teicējas Maijas Kivlenieces (Višķu pagasts) mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts. Apsēkota liela pinumu privātkolekcija. Sagatavota meistares biogrāfija.
16.06.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, podnieka darbnīcas un keramikas fotofiksācija pie teicējiem Olgas un Valda Pauliņiem. Sagatavota keramiķu biogrāfija.
18.06.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu ieraksts, tekstiliju fotofiksācija Daugavpilī pie teicējas Rasmus Ivbulas.
14.07.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu un dziedājuma ieraksts pie teicējas Helēnas Aukstares Naujenes pagastā.
22.07.	Veikts mutvārdu dzīvesstāstu un dziedājuma ieraksts pie teicēja Jāņa Augustāna Naujenes pagastā.

EKSPEDĪCIJAS IZBRAUKUMU APRAKSTS

TEICĒJA INITA IVDRA (dz. KIVLENIECE, 1965)

Nākusi no Kalupes pagasta „Cīruļiem”

30. janvārī dodamies uz Kalupes pagasta pārvaldi, kur tiekamies ar pagasta kultūras menedžeri Initu Ivdru. Viņa aicina doties uz savām mājām „Baltači”, kuras atrodas bijušo Kalupes pagasta vēdzirnavu vietā.

Inita Ivdra pati ir rokdarbniece un šai nodarbei aktivizē Kalupes vietējos iedzīvotājus, rīkojot rokdarbu izstādes un rokdarbu meistardarbnīcas (uzstādītas ražošanas apvienības „Daiļrade” audējas Euženijas Zeiles stelles, Latvijas simtgades svinībām veltīta Baltā galdauta aušana). Viņa labi pārzina savu pagastu un vietējos cilvēkus, jau pirmajā sarunā nosaucot aktīvākās šā brīža rokdarbnieces, kas amata prasmes manto jau vairākās paaudzēs: Regīna Baika, Fraņa Morkāne, Vija Pabērza, Sanita Cīrse, Genofeva Mukāne, Anna Melne.

1) Ežmalas izaršana Kalupes pagasta „Cīruļu” zemē, 1950. Initas Ivdras ģimenes arhīvs. 2) Teicēja Inita Ivdra demonstrē mammas Valentīnas Kivlenieces austu gultas segu, 2020. 3) Ievas Kivlenieces austā josta, 1918

Inita dzimusi Kalupes pagasta „Cīruļu” mājās, kur dzīvoja kopā ar vecmammu Ievu Kivlenieci (dz. Brakovska, 1898). Vecmamma nāca no Vārkavas, kur bijušas izcilas rokdarbnieces. Viņa atceras, ka „Cīruļu” mājās stelles stāvēja vēl pagājušā gadsimta 60. – 70. gados, audusi gan vecmamma, gan Initas mamma Valentīna Kivleniece (dz. Kalēja). Vecmammai tas bija ikdienas darbs. Kā ģimenes relikvija tiek glabāta 1918. gadā vecmammā austā josta, kas vienīgā saglabājusies no darinātā pūra un vecmammā kopdarbs ar krustmeitu – 16 nītis austeris galdauts, kas klāts daudzos kalupiešu godos – kāzās un bērēs.

Arī šobrīd Initas radu saimē ir cilvēki, kas nodarbojas ar senajām amatu prasmēm – kokamatnieks Antons Kivlenieks, kurš viņai kāzu dāvanā uzmeistarojis lādi. Pati Inita ir liela adītāja un pamazām apgūst arī aušanas procesu.

TEICĒJA REGĪNA BAIKA (dz. SKRINDA, 1948)

Nākusi no Kalupes pagasta Kusiņu sādžas

Nākamā tikšanās sarunāta ar Regīnu Baiku, dažus kilometrus tālāk no Kalupes centra, dzimtas mājās „Ozoli”. Kusiņu sādžā kādreiz saimniekoja 13 saimnieki, šobrīd palikuši tikai 3. „Ozolu” māju pamati ielikti 1935. gadā, bet māja apdzīvota no 1948. gada, kad piedzima Regīna. Dzimta ir stipra, varbūt tas nāk no māju nosaukuma.

1) Teicēja Regīna Baika ar vecmammās Apolonijas Somas austu plecu lakatu un muftu, 2020. 2) Dzimtas mājas „Ozoli”, celtas 1935. gadā. Kalupes pagasta Kusiņu sādža, 2020. 3), 5) Skrindu dzimtas sieviešu „baltie darbi”, 2020. 4) Apolonijas Somas izšūtā sega, 20. gs. 1. puse

Daudzas lietas te ir ļoti senas, Regīna teic: „Cik sevi atceros, tās vienmēr ir bijušas mūsu mājās”. Šķūnī stāv droška – tēvs to restaurēja, pati Regīna krāsoja un vēl Latvijas simtgades svinībās vizināja kalupiešus. Zirga zvārguļi arī ir pārkrāsoti, tāpēc zaudējuši savu īsto skaņu.

Regīnas vecāki, Staņislavs un Antonija Skrindas, bija zemnieki, kuri apsaimniekoja 9 ha zemes un 2 ha meža. Vecāki nodzīvoja bagātu un darbīgu 90 gadus garu mūžu. „Ozoli” ir teicējas mammas Antonijas mājas. Pie mājas stāv krucifikss – „solas krusts”, datējams ar 1928. gadu. Te notika katoļu „maiņa dziedājumi” jeb dziesmas un lūgšanas, veltītas Dievmātei Marijai. 20. gs. 60. gados, būvējot ceļu, krucifikss tika pārvietots tuvāk mājām.

Ieejot mājās, redzamas simtgadīgas dzimtas goda lietas – teicējas mammas austs un izšūts zirgu dekis, dvieļi ar monogrammām un tamborētām „brečkām” (smalkām mežģinēm). Te ir vecmamma Apolonijas Somas (dz. Sauša) austs rūtainis lakats un mufta, bērnu sega apbedīšanas rituālam. Teicēja piebilst: „Cik tam ir gadu – kas to zina?”.

Teicēja atceras, ka aitas audzēja paši un vērpa vilnas diegus. Aušana notika tikai savām vajadzībām. Mamma ģimenei visu auda pati, arī vīriešiem bikses un krekli bija no pašu austas vadmalas. Regīna atceras aušanas procesu: „Mājās pie loga stāvēja stelles, un man kā bērnam lielākais prieks bija, kad vajadzēja „uzmest audeklu”. Pašiem nebija diegu i nekā. Tēvs brauca uz Ļeņingradu pārdot kartupeļus un ābolus, no turienes atveda aušanai *būmeļa* diegus un ķīmiskās krāsas. No 4 māsām ar aušanu nodarbojās vecākā Janīna. Viņa vēl auda līdz 1968. gadam. Ir saglabājušās mammas stelles. Vecmamma brālis Saušu Joņš bija galdnieks, iespējams stelles bija pašu taisītas. Saušu Joņa darinātais skapis un gulta vēl tagad stāv šķūnī.”

TEICĒJA VIJA LEGUŠA (dz. PLONE, 1956)

Nākusi no Kalupes pagasta

Vija Plone mūs sagaida pie mājām. Te vēl glabājas vecmamma Teklas Plones (1901–1972) senie rokdarbi, taču mājas ir jaunas un modernas. Tikai stāsts ļauj iedomāties lauku sētu, kur gultas klāj pēļi (gultas maiss pildīts ar dūnām), mežģinēm rotāti spilveni un gaisā virmo zāļu tēju smarža. Vecmamma Teklas Plones mājās Vija pavadīja daudzas bērnības dienas.

Vijas vecmamma ir nākusi no Kalupes pagasta Bisteru sādžas, kur Lazdānu ģimenē auga 1 dēls un 3 meitas. Savā stāstā Vija visvairāk piemin vecmammu Teklu un viņas māsu Jūliju. Abas bija izcilas rokdarbnieces. Vecmamma māsa Jūlija Cepļa bija ražošanas apvienības „Daiļrade” audēja, apbalvota ar neskaitāmiem Goda rakstiem.

Agrā jaunībā Tekla ieprecējās turpat Kalupes pagastā Ķeišu sādžā pie Antona Ploņa. Sādžā mājas bija viena pie otras: „Zem žoga palīdi un jau bijī pie kaimiņa.” Kad visi pārcēlās uz ciematiem, tad Ploņi palika tikko uzceltajās mājās.

Par vecmammu Vija teic: „Viņa varēja visu – aust, tamborēt, adīt, vārit, cept, zāles taisīt, ja vajadzēs, viņa i cūku nokauss. Vecmamma bija ļoti vispusīga, jo vectēvs bija ļoti labs, strādāja visus mājas darbus un ļāva viņai izpausties. Viņai jau toreiz vienīgajai bija rožu stādi un dažādas puķes.”

Bērnība tika pavadīta pie vecmamma un tagad Vijai ir savi novērojumi un secinājumi par sieviešu dzīvi un darbiem laukos. Veikalu nebija, nācās visu gādāt pašiem. Pa vasaru, protams, tīrums un lopi, ziemā – rokdarbi.

Aust vecmamma sāka pēc kara. Bija divas stelles. Audā savai ģimenei. Vija atceras: „Es biju

maza, 10 – 11 gadi, „es arī stellēs sēdēju uz tāda benķa. Tad, kad gāja segas, „tad tur viss vienkārši „tik ar dēli cilāju, ievēru to diegu. Sarežģītāk bija ar tepīkiem. Visi raksti bija sazmēti uz gaiši rozīga papīra, kas sadalīts milimetros, centimetros un satīts ruļļos. Pilna mājas lielā istaba bija ar tādām papīra loksniem, nu kā pusgalds. No Latvijas laikiem bija daudz saglabāties izdevumu ar rokdarbu rakstiem. Rakstos bija dažādas latviešu zīmes, bet bija tādas segas, kur imitēts vīnogu ķekars. Vecmamma ņēma par pamatu izdevumos publicētos rakstus, apmainījās ar kaimiņu rokdarbnieci Baltaci, pati zīmēja un kombinēja. Dziju krāsoja visādos veidos – bija pirktā krāsa, bet pie pirktās krāsas lika vēl kaut ko savu. Nu sīpolu mizas, tas pats par sevi saprotams. Tad kaut ko, lai dzeltenīgā nokrāsa būtu tieši tāda, kādu viņa gribēja. Tur Tekla vēl kaut kādu citu zālīti lika klāt. Visvisādas bija viltības. Tajos laikos cilvēkiem patika dzeltens un vēl modē kakao, izteikti zaļa un ķieģeļsarkana krāsa. Krāsas nebija spilgtas, bet bija ļoti skaistas”.

1) Teicēja Vija Leguša. Kalupe, 2020. 2) Teicējas vecmammās Teklas Plones (1901–1972) izšūtā monogramma, 20. gs. 1. puse. 3) – 5) Teklas Plones 20. gs. 1. pusē austu segu fragmenti

Visi Teklas Plones galdauti un palagi darināti no divām daļām. Lai arī mājās bija Zinger šujmašīna, galdautus sašuva ar rokām. Palagi bija pavisam parastā rakstā vai vispār bez tā.

Vija atceras veļas balināšanas procesu: „Vārīja veļu ziepju katlā, tad nesa uz ezeru, mērcēja, skaloja un klāja pļavā saulē.” Zināms arī gludināšanas process, pati to ir darījusi: „Bija sols, uz tā lika dvieli vai vectēva kreklu un ar rievainu rulli rullēja. Sākumā bija grūti, bet pēc tam līnu audums kļūst mīksts.”

Vijai ir savs skaidrojums dvieļa pielietojumam un izšuvuma motīviem: „Dvielus izmantoja arī kā dekorus – vienkārši karināja pie sienas, lai būtu redzams košais izšuvums vai smalkā mežģīne.

Ļoti bieži dvieļus rotāja ar krustdūrienā izšūtām monogrammām, parasti sarkanā krāsā. Tā kā lielākā daļa dvieļu tika izmantota kāzu vajadzībām, tad uz tiem parasti izšuva līgavas iniciāļus. Kalupē dzīvoja daudz poļu. Katrā ģimenē bija kāds, kam poļu saknes. Tie ieceļoja un palika šeit par kalpiem, tāpēc daudzi rokdarbu motīvi ir veidojušies poļu ietekmē – īpaši tie, kas rotāti ar izšūtiem ziediem, rozītēm."

Atceroties vecmammu, Vija uzsver: „Tekla Plone bija ne tikai rokdarbniece, bet arī zāļu sieva, dziedniece, pie kuras aprunāties par veselības problēmām nāca cilvēki no Kalupes un no Vārkavas puses. Ploņu māja atradās netālu no Kalupes ezera, gar kuru gāja neskarta pļavas josla. Pat kolhozu laikos tā palika neaparta, jo bija daļēji apūdeņota. Tur Tekla gāja pa šaurām laipiņām un lasīja dažādas zālītes. Tur auga tāda zālīte, dzelteniem ziediem, ko, paberžot starp plaukstām un pieliekot brūcei, varēja apturēt asinis. Bēniņos bija sakārtas visādas zāļu buntītes. Ķeišos auga papele. Agrā pavasarī (martā, aprīlī) viņa savāca jaunos papeļu dzinumus, kad tie vēl ir tādi sveķaini, un lika tos *šņabī*, kausētos cūku taukos un vaskā. Šīs zāles bija lopiem un cilvēkiem rētu dziedināšanai. Ploņiem bija bišu drava, un ārstēšanai tika izmantoti arī bišu produkti: bišu maize un bišu vasks. Šīs zināšanas Tekla bija pārņēmusi no onkuļa, kurš Pirmā pasaules kara laikā hospitālī kalpoja par tādu kā feldšera palīgu. Kad onkulis atgriezās no karadienesta, tad viņš Teklu jaunībā bija vadājis pa pļavām un stāstījis par zālītēm. Onkulis nodzīvoja ļoti ilgu mūžu – vecmamma teica, ka nomira 100 gadu vecumā."

TEICĒJA FRAŅA MORKĀNE (dz. SIETIŅA, 1925)

Nākusi no Kalupes pagasta „Kapčeniekiem”

Nogriežoties no šosejas, ceļš ved uz Morkonišķiem, kur dzīvo Fraņa Morkāne. Viņa pati teic, ka ir „iekāpusi” jau 96. dzīves gadā: „Kādreiz varēja pašūstīt, varēja adīt, bija rokas, bija acis. Viss kas pa maziņam: vienā dienā tas, otrā tas.. Kā bija, bija, neteikšu, ka grūti. Toreiz bija vairāk spēka, varēja darīt: atnācu no lauka darbiem, paņēmu tūliņ adatiņas vai tamboradatu vai ko. Tūlīt jau var ko padarīt.” Viņas mājās galdu klāj pašas izšūts galdauds, uz dīvāniem austas un izšūtas segas, gar dīvāna malu sakārtoti adīti cimdu un zeķu pāri. Fraņa Morkāne varēja adīt vēl pirms diviem gadiem, bet nu savos 95 gados slikti dzird, tāpēc arī dzīvesstāstu stāsta viņas meita Celīna Mukāne (dz. Morkāne).

Kad Stolipina reformas laikā cilvēki sāka pārcelties uz viensētām, Celīnas Mukānes vectēvs Fabians Morkāns uzcēla šo māju un iekopa 20 ha saimniecību. Tēvs Antons Morkāns mācījās Valsts Višķu dārzkopības un mājturības skolā, bija dārzkopis un biškopis. Viņu sauca par „Mičurinieci”. Fraņa Morkāne pēc skolas beigšanas strādāja pagastā par kasieri, pēc tam pārņēma kolhoza bišu dravu un kļuva biškope – 3 dravas bija kolhoza un 10 savi bišu stropi. Viņu visi dēvēja par „Biti”.

Visu mūžu „Kapčenieku” saimniecībā bija aitas un vēl jēri, līdz ar to daudz vilnas. Vēlāk dziju varēja iemainīt pret jau gatavu izstrādājumu Sadzīves pakalpojumu kombinātā. Laukos garajos ziemas vakaros adīja, tamborēja un izšuva. Fraņai ļoti patika izšūt segas. Viena no tām ir vēl nepabeigta. Rakstus un idejas ņēma no grāmatām, dziju krāsoja ar asinszāli, kumelīti un kļīņģerīti. Visi rokdarbi bija darināti ar tautiskiem rakstiem.

Toreiz modē bija arī rišeljē izšuvumi. Ar tiem rotāja dīvānu atzveltnes, spilvenus. Fraņa Morkāne bija vairāk adītāja, sevišķi labi padevās zeķes ar gaumīgiem krāsu salikumiem. Tās tika dāvinātas gan radiem, gan kaimiņiem. Tante no „Rasnačiem” izšuva baznīcas karogus, tēva māsa Genovefa Morkāne auda. No mammas radiem ļoti populāra audēja bija Tekla Upeniece.

1) Teicējas Celīnas Mukānes dzimtās mājas „Morkanišķi”. Kalupe, 2020. 2) Teicējas Celīna Mukāne un Fraņa Morkāne. Kalupe, 2020. 3) – 4) Morkāņu dzimtas sieviešu austu segu fragmenti, 20. gs. 1. puse. 5) – 6) Fraņas Morkānes adītās rakstainās zeķes. Kalupe, 2020

1) Teicējas Celīna Mukāne un Inita Ivdra demonstrē nepabeigtu segas izšuvumu. Kalupe, 2020. 2) – 4) Fraņas Morkānes izšūtā zirgu deķa fragmenti. Kalupe, 2020. 5) Kalupes pagasta rokdarbnieces. No kr. puses: Terēzija Pastare, Fraņa Morkāne, Monika Malnača, Marija Gadzāne un Antonija Zideņa. Kalupe, 21. gs.

Istabas stūrī stāv vecā „Zinger” šujmašīna: „Negribējās staigāt visiem kā inkubatorā, šuvām paši. Kad „Morkanišku” mājās krāšņi ziedēja „Jāzepa puķe” (amarillis), meitenes tika smuki saģērbtas tēva māsas Monikas ar puķītēm un rakstiņiem izšūtajās kleitās. Un tad tika aicināts fotogrāfs Henriks Saušs, kurš prata cilvēka dzīves svarīgākos un skaistākos brīžus iemūžināt foto. Savulaik fotografēšana bija rets notikums, tam katrs gatavojās kā dzīves galvenajai lomai, kas tika iemūžināta nākamajām paaudzēm.”

TEICĒJA LĪVIJA RIMŠA (dz. BAIKA, 1945)

Nākusi no Kalupes pagasta

Līvija Rimša savu dzimtu ir izpētījusi līdz 18. gs. vidum. Dzīves skarbie likteņi 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā ir likuši izceļot gan uz Pēterburgu, gan uz Vidzemi (pagājušā gadsimta 20. un 30. gados bija vērojama tendence Latgales iedzīvotājiem izceļot galvenokārt uz Rīgu un pārējiem Latvijas reģioniem. Laika posmā starp 1925. – 1930. gadu no Latgales izceļoja aptuveni 40 000 iedzīvotāju, toreiz Latgale šādu izceļošanu varēja *atļauties*, jo augstās dzimstības dēļ bija vērojams aptuveni tikpat liels iedzīvotāju skaita dabīgais pieaugums). „Kas lika izceļot? Apstākļi bija tādi kā pašlaik – darba nebija. Uz Pēterburgu devās vecmammās Juzefatas vīrs Pēteris Lazdāns. Viņš bija *okolotočnij nadziratel* (kr.: околóточный надзирáтель) – pilsētas policijas ierēdnis, iecirkņa uzraugs, kura pārziņā atradās okolots jeb apgabals ar 3000 – 4000 cilvēkiem. Arī vectēva māsa ir bijusi Pēterburgā un viņas vīrs apsargājis caru. Viņš Latvijā neatgriezās.”

Vecmammu Juzefatu Lazdāni (dz. Višņevska, 1877–1946) Līvija Rimša neatceras, jo viņa saslima ar plaušu karsoni un nomira 1946. gadā, Lieldienu sestdienā. Dārga piemiņa ir vecmammās Juzefatas Višņevskas izšūtais dvielis ar monogrammu „J. W.”

1) Teicēja Līvija Rimša iepazīstina ar Baiku dzimtas sieviešu rokdarbiem. Kalupe, 2020. 2) Pēc „Jūrmalas rokdarbu modes” parauga izšūts dvielis, 20. gs. 1. puse. 3) Dvielis ar krustdūrienā izšūtu monogrammu „LM” (teicējas mātes Monikas Baikas (dz. Lazdāne, 1914–2007) darinājums), 20. gs. 1. puse

Vecmamma Juzefata ir audusi segas, plecu lakatus, sagšas. Ar tām kādreiz gāja uz baznīcu. Ja kaut kur brauca zirga pajūgā, tad uzsedza uz pleciem un kājām. Vecmamma ar 3 meitām Moniku, Teklu un Leontīni dzīvoja Jūrmalā pie turīgas ģimenes. Teicējas māte Monika Benjamina kundzei (Emīlija Benjamiņa, dzimusi Simsone 1881–1941, žurnāliste, izdevēja un sabiedriskā darbiniece) iznēsājusi avīzi, bet vakaros kopā ar māsām darinājusi pūru.

Jūrmalā bija rokdarbu veikali, kuros varēja nopirkt diegus „vāverīte” un izšuvumu sagataves jeb šablonus. No pergamenta ar šablonmašīnām gatavoja sagataves dažādām tehnikām un rakstiem (ģeometriskiem, augu motīviem, monogrammām) un sižetiskiem zīmējumiem, ar kuriem apdrukāja baltu kokvilnas audumu. Gatavo šablonu uzklāja uz izšūšanai paredzētā auduma, tad uz šablona zīmējuma uzbēra krāsainu pūderi vai arī vilka pa to ar tumšā eļļā vai smērē samitrinātu lupatiņu, tā iezīmējot rakstu apakšā esošajā audumā. Līvijai Rimšai vēl ir saglabājusies šāda sagatave – audums, izgriezts priekšauta formā ar jau uzzīmētu izšuvuma rakstu.

Līvijas Rimšas mamma Monika no trim meitām bijusi lielākā rokdarbniece, viņas lielākā aizraušanās bija tamborēšana, adīšana un izšūšana. Tika aptamborēti dvieļu gali, palagu malas un galdauti. Monika adīja arī galvas lakatus. Tie viņai padevās ļoti labi. Adīja ne tikai sev, bet arī peļņai un dāvanām.

Sākoties karam, Baiku ģimene atgriezās mājās, atvedot uz Kalupi arī Jūrmalas rokdarbu modi. Laukos tas bija kaut kas neredzēts: izšūtas puķes (atraitnītes), sienas segu izšuvumi virtuvei ar augļiem un virtuves piederumiem, izšūti sienu dekori ar dažādiem uzrakstiem, piemēram, „Nāc, Kungs Jēzus, būsi mūsu viesis”.

Kalupē Līvijas tēvs Antons Baiks paņēma 700 rubļus kredītā un uzcēla māju. Līvijas atmiņā palicis stāsts par mājās rīkoto vakarēšanu, kurā tika iesaistīti arī bērni: „Mājās sanāca rokdarbnieces vakarēt un rokdarbus darināt, jo šeit bija pati gaišākā lampa sādžā, atvesta no Jūrmalas. Latgalē arī vairāk pievērsās aušanai, jo veikalu nebija un nevarēja nopirkt apģērbu. Bija arī stelles, bet vēlāk tās sadedzināja, jo nebija kur likt. Jau no desmit gadu vecuma ne tikai meitenes, bet arī puikas mācījās adīt, tamborēt, tīt diegus utt.” Senajos albumos ir Līvijas brāļa Jura Baika uzņemtas fotogrāfijas, kurās ģimenes sievietes ir redzamas gan ar vērpjamo ratiņu, gan ar rokdarbiem.

Toreiz tika veidoti rokdarbu komplekti – galdauts, sedziņas un spilvendrānas ar vienotu rakstu. Līvijai Rimšai tās ir mīlas atmiņas. Viņa visu ir saglabājusi, lai arī daudz kas jau ir novalkāts, diegi nodiluši. Līvija piezīmē: „Izšuvumus jāstērķelē, jāgludina mitrus, tikai tad viņiem ir skats. Starp rokdarbiem jāliek vaivariņus, lai būtu atsvaidsinoša smarža.”

Gandrīz katrā mājā audzēja linus diegiem un aitas vilnas dzijai. Tika austi dažādi linu un vilnas audumi, lai varētu darināt visu, kas nepieciešams sadzīvē – lakatus, segas, palagus, dvieļus, galdautus utt. Saglabājies Monikas Baikas lakats brūnos toņos, kas iegūts, izmantojot krāsošanai pupas un alkšņu mizas.

Diegi bija dārgi. Laukos tos vispār nevarēja dabūt, tāpēc diegus izšūšanai izvilka no veciem, nonēsātiem lakatiem. Skaisti izšuvumi Līvijai Rimšai tapuši, mācoties Kalupes septiņgadīgajā skolā. Viņai patika krustdūrieni un rišeljē tehnika. Līvija piebilst: „Rokdarbi bija gauss darbs. Tā bija aizraušanās, jo nebija televizoru. Rakstus ņēmu no mammas un pārzīmēju uz rūtiņu papīra. Dažreiz raksti tika noskatīti „uz ielas” – redzēja uz ielas sievieti kādā skaistā adījumā un centās to atcerēties. Vēl tagad mājas bēniņos stāv žurnāli „Rabotņica”, „Krestjanka”, baltkrievu „Seļanka” un „Padomju Latvijas Sieviete”. Tos pirka Daugavpils tirgū, jo tur bija „musturi” (raksti, ornamentī).”

1) Rokdarbu darināšana vakarēšanas laikā. 1. no labās ar adāmadatām – Monika Baika (dz. Lazdāne), 2. – Leonards Baiks, 5. – Vilhelmīne Baltace Ivanova 20. gs. 30. gadu beigās. 2) Šuvēja Monika Baika. Keiši, Kalupes pagasts, 20. gs. 70. gadi. Līvijas Rimšas ģimenes arhīvs

1) – 4) Teicējas mātes Monikas Baikas 20. gs. 1. pusē austie un adītie lakati. 5) – 6) Rokdarbniece Monika Baikā (1914–2007). Kalupe, 1970. gadi. Līvijas Rimšas ģimenes arhīvs

TEICĒJA SILVIJA BAIDA (dz. ZEMBLICKA, 1962)

Nākusi no Kalupes pagasta

Silvija Baida mūs sagaida savās mājās, kur īpaši šai reizei gulta ir saklāta pēc vecmāmiņas Annas Rāznas (dz. Kraševska) un māmiņas Malvīnes Zembliskas (dz. Rāzna) tradīcijām – to klāj mežģinēm un izšuvumiem rotāts palags un spilvens ar smalki tamborētu spilvendrānu. Uz galda mammas izšūts galdauts. Silvija Baida atceras, ka sievietes ģimenē (vecmamma, mamma, mammas māsas) vienmēr ir nodarbojušās ar rokdarbiem. Tā bija pieņemts, ka katra sieviete mācēja kādu rokdarbu. Ir pat grūti uzskaitīt visus rokdarbus, ko darinājušas šīs dzimtas sievietes pagājušā gadsimta vidū: izšuva kanvas audumu ar mulinē diegiem, adīja cimdus, šuva, tamborēja, pašas „šketerēja” vilnas diegus, „šūstīja” (izšuva) sienas tepikīšus pie bērna gultiņas un virtuvē.

Šajās mājās Silvija dzīvo jau 3. paaudzē. Teicēja atminās: „20. gs. sākumā te bija krogs „Degvīni”. Vecmamma Anna un vectēvs Jānis Rāzna šai vietā ienāca pagājušā gadsimta 30. gados. Viņiem bija 12 bērni. Daži miruši mazi, 2 dēli krituši karā. Palikušas 5 meitas, no kurām Domicilija bija ļoti liela šuvēja.” Ar rokdarbiem nodarbojās arī teicējas mamma Malvīne, kura kopš bērnības ir adījusi cimdus, zeķes, izšuvusi un audusi. Māsa Leontīne vairāk adījusi zeķes un cimdus, bet Salomeja darinājusi rokdarbus priekš saviem 9 bērniem. Vecmamma Anna Rāzna bija ļoti strādīgs cilvēks. Anna pati šketerēja diegus un 95 gadu vecumā darināja mazbērniem 7 – 8 nītis austas segas.”

Silvija Baida atzīst, ka vēl pēckara gados Latgalē pamatiztika nāca no zemkopības: „Zeme bija nu tā kā ..dzīvesveids ..Viss nāca no zemes. Veikalos varēja iepirkties tie, kam bija daudz zemes, kuri bija bagāti. Rokdarbu darināšana bija dzīves nepieciešamība. Lai arī tas bija grūti un man nepatika, nācās palīdzēt, kad mamma auda skalu segas.”

Teicēja nodemonstrē, kā senāk ar dvieļiem rotāja interjeru: „Pie sienas bija pakaramais – tāds plauktiņš, stienītis vai āķītis, uz kura pakāra dvieļi tā, lai redzas viena un otra izšuvuma mala. Dvieļu toreiz bija daudz. Tos mainīja kā „štātes” – tā kā mēs tagad mainām džemperus un kleitas. Dvieļi mūsu mājās austi 4 nīti ar izteiktu rakstu. Pie citām rokdarbniecēm tas mazāk novērojams.”

Silvija rāda linu dvieļi ar ieaustām krāsainām strīpiņām un atceras: „Man bija kādi 10 – 12 gadi. Man ļoti gribējās kaut ko krāšņu un es teicu: „Mamma, ieaud tu man kaut ko tādu krāsainu”. Viņa teica: „Nē! Tie krāsainie ir tāda kā krievu mode!” Bet es saku: „Man gribas!” Mamma man uzauda.”

Apstiprinājumu teicējas stāstījumam var atrast Aijas Jansones grāmatā: „Šāds dvieļu rotāšanas veids bija sastopams krievu, baltkrievu, ukraiņu, poļu, lietuviešu, igauņu, karēļu un somu tautas sadzīvē. Latvijas teritorijā šādus dvieļus darināja galvenokārt krievu tautības iedzīvotāji, īpaši vecticībnieki.” Šādi austi dvieļi ekspedīcijas izbraukumos ir atrodami arī pie citām Latgales rokdarbniecēm.

Silvijas mamma Malvīne „šūstīja” (izšuva) un auda. Izšuvums ar zaķīšiem Silvijai ir mīļa bērnības atmiņa: „Ļoti patika. Tā ir mammas izšūtā sienas sedziņa pie gultiņas, kad man bija 3 – 4 gadi. Tagad jau bērni skatās planšetēs. Toreiz – ieliek tevi gultā un tu guli. Nu i ko darīt? Skaties uz to tepikīti – vēro, kur kāda kļūdiņa”.

Priekš Kalupes baznīcas altāra mamma ir darinājusi segas zaļā (ikdienai), violetā (gavēņa laikam) un baltā krāsā (Lieldienām). Izšūti arī 4 vainadziņi baznīcas procesijas dalībniecēm.

Zemblicku dzimtas 20. gs. 1. pusē darinātie rokdarbi – austie un izšūtie dvieļi un spilvendrāna. Kalupe, 2020

1) Teicēja Silvija Baida un intervētāja Māra Kampāne. Kalupe, 2020. 2) Teicējas vecmāmiņas Annas Rāznas (1881–1984) 20. gs. sākumā austu segu fragmenti

Silvija atceras, ka 70. gados interjera modē ienāca izmaiņas: „Ar spicītēm un izšuvumiem rotāti maisiņi dažādiem sadzīves sīkumiem – zeķēm, ķemmēm, sīpoliem utt. Pirktie diegi toreiz bija dārgi. Pašā sākumā, kad parādījās siena „ruloni”, bija tāds striķis, kurš sastāvēja no 6 maziem striķīšiem, spīdīgiem, kā ar eļļu iesmērēts. To izmazgāja un sadalīja pavedienos. Diegi bija balti, vispirms tos krāsoja, tad auda sedziņas un tepikus.”

TEICĒJS VLADISLAVS ZAVADSKIS (1972)

Nācis no Kalupes pagasta

Vladislavs Zavadskis atceras, ka mājās bija stelles un vecmamma auda vēl līdz 80. gadu beigām. Vecmammās darba vieta pie stellēm bija arī mīlākā spēļu vieta bērniem – te bija diegu spolītes, šaudīkla, pedāļi. Bērniņā Vladislavs ir dabūjis arī noaust kādu gabaliņu, tikai pēc tam tas tika izārdīts.

Uz tikšanās Vladislavs Zavadskis ir atvedis vecmammās Aneles Zavadskas (dz. Baika, 1907–1987, Liksnas pagasta Ūda) pūra segas un dvieļus, kas austi pagājušā gadsimta 30. gados.

Dvieļi ir izšūti, un to gali aptamborēti. Mežģiņu rotājumos, dvieļu apakšmalas formā un izšuvumos ir vērojama liela daudzveidība. Tie ir veidoti gan ierasti un tradicionāli, gan neparasti un šai pusei neraksturīgos rotājumos. Daudzu dvieļu galu tamborētajās mežģīnēs ir saskatāmi florālie (augu, ziedu) elementi, kuri bija populāri līdz 20. gs. 60. gadiem.

Teicēja vecmammā Anele Zavadska (dz. Baika, 1907–1987) 20. gs. 30. gadu rokdarbi: 1) – 3) austi dvieļi ar tamborētām mežģīnēm; 4) dvieļa mežģīne ar florāliem un ornitomorfiem tēliem, kas raksturīgi 20. gs. 30. gadu dvieļu rotājumiem; 5) dvieļa mežģīne ar astoņstūru rīta zvaigzni – auseklīti; 6) dvieļa mežģīne ar slīpo krustu šķērsā formā – senāko rotājošo simbolu – sargājošu, svētību un laimi nesošu ornamentu

Teicēja vecmammās Aneles Zavadskas (dz. Baika, 1907–1987) 20. gs. 30. gadu rokdarbi: 1) dvieļis ar ģeometriskā rotājuma joslu zilā un sarkanā krāsā (reti sastopams dvieļu rotāšanas paņēmiens Daugavpils novadā); 2) jūgendstila ietekmē veidots krāšņs dvieļa izšuvums ar florāliem elementiem; 3) – 6) austu segu fragmenti

1) Teicējs Vladislavs Zavadskis ar intervētāju Māru Kampāni. Kalupe, 2020. 2) Teicēja vecvecāki Ādolfs un Anele Zavadski ar bērniem Antonu, Vitāliju, Jāni un Pēteri. Kalupes pagasts, 1940. gadi

Latgalē līdz pat 20. gs. 70. gadiem tamborēto dvieļu galu mežģīņu kompozīcijās bieži tika lietotas solārās zīmes (Saule, Zvaigznes, Mēness), kas kalpoja kā aizsardzības zīme.

Vecmammās Aneles kaimiņiene Malvīne Zemblicka arī auda. Abas audējas mainījās ar rakstiem un idejām. Malvīnes mājās bija lieli papīra ruļļi ar rakstu zīmējumiem. Vladislava mamma Valentīna Zavadska turpināja ģimenē aušanas tradīciju, adīja cimdus un zeķes. Rokdarbos bieži izmantoja kokvilnas „būmeļa” diegus.

Vectēvs Ādolfs Zavadskis un viņa brālis Staņislavs bija kalēji. Vectēvs ir miris, tāpēc Vladislavam nav atmiņu par to, kā abi brāļi darbojās kalēja amatā. Viņš zina stāstīt, ka senāk bija vairāki kalēji un katrs specializējās savā jomā – kāds apkala zirgus, kāds remontēja darbarīkus. Vectēva amata prasmi Vladislavs ir pārmantojis – viņam kalēja darbošanās ir kā hobijs.

TEICĒJA GENOVEFA MUKĀNE (dz. KUČINSKA, 1936)

Nākusi no Augšguļānu pagasta „Priedniekiem”

Aiz Kondavnieku meža pie pieturas „Mežsargs” atstājam mikroautobusu un dodamies pa lauku celiņu, kas lietus ūdeņos ir gaužām izmircis un slapjš – jāiet lavierējot starp ūdens un dubļu peļķēm. Pusceļā mūs sagaida Genovefas Mukānes meita Terēza. Dodamies lejā pāri tiltiņam un tad augšup kalnā uz „Zaķīšu” mājām, kur mūs jau sagaida saimniece Genovefa Mukāne, kura teic: „Pārdzīvots ir daudz, varētu romānu uzrakstīt.”

Miglānu sādžā kādreiz bija 8 mājas, tagad vien palikušas „Zaķīšu” mājas. Vīratēvs Antons Mukāns (dz. 1898.) te uzcēlis māju 1929. gadā, līdzās saglabājusies klēts, ko var datēt ar 1927. gadu. Genovefa šai sētā ienāca 1961. gadā no Vaboles pagasta „Priedniekiem”, kur „sasvotava” (apprecējās) ar Henriku Mukānu. Te piedzima dēls Juris un meitas Terēza un Ināra.

Šajās mājās Genovefa Mukāne tagad dzīvo ar vīru Tomasu Janoviču, meitu Terēzu un znotu Leonardu, kurš kolhoza laikā strādāja par kalēju un vēl tagad prot šo arodu. Mājās arī šobrīd ir visi kalēja darbarīki.

1) Teicējas tēvs – aldaris Bronislavs Kučinskis, 20. gs. vidus. 2) Genovefas Mukānes mājas, „Zaķīši”, Miglānu sādža, Kalupes pagasts, 2020. 3) Teicējas mātes Teklas Kučinskas (1906–1956) austais dvielis, 20. gs. 1. puse. 4) Helēnas Kučinskas izšūtais dvielis ar monogrammu „H.K”, 20. gs. sākums. 5) Olgas Stūriškas darinātais baznīcas procesijas vainadziņš, 1980. gadi. 6) Teicēja Genovefa Mukāne izrāda dzimtas fotogrāfijas, 2020

1) Teicēja Genovefa Mukāne rāda vīramātes Sofijas Mukānes austu plecu lakatu. 2) – 3) Teklas Mukānes rokdarbi: izšūtā monogramma un dvieļis. 4) Tamborēta gultas palaga mežģīne. 5) Adīti cimdi, fonā teicējas mātes Teklas Kučinskas (1906–1956) izšūtās segas fragments, 20. gs. 1. puse. 6) Austas segas fragments, 20. gs. 2. puse

Genovefa ir dzimusi Vaboles pagasta „Priedniekos”. Tēvs Broņislavs Kučinskis prata pīt skalu grozus un darīt alu, kolhoza laikos strādāja par brigadieru. Arī mamma Tekla Kučinska (dz. Orbidāne Sarkaņu sādžā pie Līksnas stacijas) strādāja kolhozā. 1949. gadā, Staļina represiju laikā, cilvēkiem viss jau bija salikts maisos, lai dotos uz Sibīriju. Bet notika citādi – Kučinsku mājās izcēlās ugunsgrēks. „Kai pasceit, palikom pliki. (Kā teikt, palikām pliki)”. Paspēja iznest ārā to, kas bija sasaiņots tālajam ceļam uz Sibīriju. Tā līdz pat šim laikam saglabājušies mammas Teklas Kučinskas austie un tamborējumiem rotātie dvieļi.

Toreiz no ugunsgrēka tika izglābta arī šujmašīna „Zinger”, kas vēl tagad stāv „Zaķīšu” mājās. Jaunībā Genovefa speciāli brauca uz Saules skolu Daugavpilī pie skolotājas Paukštes (šūšanas un piegriešanas kursu vadītāja, lietišķās mākslas meistare. „Visi, kas mācījušies pie J. Paukštes, prot gērbties vienkārši un skaisti,” raksta „Padomju Daugava” 1958. gada 1. oktobrī) uz šūšanas kursiem. Bet saslima māte un Genovefa šūšanas kursus nepabeidza. Tomēr šūšanas prasmes bija jau apgūtas: „I kleitīnas šuvu, bērni, vot, ka auga. Šuvu i vīriešiem bikses, vēl galifē, kā kādreiz bija modē, vīriešu kreklus. Tagad var nopirkt visu ko, bet tolaik dabūt nevarēja. Lūk, jaunībā, kamēr neapprecējos, darīju tādus darbus – i kolhozā gāju, i saimniecība bija, i māju ar tati (tēvu) būvējām.”

Genovefai bija tikai 20 gadi, kad nomira mamma un bija jāuzņemas rūpes par jaunākajiem bērniem, jo viņa ģimenē bija vecākā. No viņas jaunības rokdarbiem saglabājusies tikai tamborēta sedziņa, jo, kā saka teicēja: „Mīlā, nebija kad adīt, vajadzēja kolhozā strādāt.”

„Zaķīšu” mājās bija stelles, bet laika atlika vien lupatu deķīšu aušanai. Kā ģimenes relikvija tiek glabāti šīs dzimtas sieviešu rokdarbi: cilvēks aiziet, bet paliek viņa darbs. Starp saglabātajiem rokdarbiem ir vīramātes Sofijas Mukānes (dz. Jonāne, Līksnas Sarkanu sādža) pēdējie austie darbi – sega un plecu lakats. Sofijai toreiz bija jau 85 gadi. Viņa auda kopā ar savu kaimiņieni Teklu Loču. Ir saglabāta Genovefas mamma Teklas Kučinskas (dz. Smane) jaunības dienās ar krāsainām puķēm izšūtā sega un dvieļi, tēva māsas Agates Kučinskas austā sega.

TEICĒJA DACE TEIVĀNE (dz. KURTIŠA, 1961)

Nākusi no Vaboles pagasta

No Kalupes cauri Vabolei dodamies pie Daces Teivānes Līksnā. Ir laiks pavērot 21. gs. Latgales lauku vidi. Latgales pagastu asfaltētie ceļi mijas ar izdangātiem un dubļainiem grants ceļiem. Šur tur pakalnos redzamas vēl vecas lauku mājas. Tas ir dažu minūšu brauciens, un mēs nokļūstam uz lielceļa, kur otrpus atrodas Daces Teivānes mājas „Āderes”.

Daces mamma ir rakstījusi autobiogrāfiju, balstoties uz kuru tagad top Teivānu dzimtas koks. Savas aizņemības dēļ Dace vēl nav paspējusi sakārtot visas mamma piemiņas lietas un pierakstus.

Vecmamma Annas Vanagas (dz. Korsaka, 1907–1963, Vabole, Sarkanu sādža) ģimenē bija 5 meitas un visām vajadzēja sagādāt pūru un apģērbu ikdienai. Vecmamma auda galdautus, gultas veļu: palagus un segas. „Nabadzīgajos laikos” auda arī audumus mēteļiem. Ir saglabājušās 1930. gados vecmamma Annas austās „zvaigžņu” segas. Tās ir laimes segas, ko jaundzimušajiem dāvināja laimīgai dzīvei. Šīs ekspedīcijas laikā šādu segu ieraugam pirmo reizi. Zvaigžņu segām bija sarežģīts raksts. 20. gs. sākumā tas bija visai izplatīts ne tikai segās, bet arī cimdos. Pēc kara austie darbi jau ir vienkāršāki.

Vecmamma Anna bija arī šuvēja. Šo amatu prasmi no viņas pārņēma meita Valentīna (Daces Teivānes māte). Pašmācībā apgūto viņa nostiprināja un pilnveidoja 8 mēnešu šuvējuursos Daugavpilī 1952. gadā. Līdz 1957. gadam Valentīna strādāja Daugavpils šūšanas artelī, pamatā šujot vīriešu bikses un mēteļus. Taču dzīve ieviesa savas korekcijas – ģimenē bija 5 māsas. Tāpēc ļoti drīz ar šujmašīnu „Čaika” viņa iemācījās šūt kleitas, brunčus un blūzes. Valentīna sašuva kleitu, un tad katra māsa savu reizi gāja ar to uz balli.

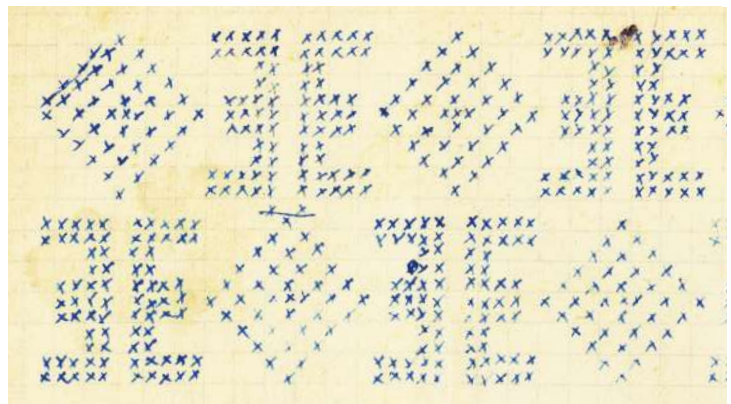
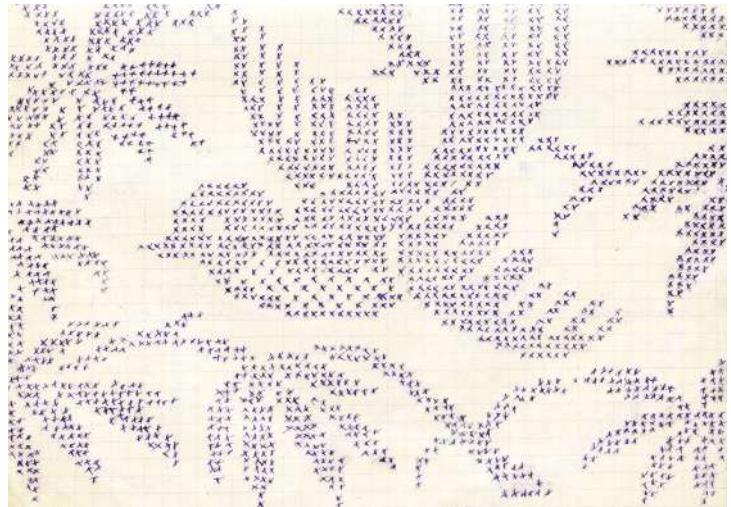
1) Teicēja Dace Teivāne rāda mātes Valentīnas Kurtišas austu segu. Liksna, 2020. 2) – 3) Teicējas vecmammās Annas Vanagas (1907–1963) austais dvielis un „zvaigžņu” segas fragments, 20. gs. 30. gadi. 4) Teicējas mātes Valentīnas Kurtišas darinātās segas fragments. 5) Dace Teivāne ar māti Valentīnu Kurtišu demonstrē cimdus. Fotografija tapusi tautas lietišķās mākslas izstādei, 1981

Sarp teicējas mammas piezīmju lapām saglabājušies 1940. gados zīmētie raksti austām segām, adījumiem un izšuvumiem, kā arī viņas pašas zīmētie 1957. gada sieviešu apģērbu modeļi. Starp papīriem ir arī kāda vācu žurnāla lapa, jo jau toreiz (padomju laikos) visa mode nāca no Eiropas.

Veikalā bija dārgi zīda un vilnas audumi, tāpēc rokdarbiem viņu mājās tika izmantoti vecmammās Annas austie lina un vilnas audumi, tikai kokvilnas diegus pirka. Padomju laikos sedziņu aušanai izmantoja sintētiskos diegus.

Mammai ļoti patika tamborēt un ar mežģinēm – „spicītēm” – izrotāt austu dvieļu galus. Dace Teivāne rāda mammas zaļo segu, kas austa 16 vai pat 18 nītīs. To ne katra mājsaimniece prata. Saglabāta arī sena sega/lakats, kurā mamma ietina mazo Daci, vedot uz baznīcu. Segā jau ir ar caurumiem, bet joprojām nāk tas mīlums no bērnības.

Segas tika šūtas no 2 daļām, jo kādreiz istabas bija mazas un tajās nevarēja novietot lielās stelles. Mamma auda ziemas mēnešos, kad rudens darbi padarīti. Oktobra mēnesī stelles nesa iekšā un līdz aprīlim auda, līdz tētis teica: „Kad tu beidzot iznesīsi tās stelles?” Stelles izgatavoja galdnieki, un katram meistaram bija savs stils un konstrukcija. Vidējie starpkoki apmēram visiem bija vienādi, bet sānu koki dažādi. Viss regulējās ar trizuļiem.

1) Teicējas mātes Valentīnas Kurtiņas (1931–2014) zīmētie kleitu modeļi. Kalupe, 1957. 2) Valentīnas Kurtiņas zīmētais tamborētā aizkara raksts. Kalupe, 20. gs. 40. gadi. 3) – 4) Daugavpils novadam raksturīgie cimdi ar Ūšiņa rakstu. Adījusi Valentīna Kurtiņa. Kalupe, 20. gs. 2. puse. 5) Valentīnas Kurtiņas musturu klades fragments ar cimdņu rakstiem. Kalupe, 20. gs. 40. gadi

Valentīna Kurtiņa bija ražena cimdņu darinātāja. Rakstu viņai bija ļoti daudz, bet vairāk interesēja krāsu salikumi: „Aiziet uz baznīcu, paskatās, ka tāds krāsu salikums – o, vajag man pamēģināt! Žurnālā ierauga, aizbrauc ciemos uz Rīgu – ierauga to rakstu, iegaumē vai uzskicē, atbrauc mājās un uzada. Tā jau speciāli ne, ka būtu tieši tikai sava novada raksts. Tur katrs kaut ko savu pielika – kurai adītājai kāds patika, to arī adīja. Vīriešiem vairāk tika adīti pirkstaiņi. Senākie ir pelēkie cimdi no dabīgas aitu vilnas dzijas.”

Dace jau trešajā paaudzē ir rokdarbniece. Viņa ir profesionāla audēja: auž tautiskās jostas, prievītes, kaklasaites un dekoratīvās jostiņas. Stāstot par savu sirdslietu, Dace atzīmē: „Daugavpils novadā vairāk ir izplatītas celu aušanas tehnikā austās jostas – celaines. Celaines ir stingras un biezas. Tajās dominē baltais, rozā un sarkanais tonis. Zilais vai zaļais pavediens „gāja” kā laimes pavediens. Celaines var uzaust divās dienās – jāpiemeklē diegi, jānotin kamolā, tad jāuzvelk velki (pavedienu kopums, kas ir novietots auduma garenvirzienā) 3 – 4 m garumā. Celaines var aust bez stellēm, izmantojot celus (īpašus aužamus galdiņus). Vēsturiski senākās ir strīpainās un skujuainās celaines. Ziedainās jostas raksts tiek veidots ziediņu formā. Ir arī adītās un pītās jostas, bet tās nebija tik izplatītas, jo nebija krāšņas. Tās lietoja ikdienā, piemēram, izmantoja zīdaiņiem, kad tos tina autiņos, jo tās ir mīkstas un elastīgas. Ar prievītēm sēja kulītes, matus, priekšautiņus, piesēja pastalas. Visdārgākās ir Lielvārdes jostas. Vienā stundā var noaust 8 – 9 cm, bet celainei – 30 cm. Latgalei jostās raksturīgas vidū sarkana krāsa un malās rakstiņi dzeltenā un zaļā krāsā. Ne katra sieviete prata noaust rakstainu jostu. Kāzu un pūra jostas pasūtīja speciālām audējām. Sieviete sēja jostas, kad gāja lauku darbos, godos un uz baznīcu.”

Daces Teivānes austie darbi: 1) Teivānu dzimtas karogs; 2) ražošanas apvienības „Daiļrade” laikos (90. gados) tapušais dekoratīvais spilventiņš; 3) – 5) austās jostas

TEICĒJA SANITA CIRSE (dz. ŽURAVSKA, 1968)

Nākusi no Vaboles pagasta

Sanita Cirse ir mājturības skolotāja Kalupes skolā, tāpēc profesijas ietvaros apgūst daudz un dažādas rokdarbu tehnikas. Viņai ir savs secinājums: ir jāapgūst dažādas prasmes un tikai tad rodas radošā domāšana un top oriģināldarbi. Sanita ar godbijību glabā savas dzimtas trīs paaudžu sieviešu senos rokdarbus. Teicējas Latgales vecmamma Helēna Smane (dz. Kraupša, Aglonas pagasta Kodoru sādža, 1911–1988) ir no Rušonas.

1) Teicējas vecmammās Helēnas Smanes (1911–1988) tamborētās mežģīnes, 20. gs. 1. puse. 2) Teicējas vecmammās Annas Žuravskas (1900–1966) darinātie rokdarbi, 20. gs. 1. puse. 3) Zibensnovēdēja uzstādīšana Smanu mājās. Vectēvs Antons Smans rokas pielicis pie zibensnovēdēja balsta. Vecamma Helēna Smane rokas uzlikusi meitai uz pleciem. Mamma Monika savai vecmammai Sofijai klēpī, 1938. Sanitas Cirses ģimenes arhīvs

Viņa bija vieds cilvēks, kam galvā miljons tautasdziesmu katram darbam, katrai izdarībai un visas zināšanas apgūtas dzīves laikā. Anna auda dvieļus, rotāja tos tamborētām mežģinēm, adīja cimdus bez rakstraudža.

Otra vecmamma Anna Žuravska (dz. Plepis, 1900–1966) ir no Dvietes. Viņas pūrā bija rišeljē izšuvumi un izšūtie krāsainie sienas dekorī virtuvē, krustdūrienā izšūti galdauti ar rožu motīviem.

Mamma Monika Žuravska (dz. 1937, Rušonas pagasta Smanu sādžā, tagad dzīvo Kalupes pagastā) – adīja gan mēteļus, gan jakas, kas nonēsāti, izārdīti un pārādīti piedzīvoja savu otro atdzimšanu omulīgos spilventiņos.

1) Teicēja Sanita Cirse demonstrē savus rokdarbus. Kalupe, 2020. 2) – 3) Teicējas vīramātes Eleonoras Cirses adītie rakstainie cimdi, 20. gs. 2. puse. 4) Sanitas Cirses adītās vestes fragments, 20. gs. 2. puse

Vīramāte Eleonora Cirse, katru reizi, sagaidot Jauno gadu, saviem bērniem un mazbērniem dāvināja koši rakstainus adītus cimdus un zeķes. Daudz kas no tā vairs nav saglabājies, un tas arī labi, jo lietas, kas izpildījušas savu funkciju (ir nonēsātas), vairs nav jāglabā.

Sanitas ģimenes darbošanās sasaucas ar šīs grāmatas nosaukumu „Seno amatu jaunā dzīvē”. Senāk rokdarbu prasme sievietēm bija sadzīves apstākļu noteikta vajadzība. Sanitai Cirsei tā jau ir sevis pašizteiksme un rotāšanas prasme (lai arī nenoliedzami senatnē tam bija nozīmīga loma) – viņa veido modernus adījumus un tamborējumus. Katram Sanitas veidotajam darbam ir savs tapšanas stāsts. Savulaik bija izveidojusies sadarbība ar žurnāla „Rokdarbi” redaktori Dzintru Šulci, kur tika publicēti Sanitas rokdarbi.

Sanitas vīrs Andris Cirsis nāk no senas mežsargu dzimtas. Varētu runāt par mežsargu dinastiju Kalupē – Indriķis Cirsis, Jānis Cirsis, Druvvaldis Cirsis un jau ceturtajā paaudzē – Andris Cirsis. Teicējas vectēvs Antons Smans (1904–1986, Rušonas pagasts, Smanu sādžā) bija galdnieks – māju apdares un logu apmaļu rotājumu meistars. Savai mazmeitai viņš ir izgatavojis veļas gludināmo rulli un rievaino dēli, ko viņa vēl šodien izmanto rokdarbu gludināšanai.

TEICĒJA LIDIJA GRUSTĀNE (dz. GRIBUSTE, 1943)

Nākusi no Naujenes pagasta Gribustu sādžas

1) Teicēja Lidija Grustāne. Naujene, 2020. 2) – 3) Teicējas Lidijas Grustānes 20. gs. 2. pusē adītie cimdi. Naujene, 2020

Lidija Grustāne ir dzimusi Gribustu sādžā, bet nu jau 40 gadus dzīvo Naujenē. Lidijai bija 14 gadu (1957. gads), kad ģimene pārcēlās uz Viļušiem, jo Gribustu sādžā uzsāka lidlauka būvniecību. Tēvs Staņislavs Gribusts bija kokamatnieks – izgatavoja ratus un ragavas, prata namdara darbus. Teicējas mamma Tekla Gribuste bija šuvēja. Kolhozu laikos cilvēki bija nabadzīgi, jaunu nešuva, bet vajadzēja pārsūt mēteļus. Bērnībā mājās bija stelles, un mamma arī auda. Lidija, darinot sev pūru, iemācījās aust.

Kamēr tēvs būvēja jauno māju Viļušos, ģimene vēl 2 gadus dzīvoja Gribustos pusnojauktā mājā. Grūti bija. Vakaros kādreizējās pienotavas telpās rīkoja dejas, uz kurām nāca ciema meitenes un Lociku lidlauka karavīri virsnieka uzraudzībā: „Padejo, padejo līdz deviņiem un mājās. Bija divi muzikanti: viens vietējais un otrs dienējošais zaldāts, kas spēlēja „garmošku”. Spēlēja kaut ko jautru un polku.”

Viņai ļoti patīk tamborēt – sedziņas, galdautus, kā arī adīt cimdus. Raksti ir izvēlēti no žurnāla „Padomju Latvijas sievietē”, kurā vienreiz tika publicēts „Ulmaņlaiku” raksts „No senām pūralādēm”.

TEICĒJA GENOVEFA ORBIDĀNE (1929)

Nākusi no Nīcgales pagasta „Dukuriešiem”

Teicējas vecmamma nākusi no Teivānu dzimtas, kurā bija bagāti lielsaimnieki. Vectēvs bija kalējs. Genovefas tēvs Antons Orbidāns (1900–1933, Dukurieši, Nīcgale) bija galdnieks un pazīstams namdaris. Viņš 1929. gadā uzcēla sev māju „Zāģeri”. Tēva brālis Kazimirs Plociņš mūrēja krāsnis, kuras vēl tagad darbojas. Mūrnieka amatu viņš bija apguvis pašmācības ceļā.

Ģimenei piederēja 7 ha zemes. Tēvs audzēja linus un pārdeva Daugavpilī. Genovefas Orbidānes mamma Monika Plociņa (1901–1993) bija audēja ražošanas apvienībā „Daiļrade”. Mājās bija stelles un Genovefa mācījās no mammas aust segas 8 nīti. Bērnībā teicēja arī tamborēja pēc mammas rakstiem, taču par savu pamatnodarbošanos izvēlējās šūšanu. Pirmās profesionālās iemaņas šūšanas mākslā Genovefa apguvusi pie Nīcgales skrodera Ružas. Vēlāk, 1951. gadā, tika pabeigti šūšanas kursi Daugavpilī.

Pabeidzot kursus, Genovefa bija iecerējusi uzšūt svinīgu sniegbaltu blūzi, bet skolotāja, novērtējot audzēknes prasmes un talantu, lūdza kā diplomdarbu darināt krāšņu vilnas kleitu virsniecei, kas arī lieliski izdevās. Genovefa iegādājās šuvējas patentu, noslēdza līgumu un maksāja patentu 9 gadus, 300 – 500 rubļus gadā. Tas nebija daudz, jo toreiz vīriešu vai sieviešu kostīms ar oleri maksāja apmēram 50 rubļus.

Šujmašīna teicējai ir no 1952. gada: „Ļoti laba šujmašīna – es varēju neilonu šūt, i tikai drusku pārskrūvēt, i varēja kažoku šūt. Es Rīgā dabūju to pa blatu. Vot, man ar vilcienu pārsūtīja. Kad tēvs saņēma prēmiju, par šujmašīnu samaksāja divi simti.”

Genovefa Orbidāne savā 90 gadu garajā mūžā ir šuvusi tautastērpus Dziesmu svētku dalībniekiem, brunčus un blūzes dziedātājiem. Nīcgales Dievmātes dzimšanas Romas katoļu baznīcai sašūts ornats un baldahīns.

1) Teicēja Genovefa Orbidāne rāda tamborēšanas shēmas. Nīcgales pagasts, Nīcgale, 2020. 2) Teicējas māte audēja Monikas Plociņa (1901–1993) ar pašausto divi. „Dukurieši”, 20. gs. vidus. 3) – 4) Teicējas Genovefas Orbidānes adītie cimdi. Nīcgale, 20. gs. 2. puse

Astoņus gadus Genovefa strādāja Nīcgales šuvēju darbnīcā, kura atradās Ilūkstes rajona pakļautībā. Darbnīcā bija audumi un „kundes” (klienti) nāca un pasūtīja. Vadītāja bija Veronika Strode, pēc tam Silvija Stūriška no Kalupes, kas bija mācījusies šūt Naukšēnos. Viņa šuva ļoti precīzi, ļoti labi. Tur strādāja 2 vīrieši un 2 sievietes. Genovefa un meistars Ernests Alkšars no Nīcgales pagasta Ritiņaukas sādžas (apguvis šūšanu Rīgā) ziemā šuva vīriešu bikses, vasarā vairāk

sieviešu drēbes. Ernests Alkšars bija piegriezējs. Vīriešiem Genovefa visvairāk šuva uzvalkus un bikses, bet Ernests Alkšars vairāk virsdrēbes – mēteļus. Ar Ernestu viņa nostrādāja 4 gadus. Vēlāk atnāca Astrīda Malnača, kura šuva tikai sieviešu kleitas.

Darbs bija visu laiku, tikai peļņa maza. 2 stundu laikā bija jāuzšuj bikses. Tas bija grūti. Darbnīcā bija noteikts plāns, kas bija jāizpilda. Genovefa Orbidāne savā 90 gadu garajā mūžā ir šuvusi tautastērpus Dziesmu svētku dalībniekiem, brunčus un blūzes dziedātājiem. Nīcgales Dievmātes dzimšanas Romas katoļu baznīcai sašūts ornats un baldahīns.

Genovefa Orbidāne atceras arī citas rokdarbnieces un amatniekus Dukuriešos. Nīcgalē strādāja kungu drēbnieks Tenis no Tenisu sādžas (brauca šurp strādāt no Līksnas), kas šuva vīriešu drēbes. Veronika Keiša adīja ļoti skaistus cimdus. Viņas tuvākie kaimiņi Dukuriešos bija Paukštes – Monika Paukste auda segas, šuva, izšuva, arī baznīcai kaut kas tika izšūts. Ļoti laba rokdarbniece bija Monika Pabērza. Genovefai Orbidānei viņa ir dāvinājusi savu austu un izšūto segu.

TEICĒJI **VJAČESLAVS VOROŠENS** (1931) **UN JANĪNA VOROŠENA** (dz. **MOTIVĀNE**, 1934)

Pašlaik dzīvo Līksnas pagastā

Janīna Vorošena ir līksniete no Vaikuļānu ciema. Dzimtās mājas sauca „Strēlnieki”. Viņas tēvs 18 gadu vecumā devās strēlniekos (Motivāns Staņislavs – 3. Kurzemes LSB 8. rotas strēlnieks), tika ievainots Ložmetējkalnā un hospitalizēts uz Ļeņingradu.

Vjačeslavs Vorošens (dz. Mežijevu sādža, Vitebskas apgabals, Baltkrievija) dzimtas saknes ir Līksnā, mūrnieku Marcinkeviču dzimtā. 1938. gadā tēvs mira Baltkrievijā, bet viņš ar mammu Helēnu Vorošenu (dz. Marcinkeviča, Ribaki, Līksna) 1945. gada 15. maijā atgriezās Latvijā pie mammas brāļa Jāņa Marcinkeviča. Vjačeslavs atceras, ka no Baltkrievijas līdz Daugavpilij brauca divas nedēļas, vairākas diennaktis nācās pavadīt gaidot, jo dzelzceļš bija pārpildīts ar karavīru ešeloniem. Daugavpils stacija un pilsēta bija sagrauta. Pagāja 3 gadi līdz Vjačeslavs apguva latviešu valodu.

1957. gadā Vjačeslavs apprecējās un 6 gadu laikā uzcēla mājas „Mežrozes”. Tas bija grūts laiks, jo nebija naudas, nebija materiālu, pat naglas varēja dabūt tikai „pa blatu”. Vjačeslavs mammas dzimta ir Marcinkeviči, kas bija slaveni mūrnieki grāfu Plāteru muižā. Tēvu Kazimiru un dēlu Jāni aicināja mūrēt krāsnis Kalupē, Nīcgalē, Vārkavā, Preiļos. Krāsni varēja uzmūrēt pa divām dienām. Arī „Mežrožu” mājās ir Jāņa Marcinkeviča mūrēta krāsns.

Kazimirs un Jānis Marcinkeviči piedalījās Līksnas baznīcas celtniecības darbos, par to grāfs viņiem bija izsniedzis pateicības rakstu. Uzsākot Līksnas baznīcas celtniecību, tika nojaukta vecā baznīca un materiāli izmantoti celtniecībai (Līksnas Vissvētās Jēzus Sirds Romas katoļu dievnams (1913) ir atzīts par labāko neogotikas stila paraugu Baltijas valstīs). Pa Daugavu ar baržām līdz Līksnai tika pludināti materiāli, tālāk ar zirgiem nogādāti līdz baznīcai. Muižas mūrniekiem par darbu maksāja zeltā. Kādreiz teica, ka „nauda kabatu plēš”, tāpēc visu naudu noguldīja bankā. Pēc nostāstiem līksnieši slavē grāfieni Elizabeti, kas bija ļoti laba, bet grāfs gan bija ļoti stingrs.

Vietējās sievietes, arī Jāņa Marcinkeviča sieva Anna, strādāja grāfu Plāteru adatu fabrikā (Līksnas adatu fabrika bija viens no lielākajiem rūpniecības uzņēmumiem Latgalē, jo tajā 1908. gadā strādāja

464, bet 1913. gadā – 344 strādnieki. Fabrikas īpašnieks bija Jans Kazimirs Jozefs Plāters–Zībergs (1850–1922), kurš ne tikai uzcēla Līksnas adatu fabriku, bet arī izveidoja atpūtas vietu „Poguļanka” ar tvaika kuģa satiksmi. Jans Plāters–Zībergs 1916. gadā evakuēja adatu fabriku uz Krieviju, Tučkovu (70 verstis no Maskavas). Fabrikā adatas izgatavoja ar apzeltītiem galiem, kā toreiz teica: „Odotys vītynova.”

1) Teicējs Vjačeslavs Vorošens. Līksna, 2020. 2) Teicēja Janīna Vorošena rāda ģimenes fotogrāfijas. Līksna, 2020. 3) Jāņa Marcinkeviča mūrētā krāsns. „Mežrozes”, Līksna, 2020. 4) Marcinkeviču dzimta: 1. rindā sēž Marija un Kazimirs Marcinkeviči, 2. rindā no kr.p. Jānis Marcinkevičs, 1930. gadi. Vjačeslava Vorošena ģimenes arhīvs

TEICĒJS JĀNIS ŠALKOVSKIS (1946)

Nācis no Līksnas pagasta Augšguļānu ciema

Mājas „Jānīši” ir ļoti senas. Te dzīvoja Jāņa vecāki Voiceks un Veronika Šalkovski. Teicējs stāsta: „Droši vien mājas cēlis vectēvs 170 – 180 gadu atpakaļ. Tēvam bija 2 brāļi un katram ir sava māja Līksnā. Līdz kolhozu laikiem ģimenei bija savi 10 ha zemes. Pēc tam ģimene strādāja kolhozā – mamma uz lauka, tēvs nodarbojās ar liniem. Kolhoza laikos neviens nemaksāja. Vajadzēja strādāt par brīvu. Tika aprēķināts gadā nostrādāto darba dienu skaits. Gadā varēja saņemt 300 – 400 gramu graudu. Tēvs aizgāja pensijā, saņēma 8 rubļus, maizei pat nepietika. Bija sava saimniecība, sava gotiņa, sava aitiņa, sava vistiņa.”

Teicēja tēvs arī bija galdnieks – taisīja alus mucas, krēslus (daži saglabājušies) un citus sadzīvē nepieciešamus priekšmetus. Pēc kara strādāja Daugavpilī, Lokomotīvu remonta rūpnīcā, par galdnieku. Galdniecības darbus tēvs bija apguvis pašmācības ceļā.

Tēva pēdās sekoja arī Jānis, kurš 1961. gadā devās mācīties uz Cēsu galdniecības arodskolu. Pēc izglītības iegūšanas atgriezās un sāka strādāt Daugavpils rūpnīcā „Sarkanais mēbeļnieks” (1963–1970), tad Daugavpils Pievadkēžu rūpnīcā par galdnieku. Viņš vairāk darbojās kā mēbeļu galdnieks – izgatavoja galdus, skapjus, sekcijas. Direktora kabinetā 12 metru sienas garumā tika izgatavota sekcija. Padomju Savienībā galdniecības jomā vadošā bija Rīga. 1970. gadā mēneša laikā Rīgā tika izgatavots galds, sekcija un nosūtīts uz Maskavas Kremlī Augstākās padomes priekšsēdētājam Nikolajam Podgornijam kabineta iekārtošanai.

1) Teiceja Jāņa Šalkovska mājas „Jānīši”. Augšguļānu ciems, Līksnas pagasts, 2020. 2) Teicējs demonstrē zāga asināmo. Līksna, 2020. 3) – 4) Jāņa Šalkovska 20. gs. beigās pītie klūgu un drāts grozi. Līksna, 2020

Ziemā, kad vakari gari, teicēja tēvs pina grozus. To dara arī teicējs, kurš apguvis šo prasmi pie meistara Viktora Kuhaļska. Grozus pin no klūgām un alumīnija stieples, kas vairāk noder saimniecībā, jo stieplu grozi nepūst un ir izturīgāki. Klūgas tiek ievāktas Daugavmalā, tad tās vāra, lai klūga būtu lokana. Klūgas gatavo ziemā – decembrī, janvārī. Pavasarī ievāktās klūgas nekļūst tumšas. Savukārt koks ir jācērt decembrī – februārī. Ja nav aukstuma, koks ir dzīvs. Tad tas pūst, kukaiņi to ēd, bet aukstumā koks ir kā miris, nedzīvs. Lai koku varētu apstrādāt, to vajag žāvēt vismaz 10 gadus, priedi 8 gadus, līdz koksnē paliek tikai 7% mitruma, ko var noteikt pēc svara. Mēbelēm visvairāk der melnalksnis. Jāņa mājās ir paša gatavotie virtuves skapīši un durvis. Šķūnī glabājas dažādas senlietas.

TEICĒJA ĢERTRŪDE RASNAČE (1951)

Nākusi no Vārkavas novada Rožkalnu pagasta

Teicēja ir pētījusi arhīvus, baznīcu grāmatas un apkopojusi dzimtas stāstus 30 grāmatās. Ģertrūde ir dzimusi Lazdānos, kur kādreiz bija 16 ģimenes: 14 bija Lazdāni un 2 – Vaikuļi. Mājas 1929. gadā cēlis vectēvs Antons Lazdāns (mammās tēvs). Vēl šodien savu sākotnējo izskatu ir saglabājusi klēts – tā dēvētais „lariks” –, kur vectēvs savulaik bija ierīkojis veikalu.

Kādreiz šeit mājām nebija nosaukumu, tās sauca saimnieka vārdā. Vecmammās māju sauca Francužu mājas, jo vectēvs bija vārdā Francis. Vectēvam bija 22 ha liela saimniecība. Viņš ir strādājis par skolotāju Arendoles skolā, bet „Hruščova laikā” atvēra savu veikalu.

Šo māju Kalupē ģimene nopirka 1955. gadā, kā saka teicēja: „Kopā ar Anīti.” Anīte bija audēja Anna Mukāne, kurai nebija savu māju. Viņa staigāja pa ciemiem, ar savām stellītēm auzdama lupatu deķišus, galdautus un dažādus audumus.

Kopā ar Anīti ģimene nodzīvoja apmēram 18 gadus. Teicēja stāsta: „Un es ar mūsu zem tām stellēm praktiski izaugām. 3 rubļi maksāja izaust vienu segu – nu, kas bija toreiz 3 rubļi padomju laikos! Alga toreiz manam papam bija 70 rubļi – viņš bija ceļu meistars, darbu vadītājs uz ceļiem.”

Dzimtā visas sievietes ir tendētas uz mākslu. Kalupes skolā Ģertrūdei bija skolotāja Anna Šmaukstele, kura „mūs tā iedresēja uz rokdarbiem”, iemācīja mīlēt rokdarbus, lika saprast, ka tā ir ne tikai izdzīvošana, bet arī māksla.

Ģertrūde ir audusi grīdceļņus, mēteļus, jakas un vestes, arī adījusi: „Tas bija sava veida labs bizness – adīt kleitas. Bija lielas problēmas ar diegiem. Nekur nevarēja dabūt, tad pirka lielās vīriešu pusvilnas zeķes, ārdīja un adīja ar adāmmašīnu, jo lauku vilnu nevarēja izmantot adīšanai ar mašīnu.”

Savā dzīvē teicēja ir ļoti daudz adījusi: „3 adāmmašīnas „noadīju” – „Severjankas” divas un „Nīvu”. Padomju laikā vajadzēja labi un izskatīgi ģērbties. Iespēju bija ļoti maz – tik cik mamma sašuva un tas arī viss.” Neko nopirkt nevarēja, tāpēc Ģertrūde adīja apģērbu sev, mammai, bērniem un radiem. Visiem viss bija adīts – vakarkleitas, bikšu kostīmi un pat mēteļi.

Ģertrūde bērnībā „piestrādāja par 1 rublīti” par šuvēju – apmeta vīles un apšuva apakšmalas. Viņa vēl joprojām šuj ar veco „Zingeru”, lai gan mājās ir arī elektriskās modernās šujmašīnas.

Viņu mājās rokdarbus netur skapī, lai nodzeltē, bet lieto svētku dienās – mammas izšūtais galdauds tiek klāts dzimšanas dienā un Lieldienās. Ar vecmammās tamborējumiem tiek rotāta māja Ziemassvētkos. Teicējai gribas atjaunot mammas izšūto galdaudu: „Mamma to šuvusi mājās, šķību, greizu, un tad tante – virsnieka kundze no Daugavpils – aizveda kaut kur iespiest šo te rakstu uz auduma, un tad bija virsū šūstīts izšuvums.”

1) Teicēja Ģertrūde Rasnače stāsta par dzimtas rokdarbiem. Kalupe, 2020. 2) – 3) Ģertrūdes Rasnačes 20. gs. 2. pusē darinātie rokdarbi: kleita un austā grīdas celiņa fragments. 4) Tamborēta galdauda fragments. 5) Teicējas znata vecmammās Helēnas Klimkānes izšuvums. 6) – 7) Teicējas mātes Adeles Rasnačes (dz. 1929.) rišeljē izšuvumi, 20. gs.

Ģertrūde uzskata, ka sieviešu rokdarbs radās kā nepieciešamība un min savas vecvecmamma levas Zeiles (dz. Kusiņa, 1872–1966) piemēru: „Pūrā vajadzēja daudz linu galdautu, jo visos godos – kāzās un bērēs – galdi tika klāti ar linu galdautiem, tā bija nepieciešamība. Vecvecmamma leva Zeile nāca no Kalupes pagasta Kukļiem, bet ieprecējās Jasmuižas pagastā. Citām tur šādas, tādas, bet viņai kāzu kleita bija pašas tamborēta. Viņa ienāca mājās, kurās bez vīra un vīratēva bija 3 neprecēti vīra brāļi. Mājās bija plikas baļķu sienas. Pirmajā ziemā vecvecmamma savāca niedres gar Dubnas upi un slīkšņām un noauda meldru segas, izrotājusi visas sienas. Viņa bija jauna saimniece mājās. Tas bija viss uz viņu. Vajadzēja visus apģērbt. „Nestaigās tak pliki!” Tika austi linu krekli un linu bikses.

Mamma Adele atceras, ka Litiniškos, kur viņa dzīvoja, bēniņos bija vairākas šņores ar vīriešu linu apakšveļu, ko katru sestdienu mainījuši pirtī, bet savām 3 meitām viņa neesot taisījusi šūto vīli, bet visu esot pilnībā apdarinājusi ar tamboradatu. Šo smalko linu pašiem vajadzēja novākt un apstrādāt. Kad to grieza, tas neira. Viņas pūrā bija arī kaņepju austie galdauti un palagi.”

Ģertrūdes Rasnačes mājās tiek glabāti dažādās tehnikās darināti rokdarbi – gan ar ieaustiem krāsainiem rakstiem, gan pietamborētām „špicēm”. Rišeljē izšuvumi, „šūstīti” dvieļi un tamborēts gultas pārklājs no beļa diegiem (diezgan mīksti un pabiezi) ir saglabājušies no vecmamma. No znota vecmamma Helēnas Klimkānes saglabāta dāvinājumā saņemtā smalkā rokdarbu kulīte ar kņopītēm, kur var salikt iekšā diegus, kamolišus – tik skaista un glīta. Mazās sedziņas ir vīra vecmamma sadāvinātas.

Ģertrūdes mamma Adele Rasnače bija perfekta šuvēja, kurai pietika paskatīties uz modeli, un viņa uzreiz zīmēja ar krītu vai ziepēm uz auduma un šuva bez piegrieztnēm: „Toreiz jau nebija šīs taisnās kleitas – tās visas bija pa figūru, pa talliju, ar krūšu iešuvēm.”

Tajos laikos no Višķiem braukāja „židiņš” un „iesmērēja” Ģertrūdes mammai zilu luksa drēbi. Tas bija 1957. vai 1958. gads. Citas ciema meitenes gāja uz skolu ar vecāko māsu pārsūtām kleitām, bet Ģertrūdei 1. klasē mamma uzšuva jaunu zila luksa kleitiņu. Tomēr lielākoties Ģertrūdes jaunība pagāja mamma pārsūtajos apģērbos: „Mamma sagrieza savu tautastērpu un abām meitām sašuva mēteļus. Ļoti sāpīgi. Pārskatot vidusskolas fotogrāfijas – man bija viena, maksimums 2 jaunas kleitiņas sešpadsmitgadīgai meitenei. „Tad parādījās jauni audumi – draps, buklē, dabīgie un sintētiskie zīdi, lukss. Parādījās krimplēna ēra. Ak, tu šausmas! Nu tad sākās, „ļoti ātri krimplēna kleita no normāla garuma palika par mini. Krimplēns sarāvās, un tad tos garināja, aptamborējot apakšas, kaut kas ap kaklu, piedurknēm. Vairāk par sprīdi dabūjām tamborēt mežģīni, lai tā kleita kaut cik izskatītos normāla. Katūns jeb kokvilna toreiz nebija modē.”

20 gados Adele apprecējās un šūšana kļuva par dzīves nepieciešamību: „Pirmkārt, pašas bērnus apšūt, arī radus, draugus. Tā bija svēta lieta – apšūt kaimiņienes. Viņa šuva visiem. Nebija toreiz tik daudz to šuvēju – Kalupē varbūt kādas 3. Nu, kas tas ir 3 – 4 šuvējas uz pāris tūkstošiem iedzīvotāju tajos laikos? Toreiz te bija slimnīca un ārsti. Visa Kalupes sabiedrība gāja tikai pie viņas šūt. Kalupes skolotājai Monikai Žuravskai, kas bija pusprofesionāla vedējmate, Adele šuva garās vakarkleitas ar rotājumiem, baznīckungiem – sutanas. Nesen Kalupē bija pasākums barikāžu dienās, un izrādās, ka viņa šuvusi pirmo sarkanbaltsarkano karogu Kalupē. No kādiem svešākiem paņēma kādu naudiņu, no savējiem – ne.”

TEICĒJA TEKLA SVĒTIŅA (dz. VANAGA, 1939)

Nākusi no Kalupes pagasta Logocku sādžas

Teklas Svētiņas dzimtās mājas ir Logocku sādžā. Tās ir viņas mammas Veronikas Pudānes tēva mājas, kur bija 11 ha liela saimniecība. Veronika bija vienīgā meita ģimenē, tāpēc viņas vīrs Jāzeps Vanags šajās mājās ienāca par „iegātni” (vīrietis, parasti bez nekustamā īpašuma, kas apprec lauku māju mantinieci vai īpašnieci un parasti kļūst par saimniekotāju šais mājās).

Jāzeps Vanags nāca no lielas ģimenes (5 brāļi, 3 māsas). Katram vajadzēja savu amatu mācīties. Teklai atmiņā palicis tēva stāstītais, kā viņš mācījies par skroderi: „Skrodermeistars bija ļoti stingrs – ja negrib klausīt, tad ar koka metramēru (aršinu) pa pleciem. Jāzeps bēga mājās, nosūdzēja tēvam skrodermeistaru, ka tas viņu sita, bet tēvs aizveda atpakaļ un teica skroderim: „Jūsu rokās!”

Tā teicējas tēvs Jāzeps pamazītiņām pierada un izskolojās par vislabāko skroderi: „Visvairāk viņš šuva kostīmus un kažokus. Pa vasaru bija mājās – ara, apstrādāja laukus, bet rudenī, kad beidza kulšanu un sanesa salmus šķūņos, tad jau laidās pasaulē. Viņam bija speciāla kaste, kur ielika šujmašīnu, gludināmo dēli, gludekli, ko „kaitēt vajadzēja plītī”, un brauca uz Višķiem, Ambeļiem, Jasmuižu. Viņš mājās nekad nebija. Pa visu pasauli, kā aizved, pa mēnešiem nav mājās. Kamēr visu ģimeni apšuj – kažokus vajadzēja, lāpīt kaut ko vajadzēja. Tēvs pats ģērēja ādas, lai nopelnītu. Saimnieki maksāja gan naudā, gan graudā. Graudā maksāja vairāk. Vajadzēja nopelnīt iztiku, tīrumus apsēt, nodot graudus un linsēklas. Sava nekā nebija.”

Teklai bija 3 māsas un 3 brāļi. Viņas bija mammai dvīņu māsas: „Man deva vecmammās vārdu Tekla, mātai – mammas vārdu Vera. Ģimenes tad jau bija lielas, daudz jau pucēties nevarēja. Bērni varēja tikai svētdienās satikties un iet rotaļās. Tur bija liela pļava pie ezera, kur spēlēja „laptu”. Vajadzēja ķert un „sālīt”. Tā bumba bija sašūta no aitas vai teļa dīrātas ādas, stingri piebāzta. Skaistas bija rotaļas. Ne tā, kā tagad.”

1) Teicēja Tekla Svētiņa. Kalupe, 2020. 2) Teklas Svētiņas māsas Antonijas Vanagas izšūtā blūze

1) – 3) Teklas Svētiņas īpašumā esošo izšuvumu fragmenti. 4) Fotografija ar aprakstu aizmugurē: „Stūrīšu pamatskolas rokdarbu pulciņš. 4. – 7. klases skolnieces: *Ņina Baika (dz. Skrinda), Regīna Mendriķe, Regīna Mendeļe, Anna Mendriķe, Anniņa Meinerte (dz. Stūrīška), Ļoņa Kušiņa, Vaļa Ruža, Lida Skrinda, Monika Mukāne, Virģinija Pudāne, Toņa, Tekla, Pudāne, Anna Mukāne.*” Kalupes pagasts, 20. gs. 40 – 50. gadi. Teklas Svētiņas ģimenes arhīvs

Tekla 1. klasi pabeidza 10 gadus un gāja ganīt kolhozā govīs. Ar mammu rītos cēlās agri: „Rītā atsiet no saitēm, sapīt kājas un tad laist ganos uz visu dienu. Piesiet vakarā no ganiem. Grūti govīs ganīt, visa diena jāsež tīrumā līdz vēlam vakaram. Negaiss nāca, viss tumšs palika, teles visas katra uz savu pusi skrien, bailes, ka viņas nepazūd. Nelaime, jo līdzās kolhoza biešu lauks. Visas teles saskrēja biešu laukā. Kamēr iztriec, grūti bija..., nepatika. Kolhoza govīs ganīju līdz 4. klasei.”

Tekla mācījās Stūrīšu pamatskolā: „Skolēnu tur bija pilns, daudz, ļoti daudz bija bērnu, no visām pusēm. Klasē, ka biezs. Skolotāja Junkere bija vāciete, vadīja rokdarbu pulciņu svētdienā, jo nebija citu brīvu dienu. Katram rokdarbu pulciņā bija savs darbs.”

Meitenes izšuva pionieru istabai aizkarus, bet Tekla skolotāju istabai veidoja rokdarbu uz kanvas auduma. Pionieru salidojumā par to viņa saņēma dāvanu – krāsaino zīmuļu kārbīņu (24 krāsainie zīmuļi). Tā bija necerēta laime „tik laimīga biju” un liels prieks, jo toreiz tos nevarēja dabūt.

Pabeigusi 7 klases, Tekla devās uz Rīgu. Pusotra gada mācījās audēju skolā. Viņu aizsūtīja uz Mazsalacas linu fabriku. No linu šķiedras uz Žakarda mehāniskajām stellēm auda dvieļu audumu, maisus, brezenta lietusmēteļus, „neko skaistu”. Vienlaikus vajadzēja strādāt pie divām stellēm. Bija ļoti smagi. Pēc trim gadiem viņa atgriezās mājās. Aprecejās ar Artūru Svētiņu un 10 gadus palika mājās ar bērniem. Vīrs strādāja Daugavpilī „mēbeļniekos”. Viņi nestrādāja kolhozā, un viņiem nebija saimniecības.

Tekla Svētiņa spēlēja teātri, un vaļasbrīžos viņai ļoti patika izšūt: „Nekādus tepīkus nevarēja nopirkt, jo nebija naudas. Pie sienām bija pakārti izšūti dvieļi. Virtuves logiem bija skaisti „musturi”. „Musturus” pirkām veikalos, uz papīra „spiedām” (kopējām), ar kanvu likām virsū. Auduma nebija. Kādu drēbes gabalu atrod, tādu i šuj. Nebija drēbes, nevarēja nopirkt. Vecos maisus novalkāja, apšuva, tad sedza vezumā, brauca uz tirgu. Visi kājslauķi bija pīti no niedrēm. Gultas galus apsedza ar izšuvumiem, lai gultas maiss nerādās.” Viņas gultu vēl tagad klāj vecmamma Teklas Pudānes 20. gs. 1. pusē austā un izšūtā sega, bet skapjos tiek glabāti krāšņi rokdarbi.

Teicēja atceras, ka mājās bija stelles, visi piederumi aušanai un linu apstrādei, jo saimniecībā audzēja linus. Kad tos pārstrādāja, palika spalī, ar kuriem siltināja mājas griestus. No līniem auda audumus un šuva apģērbu: „Pētera diena, kā ierasts, lieli svētki. Visas meitas skaisti ģērbās, pucējās garās kleitās un gāja kājām pastaigāties uz baznīcu 5 – 6 km. Māsai Antoņinai bija rūtais sarafāns un izšūta blūze košās krāsās, kaut gan Kalupei vairāk raksturīga baltā krāsa. Antoņina uzšuva sev kleitu, ar kuru staigāja uz večerinkām. Večerinkās un ballēs spēlēja brālis Jāzeps.”

TEICĒJA SILVIJA VOIŅA (dz. LAURINOVIČA, 1959)

Nākusi no Dvietes pagasta

Silvijas Voiņas mamma Tekla Batura (dz. Vuškāne, 1927) ieprecējās no Dvietes Līksnā. Mamma bija „liela adītāja”. Dvietē viņai bija klades ar adījuma rakstiem un cimdu musturiem, bet, pārceļoties uz Līksnu un nodedot mājām Augšguļānos, tās ir zudušas. Vēl tagad mājās ir mammas adītie cimdi.

Silvija glabā bijušās mājas saimnieces Helēnas Stašulānes rokdarbus, no kuras viņa ir pārmantojusi māju. Ar Helēnu teicēja iepazīnās Līksnā, kad „palaida pensijā Gelīti” un sāka strādāt viņas vietā. Helēna Stašulāne ir līksniete, dzimusi Augšguļānos. Dzemdību laikā viņas mamma nomira, un tēvs otrreiz apprecējās ar mammas māsīcu. Visu mūžu Helēna nodzīvoja šajā 1930. gadā uzceltajā mājā ar audžumāti – Soboļevskas tanti. Pa vakariem abas šūstīja un darināja arī citus rokdarbus.

1) Līksnas pagasta rokdarbniece Helēna Stašulāne. Viņas darinātie rokdarbi, 20. gs. vidus – 2. puse.
2) – 4) Izšuvumi rišeljē tehnikā. 5) Durvju aizkara fragments ar „cauro” vīli. 6) – 7) Austie dvieļi ar
tamborētām mežģinēm

1) Teicēja Silvija Voiņa. Līksna, 2020. 2) Līksnas pagasta rokdarbnieces Helēnas Stašulānes 20. gs. 2. pusē darināto rokdarbu fragmenti

Helēna Stašulāne strādāja Augšguļānu fermā par slaucēju, bija darba pirmrindniece. Teicēja atminas: „Helēna bija aktīva un ļoti strādīga. Viņai dzīve bija grūta. Tā pagāja vienos darbos. Cik viņa gulēja – četros cēlās un gāja uz darbu! Daudzus gadus bija „partijas cilvēks”, bet, neskatoties uz to, viņa bija ticīga. Padomju laikos, kad neatļāva iet uz baznīcu, *pa kluso* palīdzēja mācītājam.”

Mājās Helēnai bija saimniecība ar lielu kūti, kurā kolhoza laikos turēja teļus. Viņai bija gotiņa, cūciņa, zirgs, vistas, zosis, audzēja pīles, vēlāk arī aitas. Kad Silvijas Voiņas māja Augšguļānos nodega, pagasts iedeva dzīvokli centrā, bet lopus Silvija turēja Helēnas Stašulānes kūtī – nāca rītā, vakarā. Abas palīdzēja viena otrai. Kad Helēna palika viena pati, lūdza, lai Silvija viņu pieskata.

Savulaik pie Helēnas Stašulānes bija atbraukuši studenti no Rēzeknes. Tad viņa rādīja visus savus rokdarbus. Helēna Stašulāne darināja rokdarbus savam priekam, izmantoja mājas rotāšanai un ikdienas vajadzībām – virtuvei sedziņas, galdautus, aizkarus. Cimdus adīja dāvināšanai un sev nēsāšanai. Līksnā 2000. gadā bija viņas cimdu izstāde. Palikuši vairs tikai daži cimdu un zeķu pāri.

TEICĒJA VALENTĪNA GADZĀNE (dz. SKRINDA, 1961)

Nākusi no Līksnas pagasta Vērdiņu sādžas

Valentīnas Gadzānes vectēvs Jāzepts nāk no Vaboles pagasta Skrindu dzimtas un vecmamma Anna (dz. Vērdiņa) no Līksnas. Viņi dzīvoja Vērdiņu sādžā, bet, sākoties Stolipina reformai (1906. gada 22. novembrī, pēc Krievijas Impērijas Ministru padomes priekšsēdētāja

Pjotra Stolipina ieteikuma, cars Nikolajs II izdeva papildinājumu pastāvošajam agrārlikumam – noteikumus par zemnieku iziešanu no sādžas, sādžas zemju dalīšanu un pāriešanu viensētās), pārgāja dzīvot meža malā, viensētā „Eglinīki”. Vecmammai Annai bija 3 brāļi, kuri palīdzēja ar zirgiem pārvest māju uz jauno vietu.

Ģimene bija turīga, nodarbojās ar lauksaimniecību un apstrādāja 10 ha zemes. Ar zirgiem veda uz Daugavpils tirgu pārdot sviestu un meža ogas. Saimniecībā bija klēts ar arodiem un liela kūts. Te savu bērnību pavadīja Valentīna Gadzāne, kura savu stāstījumu iesāk ar piezīmi: „Tajā laikā neviens nestāstīja, kam tas pieder, kas tas, priekš kam – mēs esam padomju iekārtā audzināti. Mūsu mājās nekad neviens nav skrupulozi iedziļinājies vēsturē, jo tēvs bija leģionārs.”

Teicējas tēva Antona Skrindas dzimtā bija pieņemts, ka katram ir jāapgūst kāds amats, „jo tā nevar būt, ka tu savā dzīvē neko neesi iemācījies”. Vecāki bija samērā turīgi un varēja atļauties savu pirmo meitu Moniku (dzimusi 1921. gadā Līksnas pagasta Vērdiņos) sūtīt mācīties uz Valsts Višķu Mājturības un dārzkopības skolu (1926. gadā tika atvērta Višķu viengadīgā mājturības skola pārpoloto vācu muižnieku Moļu muižas teritorijā, 1931. gada 15. novembrī skolu pārveidoja par divgadīgo Valsts Višķu dārzkopības un mājturības skolu, ko vadīja direktors Emīls Saliņš). Mācību laikā, no 1936. līdz 1939. gadam, Monika dzīvoja pie radiem Višķos, un ir saglabājusies vēstulīte, ko viņa sūtījusi uz mājām: „Mīļie mājinieki, es esmu vesela. Pagaidām man iet labi, es jau izturēju piecus grūtākos eksāmenus. Un ceru, ka tos trīs izturēšu. 22. maijā būs ķīmija, 23. maijā būs uzturmācība un 25. maijā mājas uzkopšana.”

1) Teicēja Valentīna Gadzāne izrāda savas dzimtas rokdarbus. Līksna, 2020. 2) – 3) Teicējas tēva māsas, rokdarbnieces Monikas Skrindas 20. gs. 30. gados darinātie rokdarbi: tautiskā josta un tautastērpa vainadziņš

Rokdarbnieces Monikas Skrindas darinātie rokdarbi, 20. gs. 1. puse – 1950. gadi: 1) austs un izšūts dvielis; 2) – 4) izšūti priekšauti; 5) – 6) austie galdauti

Visās fotogrāfijās Monika ir savā pašdarinātajā tautastērpā. Tas viņai bija kā svinību un goda tērps. Tautastērps pilnībā gan nav saglabājies. Palikusi tikai josta un pašdarinātais vainadziņš.

Monikai Skrindai nebija ģimenes, viņa dzīvoja kopā ar brāļa Antona ģimeni savu vecāku mājās „Eglinīki”. Monikas rokdarbi vienmēr bija mājās – klāti uz galdiem, zem puķupodiem. Valentīna vēl atceras, ka mājās bija zīmējumi ar izšuvumu motīviem, visādi paraudziņi: „Viņai patika tie smalkie darbiņi, tādi ļoti rūpīgi.” Ir saglabājies priekšautiņš ar izšuvumu līnijām dažādās tehnikās, aizkari, izšūts padomju laika galdauts.

Monika Skrinda bija arī godu saimniece un ļoti akurāti godos klāja galdu. Cēpa lauku tortes un godos pēc īpašas, tikai sev zināmas receptes gatavoja auksto gaļu, galertus, ruletes, pildītas cūku kājas. Mājās vēl bija stelles, taču teicēja neatceras aušanas darbus, jo 60. gados, kad piedzima Valentīna, vairs neviens neauda. Kolhozu laikos tādus darbus vairs nedarīja, nebija laika. Neviens dzimtā šīs prasmes nepārņēma: „Vai bija grūti, vajadzēja pacietību, vai tas dzīves ritms prasīja citu dzīves pieeju. Padomju laikos bija skola, darbs un hobijiem nebija laika vai negribējās.”

SKRINDU DZIMTAS MUZEJA TEKSTILIJU KOLEKCIJAS APZINĀŠANA UN DOKUMENTĒŠANA

Šī gada 26. – 27. maijā ekspedīcijas dalībnieki apmeklēja Skrindu dzimtas muzeju, Raiņa māju Berķenelē, Daugavpils Māla mākslas centru, kā arī pētīja un dokumentēja rokdarbnieču Lūcijas Gorbikas, Valentīnas Kurtišas un Daces Teivānes mantojumu.

Skrindu dzimtas muzejs iekārtots vienā no 19. gs. sākumā celtajām grāfa Plātera–Zīberga muižas ēkām. Pieminot novadniekus – pirmos Tautas atmodas darbiniekus brāļus Skrindas: Benediktu (1869–1947), Kazimiru (1875–1919) un Antonu (1881–1918) –, muzeja vadītāja Anna Lazdāne īsteno projektus, lai dokumentētu sava pagasta ļaužu tikumiskās vērtības: „Kalupe, Līksna, Vabole ir vislatgaliskākās. Te nav tik daudz cittautiešu. Tie ir latviski pagasti. Latgalē visas sievas bija čaklas, strādīgas. Gandrīz katrā mājā bija maizes krāsns, katra saimniece cepa maizi, bet sādža, nu 1 – 2 audējas noteikti bija. Pirms 13 gadiem tika īstenots projekts audēju apzināšanai. Tas bija pēdējais brīdis, jo sapratām – tūlīt to audēju nebūs. Vaboles pagastā tika apzinātas 9 rokdarbnieces.” Jāatzīmē, ka Skrindu dzimtas muzejā veikts ļoti nozīmīgs darbs, ne tikai audēju, bet arī citu senu amata prasmju apzināšanā (alus darīšana, maizes cepšana, kokapstrāde utt.).

Apbrīnas vērts ir katrs teicējas parādītais rokdarbs – Hertas Faniņas, Olgas Lazdānes jaunības laika izšūtie rišeljē rokdarbi, Ģertrūdes Rasnačes dzimtas galdauts, Leokādijas Baravikas izšuvumi, rišeljē gultas pārklājs un spilventiņi, Irēnas Upenieces darinātās spilvendrānas un krustdūrienā izšūtais galdauts, Valentīnas Susekles tamborētās mežģīnes, Ainas Pabērzes dzimtas sega, Antoņinas Mackevičas sienas izšuvumi, Helēnas Plešavnieces austie groži, kurus izmantoja zirga aizjūgā, braucot tikai uz baznīcu. Ekspozīcijā redzami Olgas Plociņas un Genovefas Keišas tamborētie galdauti, kuri tapuši pagājušajā gadsimtā (1940–1950), kā arī Annas Vanagas un Valentīnas Kurtišas austās segas. Daudzi rokdarbi tapuši 20. gs. 2. pusē. Tajos vērojama populāra tā laika modes tendence – austi durvju un logu aizkariņi dzeltenbrūnos toņos ar latviešu rakstu zīmēm – Saulīti, Dieva zīmi, Jumīti un Auseklīti.

1) Teicēja Anna Lazdāne demonstrē Helēnas Plešavnieces austos grožus, kurus izmantoja zirga iejūgam, braucot godos un uz baznīcu. 2) – 3) Vaboles pagasta audēju Annas Vanagas un Valentīnas Kurtišas austu segu fragmenti. 4) Zinātniski pētnieciskā darba eksperte Daina Alužāne veic austu segu rakstu fotofiksāciju. Vabole, 2020. 5) Vabolē austu segu fragmenti

Anna ir diplomēta mākslas audēja, strādājusi ražošanas apvienībā „Daiļrade” Jelgavā. Tāpēc rokdarbi viņai ir tuvi un saprotami: „Sākotnēji krāsoja ar dabiskajām krāsvielām, tā arī stāstījušas audējas. Krāsoja dažādās lapiņās, ziedos, sīpolu miziņās, bērzu pumpuros, bietīšu novārījumā. Kopš pagājušā gadsimta 20. gadiem jau varēja iegādāties sintētiskās krāsas. Segas kļuva spilgtākas, košākas. Tā bija tāda jauna tendence – katrai audējai gribējās izcelties ar savu savdabīgo segas rakstu, ar to košumu. Bija jau svarīgi, cik krāsu varēja atrast, sameklēt, saskaņot, un ar to savā starpā varēja lielīties. Čaklums, darba tikums, sacensība, kurai skaistāks galdauds vai loga aizkari – tas liecināja par saimnieces darba tikumu. Lai arī virtuve bija pieticīga, pie sienas bija izšuvumi.”

Annas profesionālās atziņas caurvij bērnības atmiņas: „Nezinu, var būt citās mājās ir bijis savādāk, bet mēs uzaugām lauku mājās. 4 bērni bijām ģimenē. Es neatceros mājās neko tādu, kas bija pirkti. Tajos laikos parasti bija balti kokvilnas aizkariņi, ļoti daudz izšūtu sedziņu, lupatu dekāšu, austu segu. Savā bērnībā atceros – gan pie plīts, gan pie gultas, gan tur, kur ūdenstrauciņš, bija izšuvumi, spilveni pārklāti ar riseljē izšuvumiem.”

Arī Annas Lazdānes vecmamma Domicelle Dolgais bija audēja. Savukārt par savu mammu viņa atceras: „Viņa (Anna Mukāne) neauda, bet gāja pie audējām kaimiņos. Vēl mazas meitenes, mūs sūtīja pie audējas Vaboles pagasta „Skuķos”. Ar mūsu nesām dziju, lai pēc tam saņemtu skaistas, rakstainas segas. Mēs augām, un visi tikām likti pie darba. Televizora vēl nebija, garie ziemas vakari pagāja šķeterējot un tinot dziju. Atceros, mamma cirpa aitas, vajadzēja turēt kājiņas un tad lielās ūdens baļļās, daudzos ūdeņos tika mazgāta un skalota vilna. Dziju bija jāsagatavo priekš adīšanas un aušanas darbiem. Mamma bija liela cimdu adītāja. Atceros mammu vakaros pēc darba – adīja un adīja, un adīja. Viņai bija pilnas atvilktnes ar rakstainiem cimdkiem. Visiem bērniem tika sarīkotas skaistas kāzas, un pūrā tika dotas segas, cimdi. Aukstā ziemā vēl kādreiz pati uzvelku. Bērniem pa cimdu pārim atdāvinu. Mammās mājās stāv vesels plaukts ar segām. Tur ir 4 bērnu segas, kas mantotas no paaudzes paaudzē. Es pati vecmammās austu segu tikai goda viesībās uzklāju.” Anna atzīst: „Mēs esam lepnī, ka esam Eiropā, bet, esot Eiropā, mēs pazaudējām savu identitāti. Mums pazūd mūsu dzimtas tikums, tradīcijas, arī Latvijas darba tikums. Vaboles pagastā vairs nav nevienas audējas. Muzejā vēl ir stelles, var noaust grīdas celiņus. Gan bērns, gan pieaugušais var iesēsties stellēs un ieaut kādu strīpiņu lupatu dekātim.”

Annas Lazdānes emocionālo stāstījumu papildina 2006. gadā Gunta Kaminska uzņemtā videofilma par Vaboles audējām, kurā muzeja vadītāja iemūžinājusi ļoti vērtīgas liecības par aušanas tradīcijām Vaboles pagastā. Atsevišķi ir apkopots fotomateriāls par Vaboles pagastā austajām segām.

RAIŅA MĀJAS BERĶENELĒ TEKSTILIJU KOLEKCIJAS APZINĀŠANA UN DOKUMENTĒŠANA

27. maijā devāmies uz Raiņa māju Berķenelē (Berķeneles pusmuiža – Berkenhēgene, no vācu valodas „Birkenhain” – ‘bērzu birzs’). Te dzejnieks Rainis (Jānis Pliekšāns) pavadīja bērnību un pirmos skolas gadus. Viņa vecāki Krišjānis un Dārta Pliekšāni Berķeneles pusmuižu nomāja no 1872. līdz 1881. gadam. „Pliekšānu ģimene bija ārkārtīgi saimnieciski cilvēki. Jāņa Pliekšāna

mamma Dārta bija diža audēja. Ar pašas austajām skaistajām segām viņa piedalījās izstādē Grīvā un ieguva vērtīgu balvu – zelta pulksteni. Plieksānu tēvam bija hobijs – zirgu audzēšana. Viņš ar saviem skaistajiem ērzeļiem arī ir piedalījies izstādēs. No trīs bērniem saimnieciskākā bija vecākā māsa Līze," stāsta direktore Inese Bērziņa.

Muzeja krājumā iepazīstam sieviešu rokdarbus – krāšņi knipelētas un izšūtas sedziņas, galdaudus un austas segas. Tie savulaik liecināja par saimnieces gaumi, skaistuma izjūtu un piešķīra ģimenes ikdienai omulību. Latgalē segas ir austas šaurajās stellēs, divus gabalus rūpīgi sašujot kopā. Īpaša meistarība ir bijusi audējai, kura no abām pusēm pratusi noaust segu vienādi košā un precīzā rakstā.

Raiņa mājā Berķenelē glabājas Daugavpils novada pagastu rokdarbnieču darinājumi: Broņislavas Paukštes (Vaboles pagasts), un Reginas Rokjānes (Līksnas pagasts) segas, Lūcijas Gorbikas izšuvumi un austie darbi (Laucesas pagasts), un starp tiem ir arī muzeja direktores Ineses Bērziņas dzimtas sieviešu darinājumi.

Ar rokdarbiem Ineses dzimtā sievietes nodarbojušās vairākās paaudzēs. Vecmamma Lūcija Gorbika (dz. Baravika, 1921) 1940. gadā pabeidza Daugavpils Latviešu biedrības Mājturības un rokdarbu kursus, kuru laikā teorētiski un praktiski tika apgūta ēdienu gatavošana, rokdarbi, mājas uzkopšana, veļas mazgāšana, barības mācība (uzturmācība), mājturības grāmatvedība, higiēna, bērnu kopšana un audzināšana, piensaimniecība, puķkopība, augļkopība, bišķopība, sakņkopība, putnkopība. Līdz mūsdienām saglabāties 1940. gada vecmammās kursa darbs – izšuvums un austā josta, kā arī apliecība par kursu pabeigšanu. Lūcija Gorbika atcerējās: „Latviešu biedrības nama 3. stāvā notika mācības. Tur bija liela virtuve un garš galds. Nodarbības notika katru dienu no plkst. 9:00. Par kursiem bija neliela samaksa. Katru rītu uz kursiem bija jāiet 6 km kājām. Lejā pagrabā bija aušanas darbnīca ar 2 stellēm. Mainoties varēja strādāt līdz 20 cilvēki, jo visi vienlaikus neauda. Lai atbrīvotu citiem stellas, ar kursa biedreni palikām darbnīcā pa nakti. Toreiz ienāca modē aust spilvenus, kuriem no vienas puses musturs. Tur, kur tagad viesnīca „Latgola”, atradās veikals „Stils”, kurā varēja dabūt mulinē diegus, linu audumu, no kura šuva blūzes. Tur bija viss nostādīts uz to labāko. Aušanai varēja nopirkt diegus.”

Lūcijas mamma arī bija audēja, kura auda pasūtījuma darbus: „Viņa auda vairāk svešiem cilvēkiem, nekā savējiem”. Atmiņā palicis, kā māte noausto audeklu vedusi uz Daugavpili, uz ebrejiem piederošo darbnīcu, kur to presēja un atdeva satītu baķos atpakaļ. No šīs vadmalas varēja šūt kostīmus un brunčus. No līnēm un pakulām auda vīriešiem vasaras darba bikses. Linu dvieļu audeklu pavasarī balināja: „Kad sniegs sāka kust, pa visu lauku audeklu izstiepa, pakaisīja drusku pelnus un ar tiem balināja. Veļas mazgāšanai no pelniem taisīja sārmu. Veļu gludināja, kad cepa maizi, jo „pletizerim” vajadzēja ogles.”

Triju mēnešu ilgajosursos iegūtās zināšanas rokdarbos Lūcija pielietoja turpmāk dzīvē, mācot citus. „Es jau varēju pasniegt vēl kaut kam. Jau kolhoza laikā, kad sanāca pie manis meitenes, mācīju meitenēm izviluma – ievilkuma darbus.. Man ļoti gribējās mācīties. 1930. gados sākās tā nacionālā audzināšana un tās rozes vairs nešuva, šuva cauro vīli un izvilumus. Bija tāds žurnāls „Zeltene”. Pati nopirku un pati sāku mācīties.”

1937. gadā Lūcija sāka dziedāt korī. 1940. gadā Kalkūnes koristi, gatavojoties Dziesmu svētkiem, visu ziemu auduši un šuvuši savus tautastērpus. Lūcija Gorbika atcerējās: „1940. gadā dziedāju korī un taisījos Dziesmu svētkiem, tāpēc steidzos ar tautastērpu. Pati uzšuvu blūzi. Māsa Emma bija atsūtījusi žurnālu. Tur tautastērpam bija klāt villaine un galvas lakats. Bet es uztaisīju tikai to vainagu, bet villaini domāju kādreiz vēlāk. Jostu audu pa vakariem, svārkus auda otrā māsa Emma Rīgā un atsūtīja gatavus.”

1) Viens no senākajiem Raiņa mājas Berķenelē tekstiliju kolekcijas rokdarbiem – Matildes Brakovskas austs un izšūts dvieļis, rotāts ar tamborētām mežģinēm, 1891. 2) – 3) Lūcijas Gorbikas kursa darbs – izšuvums un austā josta, 1940. 4) Daugavpils Latviešu biedrības Mājturības sekcijas mājturības un rokdarbu kursi. Aušanas darbnīca pagrabā. Kursu vadītāja M. Dobrāja sēž stellēs, Lūcija Gorbika pie tītavām. Daugavpils, 1940

Daudzi Ineses Bērziņas kolekcijā esošie austie rokdarbi atceļojuši no Austrālijas, kur pēc kara dzīvoja vecmammas māsa Emma Bruzgule. Inesei tās ir mīlas atmiņas: „Austrālijā tante Emma ar stellēm mācīja strādāt savus mazbērnus. Tās stelles no Austrālijas man pa daļām solīja atvest, jo tantes vairs nav. Un viņa ārkārtīgi laimīga būtu, ja tās nokļūtu Latvijā pie mums. Daudz ko mēs arī nesaglabājām, vieglprātīgi izturējāmies pret šīm lietām. Mūsu senčiem bija daudz pacietības strādāt un gatavot. Agrāk vajadzēja pašiem apgērbt ģimeni un uzšūt tērpus. Vēl bija svarīga apziņa, ka es pats to izdarīju un es savu darbu nodošu nākamajai paaudzei. Man ir vecmammās dvielis, ko es nododu bērniem. Es skatos, ka viņi to autentiskumu var pazaudēt. Es esmu tā, kas vēl atbildīga par savu dāvanu un es „uzpasēju”, jo domāju, ka viņi to nodos saviem bērniem mantojumā. Tas ir svarīgi, ka mēs to saglabājam un nesam nākotnei. Mūsdienu jaunieši to vairs nesaprot, viņiem tiešām liekas, ka tā ir tikai „lupatiņa”. Man tas ir audums ar stāstu.”

1) Daugavpils Latviešu biedrības Mājturības sekcijas mājturības un rokdarbu kursi. Aušanas darbnīca pagrabā. Lūcija Gorbika 2. no labās puses Daugavpils, 1940. 2) Lūcija Gorbika ar rokdarbiem Daugavpils Latviešu biedrības namā, 1940. 3) Lūcija Gorbika ar māsas Emmas meitu Viju Bruzguli, pašdarinātā blūzē un jostā, māsas Emmas austos un šūtos svārkos. Laucesas pagasts, 1942. 4) Lūcijas Gorbikas māsa Emma Bruzgule ar saviem rokdarbiem. Austrālija, 20. gs. 2. puse. Ineses Bērziņas ģimenes arhīvs

TEICĒJI OLGA PAULIŅA (dz. BARŠEVSKA, 1965) UN VALDIS PAULIŅŠ (1964)

Pašlaik dzīvo Krāslavā

Ierodoties keramiķu darbnīcā, redzam, ka šajā dienā top suvenīri Līgo svētkiem un saruna notiek meistariem Valdim un Olgai darbojoties.

Pauliņu dzimta nāk no Andzeļu pagasta Pauliņu sādžas (tagad Dagdas novads). Tur bija vectēva mājas. Tēva vecāki Andrejs un Anna Pauliņi bija Latgales zemnieki. Valdis atceras: „Tēvs Aleksandrs Pauliņš nāca no vienkāršas ģimenes, bet prata vis’ kaut ko darīt. Nevienš instruments nekrita no rokām. No mammas puses tēvs Aleksandrs Indrāns bija kalējs un kokapstrādes meistars. Vectēvs ar rokām darīja visu. Viņam zemes bija tā pavairāk – 30 ha, viņam bija angļu kuļmašīna, graudu vītījamās mašīnas. *Budzis* skaitījās – uz 25 gadiem tika izsūtīts uz Sibīriju. Viņš prata šūt zābakus un kurpes. No turienes tas radošais gēns sācies. Vectēva brālis Kazimirs Bartaševičs arī bija talantīgs un vispusīgs. Viņš bija Tautas daiļamata meistars dzintara apstrādē un kokapstrādē. Vecmamma Emīlijas Indrānes vīrs Aleksandrs Indrāns bija i kalējs, i kocinieks, i zābaku šuvējs. Pat balles kurpes ir šuvis, tagad vēl var atrast bēniņos. Vecmamma vairāk pa mājām „relaksējās” pie gotiņām un auda dekus.”

Pie vectēva kalēja smēdē Valdis ciemojās bieži: „Padomju laikos smēdē remontēja zirgu grābekļus, ratus sovhoza vajadzībām, zirgus apkala utt. .. Es to visu redzēju, man likās – zirgam sāp. Zirgam piededzina pēdu ar karstu pakavu, lai redz, kur naglas jāiesit. Tāda nopietnāka pakalšana pašam sanāca, kad būvējām savu māju un bija vajadzīgas skavas. Divatā ar Olgu kalām. Vectēva smēde (padomju laikos – sovhoza smēde) vēl tagad stāv, tikai vandāļi jau visu ir izzaguši.”

1) Kalēja darbarīki no vectēva Aleksandra Indrāna smēdes. Krāslava, 2020. 2) Podnieks Valdis Pauliņš demonstrē vectēva darbarīkus. Krāslava, 2020

Valdis savu dzīvesceļu līdz podnieka meistarībai izstāsta ar humoru. Tās ir bērnības ainas, kas viņam palikušas atmiņā. Kopš bērnības viņam bija vēlēšanās darīt un izgudrot pašam – kaut kas no Dullā Daukas izzināšanas kāres. Mazais, zinātkārais zēns Valdis, bieži vien labu gribēdams, sadarīja dažādas blēņas. Bērnības laikos aizraušanās bija makšķerēšana. Tēva makškeri nevarēja ņemt, tas bija „svjatoje”, nācās pašam kaut ko izgudrot: „Droši vien vēl biju par zaļu priekš makšķerēšanas. Izjaucu kādu žurnālu vai burtnīcu, izvilku āķīti. Redzēju, kā tēvs no putoplasta taisīja pludiņu, slīpēja ar žileti līdz bija skaists kā lāstekas. A man pa *prošče*. Domāju tā: man āķītis ir – ir, aukla – kur es auklu ņemšu? Mamma šuvēja (šuva dāmām kleitas) – no mammas tādu smalkāku baltu diegu paņēmu, piesēju to burtnīcas āķīti. Pludiņš bija *spička* (sērkokciņš). Mājās dīķī izmēģināju – normāli peld ar sēra galviņu uz augšu, un tad prom uz ezeru.”

Līdz 5. klasei Valdis mācījās Dubuļu astoņgadīgajā skolā Rēzeknes rajonā. Skolas laikā parādās aizraušanās – fotografēšana: „Krustēvs sen jau solīja atdot savu fotoaparātu „Smena 8M”. Līdz tam nezinot par fotografēšanu – „tumša lieta”, bet, izstudējot krusttēva iedoto D. Buņimoviča grāmatu „Praktiskā fotogrāfija”, nākošajā dienā jau mēģināju kaut ko fotografēt. Biju redzējis, kā krustēvs to dara. Sāku bildes taisīt, attīstīt filmas. Fotopiederumus pirkur par ietaupīto naudiņu. Vecāki iedod naudiņu bulciņām vai konfektēm – trīs dienas neapēdu bulkas un var kaut ko noderīgu nopirkt. Nopirku jaunu bačoku filmiņu attīstīšanai ar divām spirālēm un nekas nesanāca – „viss salipa lupatās”. Tad bija „škrobe” – jauna manta un nedarbojas. Nāca atziņa, ka ne viss, kas jauns, labi darbojas. Labāk kāda primitīvāka, bet ierasta manta.”

Par mālu interese Valdim radās jau Ezernieku skolā: „7. – 8. klase – tas ir tāds māla periods.” Skolas laikā Valdis bija erudīts skolnieks, patika un padevās fizika, matemātika un zīmēšana, vēlāk anatomija – piedalījās dažādās olimpiādēs un saņēma balvas. Starp tām bija arī A. Markuša grāmata „Viriešiem līdz 16 gadiem”. It kā starp citu, pašās beigās nodaļa „Kā izgatavot podnieka ripu?”.

„Tur viss izstāstīts vienkārši, un man likās, ka vajag pamēģināt. Tā bija 7. klase. Uztaisīju paštaisītu ripu, kamēr vecāku nav mājās. Es biju novērojis, ka dārzu uzarot ar traktoru, virspusē tiek izcelts māls. Saraku mālu, izmīcīju un uztaisīju tēvam pelnu trauku. Kad demontēja cūku fermu, tur bija ar tvaiku vārāmais katls – tā kā „samovars” ar divām sienīnām, kurā vārīja visādus dārzeņus – bietes, kartupeļus. Kaut kur es biju redzējis podnieka krāsns shēmu un iedomājos, ka šis katls derēs. Veči iemetināja iekšā kaut kādus dzelžus, lai var salikt podus un par to paprasīja 30 rubļus. Taču tad kaut kā tas norima...”

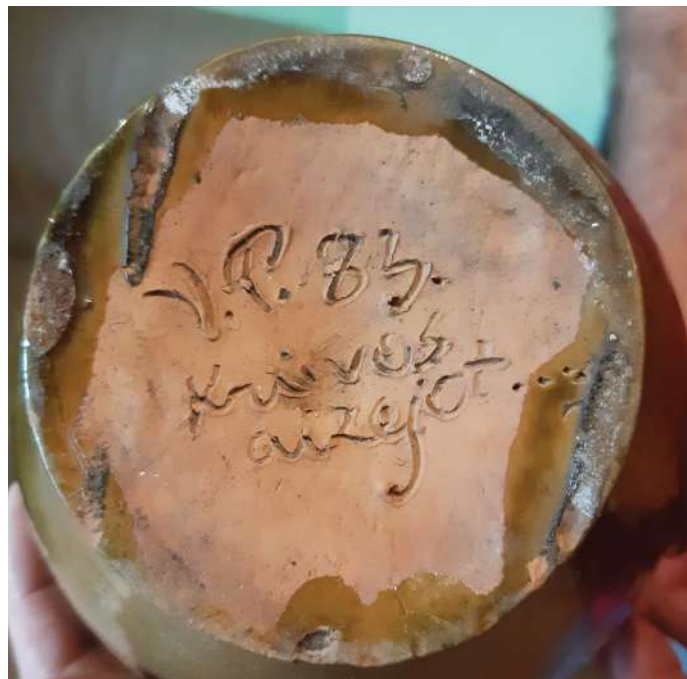
Nopietna aizraušanās ar podniecību sākās Rēzeknes mākslas skolā: „Aizgāju mācīties uz Rēzekni un sapazinot ar podniekiem Evaldu Vasiļevski, Voldemāru Voguli, Aivaru Butānu, Vladislavu Vinceviču. Toreiz tur darbojās kādi 30 amatnieki, visiem baigi interesanti tas bija. Mākslas zinātnieks Jānis Pujāts lasīja lekcijas – tās bija tādas izbraukuma apmācības Rēzeknes kultūras namā vai muzejā. Skaidroja, kāda forma pareiza, kāda nepareiza, kāds rokturis pareizs, kāds nepareizs. Tagad tas nevienam neinteresē. Visi taisa „lielo mākslu”. Un amatu pamazām iemin dubļos. Viena no toreiz aktuālām atziņām: vajag saglabāt šo amatu, izkopt stila tīrību. Katram izveidojas savs stiliņš, savs rokraksts, bet kopumā tai jābūt Latgales mākslai – tur nedrīkst būt nekādas muļķības.

Kādreiz Rēzeknē, Jelgavā, Rīgā un Cēsīs bija Latvijas keramikas rūpnīcas cehi, kuri ražoja suvenīrus. Bija arī viens cehs, kurā bija virpas un strādāja pēc specpasūtījumiem. A viņiem (cehā strādājošiem keramiķiem) patika uztaisīt „samovaru” no māla – „čisto latgaļskaja keramika” (ista Latgales keramika), groziņus ar rozītēm, konfekšu traukus ar pītu rokturīti, rozītes, briesmīgi smukas, kaut kādas bumbiņas. J. Pujāts mēģināja to „izravēt ārā” – nekādas puķītes, nekādas rozītes un teica: „Kas tī par škrotem? (Kādas skrotis, ko jūs te muļķojaties?)”

Teicējs turpina stāstījumu: „Latgales keramikai ir skaidra forma, nekādu asumu nedrīkst būt. Kokam, dzelzim var būt asumi, bet ne mālam. Tas ir dabisks materiāls. Nāca arī atziņa – ir jāstrādā, jo no nekā nekas nerodas un nekur nepazūd. Vietas nezūdamības likums.

Man 16 gados bija motocikls. Kā kaut kur cepli kurina, tā 5 – 6 podi un „Agdama” pudele līdzī. Tā bija kā valūta, kā ieejas bilete, ko večiem par apdedzināšanu vajadzēja iedot. „Agdams” bija 19 grādu portvīns, maksāja 2,70 rubļus, uz etiķetes trīs cirvji. Lētāku portvīnu, „Lāču asinis” (1,40 rubļi), gan neviens negribēja dzert. Par podnieku jāmacās visu mūžu. Gadi 3 – 4, bet, ja ir „ķēriens”, pa gadu var sagatavot. Vajag darīt pašam un gribēt kaut ko sasniegt.”

Ar kursabiedru „Akminišos” nopirkām mājiņu bez elektrības, un jumts tek – sataisījām darbnīcu, cepli kurinājām. Uz cepla atklāšanu pasaucām podniekus.

Pirmie Valda Pauliņa 1979. un 1983. gadā darinātie māla trauki. Krāslava, 2020

Ar mālu strādājot, jāpārzina dabaszinības, fizika, ķīmija, zooloģija un anatomija, lai izveidotu kādu dzīvnieka figūru vai svilpauniekus. Podniekam jābūt vispusīgi attīstītam. Ne visi strādā ar podnieka ripu. Strādājot ar podnieka ripu, vajag uzcītību un lielu vēlmi, nepietiek tikai divreiz pamēģināt.”

Valdis Pauliņš veido traukus ar bērza tāsi: „Tas nāk no senatnes. Bērza tāss ir unikāls materiāls. Kad uz tirgu veda māla traukus, tos aptina ar tāsi, lai ratos nesaplīstu. Tāds daudzreizējs iepakojums. Vecmamma kādreiz mani sūtīja uz mežu, parādīja kā pareizi noplēst tāsi, lai ietītu iepilšušu podu. Ar tāsi aptina, tad ielēja karstu ūdeni un pielēja klāt pienu, lai tas sarūgst un parādās pelējums – piena baktērijas savairojās, tās aizdambēja visas šķirbiņas, un kad visu izlēja ārā, izmazgāja ar verdošu ūdeni, tad tauks bija tīrs un netecēja. Bērza tāss rada termosā efektu – ilgāk tiek saglabāts siltums. Lai vasarā ņemtu līdzī padzerties vēsu ūdeni, ņēma mazākā temperatūrā apdedzinātu trauku un aptina ar bērza tāsi, tad nolika caurvējā. Pods norasoja, tāss uzsūca mitrumu, un vējš aiznesa lieko mitrumu. Kādreiz tāsi lika mājas pamatos mitruma uzsūkšanai.”

Valdim Pauliņam podniecības meistarības augstākais etalons ir vecmeistars Polikarps Čerņavskis, pie kura Valdis bija praksē. Valdim viņa dotās atziņas ir visvērtīgākās, „jo tas, kas tev ieguldīts no bērnības un jaunības – tas ir kā etalons visam mūžam”.

Keramiķi Pauliņi paši rok un sagatavo Daugavas mālu: „Nesen ziemā gāja ledus, vasarā bija ļoti zems ūdens līmenis un atsedza tādas kā māla klintis. Doma ir tāda – mālu izkaltē, aplej ar karstu ūdeni, uzbriedina kā mīklu. To var pamīcīt, var izlikt uz koka dēļiem – mitrums pazūd, iztvaiko. Vēl šitādu metodi gribas pamēģināt: mucā izurbj caurumus un salej mālu. Tad mālu uzkrata līdz kokteiļa konsistencei un salej 200 litru mucā. Smagums viss nogrimst, bet lapiņas, saknītes peld pa virsu, un tad tās tā kā putas no zupas nolasi. Latgalieši tā nedarīja, bet „čuiļi tā ņēmās”. Tagad visiem ir betonmaisītājs, bet kādreiz mālu mīcīja ar kājām vai ar veseri: tā kā gaļas sitienu taīsa, saklapē viņš izstiepjās tā kā tepiķis, tad satin un atkal mīca, tā vairākas reizes. Polikarps Čerņavskis arī pats raka mālu. Viņš mīcīja ar papēdi un izmantoja zirga ratu riteņa rumbu. Mazliet „čakars”, bet būs Daugavas māls.

Latgales glazūru arī gatavojam paši. Pamatsastāvā ir svina oksīds (var mednieku veikalā nopirkt skrotis) un kvarca smiltis, kas dod glazūru caurspīdīgu kā laka. Brūnajam tonim vajag mangāna oksīdu un kālija permanganātu. Dzeltēno toni veido dzelzs oksīds (rūsa, purva rāva), kas ir visvieglāk dabūjams. Purva rāvu kādreiz vācām paši, izlejot uz palaga. Tad ūdens iztvaiko, bet paliek rūsgans pūderis – dzelzs oksīds. Zaļo toni iegūst no vara oksīda (apsūbējuša vara). Vectēvs bija kurpnieks, viņam samaksā nesa vecus patvārus, no kuriem izgatavoja kurpju un jostu sprādzes. Radās daudz pārpalikumu un atgriezumus, ko tagad var izmantot glazūras veidošanai. Tikai kobaltu (kalnu rūdu), zilo krāsu vajag pirkt, tā ir ļoti dārga. To vajag tikai uz naža gala. Glazūras sastāvdaļas katrs mēra, kā sanāk – cits karotītēs, cits gramos.” Valdis izmanto no elektriskā zāģa uzgaļa aizsargu – tā kā glāzīte. Tajā jau ir 10 karotes. Karotēm jābūt precīzām, bez kaudzītes, savādāk būs kļūda, būs neproporcionāli viss sadalīts.

1) Teicēji Olga un Valdis Pauliņi izrāda svēpēto keramiku. Krāslava, 2020. 2) No Daugavas māla veidotie trauki: krējuma ķērne un krūze, 2020

Keramiķi atzīst, ka visu trauku pamatā ir vāraunieka formas: „Nebūs kur vārīt, nebūs ko ēst. Latgaliešu vārauniekam ir pilnīgas formas, ērti paņemams. Krūze, vāze – arī tā ir pamatforma, bet augšīņu var atvasināt, kā kuram iepatīkas. Māla traukus ir pamazām jāsasilda un jāuzkarsē. Nedrīkst aukstu māla trauku likt uz karstas uguns – var sanākt „plākt”.”

Podu „vienā piegājienā” nekad netaisa, vismaz nedēļu vajag: vakar izvirpoja, šodien liekam rokturīšus. Lai svečturi izgatavotu nepieciešams mēnesis. Svečturis ir vissarežģītākais, un tur ir vajadzīga augstākā meistarība. Žūstot svečturim ir tieksme patīties valā, tāpēc var zust simetrija. Svečturus vajag uzreiz piecus, sešus uzvirpot. Katram podam arī sava vēsture. 2 vienādus podus nevar uztaisīt, līdzīgus gan. Lai uztaisītu vienādus, izmanto formas.”

Olga un Valdis darbojās Tautas daiļamatnieku ražošanas apvienībā „Dailrade”, 2004. gadā ir ieguvuši Latvijas Amatniecības kameras meistara diplomus – keramiķa amata meistars.

EKSPEDĪCIJAS GALVENIE REZULTĀTI

1. Ekspedīcijas gaitā muzeja krājums papildināts ar 221 priekšmetu, kas saistīts ar senām amatu prasmēm.
2. Uzsākta Daugavpils novada teritorijā vēsturiski darbojošos seno amatu pratēju, lauku amatnieku saraksta sastādīšana, amatnieku vai to pēcteču apzināšana, dzimtu stāstu fiksācija, privātpersonu fotogrāfiju arhīvu izpēte.
3. Konstatētas Daugavpils novadam raksturīgās amatu prasmes, to specifika.
4. Sagatavoti raksti par Daugavas ielejas iedzīvotāju tradicionālām amatu prasmēm un nemateriālo mantojumu rakstu krājumam un konferencei.
5. Sagatavoti priekšlikumi izglītojošā darba ekspertam muzejpedagoģiskās programmas „Tradicionālās amatu prasmes Latgales zemnieka sētā” izstrādei.
6. Apzināts ļoti plašs tekstiliju klāsts.
7. Ekspedīcijas gaitā izveidotas zinātniski pamatotas keramikas, cimdu un zeķu, tekstiliju, pīto grozu, jostu kolekcijas (dāvinājumā iegūti priekšmeti no vietējiem iedzīvotājiem, projekta ietvaros veikti priekšmetu iepirkumi).

SECINĀJUMI

1. 20. gs. raksturojams ar plašu informācijas pieejamību (pārvietošanās iespējas, grāmatas, preses materiāli, Amatniecības kameras u.c. organizāciju kursi, apmācības, tirdzniecība), tāpēc redzētajos rokdarbos ir daudz vairāk līdzību, mazāk atšķirību. Ekspedīcijas gaitā nav fiksēti izteikti tikai Daugavpils novadam raksturīgi rokdarbi, jo ieprecoties notika materiālu, tehnisko paņēmienu, kompozīcijas un informācijas apmaiņa (šai sakarā tekstiliju pētniece Aija Jansone atzīmē: „19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Latvijas teritorijā darinātie izšuvumi jau pilnībā iekļāvās Eiropas un Skandināvijas rokdarbu modes attīstības un izplatības plūsmā. Lokālo savdabību saglabājās visai maz.). Mūsdienās rokdarbam unikalitāti piešķir teicēja dzimtas stāsts. Rokdarbs kļūst oriģināls caur dzimtas vai atsevišķa cilvēka dzīvesstāstu.
2. 20. gs. 2. pusē vairs nav aktuāla pūra darināšana, nedz arī rokdarbu praktiskais pielietojums mājāsaimniecībā. Rokdarbniecēm tas ir laika kavēklis, vaļasprieks un sevis pašizteiksme. Rokdarbs tiek darināts kā piemiņas lieta, dzimtas relikvija nākamajām paaudzēm. Mūsdienās senās amatu prasmes ir nepieciešamība, lai masu produkcijā radītu kaut ko atšķirīgu un personisku.

3. Ziņas par rokdarbu darināšanu ir nepilnīgas, fragmentāras – bieži vien nav zināms autors, izgatavošanas laiks un vieta. Teicēji vairs nespēj noteikt rokdarbu tiešo pielietojumu, idejisko funkciju, ar to lietošanu saistītās tradīcijas. Piemēram, dvieļi ar monogrammām varēja būt kā „pūra dvieļis” vai „cara dvieļis ar kroni”, vai dāvinājums utt.

4. 20. gs. 2. pusē praksē vēl saglabājas tradicionālo rokdarbu darināšanas paņēmieni, taču rokdarbos vērojama jaunu modes vēsmu un kompozīciju ietekme no Eiropas. Īpaši akcentējama jūgendstila ietekme, kas apsekotajā teritorijā ienākusi kā „jūrmalnieku mode” ar ievestajiem rokdarbiem, izšuvumu shēmām no Rīgas un tās apkārtnes. Jaunākās modes tendences Daugavpils novadā ievestas, atgriežoties no peļņas galvaspilsētā. Jūgendstila ietekmē veidoti krāšņi florālie elementi – lieli, uzkrītoši, spodršuvumā izšūti ziedu motīvi, bieži vien tās ir atraitnītes un rozes dažādās variācijās.

5. Līdz mūsdienām, pēc teicēju sniegtās informācijas, lielākoties saglabājušies tieši purā darinātie rokdarbi, jo tie netika ne reizi lietoti un tika nodoti no paaudzes paaudzē, iegūstot ģimenes relikvijas lomu.

6. Rokdarbu rotāšana ir kombinēta: izšuvums, tamborējums, dažādi motīvi un izpildījuma tehnikas, ģeometriskais raksts, joslveida kompozīcijas. Lietoti dabiskie materiāli (linu diegi un šķeterēta, krāsota dzija) un fabrikā ražotās krāsainās dzijas un audumi, anilīna krāsas.

7. 20. gs. 1. pusē Daugavpils novadā vērojama arī citviet raksturīgā tendence – vienotā stilā veidoti tekstiliju komplekti (galdauts, virtuves aizkariņi, sedziņas, saimniecības maisiņi), gultas veļa (palagi, spilvendrānas, gultas pārklāji), taču pilnā komplektācijā tie līdz mūsdienām vairs nav saglabājušies.

8. Vēl 20. gs. sākumā rokdarbu prasmes tika nodotas un mantotas no paaudzes paaudzē, izmantojot šim nolūkam vakarēšanu kā vienu no izglītojošām formām. Par apzinātu rokdarbu prasmju apgūšanu ārpus ģimenes Daugavpils novadā var runāt no Pirmās Latvijas brīvvalsts laika, vienlaikus ar vakarēšanas jēdziena transformāciju. Proti, 20. gs. 20. – 30. gados lauksaimniecības biedrības dibināja rokdarbu kursus un mājturības skolas, kur jau varēja apgūt izvēlētā aroda tehniskās iemaņas, paplašināt vispārējo izglītību, izkopt gaumi, lai ražojumiem būtu ne tikai mantiska nozīme, bet arī mākslinieciska vērtība. Teicējas Genovefa Orbidāne, Valentīna Kurtiša un Genovefa Mukāne apguva šūšanu Saules skolā Daugavpilī, Monika Skrinda – Valsts Višķu mājturības skolā. Padomju gados atsevišķi atzīmējama Rēzeknes lietišķās mākslas vidusskola (teicēja Dace Teivane u. c.).

9. Pēckara gadu un kolhozu dibināšanas pirmsākumos iedzīvotāju materiālā labklājība bija minimāla. Cilvēki dzīvoja ļoti nabadzīgi. Privātīpašums tika likvidēts (pārgāja valsts īpašumā), par darbu kolhozā maksāja maz, gatavu produkciju nevarēja iegādāties. Cilvēkiem pašiem bija jānodrošina iztikas minimums un jāuzlabo sadzīves apstākļi. Ārpus darba kolhozā katrās mājās lielākā vai mazākā apmērā nodarbojās ar mājamatniecību. Par dominējošo, pirmās nepieciešamības rokdarbu prasmi šajā laika posmā kļuva šūšana. Pirmkārt, sievietei vajadzējis ar šūtiem izstrādājumiem nodrošināt pašas bērnus, tad arī radus, draugus. Var apbrīnot šuvēju prasmes, kas visbiežāk tika apgūtas pašmācības ceļā, „jo toreiz viss bija pa figūru, pa talliju, ar krūšu iešuvēm”. Priekšstatus par lokālo modi gadsimta vidū Daugavpils novadā sniedz Valentīnas Kurtišas autobiogrāfiskajos materiālos atrodamie pašas zīmētie sieviešu apģērbu modeļi (1956./57. gads). Starp tiem ir arī kāda vācu žurnāla lapa, jo arī padomju laikos visa mode nāca no Eiropas. Ģertrūdes Rasnačes mamma Adele ir šuvusi, gan kāzu kleitas, gan vakarkleitas, pat mācītājiem sutanas, arī pirmo sarkanbaltsarkano karogu Kalupē. Genovefa Mukāne (mācījusies Saules skolā Daugavpilī pie skolotājas J. Paukštes) ir šuvusi vīriešu galifē bikses. Plaši pazīstams skrodermeistars Daugavpils novadā bija Jāzeps Vanags. Viņam bija speciāla skrodera kaste kurā, dodoties peļņas braucienos, ielika šujmašīnu, gludināmo dēli un gludekli.

10. Latgalē pastāvēja sena tradīcija, kas ir izsekojama arī Daugavpils novadā: katra sevi cienoša un prasmīga rokdarbniece savas draudzes dievnamam dāvināja kādu pašdarinātu tekstiliju. No aptaujāto teicēju sniegtās informācijas ir zināms, ka Kalupes Vissvētākā Altāra Sakramenta Romas katoļu baznīcai Olga Stūriška un Malvīne Zemblicka darinājušas procesiju tērpus. Genovefa Orbidane Nīcgales Dievmātes dzimšanas Romas katoļu baznīcai sašuvusi ornatu un baldahīnu. Teicējas minējušas arī citas rokdarbnieces, kuras darinājušas rokdarbus altārim.

11. Kādreiz katrai rokdarbniecei bija tekstiliju rakstu ābece jeb „rakstraudži” (vienas ģimenes, dzimtas rokdarbu rakstu krājums, kurā ar grafiskiem zīmējumiem attēloja ornamentus aušanai, adīšanai, tamborēšanai un izšūšanai). Ekspedīcijas laikā tika konstatēts, ka tie saglabājušies tikai Valentīnas Kurtišas biogrāfiskajos materiālos. Citi teicēji tos minējuši tikai savās atmiņās.

12. Ekspedīcijas gaitā secināts, ka visvairāk Daugavpils novadā ir saglabājušies austie dvieļi. Tie ir gandrīz katrās mājās. Senākais apsekotais dvieļis precīzi datējams ar 1891. gadu. Vairāki teicēji atzīmē dvieļu dekoratīvo nozīmi – tos karināja pie sienas, lai būtu redzams košais izšuvums vai smalkā mežģīne. Apsekotie dvieļi ir veidoti gan ierasti un tradicionāli, gan neparasti un šai pusei neraksturīgos rotājumos. Tie ir gan aptamborēti, gan izšūti. Līdz pat 20. gs. 70. gadiem tamborēto dvieļu galu mežģīņu kompozīcijās bieži tika lietotas solārās zīmes (saules, zvaigznes, mēness), kas kalpoja kā aizsardzības zīme. Bieži izmantota krusta forma – tas ir senākais rotājošais simbols – sargājošs, svētību un laimi nesošs ornaments. Padomju laikos iezīmējas tendence mājas apstākļos rotāt ražošanas apvienības „Daiļrade” austos dvieļus ar paštamborētam mežģīnēm.

13. Apsekotās segas un galdauti tika austi no divām daļām, jo kādreiz istabas bija mazas un tajās nevarēja novietot platās stelles. Teicējas atzīmē, ka galdautus vienmēr sašuva ar rokām. Katrās mājās ir 14 – 18 nītis austi galdauti, kas klāti dzimtas godos – kāzās un bērēs. Daces Teivānes mājās ir saglabājušās 1930. gados vecmammās Annas austās „zvaigžņu” segas. Tā ir laimes sega, ko jaundzimušajiem dāvināja, lai būtu laimīga dzīve. Sarežģītais zvaigžņu raksts 20. gs. bija visai izplatīts raksts gan segās, gan cimdos.

14. Daugavpils novada teritorijā izplatīti lielle plecu lakati. Tie ir gan austi, gan adīti, parasti biezi un krāsoti siltos zemes toņos, lai aukstā laikā sasildītu. Līvijai Rimšai saglabājies mammas lakats brūnos toņos, kas iegūts, izmantojot krāsošanā pupas un alkšņu mizas. Tekla Plone savus lakatus rotāja ar izšūtiem ziediem, rozītēm, kas droši vien ir veidojušies poļu kultūras ietekmē.

15. Retums ir līdz mūsdienām saglabājušās senās austās jostas. Ne katra sieviete prata noaut rakstainu jostu. Kāzu un pūra jostas pasūtīja speciālām audējām. Sievietes sēja jostas, kad gāja lauku darbos, godos un uz baznīcu. Senāk darinātie svinību un goda tērpi – tautastērpi – tika nonēsāti, bet jostas joprojām tiek glabātas kā ģimenes relikvija. Ar simt gadu senu vecmammās levas Kivlenieces austo tautisko jostu lepojas Inita Ivdra. Valentīnas Gadzānes ģimenē ar patiesu cieņu tiek uzglabāta tēva māšas Monikas Skrindas austā josta.

16. Zeķes un cimdi bija nepieciešami ikdienā. Gandrīz katra teicēja atceras, ka saimniecībā vienmēr bija aitas. Vilna tika kārsta, šķeterēta un krāsota ar asinszāli, kumelīti un klinģerīti. Senākie ir pelēkie cimdi – no dabīgas aitu vilnas dzijas. Apsekotajos cimdos un zeķēs ir vērojams 19. gs. beigām raksturīgu rakstu kombinējums ar padomju laiku izdevumos publicētajiem musturiem. Tikai atsevišķos gadījumos gandrīz bez izmaiņām cimdos vēl saglabājies 19. gs. beigām raksturīgs raksts.

17. Ekspedīcijas gaitā vairumā apsekoti izšuvumi. Tie šūstīti košās krāsās, krāšņiem ziediem, izmantojot sadzīviskus vai rotaļīgus sižetus. Uzskatāmi vērojams, ka tika veidoti rokdarbu komplekti – galdauts, sedziņas, spilvendrānas ar vienotu rakstu. Pagājušā gadsimta 70. gados ienāca mājas interjera mode: ar spicītēm un izšuvumiem rotāti maisiņi dažādiem sadzīves sīkumiem – zeķēm, ķemmēm, sīpoliem utt. Tie ekspedīcijas laikā sastopami vairumā un dažādā izpildījuma kvalitātē. Izšuvumi parasti tika lietoti ikdienā. Tikai retu reizi tapa kāds neikdienišķs izšuvums.

Etnogrāfiskās ekspedīcijas „Etnogrāfiskie raksti un tradicionālās amatu prasmes Dvīnas/Daugavas ielejas teritorijā” dalībnieki Skryndu dzimtas muzejā, 2020

DAUGAVAS IELEJAS IEDZĪVOTĀJU NEMATERIĀLAIS MANTOJUMS

Viens no ekspedīcijas uzdevumiem bija vietējās folkloras un vakarēšanas tradīciju apzināšana. Latviešu mutvārdu folkloras iedalīta 3 galvenos paveidos: tautasdziesmas, vēstītāja folkloras (pasakas, teikas, leģendas, nostāsti) un īsās folkloras formas (mīklas, sakāmvārdi, parunas). Plašākā nozīmē folklorai pieskaita arī tautas mūziku – vokālo un instrumentālo (mūzikālā folkloras) un tautas dejas un rotaļas.

Folkloras vākumi Daugavpils novadā notikuši epizodiski, par ko liecina pieejamie materiāli Latviešu folkloras krātuvē. Īpašu popularitāti tie guvuši pagājušā gadsimta 1. pusē, kad folkloras vākšanā tika iesaistīti vietējie vācēji – Latvijas skolu audzēkņi. Naujenes pagastā 1926. gadā folkloru vāca Aglonas ģimnāzijas audzēknis Alfons Melders, Valsts Daugavpils skolotāju institūta audzēknis Jāzeps Liepiņš no Sandarišķiem (iesūtījis 92 vienības) un Ciršu 6 klašu pamatskolas skolēns Zigismunds Liepiņš (iesūtījis teiku par Dinaburgas pili). Lielākais folkloras vākums datējams ar 1927. – 1951. gadu un saistāms ar Daugavpils Skolotāju institūtu, kas rosināja savus audzēkņus ievākt vietējo folkloru. Folkloras tika apkopota Salienā un Laucesā (vācēji Elvīra Budļevska, Jānis Baraviks un Pēteris Baraviks).

Padomju laikos ir informācija par vākumu Daugavpils rajona kolhozos „1. Maijs”, „Motrosovs”, „Kaļiņins”, „Staļins” u. c. Šai laikā folkloras vākums saistāms pārsvarā ar dažādām ekspedīcijām, piemēram, 1947. gadā Ilūkstes apriņķī ekspedīcijas vadītājs Jānis Niedre apsekojis Sventes pagastu. Laucesas, Skrudalienas un Salienas pagastus apsekojuši ekspedīcijas dalībnieki: Boris Infantjevs, Milda Kazeka un Albertīne Rektiņa. Atsevišķi nostāsti, epizodiskas ziņas par godiem, tradīcijām un rituāliem ir atrodamas Latvijas Vēstures Institūta organizētajās etnogrāfiskajās ekspedīcijās.

Mūsdienās folkloras vākšanas tradīcijas turpina Naujenes Novadpētniecības muzejs. Kopš 2002. gada ekspedīcijās ir epizodiski fiksēta vietējā folkloras, tai skaitā arī vecticībnieku dziedājumi, kuru apzināšanā bija iesaistījusies Latvijā vienīgā autentiskās krievu folkloras studija „Iljinskaja pjaťnica”.

2006. gadā tika organizēta folkloras apzināšanas ekspedīcija Naujenes pagastā. Tika pierakstītas vietējo teicēju Virģinijas Locikas, Helēnas Vilcānes, Staņislavas Locikas, Regīnas Jankovskas teiktās dziesmas. Ekspedīcijas rezultātā apkopotais materiāls tika izdots diskā „Auga, auga apiņeits”, kuru iedziedāja Naujenes kultūras centra folkloras kopa „Rūžeņa”. 2020. gadā iesāktais darbs pie folkloras mantojuma apzināšanas turpinās. Ekspedīcijas gaitā tika intervēti vairāki teicēji. Šajā rakstā atspoguļots tieši Daugavpils novadam raksturīgais folkloras vākums.

TEICĒJA VIRGĪNIJA LOCIKA

(dz. LOCIKA, 1936)

Pašlaik dzīvo Daugavpilī

Teicēja dzimusi Naujenes pagasta Lāču sādžā 11 bērnu ģimenē. Viņas abi vecāki bija muzikāli – mamma laba dziedātāja, tēvs spēlēja vijoli godos un ikdienā. Īpaši labi Virgīnijai dziedāšana padevās ar māsu Helēnu, kura ne tikai dziedāja, bet arī *gāja par saimnieci* mazos un lielos godos. Vienā no intervijām, kura saglabājusies Naujenes Novadpētniecības muzeja krājumā, Virgīnijas māsa Helēna stāsta: „Ģimenē visi mīlēja dziedāt. Ziemassvētkos, Jāņos pie vectēva bija dziedāšana. Mēs ar māsu Virgīniju sākām un tā līdz rīta sešiem. Otru reizi dziesma neatkārtojās. Kā „Tēvs Mūsu” tās dziesmas bija galvā.” Intervijas laikā Virgīnija Locika atcerējās vietējās ziņģes, kuras parasti dziedātas kāzās un citos saviesīgos pasākumos, dažreiz arī talkās. Atmiņā ir palicis arī kāds muzikālais diktāts no skolas laikiem Daugavpils 1. vidusskolā, kuru, balsis ievingrinot, līcis dziedāt skolotājs Smanis. Teicēja atcerējusies kareivju dziesmu, ko dziedājis tēvs Jānis Lociks (1891–1981). Tēvs dziesmu iemācījies, dienot cara armijā. Dziesma ir attiecināma uz 20. gadsimta sākuma kazaku folkloru (kr. val.: *фольклор семиреченских казаков*).

APDZIEDĀŠANĀS MELODIJA

Solo

4 At - sa - sā - da šei mō - se - ņa uz tō lū - ga sten - de - rei - tes, uz tōs lū - ga sten - de - reit's.

Solo

Ni mal - nō - ka, ni bol - tō - ka kai tei lū - ga sten - de - rei - te, kai tei lū - ga sten - de - reit'.

1. Atsasāda šei mōseņa uz tō lūga stendereites, uz tō lūga stendereit's.
Ni malnōka, ni boltōka kai tei lūga stendereite, kai tei lūga stendereit'.
2. Moksojit(i), moksojit(i) munu skaistu dzīdōšanu.
Nu tō maize, nu tō nauda, nu tō bārni jōbaroj.

SIEDIEJA ANNEŅA AIZ GALDEŅA

Grave

Solo

5 Sie - die - ja An - ne - ņa aiz gal - de - ņa, pī - lī - ce gal - ve - ņu pi gal - de - ņa,

Solo

sie - die - ja Anneņa aiz gal - de - ņa, pī - lī - ce gal - ve - ņu pi gal - de - ņa

1. Siedieja Anneņa aiz galdeņa, pīlīce galveņu pi galdeņa. **2x.**
2. Vairōk aiz galdeņa nasiediešu, vairōk es galveņas nalūceišu.
3. Vairōk es galveņas nalūceišu, tāvu ar mōmeņu naklauseišu.
4. Jau mani vad, jau mani vad, jau muna jauneiba kiuleņus mat.

DIKTĀTS NO SKOLAS

(Teicēja iemācījusies Daugavpils 1. vidusskolā pie skolotāja Smaņa)

Solo

do mi sol sol mi do fa la do, do la fa sol si re si sol do

VĀLU, VĀLU VOKORĀ

Alto

Vā - lu, vā - lu vo - ko - rā ī - brauc žei - dāns Krei - pā - nūs.

1. Vālu, vālu vokorā ībrauc žeidāns Kreipānūs.
2. Kreipāns tāvs gūdu dūd, tūliņ žeidam rūku dūd.
3. Žeids kozai mugurā jāj uz mežu pīguļā.
4. Kozā ūtri paāduse, līn pi žaida klēt gulēt.
5. Vot, urā, vot, urā, vot urā, urā, urā!

AK TU KRŪGA JEŠKA

Con moto

Voice

7 1. Ak tu krū-ga Ješ - ka, pre - ci mu-nu mei - tu! Mu-na mei-ta bo-gō-ta,

Voice

pyl-na ke-ša ta-ba-ka, mu-na mei-ta bo-gō-ta, pyl-na ke-ša ta-ba-ka.

2. Ak tu krūga Jaška, precī munu meitu!
Muna meita bogōta, zeida kleita mugurā. 2x

ВЫПЬЕМ ПО РЮМКЕ

Выпьем по рюмке, нальем по другой! 2x
 Жил один наездник, наездник лихой. 2x
 На битву собирался, прощался с женой. 2x
 Жена ты молодая, будь же верна! 2x
 Он бился, рубился каких три года, 2x
 Окончивши битву, приехал домой. 2x
 Мать стоит с улыбкой, жена со слезами. 2x
 Расскажи, мамаша, про семью свою! 2x
 Семья, славу Богу, прибавилась(а), 2x
 Жена молодая сына родила. 2x
 Закипело сердце в солдатской груди, 2x
 Заблестела сабля в солдатской руке, 2x
 Скатилась головка с неверной жены. 2x
 Остался малютка на век сиротой. 2x

ЕДЕТ, ЕДЕТ ПРЕЗИДЕНТ

Вот за лесом солнце показалось,	Стройся, стройся, армия, в колонну!
Едет, едет президент. 2x	Кавалер я - два шага вперед! 2x
Вот он едет, едет, подъезжает.	<i>Nobeigumu teicēja neatceras</i>
Сам со середнячками со своим. 2x	

VISI KAĶI RAIBĪ

Vysi kaki murmynova, vīns ar asti kustynōva.
 Rai ridi rai rai, vīns ar asti kustynova

Kopā ar mūsu Helēnu dziedātas šādas dziesmas:

SIEDIEJA MEITEŅA AIZ GALDEŅA (KĀZU DZIESMA)

5 Sie- die-ja mei - te - Ņa aiz gal - de - Ņa, pī - lī - ce gal - ve-Ņu pi gal - de - Ņa.

sie - die-ja mei - te - Ņa aiz gal - de - Ņa, pī - lī - ce gal - ve-Ņu pi gal - de-Ņ'.

1. Siedieja Ināra (meiteņa) aiz galdeņa,
Pīlīce galveņu pi galdeņa. 2x	4. Vairōk es ustabas naslauceišu,
Tāv' ar mameņu naklauseišu.
2. Vairōk aiz galdeņa nasiediešu,
Vairōk es galveņas nalūceišu.	5. Jau mani vad, jau mani vad,
Jau muna jauneiba kiuleņus mat.
3. Vairōk es galveņas nalūceišu,
Vairōk es ustabas naslauceišu.	6. Jau mani vad, jau mani vad,
Jau muna jauneiba kiuleņus mat.

TŌLI, TŌLI, TŌĻ' MAMEŅA

(Sērīga līgavas apdziedāšanas dziesma latgaliešu kāzās)

5 Tō - li, tō - li, tōļ' ma - me - Ņa tau - te - Ņōs at - de - ve,

tō - li, tō - li, tōļ' ma - me - Ņa tau - te - Ņōs at - de - ve.

1. Tōli, tōli, tōļ' mameņa tautenōs atdeve. **2x**
2. Atdūdama pīsacieja, mōjōs nastaigot(i).
3. Gaidieju gadeņu, gaidieju ūtru.
4. Leidz trešam gadeņam prōteņa sajiemu.
5. Apsamešu par dzaguzi skrieju tāva dōržā.
6. Aizkuikovu tāvu dorzu ar žieleigu bolsu.
7. Varbyut mani tieteits izdzierzs, izkapti kuldams(i).
8. Tieteits izkapti izkyule, mani naizdzierda.
9. Aizkuikavu ūtru reizi ar žieleigu bolsu.
10. Varbyut mameņa mani izdzierzs, brūkasti vōrejūt.
11. Mama mani naizdzierda, brūkasti vōrejūt.
12. Aizkuikavu trešū reizi ar žieleigu bolsu.
13. Varbyut mani brōleits izdzierzs, zirdzeņu saglojūt.
14. Brōleits mani gon izdzierda, zirdzeņu saglojūt.
15. Ej, mōseņa, atpakaļ muna tāva sātā.
16. Devet mani iz myužeņu, na iz vasareņu.

TEICĒJA HELĒNA AUKSTARE

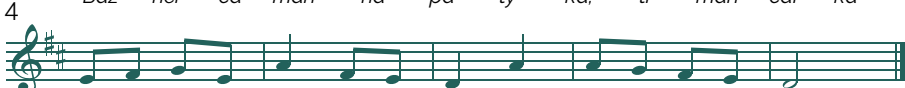
(1934)

Pašlaik dzīvo Naujenes pagasta Locikos

Dzimusi Rēzeknes apriņķa Gaigalavas pagastā. Helēnas Aukstares bērnība aizritējusi Rēzeknes novadā piecu bērnu ģimenē. Kara gados valdījis trūkums, tāpēc gavēnis ģimenē bijis pastāvīgs. Atmiņā viņai palikuši vecmāmiņas krāsni ceptie kartupeļi ar sāli un klāt piegrieztiem svaigiem sīpoliem. Bieži krāsni tika cepti arī kāļi un bietes. Tikai uz lieliem svētkiem dabūjuši nobaudīt gaļas ēdienus, jo tad vecāki kāvuši cūku un cepuši asinsdesas. No mammas Helēna mantojusi prasmi gatavot un kļuvusi par apkārtnē pazīstamu godu saimnieci. 10 darba gadi pagājuši, strādājot piena kombinātā, bet 27 – gadi strādājot par laboranti Lociku kara daļā. Nu jau daudzus gadus Helēna ir folkloras kopas „Rūžena” dalībniece.

REDZ, KŪ NIU DORA

Solo

4

Solo

1. Kod es beju godu sešu, nasabeidu ļaužu svešu.
Piedz. Redz, kū niu dora jauneibas laiks.
2. Skrieju es pa meža molu, radzu – ustobā dzer olu.
Piedz.
3. Nu bazneicas ūrā leidu, lobōk tiergā dubļus meidu.
Piedz.
4. Bazneicā man napatyka, tī man čarka nadatyka.
Piedz.
5. Bazneicā(i) es nagōju, nalauzieju sovū kōju.
Piedz.
6. Sīva naguļ daudzi nakšu, pylņa sāta ir ar blakšu.
Piedz.

TEICĒJI JĀNIS AUGUSTĀNS (1943)

MĀRĪTE AUGUSTĀNE (1950)

Pašlaik dzīvo Naujenes pagasta Vecstropos

Jānis Augustāns, sniedzot interviju teic: „Mums jau patīk padziedāt un citos paklausīties. Tā ir atpūta. Tāpat kā lūgšana, es saku. Dziedāšana, tāpat kā lūgšana, – tu dziedi, tu vairs par citu neko nedomā.” Svētkos visi pie galda dziedāja. Mārīte atminas: „Vienmēr tavs tēvs ar cītaru. Es tik atceros, „Skaistā jaunība” – to viņš vienmēr dziedāja. Dziedāja arī „Zīdēja pučaites, zīdēja rūzeites”. Vecie sēdēja, dziedāja, jaunajiem bija jāatkārto. Vot, šitais te, „Dzer, bōba, naraudoj!”, tas ir, jā, tas ir tāds populārs gabals. To talkās vienmēr dziedāja.”

DZER, BŌBA, NARAUDOJ

Solo

7 *Vī-na po-ša buļ-vu vo-ga, tei ar uš-ņom aiz-au-gus! Dzer, bō-ba, na-rau-doj,*

Solo

pōr-dzei-vō-sim vy - su, dzer, bō - ba, na-rau-doj, pōr-dzei-vō-sim vy - su!

Folkloras kopa „Rūžena” kopā ar vadītāju, projekta ENI-LLB-1-216 nemateriālā mantojuma eksperti Ingu Zeili mēģinājumā (pirmo reizi tiek dziedātas ekspedīcijas laikā pierakstītās dziesmas). Naujenes Novadpētniecības muzejs, 2020. Fotografēja Olga Kuzmina

DVINAS/DAUGAVAS IELEJAS IEDZĪVOTĀJU TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES

„Tradicionālās kultūras mantojuma kontekstā mājamatniecībā darinātiem un rotātiem dvieļiem ir piešķirama nozīmīga vērtība. Īpaša ir ne tikai to praktiskā funkcija un/vai dekoratīvā loma cilvēka dzīvē, bet unikāla ir šo tradicionāli izstrādāto tekstiliju kā etnosa/etniskas grupas identitātes (etnicitātes) simbola un savdabīga reprezentanta vērtība. Rotāto dvieļu dizaina aspekti – tekstilijas forma, materiāls, fona un rotājumu kompozīcija, krāsas, ornamentu (raksti) un no paaudzes paaudzē saglabātās mājamatniecības prasmes, apliecina tradīciju pārmantošanas ķēdes spēku, paralēli sniedzot arī priekšstatu par laikā un telpā līdzās pastāvošo etnisko kultūru komunikāciju un to mijiedarbības ietekmē tapušām refleksijām tradicionālās tekstilmākslas izstrādājumu dizainā,”¹ uzsver Zeltīte Barševska monogrāfijā „Rotātu dvieļu tradīcija Daugavpils novadā”.

Mēs, šodienas cilvēki, kuri cenšas saglabāt tradicionālās kultūras vērtības un to īpatnības, lielajā globalizācijas virpulī, sargājot savu vietu un sevis pašu identitāti, esam spiesti atzīt, ka šo vērtību īstie nēsēji, seno prasmju meistari, teicēji aizvien nav bijuši pietiekami labi uzklausi, to pūrs lielā mērā ir izkaisīts mūsdienu steigas vējā, zudis mūsu un nākamajām paaudzēm.

Zeltītes Barševskas teiktajā vārdu „dvieļi” varam aizstāt ar jebkuru citu mājamatniecības priekšmetu – cimdus, segām, pinumiem, keramiku. Ikatrs no tiem ir tikpat nozīmīga mūsu kultūrvēstures daļa, ikkatrs nav tikai priekšmets, materiāls vai prasme. Mājamatniecība vienmēr ir iezīmējusi un atspoguļojusi vietas etniskos vaibstus, arī kalpojusi kā valoda, kādā mēs saprotamies savā starpā un runājam ar ārpusauli. Vai mēs vairs saprotam un protam šo valodu? Vai mēs vairs spējam sevi atpazīt šajā spogulī, vai protam sevi iezīmēt?

Šajā sadaļā apskatītas Daugavas ielejas un Poozeres teritorijas amatniecības tradīcijas, nenošķirot mājamatniecību no komerciālās amatniecības, ir identificētas šīm teritorijām raksturīgākās iezīmes ornamentikā, formās, tehnikās, amatu prasmju apgūšanas procesos, kā arī aprakstītas šo teritoriju kopējās un atšķirīgās iezīmes.

Materiāla tapšanas procesā izmantoti lauka pētījumi Baltkrievijas Poozeres kultūrvēsturiskajā apgabalā, Daugavpils novadā organizētās etnogrāfiskās ekspedīcijas „Etnogrāfiskie raksti un tradicionālās amatu prasmes Dvina/Daugavas ielejas teritorijā” laikā iegūtie mutvārdu audioieraksti, fotogrāfijas un rakstu materiāli, apzināti 6 muzeju (Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejs, Naujenes Novadpētniecības muzejs, Skrinu dzimtas muzejs, Raiņa māja Berķenelē (Latvija), Braslavas Tradicionālās kultūras muzejs, Nacionālais Polockas vēstures un kultūras muzejs – rezervāts (Baltkrievija)) krātuvju materiāli, veikts apjomīgs izpētes darbs Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuvē, analizēta Latvijas periodika starpkaru periodā un cita literatūra.

¹ Barševska Z. Rotātu dvieļu tradīcija Daugavpils novadā//Daugavpils novads. Vietas vērtība Rīga: Zinātne, 2018. 249. lpp.

Šī raksta mērķis ir, balstoties uz empīrisko materiālu bāzes, analizēt Daugavas ielejas un Poozerjes teritorijas mājamatniecības tradīcijas, identificējot un izceļot šīm teritorijām raksturīgās, unikālās, respektīvi, īpaši un steidzami saglabājamās vai padziļināti pētāmās/dokumentējamās prasmes.

DAUGAVAS IELEJAS IEDZĪVOTĀJU DZĪVESVEIDU NOTEICOŠIE UN IEROBEŽOJOŠIE FAKTORI

Lielā mērā Daugavas ielejas iedzīvotāju sadzīvi ir noteikuši un turpina noteikt šīs teritorijas klimatiskie, ģeogrāfiskie un agrāri – politiskie apstākļi. Lielu iespaidu uz kultūru kopumā vienmēr atstāj kultūras un ekonomikas kontaktu vektori, mainīgās ģeopolitikas noteiktās reliģisko konfesiju izplatības robežas, iedzīvotāju migrācijas, ūdensceļu sistēmas, teritorijas apdzīvotības blīvums un apdzīvotības modelis.

S. Šidlovskis² kā Daugavas ielejas Poozerjes daļas kultūras un dzīvesveidu determinējošus faktorus uzskaita augsto teritorijas apmežotības līmeni (vairāk kā 1/3 teritorijas), purvainību un ainaviskā reljefa struktūru, kas ir par iemeslu auglīgas, apstrādājamās aramzemes nelielajām platībām un to sarežģītajam plānojumam.

Daugavas ielejas daļa, kas tagad atrodas Latvijas teritorijā, t.sk. Daugavpils novada teritorija, ir ar visai līdzīgiem ģeogrāfiskiem rādītājiem. Teritorijā ir daudz laukakmeņu, kas izveidojušies, atkāpjoties ledājiem. Tie vienmēr apgrūtinājuši aramzemes apstrādi, īpaši laikā līdz II Pasaules kara beigām, kad lauksaimniecības tehnika jaunsaimniecībām nebija pieejama. Teritorijai raksturīgs klimatisko apstākļu noteikts, īss agrokultūru veģetatīvais periods. Pakalni, podzolēto glejaugšņu pārsvars, purvainas ieplakas apgrūtinā aramzemes apstrādi un ierobežo agrokultūru audzēšanu un līdz ar to pakārtoti – arī lopkopības daudzveidību. Augstākminētie faktori vienmēr ir ierobežojuši šeit dzīvojošo zemkopju rocību, tādējādi atstājot iespaidu uz Daugavas ielejas tradicionālā dzīvesveida un kultūras attīstību. Dzīvesveids un tradīcijas veidojās vairāku gadsimtu garumā. 19. gs., sevišķi tā 2. pusei, bija īpaša nozīme dzīvesveida un tradīciju formēšanā Latgalē. Proti, rusifikācijas apstākļos latgalietis nevarēja izvērst savu darbību uz ārpusi, tāpēc viņa darbībā iezīmējās intraverts, uz savu tuvāko apkārtni vērst, raksturs. Tas veicināja savu ieražu, tradīciju veidošanos un nostiprināšanos, kā arī formēja arhaisko tradīciju saglabāšanos un atšķirības ar pārējās Latvijas teritorijas etnogrāfisko mantojumu³.

Daugavpils novada tradīciju kontekstā jāmin ļoti būtisks Latgales dzīvesveida īpatnības determinējošs faktors – militārās kara kolonijas jeb tā dēvētās „karavīru – arāju” kopienas izveide (1828–1856) Dinaburgas stārstijā. Cara valdība šajā laikā bija izveidojusi īpašu zemnieku kategoriju, kura bija pakļauta kara resoram un ieguvusi kara kolonistu (kr. val.: *военные поселяне*) nosaukumu. No cara armijas atvaļinātie karavīri tika noietināti Daugavpils apriņķa Bīķernieku, Antonišķu, Rudāku, Krīveru, Tokarišķu, Slutišķu, Grāveru, Škeltovas un Lipinišķu apkaimē.

Kolonijas veidojās sarežģītu vēsturisko apsākļu ietekmē – 18. gs. beigās Dinaburgas stārstija, atšķirībā no Ludzas vai Rēzeknes stārstijām, izcēlās ar lielu muižnieku patvaļu, kā rezultātā notika plaši zemnieku nemieri. 1786. gadā grāfs Kazimirs Plāters patvaļīgi paaugstināja zemnieku klausu darbu apjomu, neņemot vērā 1772. gada inventārā noteiktās normas⁴ un vietējās administrācijas

² Шидловский С. Этническая история беларусского Поозерья//Этнокультурные процессы Белорусского Подвинья (Витебщины) в прошлом и настоящем. Минск: Беларуская навука, 2017, 13 с

³ Malahovskis V. Stāvoklis Latgales laukos agrārās reformas sākumposmā (1920–1922)//Humanitāro zinātņu žurnāls „Via Latgalica”. Rēzekne: Rēzeknes Augstskolas Letonikas institūts, 2008, 46. – 61.lpp

⁴ Брежго Б. Очерки по истории крестьянских движений в Латгалии 1577 – 1907. Рига: Издательство академии наук ЛССР, 1956, 26 с.

norādījumus. Protestējot pret muižnieka patvaļu, zemnieki rakstīja sūdzības finanšu ministram un cāram. Lietas par grāfa Kazimira Plātera rīcību tika izskatītas tiesā. Kā piemēru var minēt 1803. gada tiesas prāvu, kad grāfs Plāters un Vecpils pagasta (mūsdienās Naujenes pagasta) teritorijā izvietoto foļvarku saimniecību pārstāvji tika izsaukti uz tiesu klaušu apjoma lietas izskatīšanai.

Pirmo reizi valdība nopietni pievērsās Dinaburgas stārstijas administratīvajām problēmām 1815. gadā, kad zemnieki atteicās pildīt paaugstinātās klaušu normas. Uz stārstiju nosūtīja īpaši izveidotu izmeklēšanas komisiju, kura izskatīja zemnieku sūdzības par stārstijā notiekošajām nekārtībām 9 gadu garumā, bet grāfa Plātera ietekmē izmeklēšana tā arī netika pabeigta⁵.

Turpmākajos gados uzmanību administratīvajām nekārtībām Dinaburgas stārstijā pievērsa finanšu ministrs D. Gurjevs, kurš baidījās, ka nemieri varētu aptvert daudz plašāku teritoriju. Pilnībā zemnieku nemierus Dinaburgas stārstijā novērst neizdevās, tāpēc valdība nolēma konfiscēt grāfam piederošās zemes, pamatojoties uz grāfa Plātera nelikumīgo rīcību.

Zemju konfiskācija tika uzskatīta par vienīgo līdzekli grāfa Plātera patvaļīgās rīcības rezultātā radušos nemieru novēršanai. Ar 1807. gada 21. decembra lēmumu grāfam Plāteram tika atsavināta Dinaburgas stārstija, bet 1828. gada aprīlī tika pieņemts galējais lēmums par tās likteni. Ar valdības rīkojumu stārstijai pievienoja visus tuvumā esošos jezuītu īpašumus. 1828. gadā 1. martā stārstija kopā ar 13000 iedzīvotājiem tika nodota Kara ministrijai, kura bijušo Plātera zemju robežās izveidoja militāru koloniju.

Šai sakarā jāatzīmē, ka Dinaburgas apriņķī tika izveidota pati lielākā militārā kolonija visā Latvijas teritorijā⁶, proti, tajā ietilpa 11 foļvarki un 230 ciemi ar zemniekiem, vairums no kuriem bija krievu vecticībnieki.

Kopumā tika „okupētas” 11 pusmuižas ar 4192 zemniekiem. Šī samērā plašā teritorija tika izslēgta no civilās administrācijas pārvaldes un nodota kara resoram. Kā secināts vienā no dominikāņu klostera (šai faktā manifestējas katoļu baznīcas kā vietējā dzīvesveida, iedzīvotāju aizstāvja loma) vizitācijām: „zemnieki ir pilnīgi izputināti”.

Atšķirībā no vietējiem zemniekiem, iebrukušos slāvu tautības karavīrus – arājus, atbrīvoja no nodevām. No mūsdienu Krievijas teritorijas uz militāro koloniju pārcēlās arī atvaļināto karavīru sievas, bērni un radi. Lielākā daļa kolonistu apmetās uz dzīvi vietējo zemnieku mājās, būtiski ierobežojot vietējos zemniekus ikdienas sadzīvē: zemniekiem kam bija 2 istabas, vienu nācās atdot iebrukušajiem kolonistiem, meitas bija jāizprecina pie vīra – kolonista, lozējot vai sekojot priekšniecības pavēlei.

Lai ietaupītu līdzekļus armijas uzturēšanai, militārās kolonijas iedzīvotājiem vajadzēja apvienot saimniecisko dzīvi un militāro dienestu. Tāpēc visa zemnieku ikdiena tika pakļauta stingrai reglamentācijai. Militārās kolonijas teritorijā tika ieviesta kopēja zemes lietošana ar regulāru zemes pārdalīšanu, izešana ārpus kolonijas, tirdzniecība vai amatniecība bija ierobežota. Kolonijas iedzīvotājiem visa gada garumā, izņemot ražas novākšanas laiku, vajadzēja iziet militāro apmācību⁷. Šie apstākļi radīja paliekošu iespaidu uz amatniecības attīstību, kā arī tradīcijām militārās kolonijas teritorijā, proti, tradīcijas kļuva noslēgtākas, amatniecības veidu attīstība, salīdzinājumā ar pārējo Latgales teritoriju, lēnāka.

28 gadu laikā karavīru – arāju apgabalā tika uzceltas 5 pareizticīgo baznīcas. Būtībā novadu

⁵ Там же, 27 с.

⁶ Пухляк О., Борисов Д. Русские в Латвии со средневековья до конца XIX века. Рига: Apgāds SI, 2003, 167 с.

⁷ Заварина А. Русское население восточной Латвии во второй половине XIX начале XX века: Историко-этнографический очерк. Рига: Зинатне, 1986, 62 с.

kolonizēja un krieviskoja. Kad kara kolonijas saimnieciskās un militārās bezjēdzības dēļ likvidēja, visi kolonisti kļuva par vietējiem zemniekiem. Novads tika rusificēts, latviski – latgaliskās tradīcijas noslāpētas, daļēji iznīdētas un pakāpeniski pazaudētas. Tā bija viena no smagākajām kolonizācijas izpausmēm Latgalē 19. gs., kas atstāja būtisku ietekmi mūsdienu Daugavpils novada teritorijas attīstībā.

Kā dzīvesveidu ietekmējošu būtisku faktoru ir jāmin Latgales sādža, jo viensētu skaits bija samērā mazs. 19. gs vidū Latgalē bija 4202 sādžas jeb ciemi. Kā raksta M. Bukšs, no šejienes arī tādi jēdzieni kā „ciemiņš”, „apciemot”, „braukt ciemos”, „ciema kukulis”. Ciemam jeb sādžai Latgales kultūras vēsturē bijusi ļoti liela nozīme, un ar to saistītais dzīvesveids atstājis savas paliekošas pēdas kā valodā, folklorā, tā arī tradīcijās.

Latgales sādža tās iemītniekos ir formējusi īpašu kopības sajūtu: izsenis ciema ļaudis cits citam nāca palīgā mēslu talkās, labības kulšanā un citos darbos. Arī dažādas viesības, godības un svētki notika, ciema ļaudīm ciemojoties citam pie cita. Te tapa un veidojās dažādas ieražas, saistītas ar folkloru, lauku muzikantiem, dziedātājiem un vakarēšanu.

Dzīve ciemos un šņoru zemes sistēma no saimnieciskā viedokļa nebija progresīva. Taču vēsturiskā skatījumā ciemu dzīvei bija arī savas pozitīvās puses. Sādžas cilvēku ciešā turēšanās kopā veidoja latgalisku vidi, kurā katra indivīda rīcību un domāšanas veidu noteica tradīcijas un sabiedriskā doma. Šai sādžas kopienā grūti bija iesaistīties svešiniekiem. Katrs iegātnis tūdaļ saņēma palamu – „žcinats”; katrs aizgājējs peļņā kļuva „burlaks”; katrs iebraukušais vec ticībnieks – „maskaļš”. Svešas tautības pārstāvis, dabūjis vietu sādžas kopienā, pakāpeniski sekmēja tās pārtautošanos. Tautas valodā tā ieguva „Sipaku” sādžas iesauku. Sipaks – pārkrievināta latvieša palama, pazīstama Latgales latviskākajos pagastos.

Savukārt par Poozerjes teritorijas tradicionālās zemnieku kopienas pārformēšanu 20. gs. sākumā S. Šidlovskis⁸ raksta: „Tradicionālās zemnieku kopienas sabrukšanu veicināja P. Stolipina agrārā reforma. Demogrāfisku, sociāli – ekonomisku un politisku faktoru kompleksa formēšanās rezultātā reģionā sākās agrārā pārapsīdētība, kas sekmēja vietējo zemnieku migrāciju ārpus Baltkrievijas robežām. Dzelceļa Dinaburga – Vitebska (1866), Vitebska – Orla (1868), Vitebska – Orša – Moģiļeva – Žlobina (1902) būvēšana sekmēja reģiona iedzīvotāju mobilitātes pieaugumu.”

⁸ Шидловский С. Этническая история белорусского Поозерья // Этнокультурные процессы Белорусского Подвинья (Витебщины) в прошлом и настоящем. Минск: Беларуская навука, 2017, 36 с.

DAUGAVAS IELEJAS IEDZĪVOTĀJU NODARBOŠANĀS VEIDI. ROKDARBU UN AMATNIECĪBAS NOZĪME SADZĪVĒ

Par spīti klimatisko un ģeogrāfisko apstākļu ierobežojumiem, Daugavas ielejas iedzīvotāji vienmēr ir nodarbojušies un mūsdienās turpina nodarboties ar zemkopību – augkopību un lopkopību. Apskatot laika nogriezni pēc agrārās reformas no 20. gs. sākuma līdz 60. gadiem, Daugavas ielejas lauku saimniecībām raksturīgas mazas apstrādājamās zemes platības (saimniecību lielums nepārsniedza 20 ha, vidēji vienas saimniecības lielums 11 ha), kurās no augkopības kultūrām pārdošanai paredzētos apjomos, ar labiem panākumiem, audzēja galvenokārt linus (20. gs. 1. pusē Latvijas lauksaimniecības ražojumu eksportā 1. vietu ieņēma lina šķiedras eksports, kas veidoja gandrīz 25% no visas eksportēto preču kopvērtības⁹), bet no lopkopības produktiem – aitu vilnu un gaļu. Piena lopkopībai un graudkopībai skopā un grūti apstrādājamā zeme nebija labi piemērota, taču ikviena saimniecība varēja turēt pāris govus un zirgus, cik tie nepieciešami tās pašas zemes apstrādāšanai.

Saimniecībās pamatā dominēja roku darbs, laukus apstrādāja ar zirgiem, jo lauksaimniecības mašīnu iegāde neatmaksājās. Daudzu jaunsaimniecību īpašniekiem trūka līdzekļu un prasmes saimniekot¹⁰.

Pamatnodarbošanās veidi noteica rokdarbu un mājamatniecības lomu un nozīmi Daugavas ielejas cilvēku dzīvē, kas tāpat kā jebkurā citā neurbanizētā vidē, ir visai iespaidīga un vieno daudzus aspektus, svarīgākie no kuriem ir:

NEPIECIEŠAMĪBA UN PIEEJAMIE RESURSI. Rokdarbiem un mājamatniecībai bija praktiska nozīme. Līdz pat patērētāju sabiedrības uzplaukumam tā ir bijusi dzīvesveida diktēta nepieciešamība: sievietēm bija jāprot darināt apģērbu, mājas tekstilu, vīriešiem – darbarīkus, darba apavus un sadzīvē lietojamus priekšmetus. Turklāt rokdarbu izpildījumu un mājamatniecības izstrādājumu funkcionālo dizainu lielā mērā noteica ne tikai teritorija, bet arī katrai saimniecībai pieejamie resursi (t. sk. laika resursi), materiāli un rokdarbnieka prasmīgums. Tāpat arī klimatiskie apstākļi diktēja daudzus rokdarbu veidus un īpatnības – piemēram, adījumu (Poozeres teritorijā bija izplatīta adīšanas tehnika ar koka vai kaula adatām zeķu, cepuru un dūraiņu adīšanai. Šī tehnika vēlāk tika aizvietota ar mūsdienīgāku un vieglāku adīšanas veidu – ar tērauda adatām, kuras izmantoja, adot ziemas lakatus, sieviešu jakas ar pogām, vīriešu vestes un džemperus, kā arī zeķes un cimdus¹¹), vilnas segu un citu audumu izgatavošanu, kā arī vilnas sagatavošanas tehnoloģijas un ar to saistīto darbarīku izgatavošanu, namdara amata tradīciju saglabāšanu, u. c.

SOCIĀLĀ DZĪVE UN KOMUNIKĀCIJA. Nenoliedzami, tas ir viens no svarīgākajiem aspektiem, kas arī mūsdienās veicina rokdarbu un mājamatniecības pastāvēšanu tautu kultūrās. Neatkarīgi no rokdarbu veida un rokdarbnieka/amatnieka dzimuma, jebkāda rokdarba izgatavošana paredz komunikāciju ar citiem amatniekiem, rīku un instrumentu izgatavotājiem, materiālu sagatavotājiem, prasmju pārzinātājiem, tehnoloģiem.

KULTŪRAS APMAIŅA. Rokdarbi un mājamatniecība vienmēr atspoguļo sabiedrības attīstību un mijiedarbību, parādot to caur ornamentiku, krāsu paletes mainību, tehnoloģiskiem jaunievedumiem, pieejamajiem materiāliem. Informatīvajai videi un mobilitātei kļūstot intensīvākai, rokdarbi atspoguļo un arī veicina kultūru sajaukšanos. Spilgts piemērs rodams Poozeres slobodkas un Naujenes pagasta Ciršu sādžas rokdarbos.

⁹ Latvijas Nacionālā Enciklopēdija. Pieejams www.enciklopedija.lv

¹⁰ Turpat

¹¹ Браславское районное объединение музеев. Ремесленные традиции Браславщины

1) Ar sintētiskajām krāsām krāsotas dzijas cimdi. Poozerje, Slabodka, 20. gs. 80. gadi¹².

2) Cimdi, kuru „raksts ņemts no grāmatas”, Ciršu sādža, Naujenes pagasts, 20. gs. 80. gadi¹³.

3) Gliboščinas sādžas cimdi, 20. gs. 70. gadi. Baltkrievija.

4) Kalupes pagasta cimdi, 20. gs. 70. gadi. Latvija

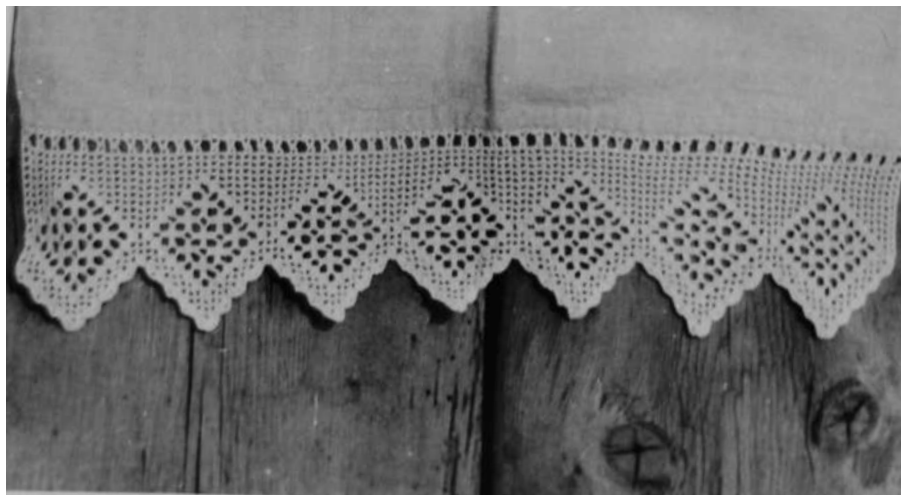
Cilvēka tieksme pēc jaunā un vēlēšanās atšķirties parādās arī rokdarbos – raksti un kompozicionālie elementi pārceļo no ciema uz ciemu, vēlāk no reģiona uz reģionu, tiek pārņemti ne tikai estētiskie, bet arī tehnoloģiskie risinājumi, krāsvielas (dabīgās tiek aizvietotas, nomainītas pret sintētiskajām, kas ir košākas). 20. gs. 30. – 40. gados adījumu raksti un krāsu palete Daugavas ielejā vairs praktiski neatšķiras no pārējā Latvijas teritorijā izplatītās. Tas īpaši jūtams adījumos. Šo kultūras apmaiņas procesu sekmēja Latvijas periodika, kas kļuva vairāk pieejama tieši 20. gs. 30. gados.

¹² Inv. Nr. КП:КП 002714/003. Braslavas Tradicionālās kultūras muzeja krājums

¹³ LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuve (turpmāk atsaucē – LU LVI EMK). E57.5–6

AMATS. Amatnieki – profesionāļi, kam amatniecība bija galvenais ienākumu avots, specifisku prasmju zinātāji (podnieki, smalkgaldnieki, namdari, akmeņkaļi, kurpnieki u. c.) – papildus ekonomiskajam labumam, ko viņu darbība ienesa dzīvesvietai, nodrošināja arī amatu izglītību, pārseni un tehnoloģiju izaugsmi. Amats bieži tika mantots kā galvenā dzimtas bagātība un lepnums. Spilgts piemērs tam ir podniecība, ar kuru nodarbojušies gan tēvi, dēli, gan arī brāļi. Mūsdienu piemēru Daugavpils novadā var rast Maļinovas pagastā, kur joprojām aktīvi ir Vladislavs (1945) un Edvīns (1971) Vincēviči. Vladislavs nopircis bijušo kolhoza zirgu stalli Daugavpils rajonā un dedzina podus kopā ar savu dēlu. Abu stilistika atšķiras, bet tas ir viens no priekšnoteikumiem jaunās podnieku paaudzes pastāvēšanai. Kaut arī podniecība sensenos laikos bija sieviešu nodarbošanās, jaunajos laikos tā pārvērtusies gandrīz vai tikai par vīriešu nodarbošanos. Amatu nodošana no paaudzes paaudzē raksturīga arī citiem profesionālās amatniecības veidiem. Piemēram, Ļumenišķu ciema iedzīvotāja Afanasija Gerasimova stāsta: „Vectēvs bija akmeņkaļis, arī tēvs un tēvocis. Ja reiz bija akmeņkaļis, savus bērnus mācīja tai pašā amatā. (Дед был каменщиком и папка и дядя. Если был каменщик, то и учил детей своих тому же ремеслу.)”¹⁴.

JAUNRADE. Viens no svarīgākajiem iemesliem, kādēļ Daugavas ielejas teritorijā rokdarbi un mājamatniecība ieņem tik svarīgu vietu cilvēku sadzīvē, ir tautas radošais gars un tieksme pēc skaistā, nepieciešamība dzīvot harmoniskā vidē, kuras veidošanā esi piedalījies pats. Ikvienā izstrādājumā, lai tas būtu skatu grozs vai darba svārka vadmala, lielu lomu spēlē estētiskais, radošais elements.

1) Teivānu sādžā Stanislava Kreipāna saimniecībā (mūsdienās Daugavpils novada Naujenes pagasts) dokumentēts pīts krēsls¹⁵.

2) Viens no 12 vienāda raksta pūra dvieļiem. Vaikuļānu sādžā (mūsdienās Daugavpils novada Liksnas pagasts), 1910. Audusi Veronika Pudāne¹⁶

¹⁴ Teicēja Afanasija Gerasimova (dz. 1941.), Ļumenišķi, Naujenes pagasts. 2005. Naujenes Novadpētniecības muzeja (turpmāk – NNM) mutvārdu dzīvesstāstu kolekcija

¹⁵ LU LVI EMK. E45, 858. 4–36

¹⁶ Turpat. E22, 4659–4662

STATUSS UN PŪRS. Skaisti, kvalitatīvi rokdarbi liecina par darinātāja pārticību, labu gaumi, laika un citu resursu pieejamību, garīgo veselību, zināšanām, prasmīgumu un fizisku izturību. Respektīvi – rokdarbiem ir liela sabiedriskā statusa noteikšanas loma. Pūra darināšana, kā sevis pilnveidošana, ir populāra arī mūsdienās, piešķirot tai vairāk simbolisku nozīmi, taču nav noliedzams, ka ikvienas zināšanas un prasmes mūs bagātina, neatkarīgi no laikmeta un tiešas nepieciešamības.

PAPILDUS IENĀKUMU AVOTS UN IESPĒJA IETAUPĪT. Prasmīgākie rokdarbnieki/-ces un mājamatnieki savas prasmes izmantoja (un turpina izmantot arī mūsdienās), lai gūtu papildus ienākumus. Vēl aizvien rokdarbnieku un mājamatnieku vidū ir populāra maiņas sistēma – materiāli pret gatavu izstrādājumu. Vēl populārāk ir savu darinājumu pasniegt kā dāvanu, tādējādi netērējot šim mērķim citus līdzekļus. Kādu ikdienas dzīvē nepieciešamu priekšmetu lētāk ir izgatavot pašam, nekā pirkt tirgū.

TRADĪCIJU PĀRMANTOJAMĪBA. Rokdarbu darināšana vienmēr ir veidojusi un stiprinājusi paaudžu saikni un nodrošinājusi kultūrvēstures pārmantojamību. Prasmes, tehnoloģijas, lokālās skaistuma izpratnes īpatnības, kompozicionālā savdabība, krāsu gammas, materiālu salikumi un gatavo priekšmetu izmantošanas īpatnības bieži vien veido visai dzīvu un tēlainu vēstures ainu un tiešā veidā tiek nodotas no tēva – dēlam, no mātes – meitai.

AUŠANA KĀ IZPLATĪTĀKAIS ROKDARBU VEIDS. DAUGAVPILS NOVADA LĪKSNAS, VABOLES UN KALUPES PAGASTU FENOMENS. AUSTO ROKDARBU DAUDZVEIDĪBA

Naujenes Novadpētniecības muzeja ekspedīcijas laikā Līksnas, Vaboles un Kalupes pagastā konstatēts vislielākais rokdarbnieču skaits salīdzinājumā ar citiem Daugavpils novada pagastiem, kas ļauj runāt par savdabīgu minēto pagastu fenomenu un meklēt šīs parādības skaidrojumus.

Analizējot Daugavpils novada Līksnas, Vaboles un Kalupes pagastu bagāto tekstila izstrādājumu klāstu, sākotnēji jāatzīmē, ka tekstilijas (segas, jostas, dvieļi, cimdi, zeķes, lakati) ir cieši saistītas ar cilvēka dzīves cikla zīmīgajiem notikumiem, rituāliem – dzimšanu, krustabām, kāzām, bērēm. Kā priekšmeti ar rituālo, simbolisko slodzi, tie kalpoja kā cilvēka un visas dzimtas statusa apliecinājums. To izgatavošana bija ne tikai materiālās eksistences, bet arī dzimtas garīgā spēka, prasmju un zināšanu manifestācija. Ar tekstila izstrādājumiem saistītās tradīcijas salīdzinoši plaši fiksētas LU Latvijas vēstures institūta 1968. – 1969. gadā notikušajās etnogrāfiskajās ekspedīcijās mūsdienu Daugavpils novada teritorijā:

KRUSTABAS. Krustmāte parasti atnesa baltu audumu, 2 – 3 metri (teicēja Suseja Jadviga¹⁷, Aužguļānu ciema padome (mūsdienās Daugavpils novada Līksnas pagasts)). Kad piedzimst bērns, tas jātin sarkanā lakatā – būs bagāta dzīve (teicēja Dzeiska Anna¹⁸, Aužguļānu ciema padome).

KĀZAS. Pūru veda ceturtdienās. Pēc tā brauca vedēji. Pūrā deva govī, lādi vai „skreini” (ar vāku no dēļiem taisītu apaļu kubuliņu). Teicējas Antoņinas Teivānes jaunībā pūrā deva jau skapjus un kumodi. Par pūru vedējiem bija jāmaksā, citādi neļāva vest prom. Parasti samaksā bija jādod cimdi. Vedēji prasīja, lai dod aitām līdz jostiņās, ar ko pievest, govīm uz ragiem bija jāliek cimdi, lai nesalst vedējiem rokas. Arī skapi vezumā vajadzēja piesiet, lai labāk turētos. „Daudz dāvanu

¹⁷ LU LVI EMK. E38. 623

¹⁸ Turpat. E38. 624

līgava izdalīja kāzu dienā. Bija jādod cimdi tam, kas izcēla no ratiem līgavu. Cimdu pāri tam, kas pēc vakariņām pirmais uzlūdza līgavu dancot. Cimdi tam, kas atnesa kāzu rītā pirmo ūdens spaini (jaunais vīrs ūdens spainī meta sudraba latu), muzikantam, kas spēlēja rītā pirmo maršu."¹⁹

„POGOSTU” lika kāzu pirmajā dienā – „jauniča gosti” lika „jaunuves galā” un „jaunuves gosti” – „jauniča galā”. Lika jostas, cimdus, lakatus. Vīramāte „jaunuvei” lika linu kodaļu vai vilnas piku, lai jaunajai sievai ziemā būtu darbs (teicēja Antoņina Teivāne²⁰, Aužguļānu ciema padome). Kāzu dienā līgava izdalīja vismaz 20 pārus cimdu. Tāpat vajadzēja dot kreklus, zeķes. „Jaunuves galā” kāzu otrajā dienā lika „pogostu” – tur lika kreklus, dvieļus, lakatus, jostas. Visvairāk gan naudu. Tāpat „pogostu” lika arī „jauniča galā” (teicējs Jānis Miglāns²¹, Aužguļānu ciema padome). Atrodamas liecības par to, ka vīramāte vedeklai apsien lakatu. Vedekla uzklāj vīra mātei gultu – palagu, segu, spilvendrānas (teicēja Susēja Jadviga²²).

BĒRES. Speciāli bērū dvieļi katrā mājā parasti nebija. Tos aizņēmās no kaimiņiem vai arī nogrieza no baķa, kas vēl nesagriezts. Bērū dvieļi parasti bija 6 „aršīnu” gari (teicēja Rulonija Teivāne²³, Līksnas pagasts). „Mamma noauda sev kapu dvieļus, garus. Teica, lai ar tiem laiž viņu kapā,” stāsta Vaboles pagasta audēja Bronislava Paukste.²⁴

Rokdarbi, kā statusa un dzimtas vērtības apliecinājums, atklājas arī Naujenes Novadpētniecības muzeja organizētajā etnogrāfiskajā ekspedīcijā (2020). Vaboles pagastā Skrindu dzimta muzeja vadītāja Anna Lazdāne stāsta par pagasta dzīvesveida un rokdarbu īpatnībām, skaidrojot bagāto pagasta tekstiliju klāstu ar aitkopības un linkopības ietekmi, etniskās piederības faktoru un vietējo rokdarbnieču sacensības garu:

„Kalupe, Līksna un Vabole ir vislatgaliskākās. Te nav tik daudz cittautiešu. Tie ir latviski pagasti. Latgalē visas sievas bija čaklas, strādīgas. Gandrīz katrā mājā maizes krāsns, katra saimniece cepa maizi, bet sādžā 1 – 2 audējas noteikti bija. Saimniecības bija nelielas, un gandrīz katrā audzēja aitas. Kā var iedomāties zemnieka dzīvi bez aitām? Tās ātri izaug, rudenos talciniekiem parasti kāva jēru. Bija gaļa un vilna. Paši audzēja arī linus, saimnieces un meitas vērpa. Kādēļ tieši Vabolē, Līksnē un Kalupē tik daudz rokdarbnieču? Kā jau teicu, ļoti latgaliski pagasti tie vienmēr bijuši. Pie tam – svarīgi bija lepoties, sacensties vienam ar otru. Ar ko tad toreiz sacentās – ar savu darbu! Tā nopērkams jau nekas daudz nebija. Katra saimniece gribēja otru pārspēt ar skaistāko rakstu, baltāko dvieļi, smalkāko „brečku”. Meitām pūru pielocīt arī noteikti vajadzēja. Arī mana mamma to darīja – mēs bijām 4 meitas, un visām tika pūrs! Tas vēl 20. gs. 2. pusē, krievu laikos, notika. Jā, tad, kad kolhozus dibināja, protams, bija lielas jukas. Katram savs zemes gabaliņš tika atņemts, nu viss bija kopīgs. Bet cilvēki bija pieraduši darīt, un darīja joprojām. Tā arī tās rokdarbu tradīcijas nepazuda, mainoties laikiem.

Atceros savu bērnību, līdz 20. gs. 60. gadiem visiem logiem bija pašu šūti aizkari. Kokvilna, jā, bet katram aizkariņam bija izšuvums, visi dvieļi bija pašu austi, ar „brečkām”. Elektriņa mūsu pagastā (Vabolē) mājās tika ievilkta tikai 20. gs. 70. gados, pat radio nebija, par televizoru, to „laika ēdāju”, nemaz nerunājot.”²⁵

¹⁹ Teicēja Antoņina Teivāne, Vaikuļāni, 1969. LU LVI EMK. E38.

²⁰ Turpat. E38. 606

²¹ Turpat. E38. 608

²² Turpat. E38. 620

²³ Turpat. E22. 4654

²⁴ Vaboles pagasta audējas, 2006. Videofilma. Skrindu dzimtas muzeja arhīvs

²⁵ Teicēja Anna Lazdāne. Daugavpils novads, Vaboles pagasts. 26. maijs, 2020. NNM mutvārdu dzīvesstāstu kolekcija

Aušanai, kā ļoti izplatītam un būtiskam rokdarbu veidam Daugavpils novada teritorijā, ir cieša saikne ar saimnieciskās dzīves tradīcijām, klimatiskajiem un augsnes apstākļiem. Ne mazāk svarīga, kā pats aušanas process, bija linu audzēšana un apstrāde:

„Lai linus iesētu, vajadzējis zemi sagatavot. Mašīnu nebijis, visu darījuši ar rokām un visi arī mācējuši pareizi izdarīt. Kam vairāk zemes, sējuši vairāk. Kad pogaļas (galviņas) dzeltenas, lini noplūkti un sasieti saujinās, tūlīt linu saujinās samestas un saliktas statā uz „šņores”. Vajadzējis apskāt, lai atsevišķi dabūtu sēklas. Pogaļas nocirstas uz izkopts, apskātas vēl atlikušās uz susekļa un saliktas „žeperi” – dēļ alēja (eļļas). Tūlīt lini mērkti mārķā (dīķī). Tagad kolhozā vecos ļaudis neklausot un noplūktos linus turot ilgi neiemērkus, tāpēc arī tie maitājoties.

Mārķi (dambi, dubaki, prūdi) vislabākie bijuši māla zemē. Daži tādos mārķos neko neesot likuši. Viegļā zemē mārķā jāliekot govs mēslus. Citi lējuši kerasīnu (petroleju). Kad lini mārķā diezgan stāvējuši, puisī tos vilkuši ārā no mārķa (iz damba) un sievietes (bābas) klājušas uz tīruma, kur nopļauti rudzi (iz rudzaites) vai āboliņš (iz dābulaites). Kam tādu vietu nebijis – uz pļavas. Klājis katrs uz savas „šņores”.

Saimnieks zinot, kad no lauka linus „jāceļ kājās”. Tad linus likuši blāķī. Pēc tam linus rijā un pēc tam „maluši”. Paisīklu (maigles) teicējs neesot redzējis. Vēlāk bijušas mašīnas, kuras grieza ar zirgiem. Pēc tam vajadzējis linus kulstīt. Kulstījuši uz „stajaka” jeb „trepta” ar kulstīklu. Arī tagad vēl kulstot tāpat, ja vajagot linus pinekļiem. Izkulstītos linus vecos laikos sukājuši uz koka susekļa. Suseklim bijušas koka tapas. Vēlāk bijuši arī dzelža susekļi. Izsukātus linus saimniece vai meita „sprēdusi.”²⁶

„Kad lini gatavi, tie noplūkti. Saivas (kūļi) bijušas dažāda lieluma, atkarībā no tā, kādi bijuši lini un plūcēja. Labākas gan bijušas mazākas saivas, jo tādas labāk izmirkušas. Pogaļas (galviņas) nosukātas uz izkopts un vēl uz „nažu susekļa”, pēc tam lini mērkti mārķā (mačālā). Mārķā bērti pelni, lai lini būtu mīkstāki. Ja laiks bijis silts, lini mērcēti 2, bet, ja auksts, 3 nedēļas. Izmirkušie lini klāti zemē uz lauka, vislabāk uz „rugaines”, jo tā labāk kaltoši. Uz lauka lini turēti apmēram 1 nedēļu. Kad šķiezna jau pavisam atdalījusies, lini ar salmu saišķiem sasieti lielos kūļos un vesti šķūnī. Pēc tam rijā. Izkaltētie lini paisīti. Agrākos laikos bijušas rokas paisīklas, bet vēlāk jau mašīna, kur laistas uzreiz 4 linu saivas. Tādas paisāmās mašīnas parādījušās apmēram pirms 55 gadiem (ap 1907. gadu). Izpaisītie lini kulstīti uz „stajaka” ar „kulstīklu”. Izkulstītie lini sukāti: vispirms uz koka tapu susekļa, tad uz naglu (dzelža) susekļa un beidzot uz cūkas saru susekļa. Izsukātus linus varēja jau „sprēst”.²⁷

EKSPEDĪCIJAS LAIKĀ APZINĀTIE ROKDARBI, TO IZVĒRTĒJUMS

Ekspedīcijas laikā tika apzināts plašs un daudzveidīgs tekstiliju klāsts (skat. ekspedīcijas dienasgrāmatas ierakstus). Jāatzīmē, ka daudzi rokdarbi tapuši 20. gs. 2. pusē. Kolekcijā ir daudz uz kokvilnas auduma pamatnes izšūto sedziņu ar naivisma stilā ieturētiem zīmējumiem, uzrakstiem. Vairumā šādas tekstilijas sastopamas Skrindu dzimtas muzejā un to izgatavošanas laiks datējams no 20. gs. 20. līdz 50. gadiem.

²⁶ Teicējs Jānis Lazdāns. Daugavpils rajons, Dubencu sādža. 17. jūlijs, 1962. LU LVI EMK. E22, 563

²⁷ Teicēja Apolonija Ruskulis. Daugavpils rajons, Ambeļu c.p., Greižu sādža. 6. jūlijs, 1962. LU LVI EMK. E22, 565

Šāda veida tekstilijas ne vienmēr tika uztvertas kā etnogrāfiskais mantojums vai labas gaumes apliecinājums. Sevišķi 20. gs. 30. gados, uzplaukstot tautiskā romantisma tendencēm Latvijā: „Ja latviešu tautas mākslas izšuvumu senākajam tehniskajam izpildījumam raksturīga bija izšūšana, skaitot auduma diegus, tad 19. gs. beigās, kad izšūšanai sāka lietot pirkto, smalkos kokvilnas audumus, kuriem diegus saskaitīt bija grūti, plaši ieviesās ar brīvu roku zīmētie ziedu motīvi. Šādus uz papīra zīmētus motīvus par lētu naudu varēja nopirkt pilsētās rokdarbu veikalos un gadatirgos. Negatīvu ietekmi uz tā laika tautas mākslas darinājumiem atstāja tolaik gandrīz visā Eiropā valdošais jūgendstils ar saviem naturālistiskajiem ziedu zīmējumiem un nedabiski laužtām līnijām. Bezgaumīgie rotājumi visvairāk izplatījās izšuvumos un mēbeļu rotājumos, sevišķi pilsētās vai pilsētām tuvējos lauku novados.”²⁸

Arī citi autori noniecina šāda veida rokdarbu nozīmi: „Katrai sievietei, kas rokdarbu izvēlējusies kā blakus peļņas avotu vai kā galveno nodarbošanos, nav jāaizmirst, ka šinī laikmetā, kur katra tauta cenšas celt gaismā un rādīt citiem savu nacionālo, īpatnējo kultūru, galvenais ir kvalitāte. Protams, ar rokdarbiem nav jāsaprot bezgaumīgie riselē izšuvumi, mazvērtīgie tamborējumi, krāsaini izšūti rūķīši, brieži, gulbjī, ūdensrozes, sienas segas utt. Mūsu pašu latvju mākslinieki un Valsts etnogrāfiskais muzejs sniedz šim nolūkam neizsmelamu materiālu, ko var plaši lietot moderno priekšmetu darināšanai dažādās tehnikās.”²⁹

Par rokdarbiem, kā papildus peļņas iespēju Latgales sievietēm, stāsta teicēja no Nīcgales – Anna Leišupe, kura uzsver lielu „bezgaumīgo” rokdarbu popularitāti Rīgā: „17 gadus veka, pēc Nīcgales pamatskolas beigšanas, es aizbraucu pie tantes uz Rīgu strādāt rokdarbu veikalā Puškina un Nometņu ielā. Kad es gāju pamatskolā, tad mums mācīja šūt rozes un man piecinieki vien bija, tādēļ jau tantes mani aicināja uz Rīgu. 1930. gadu sākumā ļoti modē bija rokdarbi, un tādēļ manas tantes, atbraukušas uz Rīgu, sāka ar tiem pelnīties. Pavisam man Rīgā bija 4 tantes. 3 tantes tirgū būdās tirgojās ar rokdarbiem, bet vienai Nometņu ielā bija liels veikals. Veikalā bija 2 pārdevējas un 2 mašīnšuvējas. Arī tās tantes, kuras sākumā strādāja tirgū, vēlāk Puškina ielā atvēra veikalu. Ar rokdarbiem tajā laikā varēja ļoti labi nopelnīt. Rokdarbu zīmējumus brauca pārdot arī uz gadatirgiem, salika lielās kastēs un tad brauca. Visi zīmējumi bija galvenokārt riselē un ar pildītām rozēm. Tās zīmēja dažādi mālderī, kuri nebija speciāli mācījušies zīmēt. Arī no visādiem ārzemju žurnāliem ņēma rakstus. Arī es kādreiz uzzīmēju kādu musturi, jo man labi veicās ar zīmēšanu. Daudz darba bija, pārkopējot musturus uz auduma. Audumu pirka vairumā, un tad vairāk varēja nopelnīt. Viens galdauds ar uzzīmētām puķēm maksāja 2 – 3 latus. Sienas deķīši ķēķim – no 80 santīmiem līdz 1 latam, salvetītes – 50 – 60 santīmus. Kad tantes sapelnīja daudz naudas, tad viņas atbrauca atpakaļ uz Latgali, nopirka zemi un uzcēla lepnas mājas, kādas apkārtnē nebija. 2 tantes dzīvo netālu – pār Jāņupītei, Krustpils rajonā, un Tartaku sādžā. Vienu tanti sauc Maskulāns un otru Skudra, viņām vēl tagad ir visādi zīmējumi. Arī man ir daudz zīmējumi saglabājušies un no visas apkārtnes pie manis nāk pēc musturiem.”³⁰

„Rīgas modes” jeb jūgendstila ietekmē tapušie izšuvumi (sedziņas, sienu dekorī, dvieļi u. c.) plaši pārstāvēti Daugavpils novada teritorijā gan teicēju privātkolekcijās, gan novada muzeju krājumos un ir atzīmējami kā savdabīgi, saglabājami, jo atspoguļo konkrētu laika posmu un tā estētiku, kā arī parāda tā laika modes tendenču izplatības areālu.

²⁸ Latviešu etnogrāfija. Rīga: Zinātne, 1969, 412.– 424.lpp.

²⁹ Rugāja A. Tautiskie rokdarbi – lauku sievietes blakus peļņa//„Jaunāko Ziņu” gadskārtējais saimniecības kalendārs 1939. gadam, 1938, 105.–107.lpp.

³⁰ Teicēja Anna Leišupe. Daugavpils rajona Nīcgales stacija. 19. jūnijs, 1962. LU LVI EMK. E22, 8183

Kā Daugavpils novada īpatnība ir atzīmējama uz kokvilnas auduma pamatnes izšūto sedziņu polihromā krāsu gamma, jo Vidzemes un Kurzemes novados attiecīgajā laika periodā dominē faktiski tikai zils izšuvums uz balta fona. Skaidrojumu šai parādībai sniedz Anna Lazdāne: „Ziniet, pie mums, es tā novēroju, ka zili baltie izšuvumi vienmēr ir saistīti ar ūdeni. Tie ir virtuvē, pie mazgājamās bļodas, tikai tur, kur ūdens. Krāsainie darbi tad nāk guļamistabā, pie pagalvja, uz galda, pie mājas altārīša.”³¹

No apzinātā tekstiliju klāsta īpaši izdalāmas austās tekstilijas, kas sastopamas vairumā. Aušanas tradīciju izpēti un saglabāšanas jomā īpaši ir atzīmējams Annas Lazdānes 2006. gadā īstenotais projekts – uzņemtā videofilma par Vaboles pagasta audējām. Anna stāsta: „Tas bija pēdējais brīdis, jo sapratām – tūlīt to audēju nebūs. Es biju pārsteigta – Vaboles pagastā tika apzinātas 9 audējas.” Katra minētajā materiālā ietvertā audēja atspoguļo unikālu pieredzi, prasmes un personiskās īpašības, kas ir dokumentētas un saglabājamās. Zemāk piedāvājam nelielu ieskatu audēju teiktajā.”³²

Helēna Jankovska: „Krāsas pirkām no „spekulantiem”, jā. Pēc kara, tad gan krāsojām sīpola mizās, alkšņu mizās – nepluka krāsa un smuki sanāca. Lini bija pašiem, protams. Pa ziemu vērpa, zem pavasara tik sāka aust, kad istabā gaisma. Lai austu, vajag svara! Ir paminas nospiest, ir piesist.. kas tad man – 56 kilogrami tikai! Tad nāca aušanas grāmatas, pirkto tās. Bez grāmatām grūti. 15 rubļi maksāja, bet pirkto! Ne jau viss sagāja pēc tās grāmatas, pašam vajadzēja mēģināt.” Intervijas laikā teicēja demonstrē E. Skujiņas grāmatas „Aušana” un „Audumi” (Rīga, Emīla Melngaila tautas mākslas centrs, 1970). Minētās grāmatas, ņemot vērā šī laika perioda ierobežoto literatūras klāstu, izmantojušas arī pārējās Vaboles pagasta audējas.

Rozālija Bļudiņa izceļas ar apjomīgu lasīto jeb skalu deķu ornamentu krājumu. „Rakstus krāju visu mūžu, dikti patika skalu deķi ar rūzeņām. Jā, 50. – 60. gados, tad vaboliēši vēl auda. Gandīz visi auda, uz Rīgu sūtīja. Tai rakstā viss deķis jāsazīmē, un tad aužot jāielasa katra josliņa. Auž ar diviem dēlišiem – viens priekšā, otrs aiz nītim. Atdotu tos zīmējumus visus, kad varētu vēl pamācīt!”. Rozālijas Bļudiņas lasīto jeb skalu deķu ornamentu krājums atzīmējams kā unikāla Daugavpils novada etnogrāfiskā vērtība, saglabājama un dokumentējama, tai skaitā – digitālā formātā.

Veronika Stinkeviča: „Mans pirmais deķis, rekur – noaudu 16 gadu vecumā. Un pēdējais noaustr 80 gados. Glabāju abus. Kad nomiršu, lai sviež līdzī dobē.. Vilnas krāsas pirkām veikalā, ar augu krāsām nekrāsoju. Pirktais krāsas maisījums, nekrāsoju ar tīri brūnu vai dzeltenu. Pēckara gados vilnu arī nevērpām paši, vedām mainīt pret dziju uz Jēkabpili, pēc tam uz Līvāniem. Vienai segai vajag kādu kilogramu vilnas dzijas. Stelles man palikušas no mammas, mamma arī aust iemācīja. Musturus ņēmām cita no citas, no kaimiņiem, no citām audējām. Skatījāmies visur kur, no grīdas paklājiņiem arī. Cik ilgi sega jāauž? Laba audēja 3 – 4 dienās var noaut. Skatījāmies grāmatas ar, bet kas tad grāmatās – tik musturi! Visu pārējo mamma iemācīja.” Veronikas Stinkevičas krājumā izceļas lasītās/skalu segas ar kosmogonisko ornamentu – auseklīšu, zvaigžņu rakstu, kā arī ar zvaigžņu un mēness rakstu. Tieši šīs tekstilijas viņas mantojumā ir dominējošās, spilgtākās.

Bronislava Paukste: „Mēs mammai bijām četras meitas, visām vajadzēja pūra. Mamma vēl noauda sev kapu dvieļus, garus. Teica, lai tikai ar tiem viņu kapā laižam. Dreļļa audumi bija 4 nīšu, 8 nīšu un 16 nīšu. Lini bija pašiem, nebalinājām gan. Lins jau ar laiku paliek gaišāks, mazgājot izbalinās. No agras bērnības gan atceros, kā mamma audumus balināja pavasara saulītē, sniegā. „Vārstītās” (lasītās, skalu, dēlišu) segas ir skaistas, bet grūtas gan! Tās vienam aust nepadevās,

³¹ Teicēja Anna Lazdāne. Daugavpils novads, Vaboles pagasts. 26. maijs, 2020. NNM mutvārdu dzīvesstāstu kolekcija

³² Vaboles pagasta audējas, 2006. Videofilma. Skrindu dzimtas muzeja arhīvs

vajadzēja otru, kas „ielasa” rakstu. Bet es tak nevarēju, kad neizaudu skaistu rakstu vārstītai segai, nevarēju un viss! Kad nācām no darba kolhozā, tad jau zinājām, kas vakarā darāms. Kaut vai cik paausts, bet labi! Otrā dienā vēl gabaliņu, tad vēl ..Musturiem mainījāmies ar kaimiņiem, bija jau arī grāmatas, bija pašas zīmēti raksti. Bet galvenais jau bija krāsa. Pirtās krāsas gan, bet var arī neiziet tas pods. Ko nu tad, laid to dziju uz cimdiem, dekīm krāso pa jaunu. Rekur, to zilo segu atceros, mamma atnāca no kaimiņiem – saka, krāšosim! Tik skaistu redzēju, tumšiņu tādu, uz ziemu.” Bronislavas Paukštes krājums izceļas ar krāsu košumu, piesātinājumu un bagātību, kas raksturīga tikai Latgales reģiona rokdarbiem.

Teicēja Bronislava Orbidāne demonstrē dzimtas pūru, kas datējams ar 19. gs. beigām. No šī perioda saglabāti austi un tamborēti galdauti. Īpaši atzīmējamās zirga segas no 19. gs. beigām – melns fons ar izšuvumiem spilgtās krāsās (rozā, violets, zaļš, balts, sarkans). Viena no zirga segām darināta oriģinālā tehnikā – ziedu kāti izšūti, bet ziedlapās, veidojot reljefu, izmantots dzijas vēlums. Par šīm segām teicēja stāsta: „Orbidānu dzimtai bija strauji zirgi. Uz baznīcu braucot, zirgi bija nosvīduši, un, kamēr saime gāja uz misi, zirgus apsedza, lai strauji neatdziest un nesasaldējas. Tādiem nolūkiem tad arī izšūtās segas.” Šis stāsts un krāšņās zirgu segas apliecina tekstilijas kā statusa, dzimtas vērtības simbola lomu Latgales tradīcijās – ātri, spēcīgi un vērtīgi zirgi, kam vajadzīgas izteikti košas segas, svētkos lietojamas. Kopumā Bronislavas Orbidānes krājums atzīmējams ar tā precīzo dokumentāciju, uzglabāto rokdarbu daudzveidību, kā arī laika periodu – no 19. gs. beigām līdz 20. gs. beigām.

Ekspedīcijas ietvaros iepazīstam Raiņa mājas Berķenelē tekstiliju krājumu – izšūtas/tamborētas sedziņas, galdautus, austas segas un dvieļus. Zīmīgi, ka lielāko krājuma daļu veido rokdarbi no Vaboles, Līksnas, Kalupes pagastiem. No Kalkūnes pagasta, kur atrodas muzejs, krājumā rokdarbu faktiski nav. Šis fakts saistāms ar to, ka pagastu skāruši vairāki rusifikācijas vilņi, tajā ir daudz iebraucēju un latgaliskās tradīcijas ir saglabājušās niecīgi.

Īpaša vieta muzeja krājumā ir direktores Ineses Bērziņas dzimtas sieviešu darinājumiem. Ar rokdarbiem Ineses dzimtā sievietes nodarbojušās vairākās paaudzēs: vecmamma Lūcija Gorbika, vecmammās māsa Emma Bruzgule (aktīvi darbojusies Austrālijā Latviešu biedrībā), arī pati Inese.

No Berķeneles muzeja krājuma rokdarbiem akcentējami Ineses Bērziņas dzimtas audumi, kas atspoguļo dzimtas vēsturi, ietverot arī emigrācijas periodu. Kā savadabīga vērtība atzīmējams tas, ka Latgales rokdarbu tradīcija ir tikusi saglabāta Austrālijā – tai laika periodā, kad Kalkūnu pagastu skāris rusifikācijas vilnis.

Ekspedīcijas gaitā tika apzinātas Līksnas pagasta rokdarbnieces audējas Daces Teivānes un viņas mātes – Kalupes pagasta rokdarbnieces – Valentīnas Kurtišas rokdarbu kolekcijas, un atsevišķi priekšmeti tika iepirkti muzeja vajadzībām. Ieskats abu rokdarbnieču dzīves gājumā sniegts nodaļā „Pagātne”, savukārt rokdarbu izvērtējums nodaļā „Tagadne”.

PĀRROBEŽU DVIEĻU KOLEKCIJAS. KOPĪGAIS UN ATŠKIRĪGAIS

Šajā sadaļā analizētas Naujenes Novadpētniecības muzeja (Daugavpils novads, Latvija), Braslavas Tradicionālas kultūras muzeja un Nacionālā Polockas vēstures un kultūras muzeja – rezervāta (Baltkrievija) krājumā esošās dvieļu kolekcijas, akcentējot kolekciju kopējās un atšķirīgās iezīmes.

Naujenes Novadpētniecības muzeja kolekciju veido 99 dvieļi. Tajā ietilpst 2 tradicionālajai kultūrai piederīgo dvieļu grupas: ikdienas dvieļi (sejas jeb mutes, roku, pirts, trauku) un rotātie jeb goda dvieļi. Kolekcijā vispār nav pārstāvēti kapu dvieļi, kas skaidrojams ar to, ka šī veida dvieļi tika nodoti no paaudzes paaudzē vienas ģimenes ietvaros. Šai sakarā teicēja Rulonija Teivāne³³ sniedz skaidrojumu: „Speciāli bērū dvieļi katrā mājā parasti nebija. Tos aizņēmās no kaimiņiem vai arī nogrieza no baķa, kas vēl nesagriezts. Bērū dvieļi parasti bija 6 aršīnu gari. Trauku dvieļi 3 aršīnas gari. Dvieļi austi triniša drellī. Es šo drelli saucu par astoņnišu audumu. Dvieļus auž vienā baķī, tie visi ir viena raksta un vienāda garuma, atšķiras tikai ar mežģiņoto malu jeb „brečku”.

Kopumā kolekcijā pārstāvēti 22 ikdienas un 77 godu dvieļi. Godu dvieļi ir labāk saglabāti, jo retāk lietoti, kā arī pārmantoti no paaudzes paaudzē. Goda dvieļu rotājumos Naujenes Novadpētniecības muzeja kolekcijā izmantotas:

1. Tamborētas mežģīnes jeb „brečkas”. No 77 goda dvieļiem tamborētas mežģīnes ir izmantotas 60 gadījumos, izteikti dominējot monohromām, baltām, no kokvilnas diegiem darinātām mežģīnēm vienā mežģiņu joslā. No minētajiem 60 dvieļiem tikai 3 gadījumos darinātas divu krāsu mežģīnes salikumā – zaļš ar baltu (2 gadījumos), sarkans ar baltu (1 gadījumā). Divu joslu mežģīnes iestrādātas 3 kolekcijas dvieļos. Pie tam 2 gadījumos dvieļu mežģīnes ir identiskas. Abos gadījumos kolekcijā ir iekļauti dvieļi no vienas autores, veidoti komplektā. Muzeja kolekcija šajā aspektā apliecina etnogrāfiskajās ekspedīcijās fiksēto – dvieļi tika austi vienā baķī, izmantojot 4, 8 vai pat 16 nišu rakstu. Auduma rakstu modifikācijas ir nelielas; īpašais, raksturīgais parādās mežģiņu „brečkās”.

Zeltīte Barševska atzīmē: „Īpašs dvieļu rotājuma paņēmiens ir atsevišķi darinātas dekoratīvas galu piešuves, ko auž un izšuj krievu tautības rokdarbnieces, Latgalē – galvenokārt vecticībnieces. Jebkura novada mājamatniece tās varēja iegādāties tirgos un izmantot gan kā rakstraudzi jaunu tekstiliju iecerēm, gan piešūt jau noausta dvieļa auduma galiem, tā ienesot savas tekstilijas dizainā un stilistikā netradicionālus akcentus.”³⁴ Tomēr Naujenes Novadpētniecības muzeja dvieļu kolekcija uzskatāmi parāda to, ka pagasta rokdarbnieces šo pakalpojumu nav izmantojušas, dvieļu rotājumus darinot pašas. Turklāt, neskatoties uz lielo vecticībnieku īpatsvaru Naujenes pagastā, šāda veida dvieļu galu rotājumus masveidā darinājušas vietējās latgaliešu rokdarbnieces.

2. 37 dvieļi rotāti spodršuvuma tehnikā, veidojot polihromu izšuvumu, kur dominē florālais ornaments, stilizācija tiek izmantota tikai 1 gadījumā. 11 dvieļu izšuvumos iekļauts teksts, tai skaitā monogrammas.

³³ LU LVI EMK. E22. 4654

³⁴ Barševska Z. Rotātu dvieļu tradīcija Daugavpils novadā//Daugavpils novads. Vietas vērtība. Rīga: Zinātne 2018, 249. lpp.

3. Krustdūrienā rotāti 13 goda dvieļi, 1 gadījumā izmantots monohroms sarkans rotājums, 2 gadījumos izmantota sarkanā un melnā krāsa, 1 gadījumā – sarkanā un pelēkā krāsa. Pārējie 11 krustdūriena tehnikā rotātie dvieļi ir polihromi. Nevienā gadījumā dvieļu rotāšanā nav izmantota izšūšanas tehniku kombinācija, miksējot spodršuvumu un krustdūrienu. Kā unikāli Naujenes pagasta dvieļu kolekcijas eksponāti atzīmējami:

krustdūrienā izšūts dvieļis, kura pamatam izmantots 20. gs. 70. gados zemas kvalitātes rūpnieciski ražots kokvilnas roku dvieļis, no tā dēvētā „vafeļu auduma”. Eksponāta vērtību nosaka tas, ka priekšmetā uzskatāmi atspoguļota novada rokdarbnieču tieksme pēc skaistuma, sava amata un prasmju izpausmes, neraugoties uz zemas kvalitātes materiāliem;

dvieļis ar tamborētu „brečku”, kurā ietvertas stilizētas sieviešu figūras. Šis ir unikāls kolekcijas eksponāts. Veicot salīdzinošo analīzi, konstatēts, ka minētais priekšmets ieceļojis no Baltkrievijas teritorijas, kur šādi ornamenti ir visai izplatīti. Par eksponāta slāvisko izcelsmi liecina krustdūrienā izšūtā monogramma. Īpaša uzmanība pievēršama arī mežģīņu „brečkas” izgatavošanas jauktajai tehnikai.

Dvieļu fragmenti no Naujenes Novadpētniecības muzeja kolekcijas

Raksturojot Poozeres reģiona dvieļu kolekciju kopumā, ir jāatzīmē vairākas īpatnības. Pirmkārt, šis reģions atšķiras ar ļoti attīstītām rokdarbu tradīcijām pārējās Baltkrievijas teritorijas kontekstā. Otrkārt, paralēli izkoptām rokdarbu prasmēm laikā no 19. gs. 2. puses Poozeres reģionā uzplaukst rūpnieciskā tekstila ražošana. Treškārt, jāuzsver svarīgs faktors, kas ietekmējis pārrobežu teritorijas rokdarbu līdzību – Vitebskas guberņas iedzīvotāji ir apmeklējuši aušanas skolas – darbnīcas Rēzeknē, Latvijas teritorijā. Šī ietekme uzskatāmi parādās rokdarbu tradīcijās, tai skaitā dvieļu aušanā un rotāšanā. Poozeres dvieļu ornamentā dominē stilizācija, kas iekļauj arī antropomorfos motīvus.

Kā reģiona īpašā iezīme identificējama vecticībnieku kultūras klātbūtne, kuras ietekmē Poozeres reģionā ir sastopams atsevišķs rotāto dvieļu veids (kr.val.: *набожник*) – dvielis, kas izmantots tikai rituālām vajadzībām – mājas altāra, sakrālā stūrīša pārklāšanai. Tāpat vecticībnieku ietekme identificējama ornamentos, padarot tos daudzkrāsainākus, kā arī integrējot citu kultūru – latviešu, poļu, lietuviešu – ietekmes.

Kopumā tika pētīti 283 Poozeres reģionam raksturīgi dvieļi: rituālie jeb sakrālie, kāzu, svētku (baltkr. val.: *ручнік набожник, ручнік абрадавы, ручнік вясельны, ручнік святочны*) un ikdienas dvieļi. Kolekcija atzīmējama kā ļoti plaša laika nogrieznī – tā aptver 1820. – 2014. gadu, demonstrējot daudzveidību kā dvieļu materiālā, tā rotāšanas tehnikā.

Plaša krājumā pārstāvētā dvieļu grupa ir svētku dvieļi (baltkr. val.: *ручнік святочны*) – 38 eksponāti. Svētku dvieļu izgatavošanas un rotāšanas tehnika ir ļoti tuva Latvijas teritorijai, tai skaitā Naujenes Novadpētniecības muzeja dvieļu kolekcijas krājumam. Šāda līdzība pamatojama ar vēsturiski kopīgo teritoriju, kas pastāvēja līdz 20. gs. 20. gadiem. Turklāt minētajā krājumā kā eksponātu autores norādītas rokdarbnieces arī ar latviskiem vārdiem. Piemēram, 7 savas vecmāmiņas austus svētku dvieļus, kuru izgatavošana datējama ar 1920. – 1930. gadiem, muzejam nodevusi Emīlija Ādolda meita. 2 dvieļu autore ir Vaclava Kezika Konstantīna meita, pa 1 dvieļim izgatavojušas Hanna Suproviča Jāņa meita un Nīna Adīnska Paula meita.

Svētku dvieļi austi triniša rakstā, pamatā 4 nišu tehnikā. Rotājumam izmantotas tamborētas mežģīnes [1–3]. Līdzīgi kā Naujenes Novadpētniecības muzeja kolekcijā, dominē baltas mežģīnes vienā joslā. Šāds rotājuma veids izmantots 34 svētku dvieļos. Kopumā šīs grupas 38 dvieļos nav identisku mežģīņu rakstu. Visi mežģīnēs izmantotie ornamentu ir atšķirīgi. Svētku dvieļu kolekcijā ir 9 dreļļa rakstā austi linu dvieļi bez mežģīnēm, kādi nav konstatēti Naujenes Novadpētniecības muzeja kolekcijā. Izšuvumi spodrdūriena tehnikā izmantoti 10 dvieļiem, tie ir nestilizēti florālie motīvi, izņemot 1 dvieļi, kurā attēlota ainava. Krustdūriena tehnika Poozeres apgabala dvieļu kolekcijā identificējama reti – tikai 2 eksponātos, 1 no tiem izšūta monogramma.

Atsevišķs eksemplārs dvieļu klāstā ir balto darbu tehnikā izšūts kokvilnas auduma dvielis, kura izgatavošanas laiks datēts ar 1890. – 1900. gadiem [4].

Īpaši izceļama ir rituālo dvieļu (baltkr. val.: *ручнік набожник*) grupa, kas ietver 41 eksponātu un veido atšķirīgu krājumu Poozeres reģiona kontekstā [5–7]. Naujenes Novadpētniecības muzejā šāds krājums nav identificējams. Rituālo dvieļu kolekcija pamatā demonstrē vecticībnieku kultūras ietekmi. Ir vērojama uzmanība uz šādām pazīmēm:

- 1) visu rituālo dvieļu rotāšanā ir izmantota sarkanā krāsa;
- 2) kā papildkrāsas izmantotas – melna, rozā, zaļa. Izšuvums nav kvalificējams kā polihroms;
- 2) rotāšanā izmantots stilizēts, ģeometrisks ornamentals, nav identificējams florālais raksts;
- 3) izmantota spodrsūvuma tehnika vai audumā iestrādāta krāsa;
- 4) krustūriena tehnika izmantota tikai vienā gadījumā [8].

Ikdienas dvieļu kolekcijai pieskaitāmi 211 eksponāti. Īpaši plaša ikdienas dvieļu kolekcija ir Nacionālā Polockas vēstures un kultūras muzeja – rezervāta krājumā. Pieļaujams, ka šī muzeja kolekcija ir komplektēta atšķirīgi, salīdzinājumā ar Braslavas Tradicionālas kultūras muzeja eksponātu klasifikāciju, kurā izteikti dominē svētku dvieļu īpatsvars.

Ikdienas dvieļu kopums ir klasificējams kā eklektisks, rotāšanā izmantoti pamatā polihromi, nestilizēti florālie motīvi. Stilizēts ornamentāls motīvs izmantots vienā gadījumā. Rotājums veidots spodršuvuma tehnikā. Salīdzinot ar Naujenes Novadpētniecības muzeja dvieļu krājumu, ikdienas dvieļos atšķirības ir nelielas – izmantota gan līdzīga rotāšanas tehnika, gan krāsu gamma [9–12].

Atsevišķi izdalāmi Nacionālā Polockas vēstures un kultūras muzeja – rezervāta krājumā ietvertie dvieļi, kas izgatavoti rūpnieciski, bet, neskatoties uz to, veido īpatnēju etnogrāfiskā mantojuma daļu. Dvieļi datēti ar 1980. – 2014. gadu, tie veltīti atsevišķiem notikumiem gan valsts [13], gan cilvēku sociālajā dzīvē. Piemēram, minami rūpnieciski izgatavoti kāzu dvieļi [14–15] un dvieļi veltīti nacionālajiem svētkiem. Šo dvieļu apmaļu rotājumu jau veido bārkstis, nevis tamborētas mežģīnes.

Līdzīgi kā Naujenes Novadpētniecības muzeja kolekcijā, arī Poozerjes kolekcijā ir izceļams eksponāts, kas demonstrē reģiona rokdarbnieču tieksmi pēc skaistuma, dzīvojot pieticīgos apstākļos. Šī dvieļa pamatā izmantots zemas kvalitātes rūpnieciski izgatavots audums, kas rotāts ar krustdūriena izšuvumu un tamborētu „brečku” [16]. Šai kontekstā īpaši uzskatāms ir dvielis ar veltījumu [18] no Nacionālā Polockas vēstures un kultūras muzeja, datēts ar 1960. – 80. gadiem. Šai gadījumā izcilas nav bijušas arī rokdarbnieces prasmes, taču ieguldītais darbs un personiskais veltījums šo eksponātu padara par kultūrvēsturisku vērtību. Nedz Naujenes, nedz Braslavas muzeju krājumos eksponātu ar tik personisku veltījumu nav.

Kā atšķirīga Poozerjes ikdienas dvieļu rotājuma tradīcija minama putnu elementu izmantošana gan izšuvuma tehnikās, gan mežģīnēs. Piemēram, no 199 Nacionālā Polockas vēstures un kultūras muzeja – rezervāta kolekcijā esošajiem ikdienas dvieļiem putnu motīvs izmantots 14 gadījumos [17].

Kolekcijā iekļauts 1 kāzu dvielis [19–20], datēts ar 1890. – 1900. gadu. Tas izceļas ar izgatavošanas tehniku, ornamentiku un krāsu gammu. Nav zināma eksponāta autorpiederība un izcelsme, pievienota norāde, ka dvielis saņemts mantojumā no vecmāmiņas. Līdzīgi eksponāti Latvijas teritorijā nav identificējami.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

sastopamas „mušiņas” un „saulītes”. Sastopami daudzi augu ornamentī. Visvienkāršākais cimdu raksts ir tā saucamā „actiņa”, „mušiņa”, „blusiņa”. Ar šo rakstu jauna adītāja parasti iesāka adīšanas mākas apgūšanu.³⁹

Visplašāk šis raksts dažādos salikumos un krāsu variācijās izplatīts Vidzemē, Latgalē, daļēji arī Augšzemē, bet Kurzemē un Zemgalē tas sastopams reti. Darba cimdiem ar „actiņu” rotājumu valnīti parasti ada sviķeļainā adījumā, bet goda cimdiem, kuriem bieži vien ieadīta odere, ada greznus, rakstainus valņus. Īpatnēju krāsu noskaņu iegūst, izadot katru „actiņu” kārtu savā krāsā. Savdabīga faktūra veidojas cimdiem, ja šo pašu actiņu rakstu ada divās vai trīs kārtās vienu virs otras, pie kam 2. kārtā actiņu ada kreiliskā adījumā vai citā krāsā. Viens no visizplatītākajiem rakstiem, kas dažādā krāsu salikumā sastopams visā Latvijā, ir „krustiņš”, ko sauc arī par „vārnectiņu”, „kaķa līpiņu”, „kaķa vai zaķa pēdu”, „mušiņu”, „tiklactiņu”. Šai rakstā parasti ada darba cimds ar sviķeļainā adījuma valnīti. Lai cimdi būtu siltāki, vienā rindā katru otro krustiņu ada citā kārtā. Ja dziju ņem trīs krāsās, cimds iznāk krietni biezs. Latgalē melnā pamatā baltus krustiņus ada bērū cimdiem. Jaunākā laikā bērū cimdiem krustiņa 1. kārtu pagarina, tā veidojot baznīcas krustu. Šādus cimds agrāk deva krusta nesējam.

Latgales garajām zeķēm raksts novietojies potītes vietā un pēdas virspusē. Šāda veida raksta novietojums pārējā Latvijas teritorijā nav sastopams. Īsās zeķes jeb kapzeķes parasti adīja vienkrāsainas ar rakstainu valni. Tās valkāja galvenokārt vīrieši⁴⁰. Lai garās zeķes neslīdētu uz leju, tās zem ceļa apsēja ar austām vai pītām prievītēm – „lielsaišķiem”, „ūzbantēm”. Daugavpils novada Piparu sādžā fiksētā garā zeķe⁴¹, darināta 1946. gadā.

Daugavpils novadam raksturīgu cimdu un zeķu paraugi un tradicionālie raksti integrēti mūsdienās (20. gs. 60. – 90. gadi) arī Naujenes pagastā. Izmantoti lentveida valniši, „ozoliņi” (Ūsiņš) kopā ar „sietiņu” rakstu, „upītes” raksts, daudzveidīgas „saulītes”, „zvaigznes”, „krustiņi”, „mušiņas”, augu motīvi. Tradicionāli valņi adīti greznī, sarežģīti, kontrastējot ar delnas rakstu gan ornamentāli, gan krāsu gammā.

DAUGAVPILS NOVADA UN POOZERJES TERITORIJAS ROKDARBU UN KERAMIKAS ĪPATNĪBAS. KOPĒJĀS TENDENCES, ATŠKIRĪGAIS

	Poozerjes teritorija	Daugavpils novada teritorija	Kopīgais
Adījumi (cimdi, zeķes)			
Krāsas.	Dabīgās krāsvielas, vēlāk – sintētiskās krāsas.	Dabīgās krāsvielas, vēlāk – sintētiskās krāsas.	Dabīgās krāsvielas, vēlāk – sintētiskās krāsas.
	Balts, melns, pelēks, sarkans, zils, zaļš, rožains, gaiši zils.	Balts, melns, pelēks, sarkans, zils, zaļš. Retāk – rožains.	Balts, melns, pelēks, sarkans, zils, zaļš. Retāk – rožains.

³⁹ Slava M. Daži adīto cimdu rotāšanas veidi // Arheoloģija un etnogrāfija, 2.sējums. Rīga: Zinātne, 1960, 148. lpp.

⁴⁰ Apgērba materiāls, veidi un valkāšanas tradīcijas // Arheoloģija un etnogrāfija. 4.sējums. Rīga: Zinātne, 1966, 94. lpp.

⁴¹ LU LVI EMK. E22. 4559.

Raksti.	Ļoti bieži izmantoti augu, ziedu motīvi. Vienkāršie ģeometriskie – „krustiņi”, „galdiņi”, rombi. Daudz izmantoti „skujiņas”, „saules”, „zvaigžņu” raksti. Izvietojums: vaļņa raksts atšķiras no delnas raksta gan krāsu, gan kompozīcijas ziņā. Bieži valnī raksts ir sīkāks un neuzkrītošāks, valnis ir vienkārši svītrās, izmantojot kopējo cimda krāsu paleti. Samērā bieži delnas raksts ir dalītās kontrastainās joslās.	Vienkārši ģeometriskie raksti: „actiņa”, „mušiņa”, „blusiņa”, „krustiņi”, „galdiņi”, rombi. Unikālie: „Ūsiņš”, „upīte”. Daudz izmantoti „skujiņas”, „saules”, „zvaigžņu” raksti. Vēlākos gados populāri florālie motīvi. Izvietojums: vaļņa raksts praktiski vienmēr kontrastaini atšķiras no delnas raksta gan krāsu, gan kompozīcijas ziņā. Bieži valnī raksts ir lielāks un greznāks. Reti delnas raksts ir dalītās kontrastainās joslās, biežāk tas veido vienotu laukumu.	Vienkārši ģeometriskie raksti – „krustiņi”, „galdiņi”, rombi. Daudz izmantoti „skujiņas”, „saules”, „zvaigžņu” raksti. Pēc 20. gs. 60. gadiem rakstu elementi praktiski neatšķiras.
Tehnika un materiāli.	Vilnas dzija, koka adatas, kaula adatas, 2 un 5 tērauda adatas. Izplatīti lentveidīgie vaļņi.	Vilnas dzija, 2 un 5 tērauda adatas. Izplatīti lentveidīgie vaļņi. Cimdi ar lentveida valni rakstā – tikai Latgalei raksturīgais „Ūsiņš” („ozoliņa” raksts) Naujene, 20. gs. 60. gadi.	Vilnas dzija, 5 tērauda adatas. Bieži sastopami lentveidīgie vaļņi adīti ar 2 adatām.

Audumi (segas)

Krāsas.	Dabīgās krāsvielas, vēlāk – sintētiskās krāsas. Ļoti koša un kontrastaina krāsu palete, 1 izstrādājumā var būt pat 10 savstarpēji kontrastainas krāsas: avenesārts, gaiši zils, tumši zils, oranžs, sarkans, tumši zaļš, salātzaļš, spilgti rozā, lašu sārts, dzeltens, olīvzaļš.	Dabīgās krāsvielas, vēlāk – sintētiskās krāsas. Balts, melns, pelēks, sarkans, spilgti zils, tumši zils, zaļie toņi, oranždzeltenie toņi, rožains, pelēkzils. Visbiežāk izmantots 2 krāsu salikums: melns un zaļš, melns un zils, melns un sarkans vai rožains. Ja rakstā izmantoti augu motīvi, vienā segā līdz 5 krāsām, parasti pamats – melns.	Kontrastaini krāsu salikumi, košas krāsas. Bieži izmantots rožains. Balts, melns, pelēks, sarkans, spilgti zils, tumši zils, zaļie toņi, oranždzeltenie toņi, pelēkzils.
Raksti.	Visā garumā sarežģīti, ģeometriski austie nīšu raksti. Kvadrāti, rombi, „zvaigznes”, „Laimas slotiņas”, „saule”, „mēness”, „galdiņi”. Ielasītājās segās populāras augu un ziedu ornamentālas kompozīcijas. Izteiktas līnijas, daudzkrāsainu saliktu rombu joslas. Rūtis, joslas, svītras (košas, kontrastainas).	Visā garumā sarežģīti ģeometriski austie nīšu raksti. Kvadrāti, rombi, „zvaigznes”, „Laimas slotiņas”, „saule”, „mēness”, „galdiņi”. Ielasītājās segās populāras augu un ziedu ornamentālas kompozīcijas. Reti – joslās sīkāk raksti vai tikai svītras. Bieži – apjomīgas un sarežģītas augu motīvu vai ģeometrisko rakstu kompozīcijas.	Visā garumā sarežģīti ģeometriski austie nīšu raksti. Kvadrāti, rombi, „zvaigznes”, „Laimas slotiņas”, „saule”, „mēness”, „galdiņi”. Ielasītājās segās populāras augu un ziedu ornamentālas kompozīcijas. Sarežģītas un apjomīgas kompozīcijas.

Šķiedras, materiāli.	Vilna, lins, kokvilna.	Vilna, lins, kokvilna.	Vilna, lins, kokvilna.
Tehnika.	Skalu tehnika. 4 – 16 nītis. Bieži pa vidu sašūti no 2 slejām spoguļrakstā.	Skalu tehnika. 4 – 16 nītis. Izšuvumi, bārkstis, bumbuļi (zirgu dekļiem). Bieži pa vidu sašūti no 2 slejām spoguļrakstā.	Skalu tehnika. 4 – 16 nītis. Bieži pa vidu sašūti no 2 slejām spoguļrakstā.

1) – 2) Krāsu pārbagātība Poozerjes reģiona segās. 3) Poozerjes sega ar kontrastainu ornamentālu joslu rakstu. 4) Sega Raiņa mājā Berķenelē ar sarežģītu augu raksta kompozīciju

Audumi (dvieļi)			
Krāsas.	Balts, lina pelēks, sarkans, tumši zils, melns; retāk – zaļš, dzeltens.	Balts, lina pelēks. Izšuvumos – galvenokārt sarkans. Reti – zaļš, zils, melns, dzeltens (tikai izšuvumos).	Uzkrītoši bieži: balts, lina pelēks, sarkans. Retāk – zils, melns.
Raksti.	Visā garumā ieausti; visā garumā izšūti; joslās izšūti dažādās tehnikās. Ieaustie – ģeometriskie – „zvaigznes”, „Laimas slotiņa”, „saule”, „mēness”. „Galdiņi”, rombi, rombu tīkls. Izšuvumos – augu vinjetes, rozes, zvani, ziedu vāzes, koki, stilizētas cilvēku figūras (sievas).	Visā garumā sarežģīti ģeometriski austie nīšu raksti. Kvadrāti, rombi, zvaigžņu, Laimas slotiņas, saule, mēness, galdiņi. Izšuvumos – augu un ģeomorfskie raksti, vinjetes un teksti, retāk – dzīvnieki.	Izšuvumos augu vinjetes, rozes, zvani. Kopējā ornamentikā – kvadrāti, rombi, „zvaigznes”, „Laimas slotiņas”, „saule”, „mēness”, „galdiņi”, augu motīvi.
Šķiedras, materiāli.	Lins, kokvilna.	Lins, kokvilna.	Lins, kokvilna.
Tehnikas.	4 nītis, 2 nītis. Sarežģīti ielašītie raksti. Kombinētas tehnikas – bieži vienā izstrādājumā austeris raksts, tamborēti gali, izšuvumi krustdūrienā un gludajā dūrienā.	No 2 līdz 16 nītim. Sarežģīti ģeometriski austie nīšu raksti. Kombinētas tehnikas – bieži vienā izstrādājumā austeris raksts, tamborēti gali, retāk – papildus arī izšuvumi krustdūrienā un gludajā dūrienā.	Kombinētas tehnikas – bieži vienā izstrādājumā austeris raksts, tamborēti gali. Retāk – vienā izstrādājumā austeris raksts, tamborēti gali un papildus izšuvumi.

Papildus dekori.	Tamborētas mežģīnes galos (baltas, lina baltas, reizēm ar sarkanu), t. sk. mežģīnes ar bārkstīm. Daudzkrāsaini izšuvumi (bieži – visā garumā). Krustdūriens, gludais šuvums.	Tamborētas mežģīnes galos (baltas, lina baltas, reizēm ar sarkanu), t.sk. mežģīnes ar bārkstīm. Izšuvumu krāsa – biežāk sarkana. Izšuvumu veidi: monogrammas, teksti („Labrīt!”, „Labu apetīti!”, tautasdziesmas rindas, sakām-vārdi u. c.), dzīvnieku motīvi, biežāk – putniņi, augu motīvi, vinjetes (šajos gadījumos mēdz būt daudzkrāsaini).	Tamborētas mežģīnes galos (baltas, lina baltas, reizēm ar sarkanu), t. sk. mežģīnes ar bārkstīm un izšuvumi.
------------------	--	--	--

1) *Stilizētās sievas no Poozerjes dvieļu rakstā.*

2) *Poozerjes bērū dvieļa fragments*

Keramika

Formas.	Arhaiskas, vienkāršas, vāji izteiktiem iežmaugiem, ar vienu vai divām osām. Izplatīti: piena pods, ļaks (eļļas trauks), medaunieks, pārosis, pārinieks, vāraunieks, tauku pods, ķērne, bļoda, lielā krūze, mazās krūzītes (sievu trauks), vāzaunieki (vāzes), sālnīcas.	Arhaiskas, vienkāršas, ar vienu vai divām osām, izteiktākiem iežmaugiem. Izplatīti: piena pods, ļaks (eļļas trauks), medaunieks, pārosis, pārinieks, vāraunieks, tauku pods, ķērne, bļoda, lielā krūze, mazās krūzītes (sievu trauks), vāzaunieki (vāzes), sālnīca.	Arhaiskas, vienkāršas, ar vienu vai divām osām. Izplatīti: piena pods, ļaks (eļļas trauks), pārosis, pārinieks, vāraunieks, medaunieks, tauku pods, ķērne, bļoda, lielā krūze, mazās krūzītes (sievu trauks), vāzaunieki (vāzes), sālnīca.
Rotājumi.	Angobas svītras (plecu joslas), angobas augu motīvi, plastiskais maliņas līklocis, ar kociņu ievilkta joslas. Bieži trauku augšmalas asi nobeigtas.	Angobas svītras (plecu joslas), maliņas līklocis, ar kociņu ievilkta joslas. Uz gaišas angobas platākas joslas ar tumšāku angobu iezīmēti vilnīši, lapiņas, spirālveida rotājumi. Ķemmītes līkloči uz angobas joslas vai tieši uz trauka. Trauku augšmalas apaļīgi nobeigtas.	Angobas svītras (plecu joslas), maliņas līklocis, ar kociņu ievilkta joslas.

Vāpējums.	Caurspīdīgā pulverveida svina vāpe uz miltu klīstera pamata. Vāpei vājš dzelzs vai vara oksīda piejaukums. Atkarībā no trauka funkcionalitātes minimālajām prasībām vāpēta gan trauka iekšpuse, gan ārpusē, parasti ar vienu un to pašu vāpi. Trauki pirms vāpēšanas nav angobēti.	Caurspīdīgā pulverveida svina vāpe uz miltu klīstera pamata. Vāpei vājš vai vidēji intensīvs dzelzs vai vara oksīda piejaukums. Atkarībā no trauka funkcionalitātes minimālajām prasībām vāpēta gan trauka iekšpuse, gan ārpusē, parasti ar vienu un to pašu vāpi. Trauki pirms vāpēšanas nav pilnformā angobēti, taču sastopams angobējums no ārpusē (mazākām formām) vai no ārpusē līdz pusei (lielākām formām).	Caurspīdīgā pulverveida svina vāpe uz miltu klīstera pamata. Vāpei dzelzs vai vara oksīda piejaukums. Vāpēta gan trauka iekšpuse, gan ārpusē, parasti ar vienu un to pašu vāpi. Trauki pirms vāpēšanas nav pilnformā angobēti.
Māla masa.	Mazplastisks, tumšs, ar augstu metālu piejaukumu (magnijs, dzelzs), pie apdezināšanas iegūst tumšu, sarkanīgu nokrāsu.	Plastisks, gaišs, ar zemu dzelzs un magnija piejaukumu, augstu organikas piejaukumu, pie apdezināšanas paliek samērā gaišs.	
Citas tehnoloģiskās īpatnības.	Izmantota podnieka ripa. Māla masas īpatnības paredz zemāku apdezināšanas temperatūru. Zemāka klinkerēšanās robeža. Trauki dedzināti 1 reizi.	Izmantota podnieka ripa. Māla masas īpatnības paredz augstāku apdezināšanas temperatūru. Augstāka klinkerēšanās robeža. Trauki dedzināti 1 reizi.	Izmantota podnieka ripa. Trauki dedzināti 1 reizi.

1) Krūze ar tonētu angobu rakstu un ar kociņu ievilkām joslām vēderdaļā. Naujenes pagasts. 20. gs. 50. gadi. 2) Mazā krūze no tumšas māla masas (augsts metālu piejaukums). Poozerje. 3) Pods ar vāpētu iekšpusi un ārpusē augšdaļu. Slutišķu sādža, Naujenes pagasts. 20. gs. 50. gadi. 4) Sarežģītas formas pārinieks, vāpēts no abām pusēm. Poozerje

ROKDARBU UN SENO PRASMJU APGŪŠANAS UN PĀRMANTOŠANAS IESPĒJAS SENATNĒ. VAKARĒŠANA KĀ ZEMNIEKU SĒTAI RAKSTURĪGA PARĀDĪBA

Vakarēšana, Latgalē dēvēta arī par „supragu” vai „supraku”, parasti rīkota rudens – ziemas vakaros pie skala uguns lielākajā dzīvojamā telpā. Vakarēšanas apzīmējumam izmantoti arī tādi nosaukumi kā „večerinkas” (piemēram, Naujenes pagasta Slutišķu, Ļukenišķu, Ļumenišķu sādžās) vai „suprātkys” (piemēram, Naujenes pagasta Lāču sādžā). Sievietes vakarējot darināja rokdarbus, vīrieši izgatavoja un laboja darba rīkus un iedzīves priekšmetus. Līdztekus darbam vakarētāji stāstīja pasakas, teikas, minēja mīklas, dažkārt kāds lasīja priekšā. Ejot vakarēt, kaimiņiem bija paradums nest līdzi ēdamo, kas tika kopīgi pagatavots un apēsts.

Nemot vērā Latgales atšķirīgās kultūrvēsturiskās, etniskās un reliģiskās realitātes, atšķirības iezīmējās arī vakarēšanas tradīcijā. Ir jāuzsver būtiskākās atšķirības no citiem Latvijas novadiem:

- Nacionālā sastāva atšķirības – daudznacionāls novads. Vakarēšanas tradīcijā savijas krievu, poļu un ebreju ietekme, atšķirībā no nacionālā sastāva ziņā viendabīgākiem Vidzemes un Kurzemes novadiem.

- Agrārās iekārtas atšķirības. Latgalē agrārā iekārta vairāk līdzinājās Krievijas (dominējošā sādžu sistēma) nekā Vidzemes un Kurzemes agrārā iekārta, kur pastāvēja viensētu saimniecības. Latgalē bija ļoti daudz sīkzemnieku, kuriem piederēja nelielas saimniecības, ģimenes bija kuplākas nekā citos Latvijas novados. Vakarēšanā pulcējās vairākas sādžas sētas. Tas nodrošināja tradicionālo amatu prasmju plašāku izplatību – mācīties bija iespējams ne tikai savas dzimtas vai 1 sētas ietvaros, bet arī no tuvākajiem un tālākajiem kaimiņiem vai pat no kaimiņu sādžām.

- Reliģiskās un izglītības sistēmas atšķirības. Latgalē dominē katolicisms. Baznīca un ticība Latgales cilvēkiem ir bijusi ārkārtīgi nozīmīga kā garīguma un nacionālās identitātes avots. Vakarēšanas tradīcija šai kontekstā vērtējama kā būtiska ne tikai tradicionālo prasmju un dzīvesveida pārmantojamības nodrošināšanā, bet tai bija nozīmīga loma nacionālās un reliģiskās identitātes saglabāšanā. It īpaši pēc 1. Poļu sacelšanās (1830–1831), kad Krievijas Impērijas vietējās administrācijas iestādes likvidēja Latgalē visas katoļu baznīcai pakļautās skolas un aizliedza katoļu garīdzniekiem mācīt bērnus vai organizēt mācības mājās, jo uzskatīja, ka Latgalē ikviens katolis ir valstij neuzticams polis.⁴² Pēc 2. Poļu sacelšanās, realizējot pārkrievošanas politiku, sekoja aizliegums no 1865. gada iespiest Latgalē grāmatas latīņu burtiem. Tā dēvētais „drukas aizliegums” bija spēkā 39 gadus – līdz 1904. gadam. Šajos apstākļos tieši vakarēšanas tradīcija vairāku dzimtu, ciema (-u) ietvaros nodrošināja vienlaikus reliģiskās un nacionālās identitātes saglabāšanos. Turklāt jāatzīmē, ka smagajā pārkrievošanās periodā no 19. gs. vidus skolās nemācīja latviski un tās apmeklēja tikai neliels skaits zemnieku bērnu. Līdz ar to izglītošanās dzimtajā valodā notika galvenokārt mājās – mātes, vecāko bērnu vai radu pavadībā. Vēlāk šo parādību literatūrā nosauca par „skolu pie ratiņa”, jo izglītošanās kļuva par vienu no būtiskākajām Latgales vakarēšanas komponentēm, kas citos Latvijas novados bija mazāk aktuāla.

⁴² Latviešu etnogrāfija. Rīga: Zinātne, 1969, 224. lpp.

Latgalē vakarēšanas tradīcija atšķīrās no Vidzemes un Kurzemes novadiem, kuros vakarēšana ir vairāk 1 sētas vai 1 ģimenes pasākums. Latgalē vakarēšanā pulcējas vairākas sētas vai vairāku ciemu iedzīvotāji. Latvijas Etnogrāfiskā Brīvdabas muzeja 1941. gada ekspedīciju pierakstos ir minēts, ka vakarēšanas pirmsākumi meklējami Zemgales lielajā istabā, proti: „Mājamatniecību sevišķi veicinājušas lielās Zemgales dzīvojamās istabas, jo šeit ziemas garajos vakaros sapulcējušies kopā mājas ļaudis, dažreiz pat no kaimiņu mājām, un kopīgos darbos, darot gan katram savu noteiktu darbu, ritējušas sarunas un pārrunas, plūduši padomi un mācības no vecajiem uz jaunajiem, skanējušas tautas dziesmas. Labie stāstītāji un teicēji stāstījuši stāstus un piedzīvojumus. Šī bija senā vakarēšana, kurai pirmsākumi laikam gan meklējami tieši Zemgales lielajā istabā.”

Spriežot pēc apraksta, var secināt, ka Zemgalē tikai atsevišķos gadījumos vakarēšanā piedalījušies ļaudis „pat no kaimiņu mājām”. Tai pašā laikā Latgalē šī ļaužu pulcēšanās no vairākām sētām un pat kaimiņu ciemiem ir neatņemama vakarēšanas sastāvdaļa, kam liecības atrodamas tautasdziesmās:

Vakarēt nogājuse
 Mana jauna ļaudaviņa;
 Vakarēt nogājuse,
 Ciema suņu lādināt.

LTDz, 6963-o; H. Visendorfa krājums, Daugavpils (Dvinskas) apriņķis.

Ne gluži vēsturiskajai patiesībai būtu atbilstošs apgalvojums par vakarēšanas pirmsākumiem Zemgales lielajā istabā. Izdevumā „Senās kāzas Daugavpils apriņķī”⁴³ minēts: „Līgavu vai līgavaini varēja noskatīt sarīkotajās vakarēšanās. Tādas sarīkoja pirti vai rījā, kur netraucēja vecos ļaudis. Tur bija arī lielāka rīcības brīvība. Ne vienmēr tautu dēls pats noskatīja sev līgavu. Bieži viņam nāca palīgā citi. Bija tādi ļaudis, kam saprecināšanu varēja uzskatīt par viņu nodarbošanos.” Šis materiāls liecina par to, ka vakarēšanas norises vieta varēja būt arī saimniecības ēka, jo Latgalē dominējošās nelielās dzīvojamās ēkas un salīdzinoši lielākās saimes neļāva pulcēties uz vakarēšanu tieši dzīvojamajās telpās. Turklāt šis apraksts atklāj vēl vienu vakarēšanas aspektu, kas saistāms ar līgavas, līgavaiņa nolūkošanu. Šī tradīcija izsekojama Daugavpils novada Naujenes pagastā, vecticībnieces Zinaīdas Ņikitinas teiktajā: „Tikai gadu gāju uz „večerinkām”. Izgāju pie vīra. (Только год на вечеринки походила. Вышла замуж.)”⁴⁴ Šis aspekts identificējams kā tieši Latgalei raksturīgs, jo realizējams tikai vakarēšanas tradīcijā plašākas sabiedrības lokā, bet ne vienas saimes ietvaros.

Par vakarēšanu ciema kopienas ietvaros Naujenes Novadpētniecības muzeja mutvārdu dzīvesstāstu kolekcijā ir fiksēts ieraksts: „Ciemā bija kādas 36 mājas, jā? Un kā pulcējāties?” Uz šo jautājumu teicēja Feodora Gerasimova atbild: „Pulcējāmies uz večerinkām, tās noturējām pēc kārtas. Lūk, šodien es večerinku noturēšu, rītdien – cita meita no ciema, pēc kārtas rīkojām. (Где – то 36 дворов было в деревне, да? А как собирались? – Собирались на вечеринку, это самое, держали по очереди, по очереди держали, вот, сегодня буду я, завтра другая девка по очереди держали.)”⁴⁵

⁴³ Aizsils A. Senās kāzas Daugavpils apriņķī. Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1941, 341. lpp

⁴⁴ Teicēja Zinaīda Ņikitina (dz. 1920.). Naujenes pagasta Ļukenišķi, 2005. NNM mutvārdu dzīvesstāstu kolekcija.

⁴⁵ Teicēja Feodora Gerasimova (dz. 1928.). Naujenes pagasta Ļukenišķi, 2005. NNM mutvārdu dzīvesstāstu kolekcija.

Vakarējot sievietes strādāja dažādus rokdarbus, vīrieši gatavoja darba rīkus un saimniecības piederumus. Vakarēšanā bija pārstāvētas vairākas paaudzes, līdz ar to var runāt par īpašu zemnieku darba skolu, kurā vecākā paaudze jeb pieredzes bagātākie ļaudis apmācīja bērnus un jaunatni dažādos mājās veicamos darbos un amatos, vienlaikus nodrošinot plašāku lokālo tradicionālo amatu prasmju pārnesei un izplatību ne tikai dzimtas, bet pat kaimiņu ciemu ietvaros. Tautasdziesmās atrodamas liecības par amatu apguves iespējām tieši vakarēšanas norisē, akcentējot apmaiņu ar rakstiem, metodēm un prasmēm:

Ik vakaru vakarēt
Uz citām meitiņām:
Cita deva dzīpariņu,
Cita rakstu pasacīja.

Mōte gōja vakarēt
Ar vysōm maitenōm;
Seiki roksti rūceņā,
Smōlka reiste pazusē.

LTDz 1., 3969 (LTDz 1., 949 Barona un Brīvzemnieka krājums, Daugavpils (Dvinskas aprīņķis))

Vakarēšanā jaunas meitas „locīja pūru”, apsprieda dažādus praktiskus, īpaši ar rokdarbu darināšanu saistītus jautājumus, kopīgi dziedāja dziesmas.

Ciema kopienai ir atzīstama pozitīva loma kultūrvēsturiskā mantojuma, tradīciju saglabāšanā un aktīvas sociālās dzīves uzturēšanā. Tā veidoja garīgās dzīves vidi un zināmas kultūras tradīcijas, kuras lielā mērā saistījās ar vakarēšanu. Vakarēšanai bija nenoliedzama loma tautas garīgo vērtību radīšanā un nodošanā nākamajām paaudzēm.

Neatņemama vakarēšanas sastāvdaļa bija folklorā (dziesmas, pasakas, teikas, mīklas un ticējumi), kas tika nodota no paaudzes paaudzē galvenokārt ar sievietes starpniecību. Vakarējot vecākie ļaudis stāstīja vēsturiskus notikumus, pasakas un teikas, uzdeva minēt mīklas. Tika daudz dziedāts: spontāni raisījās apdziedāšanās un jaunu dziesmu sacerēšana. Tādējādi vakarēšanā notika ne vien darba pieredzes apmaiņa, bet arī paaudzēs uzkrātā kultūras mantojuma pārmantošana.

Vakarēšana jāuzskata par tautas radītu nodarbi izglītības veicināšanai, kur „skolēni” un „skolotāji” bieži mainījās lomām, ļaujot prātam meklēt atziņas ikdienas vērojumos. Cilvēks vērtēja pats sevi, savu darbu un mācījās vērtēt citus. Ja no vienas puses vakarēšanā vērojama pārspīlēta turēšanās pie senču tradīcijām, tad no otras puses – aizdomas un aizspriedumi raksturoja attiecības pret katru, kas neiederējās samērā šauras sabiedrības struktūrā. Īpaši stingri paražas sargāja vecākā paaudze. Vakarēšana ar laiku kļuva par vienu no spēcīgākajiem kultūras attīstību veicinošajiem faktoriem.

Bieži vien vakarēšanas laikā būtiska nozīme bija zināšanu pārnesei no kādas konkrētas amatnieces, kura bija augstu novērtēta un labi pazīstama plašākā apkārtnē. Apliecinājumu tam var rast Annas Rudānes stāstījumā, kur atzīmējams fakts, ka teicēja mācījusies pie Apolonijas Klaučānes, kura dzimusi 1858. gadā: „Klaučāne auda arī citiem un mācīja apkārtējās sievietes, prata ļoti labi aust. Viņa audusi tikai ar 12 un 16 nītim. Audusi galdautus, dvieļus, gultas segas, linu linā vai linu diedziņiem. Paši savām vajadzībām te apkārtējie auda tikai ar 4 nīšu kārtām. Kas varēja, tas deva aust amatniekam ar 10 un 12 nīšu kārtām. Kam nebija līdzekļu, tas iztika ar rūtainiem audumiem.”⁴⁶

Nemot vērā Latgales ekonomisko un sociālo situāciju, vakarēšana parādās kā norise ne tikai ar kultūrvēsturisku, bet arī ar ekonomisku nozīmi, jo līdz 19. gs. sākumam pastāvēja kopvērpšana muižā, ko ziemā veica zemnieces, pārsvarā jaunavas. Darbs notika muižnieces uzraudzībā – vērpa dziju un auda audeklus. Par kopvērpšanu muižā liecina arī tautasdziesmas, kurās galvenokārt akcentēta vakarēšana kā smags piespiedu darbs muižnieka labā:

⁴⁶ Teicēja Anna Rudāne, Daugavpils rajons, kolhozs „Dzimtene”, 19. jūnijs, 1962. LU LVI EMK. E22, 7211

Vērpjet, meitas, kunga linus,
Kunga linu pakuliņas;
Jūsu pašu pakuliņas
Peles vilka midzenī.

LTDz 6965

Ne baltā(i) dienīnā
Es pūriņu piedariju:
Svētdienā(i) piedariju,
Ceturtdienas vakarā.

LTDz 1.427

Mīdzenš mani aicynōja,
Uz slīgšņeiša tupādams;
As mīgam atsacēju:
Navā krakla mugorā.

LTDz 1.325.

Kopvērpšana kā ekonomiskā darbība zemnieku sētās pastāvēja līdz 20. gs. sākumam. Teicēja Monika Sarkane no Nīcgales pagasta stāsta par savas vecmammās dzīvi: „Sievietes dzīve dzimtbūšanas laikā bijusi ļoti smaga. Katrai sievietei bijis jāsavērpj noteikts daudzums linu diegu. Pie tam diegiem bijis jābūt tik smalkiem, lai varētu šūt ar mašīnu. Diegus muižā pārbaudīja – 100 diedziņu vēra caur noteikta lieluma gredzenu. Ja tie negāja cauri, tad vērpēja saņēma sodu – bija jāsavērpj vēl lielāks daudzums diegu. Vērpa tad ar vārpstiņu.”⁴⁷

Latvijas brīvvalsts periodikā bieži publicējamā rokdarbniece Aleksandra Rugāja pauž izplatītu 20. gs 40. gadu nostāju par rokdarbu ekonomisko aspektu: „Senāk lauku sievietes dzīve bija nesalīdzināmi grūtāka par tagadējās lauku sievietes dzīvi, jo ārpus savas mājas pienākumiem viņai bija arī klausas muižā. Un tomēr, neskatoties uz grūtiem dzīves apstākļiem, viņa pie skalu uguns veica darbu, kam liela kultūrvēsturiska nozīme. Nebūs pasaulē nevienas tautas, kuras lauku sievietei mājas izdaiļošanā un daiļamatniecības uzplaukšanā nebūtu liela nozīme.

Ja runā par rokdarbiem kā par blakus peļņas līdzekli lauku sievietei, tad rodas 2 diezgan svarīgi jautājumi: vai lauku darbiem nodarbinātai sievietei atliek laiks šādam sīkam un pacietīgam darbam un vai ir iespējams arī kaut cik piepelņīt ar rokdarbiem? Uz šādiem un tamlīdzīgiem jautājumiem var dot stingru un drošu atbildi. Vasaras mēnešos, kad laukos, dārzos un katrā stūrītī sievietei darba pilnas rokas, par blakus peļņu nevar runāt. Toties rudenī, kad lauku darbi veikti un sākas tumšie vakari un garie ziemas mēneši, tad tā droši var piepelņīt ar rokdarbiem. Cik plašā mērā lauku sievietei iespējams nodarboties ar rokdarbiem, to grūti pateikt, bet ar labu gribu tas tomēr ir iespējams.”⁴⁸

Rakstā autore akcentē rokdarbu ekonomisko nozīmi, mudinot latviešu sievietes pastiprināti pievērst uzmanību rokdarbiem kā papildus peļņas avotam un minot piemērus no Dienvidslāvijas un Rumānijas nabadzīgām lauku kopienām, kuru ekonomiskās pastāvēšanas pamatu veido tieši rokdarbu izgatavošana.

VAKARĒŠANAS NORISES GADA RITMĀ. VAKARĒŠANAS JĒDZIENA TRANSFORMĀCIJA

Latgalē gada ritms ir cieši saistīts ar baznīcas kalendāru dabiskā simbiozē ar tautas pagāniskajām tradīcijām. Kā vakarēšanas laika sākums minēts Advents, kas ir baznīcas gada iezīme. Savukārt kā Adventa sākums norādīta Andreja diena, kas nes sev līdzī izteiktas pagāniskās tradīcijas – zīlēšanu, u. c. Advents turpinās līdz Ziemassvētkiem, tas tiek dēvēts arī par gavēņa laiku. Šie tumšie vakari iezīmē vakarēšanas laika kulmināciju.

⁴⁷ Teicēja Monika Sarkans (dz.1907.). Nīcgales ciema padome, Kirupe, 5. augusts, 1969. LU LVI EMK. E22.

⁴⁸ Laikraksta „Jaunākās Ziņas” gadskārtējais saimniecības kalendārs. 1938.

Vakarēšana Latgalē saistīta ar dažādiem darbu veidiem – adīšanu, aušanu, vērpšanu, audumu izrakstīšanu, striķu vīšanu, vīzu pīšanu, skalu plēšanu u. c. Atsevišķi darbu veidi tika uzsākti drusku agrāk vai vēlāk, piemēram, aušana Latvijas teritorijā tika uzsākta tikai ap Meteniem (februāra sākumā), kad istabā varēja ienest stelles, jo jau bija pietiekami daudz gaismas, lai uzņemtu audeklu – metus jeb audus.

Vakarēšanas tradīcija un vakarēšanas jēdziens laika gaitā ir transformējies. Piemēram, paralēli kopienas pašorganizēšanās „večerinkām”, starpkaru periodā šo tradīciju organizēja arī lauksaimnieku apvienības, mazpulki un aizsardzes. Respektīvi, tradīcija tika integrēta organizētā sabiedriskā un kultūras dzīvē, mēģinot saglabāt tās dažādos aspektus – izglītojošo, tradīciju pārnesei, kā arī sociālo.

Informācija par šo periodu ir plaši atrodama presē. Spilgts ir Naujenes pagasta vakarēšanas rīkošanas piemērs: „Naujenes pagasta lauksaimnieku biedrība rītvakar vietējā pagasta namā rīko vakarēšanu, aicinot piedalīties ne tikai biedrības biedrus, bet visus tuvākas un tālākas apkārtnes iedzīvotājus. Lai pēc iespējas vairāk saistītu vakara apmeklētāju interesi, nolasīs vairākus *referatus*. Par mantošanas tiesībām runās A. Bebrišs, par *kultūras* darbu sava novada celšanā un uzticības vīra pienākumiem – S. Salīnš. Bet par dažādiem mājturības jautājumiem Daugavpils novada mājturības instruktore A. Rēķe. Pēc priekšlasījumiem pārrunas un darba plāna iztirzāšana kulturālās dzīves sekmēšanai lauksaimniecības biedrībā un visā pagastā.”⁴⁹

Citā rakstā minēts: „Sestdien Naujenes pagasta namā pulcējās lauksaimnieces un lauksaimnieki vakarēt. Par „Taufība saimniecībā” un „Lauksaimnieces māju darbu racionalizācija” stāstīja Daugavpils novada mājturības instruktore Ā. Rēķe. Priekšlasījumi bija tiešām saistoši, bet vienā vakarā tomēr drusku par daudz. Vēlamāk būtu vakarēt *biežāki*, bet sniegt vairāk dažādības. Dalībnieki vēl ilgi kavējās savstarpējās pārrunās par dzirdēto.”⁵⁰

Pakāpeniski mainījās vakarēšanas norises vietas izpratne. 20. gs. 30. gados vakarēšana nenotiek tikai sētā, bet gan dažādās sabiedriskās iestādēs, tostarp skolās: „500. Naujenes mazpulks, kopā ar Naujenes pagasta aizsardzēm, 2. aprīlī sarīkoja vakarēšanu Naujenes 6.-kl. pamatskolā. Mazpulka dalībnieces gatavoja sacensībām paredzētos ēdienus un mācījās gatavot aizsardžu demonstrētus tautiskus ēdienus. Bez tam mazpulka dalībnieki mācījās gatavot ogu grozus un augļu kastes.”⁵¹

Savukārt II Pasaules kara noslēguma posmā, kad organizēta sabiedriskā dzīve ir faktiski neiespējama un apsūkusi, vakarēšanas tradīcijas atkal tuvinās tradicionālajai formai, par ko liecības atrodamas gan cilvēku atmiņās, gan presē: „Lai lauksaimniekiem sniegtu norādījumus par turpmāk veicamajiem darbiem Daugavpils rajonā Kalupes Lazdānos, Rudanovā, Naujenes Jurīšos, Višķu Daniševkā un Līksnas Vabolē ir noturētas vakarēšanas. Tās notikušas lauku sētās un vienmēr pulcinājušas kuplu skaitu apmeklētāju. Par dažādiem laukos veicamiem darbiem lielu interesi izrādījuši ne tikai lauksaimnieki, bet arī lauksaimnieces. Vakarēšanā piedalījies arī Daugavpils rajona agronoms B. Prijsolkovs. Agronoms bez norādījumiem, kas patlaban un turpmākās dienās veicams laukos, pieskāries arī dzīvā spēka stiprināšanas un alkohola lietošanas apkarošanas jautājumiem. Bija domāts Daugavpils rajona pagastos rīkot arī zemnieku dienas, bet tā kā telpas aizņemtas citām karam svarīgām vajadzībām, tad apmierināties ar vakarēšanu rīkošanu arī turpmāk.”⁵²

Atgriešanos pie vecās formas nosaka vairāki apstākļi: gan sabiedrisko ēku izmantošana citiem nolūkiem, gan emocionālais faktors – tieksme pēc kopsajūtas. Tomēr pilnībā atgriezties pie vecās vakarēšanas formas neizdodas, ko nosaka laikmeta specifika, piemēram, vakarēšanas pasākuma politizētais saturs – padomju propoganda, kas piešķir šai norisei citādāku nozīmi.

⁴⁹ Daugavas Vēstnesis. Nr. 143, 8. decembris 1939.

⁵⁰ Daugavas Vēstnesis. Nr. 146, 12. decembris 1936.

⁵¹ Mazpulks Nr.7, 15. jūlijs 1938.

⁵² Daugavas Vēstnesis Nr. 55, 5. maijs 1944.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, 1991. gadā, atjaunojas arī interese par vakarēšanas tradīciju tās senākajā formā, kurai Latgalē tiek izmantots organizēta pasākuma formāts, vakarēšanu piedāvājot kā izglītojošu programmu, tūrisma produktu vai kultūras pasākumu. Retos gadījumos šie pasākumi organizēti arī sētās, tuvinoties dabiskajai tradīcijas videi. Tā Daugavpils novada Naujenes Novadpētniecības muzejā tika realizēts projekts „Vakarēšanas tradīcijas Latgalē”, un tika izveidots jauns tūrisma produkts – muzejpedagoģiskā programma „Vakarēšanas tradīcijas Latgalē”, kura domāta dažāda vecuma tūristu grupām.⁵³

Analizējot kopīgās un atšķirīgās tradīcijas Daugavpils novadā un Poozerjē, jāatzīmē arī vakarēšanas tradīciju iezīmes. Vitebskas rajonā vakarēšana tiek uzsākta Ziemassvētku gavēņa laikā, kad raža ir novākta un sākas sagatavošanās svētkiem. Vakarēšanai ir īpašs nosaukums – „suprādas”, (kr. val.: *супрядки*). Kā redzams, viens no vakarēšanas jēdzieniem Daugavpils novadā ir identisks Baltkrievijā lietotajam. Jēdziena izcelsme saistāma ar Baltkrievijai raksturīgo vakarēšanas pamatnodarbi, galveno darbu vakarēšanas laikā – līnu vērpšanu („prjadka – prjalka” jeb „kodaļa – vērpšana”; „vērpt kopā”; „vērpt kopīgi”).

Arī Vitebskas guberņā zemnieku mājās stelles tiek uzstādītas tikai pēc Ziemassvētkiem jeb „Kaļadām” (kr. val.: *Коляды*). Līdzība manifestējas svētku nosaukumos – ja „Ziemassvētki” ir attiecināmi uz kristīgo tradīciju, tad „Kaļadas” ir pagāniskās tradīcijas jēdziens.

Līdzīgi kā Latgalē, tai skaitā Daugavpils novadā, Poozerjē „suprādu” tradīcijās svarīgu lomu ieņem līgavas vai līgavaiņa lūkošana. Šai gadījumā vakarēšanā iesaistās arī puīši, neveicot konkrētus darbus, bet gan ķircinot meitenes un traucējot vērpšanu. Vadoties pēc meiteņu reakcijas uz norauto pavedienu vai pat aizdedzināto kodaļu, tiek spriests par meitenes raksturu.

Kā unikāla Vitebskas reģiona tradīcija atzīmējama rituālā spēle „Ящyp”. Tās nosaukuma tulkojumam tuvākie jēdzieni būtu „Pūķis”, „Rupucis”, „Ķirzaka”. Spēles pamatā ir ļoti seni pagāniski priekšstati par pūķi, milzu ķirzaku, kuram tiek upurētas jaunavas. Būtībā tiek upurēta jaunavas dzīve, atdzimstot sievas kārtā. Jaunavības asinis tiek traktētas kā asins ziedojums. Pati tradīcija nav saglabājusies tieša, atšifrējama pieraksta formā, saglabājies vien rituāls, kas pārtapis spēlē. Spēles centru veido jauns vīrietis, kas uzņemas pūķa lomu. Ap „pūķi” aplī dejo meitenes, dziedot rituālo dziesmu. „Pūķis” savu sēdekli atstāj negaidīti, cenšoties noķert kādu dejotāju, pārējās meitenes bēg.

Latviešu tradīcijā šai rituālajai spēlei ir analogi, taču tieši uz vakarēšanas periodu vairāk būtu attiecināma rotaļa „Vilks un kaza”. Šai rotaļā izvēlas kazu (meiteni) un vilku (puisi). Dziedot 1. pantu, visi aplī soļo viens aiz otra pa dejas ceļu „adot” – pārmaiņus saliek kopā vienas rokas īkšķi ar otras rādītājpirkstu. Dziedot 2. pantu, rokas liek sānos un imitē brišanu, augstu ceļot kājas. Dziedot 3. pantu, pagriežas ar sejām uz centru un sadodas rokās, „kaza” iet dārziņa vidū. Dziedot 4. pantu, pie vārda „augstu” visi dalībnieki paceļ satvertās rokas uz augšu un palecas, tad rokas nolaiž un drusku pietupstas. Pie 5. panta visi atlaiž rokas un notupstas, arī „kaza” – imitējot gulēšanu. Pie 6. panta dalībnieki veikli pieceļas un satver rokas. „Vilks” mēģina „kazu” noķert. Dārziņā stāvošie „kazai” ļauj brīvu ceļu, bet „vilku” nēlaiž.

Tādējādi vakarēšana kā Daugavpils novadā, tā Poozerjes reģionā ietver kompleksu kultūrvēsturisko tradīciju, kas ietekmējusi gan mutvārdu folkloru, gan sadzīves ieražas, gan amatniecības attīstību.

⁵³ Naujenes Novadpētniecības muzejā interesentiem stāstīs par vakarēšanas tradīcijām Latgalē. <https://gorod.lv>. 24.01.2014.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

Amatniecības un rokdarbu izpētes procesa Daugavpils novada un Poozerjes teritorijās noslēgumā ir akcentējamas unikālās vērtības, kuras nepieciešams padarīt pieejamas plašākai sabiedrībai (eksponēt) un kuru saglabāšanai pievēršama papildus uzmanība. Būtiskākie minēto eksponātu/tradīciju saglabāšanas aspekti ir sekojoši:

1. Teritorijām raksturīgā kultūru mijiedarbība, kas nav identificējama nevienā citā reģionā nedz Latvijā, nedz Baltkrievijā. To ietekmējusi gan nacionālā, gan reliģiskā daudzveidība, kā arī politiski – ekonomisko sistēmu vairākkārtēja maiņa laika periodā no 19. gs. vidus līdz 20. gs. beigām. Šie apstākļi ir veidojuši unikālu etnogrāfisko mantojumu, kura tapšanā daudzveidīgu ietekmju integrācija vienā izstrādājumā vai tradīcijā ir uzskatāma par īpaši saglabājamo un saudzējamo.
2. Daugavpils novadā teritorijā īpaša uzmanība pievēršama rokdarbu veidiem, krāsu gammām, rakstiem, kas nav raksturīgi pārējai Latvijas teritorijai. Šai kontekstā izceļami 2 laika periodi – Latvijas brīvvalsts periods (1918–1940) un daļa PSRS okupācijas perioda no 1945. gada līdz 1970. gadu sākumam. Minēto periodu aktualizācija ir pamatota ar šādiem aspektiem:

- Latvijas brīvvalsts periodā, uzplaukstot nacionālajam romantismam, kā arī pastiprinātai interesei par etnogrāfisko mantojumu, Latgales, it īpaši Daugavpils novada, teritorijas kā etniski daudzveidīgas pierobežas teritorijas etnogrāfiskais mantojums nav ticis pietiekami pētīts un apkopots. Dominējošie šai periodā bija „tīri latviskā” meklējumi, bieži vien nonivelējot reālā mantojuma bagātību. Publikācijās, profesionālajā literatūrā, rakstu krājumos Daugavpils novadam raksturīgie rokdarbi un krāsu gammas dēvētas pat par bezgaumīgām un Latvijas teritorijai neraksturīgām;

- laika periods no 1945. – 1970. gadu sākumam rokdarbu un amatniecības tradīciju kontekstā ir būtisks, jo šai periodā Daugavpils novada teritorijas ekonomiskā attīstība, salīdzinot ar citiem Latvijas reģioniem, norisinājās lēnāk. Piemēram, Vaboles, Līksnas, Kalupes pagastos elektrība viensētās tika ierīkota tikai 1970. gados. Tai pašā laikā Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē tā bija plaši izplatīta jau 1930. gadu vidū. Pie tam reģionā dominēja būtiski dziļāka tolerance pret reliģiskajām tradīcijām, kas pilnībā netika pārtrauktas līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai. Šo apstākļu kopums radīja pamatu amatniecības un rokdarbu tradīciju saglabāšanai un dzīvam turpinājumam, kā arī reģionam specifisku rokdarbu veidu attīstībai.

ROKDARBU VEIDI, KAS IZTEIKTI RAKSTURĪGI DAUGAVPILS NOVADAM:

- skalu/lasītie deķi;
- polihromie izšuvumi;
- altāra segas, svētku segas;
- baltie darbi ikdienas lietošanā – galdauti, sedziņas, aizkari, dvieļi;
- celu tehnikā austās jostas ikdienas nēsāšanai, austie groži;
- zirgu deķi kā atsevišķs tekstiliju veids.

KRĀSU GAMMAS, KAS RAKSTURĪGAS DAUGAVPILS NOVADAM UN POOZERĪJES TERITORIJAI:

„violets – pelēks – pelēcīgi rozā”; „spilgti rozā – melns – zaļš”; „vēsi zaļš – melns – violets”; „pelēkzils – melns – rozā”.

Analizējot tekstiliju krāsu gammu kopumā, jāsecina, ka Daugavpils novadam un Poozeres teritorijai raksturīgi gan spilgtāki, gan pieklusinātāki vēso toņu salikumi, atšķirībā no Zemgales un Vidzemes tekstiliju kopuma, kas veido bagātu silto krāsu paleti.

Ieteikumi nākamajiem soļiem amatniecības izpētes, saglabāšanas un popularizēšanas nodrošināšanā:

- 1) pievērst uzmanību konkrētiem vēsturiskajiem posmiem, definējot to pētniecību darba uzdevumā/projektu izstrādē/izstāžu koncepciju izveidē;
- 2) veidot atsevišķus pētījumus rokdarbu un amatniecības nozarēs, atsevišķi izdalot komercamatus – podniecību, akmens apstrādi, būvgaldniecību;
- 3) veidot atsevišķus pētījumus, apkopojumus un izstādes konkrētiem amatniecības veidiem – aušanai, adīšanai, izšūšanai, pinumiem;
- 4) aušanas nozarē rekomendējams apkopot reģionam raksturīgos skalu/lasīto deķu rakstus, tos digitalizēt, lai nodrošinātu šī unikālā mantojuma saglabāšanu;
- 5) izstrādāt reģionam raksturīgo krāsu salikumu paletes.

Ielas skats Daugavpils apriņķa Naujenes pagasta Korolevščinas sādžā, 1927. Fotografēja Vitolds Krustāns. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums. Neg. Nr. 7091

ETNOGRĀFISKĀ NOMETNE „ETNOVASARA” POLOCKĀ UN BRASLAVĀ

Projekta ENI-LLB-1-216 „Seno amatu jaunā dzīve” ietvaros Nacionālais Polockas Vēstures un kultūras muzejs – rezervāts 2019. gada 16. – 22. septembrī organizēja Starptautisko etnogrāfisko nometni „Etnovasara”. Savukārt 19. – 25. novembrī 30 nometnes dalībniekiem no Polockas, Braslavas (Baltkrievija) un Daugavpils novada (Latvija) durvis vēra Zinātniski pētnieciskā kultūras iestāde „Braslavas rajona muzeju apvienība”.

Etnogrāfiskā nometne vienkopus pulcēja Baltkrievijas un Latvijas amatniekus un folkloristus, lai iepazīstinātu ar Poozerjes reģiona meistariem, senajiem amatiem, folkloras kopām un tautas tradīcijām. Pasākuma galvenais mērķis bija apzināt, pētīt un nodot senās amatu prasmes un dziesmu tradīcijas jaunajai paaudzei. Nometnes laikā dalībnieki iepazīnās ar Polockas un Braslavas reģionu vēsturi, apmeklēja muzejus un amatnieku darbnīcas, vāca folkloras materiālus, kā arī pētīja vietējo etnogrāfisko mantojumu. Ekspedīciju laikā savāktie priekšmeti ieņems nozīmīgu vietu muzeju kolekcijās.

Ar Polockas reģiona ieražu dziesmu izpildījuma tradīcijām „balsīm sasaucoties” (*kr. val.: В переклест* – izpildījuma maniere, kad dziedātāji uzsāk dziedāšanu viens pēc otra, it kā sasaucoties) iepazīstināja Bogatirskas ciema kultūras nama tautas folkloras kopa „Galasi spadčini”.

Ar tradicionālās dziesmu un deju kultūras pētīšanu, apkopošanu, saglabāšanu un popularizēšanu nodarbojas kolektīvs „Vargan” no Polockas, kurš nometņu laikā deva iespēju izjust tradicionālā tautas dziedājumu maģiju un demonstrēja tradicionālās dejas. Braslavas reģiona tautas folkloras kopa „Vjarba” iepazīstināja pasākuma dalībniekus ar autentiskiem skaņdarbiem – baltkrievu un poļu dziesmām, kā arī dejām, rotaļām un vietējām ieražām.

Nometņu dalībnieki apmeklēja Polockas un Novopolockas amatu un nacionālo kultūru centrus, amatnieku darbnīcas, kur iepazīnās ar klūgu pinējiem, „maļavankas” (tradicionālā gleznu zīmēšanas uz auduma) meistariem, podniekiem, audējiem, filcēšanas, tekstilmozaīkas un kokapstrādes meistariem.

Seno amatu meistarklases atklāja vienkāršu, ierastu ikdienas priekšmetu izgatavošanas noslēpumus, kuri tiek nodoti no paaudzes paaudzē. Ikviens sevi izmēģināja meistara lomā. Etnogrāfiskās nometnes „Etnovasara” laikā visi tās dalībnieki kļuva par domubiedriem, paužot vēlmi apgūt, saglabāt tradīcijas un nodot tās nākamajai paaudzei.

Īpaša uzmanība etnogrāfiskajās nometnēs tika veltīta folkloras apguvei. Kopš 1971. gada folkloras kopa „Galasi spadčini” ir viens no visspilgtākajiem Polockas reģiona vietējo ieražu nesējiem un glabātājiem. Kolektīvs darbojas 49 gadu garumā, atdzīvinādamas vietējo novada folkloras tradīciju un seno dziedājuma un dejas manieri, kura līdz mūsdienām saglabājas tikai apkaimes sādžu iedzīvotāju atmiņā.

Kopa pārstāv autentisku un lokālu dziesmu, horeogrāfijas, rotaļu, ieražu veidu izpildījuma manieri. Kopas pirmā vadītāja Vera Pisjukova bija vietējo tradīciju pazinēja, kurai bija izveidojusies ģenētiska saite ar dabisko folkloras vidi. No pastāvēšanas pirmās dienas kopa izpildīja dziesmas senā autentiskā manierē, „balsīm sasaucoties”. Izpildījums balstīts kolektīva nosacītā dalījumā divās daļās: pirmā kopas daļa iesāk dziesmu, velk garo noti, un tad dziedāt uzsāk otra kopas daļa. Sanāk balsu pārklāšanās tiešā nozīmē. Dzied „pēc dzirdes” jeb kā iepriekš dzirdēja no senčiem, kopas vadītājas vai apkaimes sādžu iedzīvotājiem. Tradīcija tiek pārmantota mutiski.

1970. – 1980. gados folkloras kopa kļuva pazīstama republikas radošo pašdarbības kolektīvu vidū. Par panākumiem amatiermākslas attīstībā, tautas kultūras tradīciju popularizēšanā, par augstu māksliniecisko līmeni un aktīvu koncertdarbību kolektīvam 1991. gadā tika piešķirts nosaukums „Baltkrievijas Republikas Tautas amatieru kolektīvs”.

No 2015. gada folkloras kopu vada Tatjana Staraņņika – kopas dibinātājas Veras Pisjukovas mācekle. Talantīgā vadītāja ir uzticīga tautas daiļradei. Kolektīvs tradīcijas popularizēšanā un pārmantošanā plaši izmanto interaktīvus paņēmienus, kas ļauj ieinteresēt mūsdienu auditoriju.

Folkloras kopas repertuārā ir pārstāvētas ieražu un ikdienas dziesmas, apdziedāšanās jeb „častuškas”, dejas un rotaļas. Kolektīvs atjaunojis veselu virkni tautas deju: „Nočka”, „Ljubimaja”, „Bazar”, „Lisij”, „Krakovjak”, „Narečanka”, „Bes”, „Raspoloska”, „Subbota”, „Obereg” un citas. Kolektīva jaunradē pārstāvēts baltkrievu tradicionālo svētku un tradīciju gada cikls: Ziemassvētki, „Masleņņica”, „Soroki”, Lieldienas, „Kupala” u. c., kā arī kāzu rituāli un ģimenes sadzīves tradīcijas: „Kāzas”, „Otrā kāzu diena”, „Piedzimšana” un „Kristības”.

Folkloras kopa „Galasi spadčini” saglabā reģiona nemateriālo mantojumu un „ar balsu sasaukšanos” izpilda „Kupalas” un augusta pļaujas dziesmas: „Govorila spelaja rož”, „Pered Petrom pjatim dnjom”, „Perepjolka”, „Krasnaja roza” u. c. Minēto dziesmu izpildījums „ar balsu sasaukšanos” ir citos reģionos maz izplatīta vai pavisam nezināma tradīcija – tā atspoguļo Baltkrievijas ziemeļrietumu reģiona etnogrāfiskās īpatnības, kuras galvenokārt nosaka vienbalsīgā kora dziedāšana. Spriežot pēc Polockas reģiona pamatiedzīvotāju un tradīciju glabātāju atmiņām, šis dziedāšanas stils Polockas apkārtnē ir zināms kopš 20. gadsimta sākuma. Tas ir autentisks antifonās dziedāšanas paveids, kas kopumā ir viena no pasaules mūzikas kultūras universālijām. Baltkrievijas tautas kultūrā šis paņēmiens nostiprinājās tikai ziemeļu vēsturiski etnogrāfiskajā reģionā – Poozerjē.

Dziedāšana „ar balsu sasaukšanos” Polockas reģionā ir viens no baltkrievu antifonās dziedāšanas arhaiskajiem variantiem, kas atšķiras ar unikālām muzikāli stilistiskām īpatnībām: skaņu producēšanas paņēmieniem, dziedātāju artikulāciju, kas dažkārt ietilpst otrās grupas panta atkārtošana. Tādas mākslinieciskās īpatnības piešķir Polockas tradīcijai autentiskumu un neatkārtojamību.

Folkloras kopa „Galasi spadčini” daudz strādā ar jaunatni, lai saglabātu šo dziedāšanas manieri: rīko konferences, meistarklases, praktiskās nodarbības, lai iepazīstinātu ar vēsturi, tradīcijām, mācītu Novopolockas, Polockas un Polockas rajona studentiem un izglītības iestāžu pasniedzējiem dziesmas, ieražas un tautas rotaļas. Kolektīvs demonstrē dziesmas „ar balsu sasaukšanos” rajona festivālos „Zasevki”, „Zažinki”, „Dožinki”, „Kupalje Polotčiņe”.

Etnogrāfiskais dziedāšanas stils „ar balsu sasaukšanos” piesaista folkloristu un etnogrāfu uzmanību. Uz folkloras kopas „Galasi spadčini” praktiskajām nodarbībām ik gadu ierodas Baltkrievijas Kultūras un mākslas universitātes, Minskas Pedagoģiskās universitātes, Gomeļas Universitātes, Vitebskas Universitātes, Polockas Universitātes pasniedzēji un studenti, kā arī muzikanti un dziedātāji.

Kolektīvs atrodas pastāvīgos radošajos meklējumos. Tas rāda jaunatnei piemēru, kā arī sniedz metodisko atbalstu iesācējiem folkloras jomā. Starp tradīcijas turpinātājiem jāmin bērnu folkloras kolektīvs „Kolosočki” un Bogatirskas ciema kultūras nama 2. filiāles folkloras ansamblis „Leceika”, Polockas rajona kultūras centrs, Polockas koledžas studenti, P. Mašerova Valsts Vitebskas universitāte, folkloras kolektīvs „Zvjozdočka”, Polotovas bērnudārzs – Polockas rajona vidusskola un Polockas Universitātes studenti.

Pamatojoties uz Baltkrievijas Republikas Zinātniski metodiskās padomes vēstures un kultūras mantojuma jautājumos lēmumu un Baltkrievijas Republikas Kultūras ministrijas pavēli, 2019. gadā nemateriālais mantojums „Kupalas” dziesmu un augusta pļaujas perioda dziesmu dziedāšanas

tradīcija Vitebskas apgabala Polockas rajona Bogatirskas sādžā" ieguva kultūrvēsturiskā mantojuma statusu.

Vienlaikus „ar balsu sasaukšanās” dziedājuma manieres saglabāšanu folkloras kopa veic lielu darbu vietējo tradicionālo svētku un deju atjaunošanā. No vairākiem desmitiem uzstāšanās reižu atmiņā visvairāk saglabājušies lauksaimniecības svētki „Zažinki”, pareizticīgo svētki „Spas Jabločnij”, tautas svētki „Spasiteļ Hleb”, vērienīgs mākslas pasākums Soloņicas ciema iedzīvotājiem „Art Weekend” ar teatralizētu rituālu „Koładki”, Lieldienu svinēšana ar teatralizētu uzvedumu „Voločobņiki voločilšj”, muzikāls teatralizēts uzvedums „Masļenka” (ar jokiem, rotaļām, spēlēm un riņķa dejām piepildīts rituāls), teātra folkloras festivāls „Solnce igralo na Kupalje” – vieni no gada visspilgtākajiem muzikālajiem svētkiem, kuru laikā iespējams iesaistīties tautas tradicionālajos rituālos, piedalīties rotaļās un tautas izklaidēs ar īpašu vietējo kolorītu

Folkloras kopa „Galasa spadčini” aktīvi piedalās reģionālajos konkursos un festivālos. 2019. gadā radošo kolektīvu noslēguma koncertā kopa demonstrēja Polockas reģiona tradicionālās dejas. Šajā pašā gadā 5 kopas dejuotāju pāri saņēma diplomus par piedalīšanos Atklātajā tautas deju turnīrā, kurš norisinājās Vitebskas XVIII Starptautiskā mākslas festivāla „Slavjanskij bazar” ietvaros. Apgabala tautas mūzikas un „častušku” konkursā „A mužiki grajučj, grajučj...” kopas dalībnieces Larisa Rjabceva un Gaļina Meļeško tika apbalvotas ar diplomiem par vietējo dziedājumu izpildījumu. 2019. gadā tika saņemts kārtējais apbalvojums – Vitebskas apgabala kāzu ceremoniju konkursa „Lielās kāzas” III pakāpes laureāta diploms.

Pateicoties folkloras kopas neatlaidīgajam darbam, mūsu senču „balsis” nav aizmirstas, ir saglabāts un tiek nodots nākamajām paaudzēm vērtīgs nemateriālais kultūras mantojums.

Folkloras kopa „Galasa spadčini” ar Starptautiskās etnogrāfiskās nometnes „Etnovasara” dalībniekiem. Polockā, 2019

THE PAST

*Exploring the past in the ethnographic expedition and camps within the project
ENI-LLB-1-216 "New Life of Old Crafts"*

SUMMARY

Prepared using the expedition materials of the Naujene Local History Museum

EXPEDITION "ETHNOGRAPHIC ORNAMENTS AND TRADITIONAL CRAFTS IN DVINA/ DAUGAVA RIVER VALLEY TERRITORY"

An expedition is the most important method of replenishing the museum's collection. It is divided into 3 stages: the preparation stage, the "fieldwork" at the expedition site and the compilation of the results, evaluation and availability of the expedition results to the public.

From November 2019 the preparations for a complex cross-border ethnographic expedition in Daugavpils district were started at the Naujene Local History Museum. The aim of the expedition was to study the traditional craftsmanship and folklore heritage of the inhabitants of the Daugava valley, as well as the identification of exhibits related to ancient craft skills and compilation of a collection for the exhibitions "Handicraft traditions in the Dvina/Daugava river valley territory" and "Pottery traditions in Daugavpils district".

Starting from January 2020 the participants of the expedition, consisting of museum staff and experts of the project's research work, went on trips to Naujene, Kalupe, Vabole, Līksna, Nīcgale, Višķi and Kalkūne parishes in Daugavpils district. 28 narrators were identified, oral life story recordings and research of family archives were done, photo fixation of objects and collection of exhibits were made.

In the article, there is published an expedition diary, which describes the preparation stage of the expedition from November 2019 to January 2020. Detailed information about the course of the expedition, trips to the narrators is provided by emphasizing the main results of the trip. The narration is supplemented by photos taken during the expedition.

In the diary of the expedition, the narrative fragments told by narrators Inita Ivdra, Regīna Baika, Fraņa Morkāne, Vija Ļeguša, Līvija Rimša, Vladislava Zavadska, Silvija Baida, Genovefa Mukāne, Dace Teivāne, Sanita Cirse, Lidija Grustāne, Genovefa Orbidāne, Vjača, Tekla Svētiņa, Silvija Voiņa, Valentīna Gadzāne, Anna Lazdāne, Inese Bērziņa, Lūcija Gorbika, Valdis and Olga Pauliņi are published. These fragments provide an insight into family stories and reflect the importance of the ancient craft skills in the daily life of Daugavpils district residents. At the end of the article, the main results achieved during the expedition are evaluated and conclusions are made.

THE INTANGIBLE HERITAGE OF DAUGAVA VALLEY INHABITANTS

One of the tasks of the expedition was to identify local folklore and old household tradition – "The gatherings" – when people used to gather in the evenings and worked together. Latvian oral folklore is divided into 3 main types: folk songs, messenger folklore (fairy tales, tales, legends, stories) and short forms of folklore (riddles, proverbs, sayings). In a broader sense, folklore also includes folk music – vocal and instrumental (musical folklore), folk dances and games.

Until now, the collections of the folklore within the territory of Daugavpils district have taken place episodically, which is confirmed by the available materials in the Latvian Folklore Repository. They gained particular popularity in the first half of the last century when students of Latvian schools were involved in collecting folklore. The largest collection of folklore dates back to 1927–1951 and is associated with the Daugavpils Teachers' Institute. Nowadays, the tradition of collecting folklore is continued by the Naujene Local History Museum. Since 2002 the expeditions have occasionally recorded local folklore, including songs by Old Believers. In 2006 a folklore awareness expedition was organized in Naujene Parish and songs told by local narrators were recorded. The collected material was published in a disc "Auga, auga apiņeits", which was sung by the folklore group "Rūžeņa" of Naujene Parish. The work started in 2020 on the identification of folklore heritage continues.

During the expedition several narrators were interviewed, but in the collection of articles are included the songs performed by Virģinija Locika, Helēna Aukstare, Jānis and Māriete Augustāni, which reflect the folklore collection characteristic to Daugavpils district and are rare in the rest of Latvia or are modified.

IEVA JĀTNIECE, DAINA ALUŽĀNE

scientific research work experts of the project ENI-LLB-1-216

TRADITIONAL CRAFT SKILLS OF DVINA/ DAUGAVA VALLEY INHABITANTS

The article discusses traditional craft skills of Daugava valley inhabitants based on specific literature, archive materials, from Naujene Local History Museum (Daugavpils district, Latvia), Braslav Museum of Traditional Culture and National Polotsk History and Culture Museum – Reserve (Belarus) collection analysis, materials obtained from the ethnographic camps "Etnosummer" organized in Poozerye cultural and historical region (Belarus), as well as the information obtained during the complex ethnographic expedition "Ethnographic ornaments and traditional crafts in Dvina/Daugava river valley territory".

The craft traditions of the Daugava valley and Poozerye are inspected without distinguishing the home crafts from the commercial crafts, the most characteristic features of these territories in ornamentation, forms, techniques, craft acquisition processes are identified, as well as the common and different features of the territories are described.

Analyzing the factors determining and limiting the lifestyle of the Daugava valley inhabitants in the context of Daugavpils districts traditions, a very important factor determining the peculiarities of the Latgalian lifestyle is the establishment of military war colonies or the so-called "soldier – ploughman" communities' establishment near Dinaburg in the 19th century. As the result, the district was rusified, Latvian – Latgalian traditions were suppressed and gradually lost. It was one of the severest manifestations of colonization in Latgale in the 19th century, which left a significant impact on the development of the modern Daugavpils district territories.

The role and/or significance of crafts and handicrafts in the life of the people of the Daugava valley is quite impressive and unites many aspects (necessity and available resources, social life and communication, position, the heredity of traditions, cultural exchange, an additional source of income, creativity and status.)

Analyzing the rich range of textile products, it should be noted that the textiles (blankets, belts, towels, gloves, socks, scarves) are closely related to the significant events of the human life cycle, rituals – birth, baptisms, weddings, funerals. As objects with a ritual and symbolic load, textiles served as a confirmation of the person and the whole family's status. Thus, their production was not only the manifestation of material existence, but also the manifestation of the spiritual strength, skills, and knowledge of the family.

The article analyzes collections of towels in 3 museums by emphasizing their common and different features, examines the patterns of gloves and socks and the culture of tones in periodicals and research, as well as compares the peculiarities of handicrafts in the Augšdaugava and Poozerye areas. The article emphasizes possibilities of acquiring and inheriting handicrafts and ancient skills in antiquity and considers "The gatherings" as an important phenomenon for the farmstead with social, cultural–historical and economic significance.

In the evening, women made various handicrafts, men made tools and household utensils. This tradition developed into a special multi–generation work school for farmers, where the older generation trained children and youth in various home–based jobs and positions. This ensured a wider spread of traditional craft skills – it was possible to learn not only within one's family or homestead but also from neighbours and other villagers.

The article deals with the transformation of the concept of "The gatherings" tradition over time, as well as the peculiarities of the gathering traditions of Augšdaugava and Poozerye territories.

T A G A D N E

SENĀM AMATU PRASMĒM VELTĪTU KOLEKCIJU
VEIDOŠANA MUZEJOS PROJEKTĀ ENI-LLB-1-216
„SENO AMATU JAUNĀ DZĪVE”

Dzijas tīšana uz „krača” (ierīce dzijas tīšanai) Ilūkstes apriņķa Skrudalienas pagasta Skrudalienā, 1927. Fotografēja Jānis Students. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums. Neg. Nr. 8603

KOLEKCIJU VEIDOŠANA NAUJENES NOVADPĒTNIECĪBAS MUZEJĀ

Naujenes Novadpētniecības muzeja misija ir vairost iedzīvotāju izpratni un zināšanas par sava novada bagāto kultūras mantojumu, saglabājot un popularizējot Naujenes pagasta, tā tuvākās apkārtnes un aizsargājamā ainavu apvidus „Augšdaugava” kultūrvēsturisko mantojumu un ar to saistītas nemateriālās un materiālās kultūras liecības, īpašu uzmanību pievēršot ievērojamiem novadniekiem, vietējām tradīcijām un vēsturisku kolekciju veidošanai. Muzeja darbinieki tiecas veidot misijai atbilstošas kolekcijas, nodrošinot to pieejamību sabiedrībai un saglabātību nākamajām paaudzēm. Muzeja pamatvērtība ir mērķtiecīgi komplektēts, kvalitatīvs krājums, kas ir nepieciešams, lai interpretētu kultūras mantojumu saistībā ar konkrētu vietu.

Pateicoties projektam, muzeja krājums tika papildināts ar Daugavpils novada teritorijai raksturīgām tekstilijām, pinumiem un keramiku. Priekšmetu apzināšana kolekciju veidošanai notika etnogrāfiskās ekspedīcijas laikā. Šajā rakstā piedāvājam nelielu ieskatu izveidotajās kolekcijās, to raksturojumā un priekšmetu darinātāju dzīvesstāstos.

CIMDU UN ZEĶU KOLEKCIJA

Ekspedīcijas dalībnieku uzmanību piesaistīja rokdarbnieces Valentīnas Kurtišas adītie cimdi un zeķes, kuros saglabājušās 19. gs. beigām Daugavpils apriņķim raksturīgās rakstu kompozīcijas. Kolekcijas veidošanai tika iepirkti 20. gs. 2. pusē darinātie 20 pāri cimdu un 20 pāri zeķu.

Valentīna Kurtiša (dz. Vanaga, 1931–2014) dzimusi Liksnas pagasta „Dubleniekos”. Valentīnas māte Anna Vanaga (1907–1963) no lauku darbiem brīvajos brīžos mācīja meitai iemaņas un rūpību, gaumīgi veidot sadzīvē nepieciešamos rokdarbus. Vistuvākā Valentīnai bija šūšanas māksla, tāpēc 1949. gadā viņa devās apgūt šūšanas prasmi pie kaimiņu pagasta labākās šuvējas Antosas, vēlāk ar izcilību pabeidza šuvēju kursus Daugavpilī (1952) un līdz 1957. gadam strādāja Daugavpils šūšanas „artelī”, specializējoties vīriešu apģērbu šūšanā. Šūšana viņai padevās un aizrāva. Pētot tā laika modi, tapa pašas zīmētie apģērbu modeļi, pēc kuriem tika šūtas kleitas sev un māsām. Rudens un ziemas mēnešos mājās tika ienestas stelles, lai austu rakstainas segas, galdautus, dvieļus, grīdas celiņus un aizkarus. Tika šūts, izšūts un tamborēts. Harmoniski krāsu salikumi ieadīti rakstainajos cimdos un zeķēs ar skaistiem valnīšiem un greznām bārkstīm.

Valentīnas Kurtišas rakstainie cimdi jau padomju laikos saņēma augstu novērtējumu lietišķās mākslas izstādēs, jo bija adīti Latgales novadam raksturīgos dzeltenos un zaļos krāsu toņos ar stilizētiem augu rakstiem. Ir saglabāties rokdarbnieces rakstaudzis ar pašas un mātes Annas Vanagas rokdarbos izmantotām Latgalei raksturīgām, tradicionālām, kā arī savam laikam modernām rakstu kompozīcijām un krāsu salikumiem.

Ar adījumiem un austām segām Valentīna Kurtiša ir vairākkārt piedalījusies Lietišķās mākslas izstādēs Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā (1980–1986), Skrindu dzimtas muzejā (2012–2013) un citur.

Jauniegtā cimdu kolekcija ir krāsās daudzveidīga. Pamatā cimdi ir melni, tumši zaļi un zili, bet rakstu pamatkrāsa – sarkana, zaļa, dzeltena, oranža, zila, rozaina un balta. No rakstiem izmantoti

Latgalē plaši sastopamās „mušiņas”, „krustiņi”, „saulītes”, „zvaigznītes”, florāli ornamentī, kā arī Laimas un Ūšiņa zīmes.

Visvienkāršākais cimdu raksts ir „actiņa” vai „mušiņa” dažādās kompozīcijās un krāsu salikumos. Ar „actiņu” parasti rotāja darba cimdus, kuriem valnītis adīts sviķelī, bet šajā kolekcijā ir adīti goda cimdi ar greznu, rakstainu valnīti, un „actiņa” ir kā pamatraksta akcents. „Actiņas” var adīt vairākās krāsās vai arī kreiliski. Te cimdu adītāja izmantojusi zaļajā rombu pamatrakstā dzeltenas krāsas diegus [1] un citā pārī akcentējusi „actiņas” ar truša vilnas diegiem [2].

Viens no vienkāršākajiem rakstiem ir „divvaldzēns”, kuru veido kvadrātiņi no 4 valdziņiem. Raksts Daugavpils novadā ir ļoti izplatīts kā darba cimdu rotājums, bet šajā gadījumā adīts tikai cimdu delnas iekšpuses daļā [3]. Delnas ārpusi rotā grezni „saulītes” un „sietiņa” raksti. Valnīti adīta Laimas zīme – „skujiņa” [4], kas simboliski piesaista veiksmi turpmākajai dzīvei. Jāatzīmē, ka adot Laimas zīmi, rokdarbnieces rakstos galvenokārt izmantoja baltas un zaļas krāsas dzijas.

Vairākos kolekcijas cimdos izmantots tieši Latgalei raksturīgais lentveida valnīša adījums, kuru ada ar 2 adāmadatām. Rokdarbniece adījusi 6 – 7 cm platu lentveida joslu, nobeidzot garumā, lai adīklis apņemtu rokas locītavu. Pēc tam abus galus saadījusi vai satamborējusi kopā. Tad vienas horizontālās malas valdziņi uzlasīti uz 4 adatām un sākts delnas raksts. Šādus valnīšus iespējams adīt ar dažādiem sarežģītiem vertikāliem rakstiem un krāsu salikumu [5–7 un 15]. Savukārt delnas daļa rotāta ar Ūšiņa rakstiem, kuru kompozīcijas veids – pārmaiņus ar „sietiņa” rakstu – Daugavpils novada teritorijā palicis nemainīgs kopš 19. gs. līdz mūsdienām [6 un 8]. Ūšiņš kā ļoti spēcīga rakstu zīme bieži izmantota cimdu rakstos. Pastāvēja uzskats, ka šādi cimdi valkātājiem deva īpašu veiksmi ceļā.

Vēl viens no izplatītākajiem rakstiem kolekcijā ir „krustiņš”, dēvēts par „vārnactiņu”, „tīklactiņu”, „zakpēdu”, kurš adīts pārsvarā sarkanas un zaļas krāsas diegiem uz tumša pamata. Šajā rakstā galvenokārt tapa darba cimdi un, lai cimdi būtu siltāki, katru „krustiņu” kārtu adīja pamīšus citā krāsā. Jāatzīmē, ka adītāja dažos pāros izmantojusi vairāk kā 2 krāsu diegus, proti, 3 – 4 krāsas. „Krustiņu” raksts izkārtots dažādi: gan viens virs otra vertikālās svītrās uz augšu [10], gan pamīšus rindās pa diagonāli [9], gan adīts valnīti blakus viens pie otra (horizontāli) ar „tukšu” jeb citas krāsas viduci [2].

Tradicionāli pieņemts, ka raksts košās krāsās tiek adīts uz tumša pamata. Taču dažreiz adītājas izmanto ačgārno pieeju, piemēram, kolekcijas cimdos delnas iekšpuses daļā raksta kompozīcija „krustiņi” adīta ar tumšas krāsas dziju, bet pamatkrāsa ir koša. Tāpēc vispirms saredzamas spilgtas krāsas – smalkie rombiņi, bet, ieskatoties vērīgāk, – „krustiņu” raksts [5; 11 un 12]. Iespējams, adītāja tomēr adījusi tradicionāli, t. i. veidojusi rakstu košās krāsās („vārnu kājiņas”, kas ir puse no „krustiņa”). Saliekot adījuma kārtas pamīšus, izveidojies smalks, nepārtraukts rombiņu raksts.

Kompozīcijā ar citiem rakstiem cimdos plaši izmantoti kvadrāti un rombi [1; 13 un 21]. Greznākos adījumos ir sastopams „sietiņa” raksts [4; 6; 8; 14–17], kurš adīts kopā ar „saulītēm” [4] un Latgalē iecienīto „mēnestiņu”. Adot „mēnestiņu”, to novieto ar „ragiem” uz augšu un kombinē ar „krustiņu” vai 5 actiņām, veidojot augošu ziedu kopu [16].

Latgalē ir iecienīts lapu un ziedu raksts. Raksti ir smalki, tiem raksturīgs vertikāls vijīgums [17]. Kolekcijā ir 2 pāri cimdu zaļā un sarkanā krāsā uz melna pamata [18 un 19] ar lieliem ziedu rakstiem, dēvēti arī par „puķaiņiem” vai „ziedaiņiem”. Cimdos bieži ir sastopami „saulītes” raksti, kas izmantoti galvenokārt valnīša daļā [10–13; 19–22], bet ir arī cimdu delnas daļā, kas atgādina lielus ziedus [4 un 20].

Tradicionāli valnīši adīti grezni un sarežģīti, kontrastējot ar delnas rakstu gan ornamentāli, gan krāsu gammā. Bieži valnīti izmantoti „robiņi” jeb „zobiņi” [1–2; 8–10; 13; 17–19 un 25], bārkstis [3; 11; 12; 16; 20–22] un „skujiņas” [25].

Cimdu kolekcijā viens no plašāk pielietotajiem ir „zvaigžņu” raksts valnīti [1; 8–9; 17–18] un delnas daļā [15 un 22]. Ar to greznoja goda cimdus, liekot rakstu gaišās krāsās uz tumša (melna) pamata.

Starp iegūtajiem cimdkiem ir vairāki eksemplāri ar reljefo („čiekuru”, „šūniņu”) rakstu [7; 23–24] un tikai 1 cimdu pāris – ar krustoto „patenta” rakstu [25].

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

Muzeja krājums tika papildināts ar 20 zeķu pāriem, kuru raksti neatkārtojas. Kolekcijā ir gan garās, gan īsās zeķes, adītas galvenokārt no baltas un pelēkas lauku vilnas dzijas, retāk – no melnas. Tradicionāli Latgales garajām zeķēm raksts novietots potītes vietā un pēdas virspusē. Šāds novietojums pārējā Latvijas teritorijā nav sastopams. Īsās zeķes parasti bija vienkāršainas ar rakstainu vai svītrainu valnīti.

Zeķu kolekcijā iegūti 2 pāri garo zeķu, kuri, pamatojoties uz LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves materiāliem (turpmāk EMK), raksturīgi Izvaltas [1] un Dubnas (Piparu sādža [2]) pagastam. Zeķu pāriem krāsainā raksta daļas izvietojums ir atšķirīgs: baltajām zeķēm grezna plata raksta josla izvietota virs potītes, bet melnajām zeķēm raksturīgas platas rakstu joslas zeķes augšdaļā, gandrīz līdz potītes daļai. Jāatzīmē, ka tradicionāli godu zeķēm raksts visbiežāk sākās virs potītes un beidzās nedaudz zem ceļgala.

Parasti zeķu rotājumu sāk adīt reizē ar zeķes adījuma augšējām kārtām. Visbiežāk valnīša daļu sāk ar robiņiem [2–6; 14; 16; 18 un 20], kuru veidošanai izmanto zeķes pamatkrāsu vai arī citas krāsas dziju, piemēram, zilu un sarkanu. Raksta daļa adīta krāsaina, dažos pāros adītāja rakstos izmantojusi augu motīvus [4–5], kuri bieži bija sastopami Naujenes pagastā Ciršu sādžā un citur.

Rokdarbniece valnīšus bieži adījusi „sviķeli” – 2 labiski un 2 kreiliski valdziņi [9; 13; un 15]. Šķiet, retāk sastopams ir 5 labiski un 2 kreiliski izadīti valdziņi. Interesanta ir raksta kompozīcija „krustiņi”, kuri ieadīti tieši „sviķelī” [7]. Daudzos pāros ir ļoti grezna raksta josla ar spēcīgām rakstu zīmēm, kas atdalītas ar vairākām mazākām rakstu joslām [6; 8–9; 14; 16 un 17]. Ar bordo krāsu adīta spēcīgā Ozoliņa jeb Akas zīme, kas valkātājam dod spēku un enerģiju [9]. Ar zilas krāsas dzijām rokdarbniece adījusi Māras zīmi jeb Māras krustu – vienu no senākajiem rakstu elementiem [6]. Jāatzīmē, ka visbiežāk tika izadīti balti, gaiši zili vai zaļi krusti.

Kolekcijā pārstāvētas arī svītrainas zeķes. Svītras izvietotas tikai stulma daļā – valnītī [10; 12–13]. Vienā no pāriem valnītī adīts labiski griezts valdziņš – 3 labiski, 1 kreiliski [12]. Citviet strīpainas zeķes adīja līdz papēža daļai. Visbiežāk tās bija darba vai puišu zeķes – vienkāršākas, jo meitām zeķes bija greznas un rakstainas. Sievietes adīja arī zeķes ar „caurumiņiem” un „līkumiņiem” [11].

Tāpat kā cimdu, arī zeķu valnītī adītāja izmantojusi lielākus un mazākus rombu rakstus, kas kompozīcijā apvienoti ar „krustiņu” rakstu un adīti ar zaļas, sarkanas un oranžas krāsas dziju [14–16]. Daži zeķu valnīši sākti ar labiski kreisliskajām rindām, kurām seko rakstainā daļa [8; 17 un 19]. Rakstainajā valnīša daļā rokdarbniece adījusi sīku rakstu joslas, piemēram, „pēdaiņi”, „vārnu kājiņas”, „divvaldzēnus” [17] vai „galdiņu” [19].

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Jostu kolekcijas papildināšanai tika izgatavotas 3 rakstainas audenes un 7 celaines. 10 jostās atdarināti Naujenes pagastam un Daugavpils novadam raksturīgie raksti, kuri fiksēti Latgales muzeju krājumos, EMK esošajos paraugos un ekspedīciju dokumentācijā.

Veidojot kolekciju, dominante tika piešķirta senākajam jostu darināšanas veidam Baltijā – celu tehnikai. Celotās jostas ir bijušas raksturīgas Daugavas ielejas teritorijai periodā no 19. gs. beigām līdz I Pasaules karam, kā arī starpkaru periodā. Jostas kolekcijai no vilnas un lina diegiem audusi Līksnas pagasta audēja Dace Teivāne.

Dace Teivāne (dz. Kurtiša, 1961) mīlestību uz rokdarbiem manto jau 3. paaudzē: vecmamma Anna Vanaga un mamma Valentīna Kurtiša bija izcilas rokdarbnieces, kuras ikdienā auda segas, galdautus un dvieļus, izšuva, adīja, tamborēja un šuva. Jau agrā bērnībā Dace tika radināta rokdarbu darināšanai: mammas stingrā uzraudzībā vajadzēja satīt vilnas dzijas šķeteri kamolā vai uztīt uz saiviņu kociņiem krāsainos vilnas dzijas pavedienus. Paaugoties lielākai, Dacei reizēm atļāva iesēsties stellēs un noaust gabaliņu audekla.

Aušanas aroda pamatus Dace apguva Rēzeknes Lietišķās mākslas vidusskolas audēju nodaļā (1977–1981), bet profesionāli aust sāka Tautas daiļamatu un suvenīru ražošanas apvienības „Daiļrade” Daugavpils filiālē (vēlāk SIA „Latgales suvenīri”), darinot dekoratīvos spilventiņus, sienas dekorus, linu sedziņas un galdautus. Sākot ar 1998. gadu, Dace Teivāne ir pievērsusies austu, adītu un pītu jostu darināšanai.

Dacei piemīt no dzimtas pārmantota un izkopta krāsu un kompozīcijas izjūta, mākslinieciskās un tehniskās prasmes. Viņa padziļināti pēta Latgales etnogrāfiskos materiālus un seno rakstu zīmju valodu. Līdztekus etnogrāfisko jostu darināšanai Dace labprāt nododas jaunradei, kombinējot dažādus rakstus un krāsu toņus, iedzīvē katrā jostā arī laimes pavedienu. Ar īpašu gandarījumu un lepnumu jostu aušanas mākslu Dace Teivāne popularizē meistarklasēs un izstādēs. Ar viņas austajām jostām rotājas koku un deju kolektīvu dalībnieki.

1

4

2

5

3

6

Daugavpils novada audējas Daces Teivānes darinātā jostu kolekcija, 2020

Daces Teivānes atdarinātās rakstainās audenes bija izplatītas Naujenes pagasta teritorijā 19. gs. beigās – 20. gs. 1. pusē. Jostas raksts [1] atdarināts pēc Butišķu sādžas iedzīvotājas Sofijas Konušas (dz. 1890) darinātās jostas parauga. Josta fiksēta 1983. gada etnogrāfiskās ekspedīcijas materiālos (teicēja Monika Liepiņa, EMK, E57, 631). Audenes [2–3] darinātas pēc Spruktu sādžas audējas Monikas Spruksts 1927. gada jostu parauga (EMK, E57, 702).

7 celaines austas pēc 1982. gada etnogrāfiskajā ekspedīcijā Višķu pagasta Špoģu ciemā dokumentētajiem paraugiem (EMK, E22, 811–816). Jostas piederēja godu saimniecei, teicējas Apolonijas Ruskuls meitai un bija iegūtas, ejot godos. Jostas labi reprezentē vietējo celu tehniku. Kolekcijā pārstāvētas „skujainās” [4–5] un „skujainās – svītrainās” celaines [6].

SEGU KOLEKCIJA

Segu kolekcija papildināta ar 5 gultas segām: viena sega darināta 20. gs. 30. – 40. gados, viena sega – 20. gs. 2. pusē, bet trīs segas darinājusi Tautas lietišķās mākslas studija (TLMS) „Dubna” pēc ekspedīcijas laikā dokumentētiem paraugiem, izmantojot Daugavpils novadā izplatītu aušanas tehniku.

TLMS „Dubna” darbojas Līvānos kopš 1979. gada. Studijā apvienojušās 12 rokdarbnieces, kuras saglabā un attīsta senās aušanas tradīcijas, pētot Latgalei raksturīgās rakstu zīmes un ieaužot tās tekstilijās. Studijā tiek darināti dvieļi, galdausti, segas, plecu lakati, jostas un koši tautisko brunču audumi.

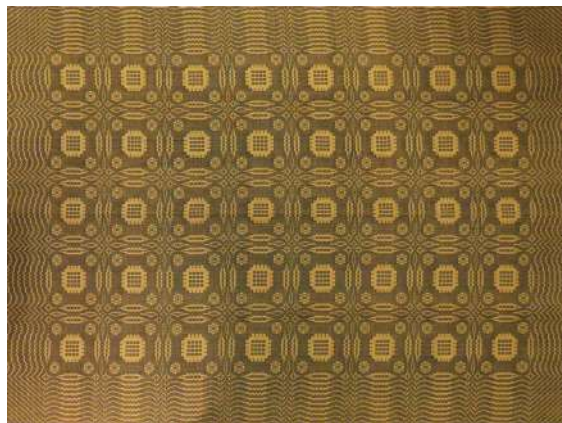
Daugavpils novadam ir raksturīgas segas ar ielasītu rakstu jeb „skalū deķi”. Rakstainu audumu darināšana ar skalū palīdzību ir sens paņēmiens. Lielu šāda veida segū īpatnību muzeja kolekcijā veido padomju laikos tapušās tekstilijas, bet ekspedīcijā ir konstatēts salīdzinoši daudz starpkaru perioda paraugu.

Audējas, vēloties sekot tekstilrūpniecības izstrādājumu paraugiem, atjaunoja seno darbietilpīgo aušanas paņēmienu – rakstaudu ielasīšanu ar roku un skalū palīdzību, jo citādi ar parastiem rokas aužamiem stāviem minēto vēlmi tehniski piepildīt nevarēja. Lai noaustu segū, kuras rakstainumu veido ar skalū, vienlaicīgi strādāja divatā – viena audēja auda vienkārtna pamatu divās nišķārtās, bet otra stāvēja ārpus stāviem un ar skalū vai auklas palīdzību veidoja šķirīnu izvēlētajam rakstam atbilstošā kārtībā. Viena no šādām pūra segām ir iegūta kolekcijā [1].

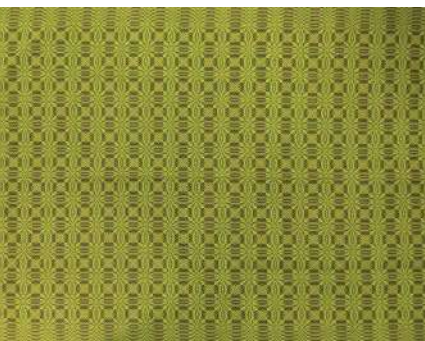
Segu kolekcijā pārstāvētas Latgalei raksturīgās krāsu gammas un izmantota pamatu klājoša rakstu kompozīcija [2–5]. Neskatoties uz kopējām iezīmēm, katra sega ir atšķirīga. Segā [2] austa no vilnas un kokvilnas. Gar sānu malām sīku rakstu rindas, kas atvasinātas no vidusdaļas pamatraksta. Tehnika – audu rakstots audums ar saikli. Izmantota melna un smilškrāsa. Segā [3] austa pārstaipu drellī, izmantojot melnu un zaļu dziju. Arī šajā segā ir gar sānu malām sīku rakstu rindas, kas atvasinātas no vidusdaļas pamatraksta. Raksti atvasināti no „galdiņiem”, kārtējot tos taisnstūrī, apļos, 4 lapu ziedos un līkločos. Savukārt segā [4] raksti izkārtoti visā auduma laukumā. Gar sānu malām sīku rakstu rindas, kas atvasinātas no vidusdaļas pamatraksta. Raksti atvasināti no „galdiņiem”, kārtējot tos gan taisnstūros, gan apļos. Segā austa pārstaipu drellī no vilnas un kokvilnas, melnā un dzeltenā krāsā. Segā [5] austa melnā un zilganā krāsā „Viļumsona” stellēs. Tās raksts ir bez galu noslēguma. Raksta elements – ziedi – izkārtoti joslās garenvirzienā. Tehnika – audu rakstots audums.

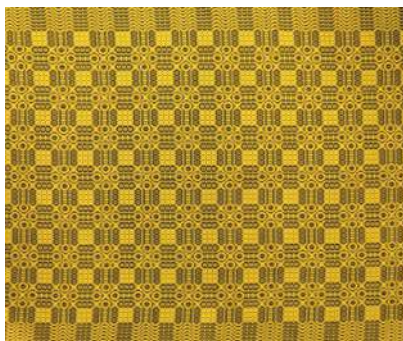
1

2

3

4

5

KERAMIKAS KOLEKCIJA

Podniecība Latvijas teritorijā tika izkopta galvenokārt 2 novados – Latgalē un Kurzemē. Taču tikai Latgalē tā saglabājusies līdz mūsu dienām un veido vienu no spilgtākajām tradicionālās kultūras iezīmēm, kura iekļauta Latvijas kultūras kanonā. Ar podniecību jeb „pūdu grīšanu” nodarbojās apvidos, kur bija pieejams par Latgales zeltu dēvētais māls un malka. Pēc māla saimniecības traukiem bija liels pieprasījums, tāpēc šī amatniecības nozare zemniekiem kļuva par ienesīgu ienākumu avotu, lai uzturētu kuplo saimi.

Sākotnēji ar trauku veidošanu nodarbojās sievietes, apdedzinot tos saimniecības pavardos vai krāsnīs. Naujenes pagastā, zem Livonijas ordeņa Dinaburgas mūra pils pamatiem, pirmsvācu laika kultūrslānī vairumā ir atrastas māla trauku lauskas ar švīkātu, gludo un apmesto virsmu. 10. gs. sāka parādīties podnieka ripa un podniecība kļuva par amatu, kuram pievērsās vīrieši. Veidojās podniecības centri, kuros darbojās podnieki vairākās paaudzēs, pārmantojot amatu no tēva vai kaimiņa. Ar laiku pilnveidojās trauku izgatavošanas tehnoloģija, trauku tipi, formas, ornamentika, parādījās glazūra. Populārs kļuva taisnu un līkloču līniju raksts, kuru ievilka, traukam rotējot uz podnieka ripas.

13. – 16. gs. saimniecības trauki tika izgatavoti Dinaburgas pils tuvumā esošajās apmetnēs un senpilsētiņā. Vēlāk ar podniecību nodarbojās Juzefovas muižas apkārtnē. 19. gs. 2. pusē Daugavpils apriņķī darbojās 13 podnieki un 2 podnieku mācekļi. Ar katru gadu podnieku skaits apriņķī pakāpeniski pieauga. Latvijas brīvvalsts laikā to sekmēja Latvijas Amatniecības kameras rīktoie podnieku kursi. Pēc II Pasaules kara padomju vara centās likvidēt individuālo ražošanu arī amatniecībā. Podnieka darbs tika aplūkts ar lielu nodokli un uzskatīts par parazitisku. Tāpēc drīzumā podnieku darbnīcas un ceplī tika apzīmogoti, manta un lopi aprakstīti.

Daugavpilī un novadā keramikas kā tautas mākslas atdzimšana sākās 20. gs. 50. gadu nogalē. Padomju laikos Daugavpils rajona Maļinovkas ciema Kokinos, kolhoza „Znamja Oktjabrja” teritorijā, atradās vienīgais Daugavpils rajona keramikas ceplis, kurā darbojās Tautas daiļamata meistari Vladislavs Vincevičs un Staņislavs Vilcāns juniors. Mūsdienās podniecības tradīcijas Daugavas ielejas tuvumā attīsta podnieks Valdis Pauliņš, kurš muzeja keramikas kolekcijas veidošanai darinājis 20 saimniecības traukus.

Valdis Pauliņš ar podniecību nodarbojas kopš 1979. gada. Viņš ir mācījies un pieredzi guvis pie slavenajiem Latgales keramiķiem P. Čerņavska un E. Vasiļevska. Izglītību turpinājis Daugavpils Pedagoģiskajā universitātē (1999–2001) un aizstāvējis diplomdarbu par melno svēpēto keramiku. Kopā ar sievu Olgu ir piedalījies izstādēs Latvijā, Krievijā, Vācijā, Polijā, Zviedrijā u. c. valstīs. Plašāka informācija par podnieka biogrāfiju ir pieejama nodaļā „Pagātne”.

Latgales podniecībai raksturīgas 2 attīstības līnijas – praktiskā un dekoratīvā. Jauniegūtajā kolekcijā ir pārstāvēta praktiskā podniecība, kura Latgalē tika izkopta vairāku gadu tūkstošu garumā, izgatavojot saimniecībai nepieciešamos traukus. Šo veidu raksturo tādi saimniecības trauki kā vāraunieks (pods ēdienu vārīšanai, glabāšanai [1]), piena pods [2], medaunieks (pods medus uzglabāšanai, [3]), pods ievārījuma uzglabāšanai [4], krējuma pods – ķerne [5], dažāda veida saimes bļodas [6–7], sviesta podiņš [8], piena un alus krūzes [9–10; 13], podi ēdiena un produktu uzglabāšanai [11–12].

Kolekcijā pārstāvētie saimniecības trauki veidoti no brūna, vidēji plastiska māla. Trauki virpoti uz podnieka virpas un apdziedzināti malkas ceplī. Rotāšanai izmantotas angobas uz baltmāla bāzes un labi plūstošas glazūras. Līdz ar to seno amatu pārnese ievērota ne tikai formās, rotājumos un funkcionalitātē, bet arī trauku izgatavošanas tehnoloģiskajos procesos. Kolekcijā atdarināti 19. gs. beigās – 20. gs 1. puses Latgales podnieku veidotie saimniecības trauki, kurus Naujenes pagasta iedzīvotāji bija iegādājušies gadatirgos Juzefovā, Višķos, Izvaltā vai no ceļojošiem tirgotājiem. Atdarināmo trauku formas ar uzmērījumiem bija fiksētas vairāku ekspedīciju laikā. Vēsturiski šādi trauki tika izmantoti Naujenes pagasta Markovas ciemā Henriha Čuncīla [5], Slutišķu ciemā Uļjanas Šadurovas [2; 4; 9; un 13], Spruktu sādžā Monikas Sprukts [3; 12], un Lociku sādžā Antona Teivāna [11] saimniecībās.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

PINUMU KOLEKCIJA

Kolekcija papildināta ar 20 groziem, kurus darinājusi pinēju amata meistare, Tautas Lietišķās mākslas studijas „Pūpoli” vadītāja Maija Kivleniece.

Maijas Kivlenieces (dz. Larionova, 1968) dzimtas saknes ir Vidzemē. Viņa dzimusi Cēsīs, bērnību pavadījusi Trikātā un Raunā lauku mājās „Veckalēji”. Dzimtā bija daudz amatnieku: vecvecmāmiņa Marija Kurzemnieks, vecmāmiņa Ida Liepiņa bija ļoti labas rokdarbnieces un šuvējas, vecvectēvs Jānis Kurzemnieks un vectēvs Jūlijs Liepiņš bija kalēji. Maijas mammas Zaigas Larionovas lielākais vaļasprieks kopš bērnības bija adīšana, ko viņa darīja katru brīvu brīdi. Maijai vecmamma iemācīja notamborēt pirmo pīnīti, mamma – adīt cimdus. Tā bija pirmā dzīves mācība – rokdarbi jāstrādā lēnām, ar mīlestību un pacietību.

No bērnības Maijai atmiņā ir spilgta aina – maza meitene ziedošā laukā veikliem pirkstiņiem pin saplūktās lauku puķes. Tikai daudzus gadus vēlāk, kad viņa tiek nosūtīta uz Bauskas agrofirmu „Uzvara”, bērnības sapnis sāka piepildīties. Pinēju pulciņā Tautas daiļamatu meistars A. Adamovičs iemācīja kārklu klūgu savaldīšanu, iemācīja saprast, ko nozīmē klūga, kuru klūgu un kad jānogriež un kā nopīt apaļklūgu grozu.

Darbs un dzīves ceļš atveda Maiju uz Latgali. 1999. gadā Špoģu Mūzikas un mākslas skolā viņa sāka darboties pinēju pulciņā. Sākumā tas bija tikai hobijs, bet soli pa solim, gadu pēc gada sirdslieta kļuva par aizrautīgu amata prasmī. Tautas daiļamata meistars Viktors Kuhaļskis palīdzēja apgūt filigrāno kārklu klūgu sloksnīšu apstrādes tehniku un tradicionālo grozu pīšanu. 2008. gadā Maija Kivleniece ieguva Latvijas Amatniecības kameras Meistara Diplomu pīšanā.

Savu meistarību Maija pilnveido katru dienu. Lai arī ir izmēģinātas dažādas tehnikas, darbs ar dabas materiāliem Maijai ir vistuvākais. Viņai ir svarīgi darboties un radīt. Kārklu klūgu sagatavošana ir fiziski smags darbs, taču grozu pīšana ir nesteidzīgs un meditātīvs domu un laika ritējums. No Daugavas krastos ievāktajām klūgām tiek pīti saimniecības trauki, dekorī, rotaslietas un suvenīri.

Darbojoties Tautas Lietišķās mākslas studijā „Pūpoli”, Maija Kivleniece ir piedalījies Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja, Naujenes Novadpētniecības muzeja, Dziesmu un deju svētku tautas lietīškās mākslas izstādēs un radošajās darbnīcās. Grozu pīšanas mākslu Maija ir demonstrējusi Baltkrievijas pilsētās – Polockā, Novopolockā, Moģilēvā, arī Krievijā – „Latgaliešu dienās” Pēterburgā. Viņas pinumi ir privātkolekcijās ārvalstīs.

Maijas darinātajā kolekcijā pārstāvēti dažāda veida un formu grozi, pīti no apaļklūgām un sloksnītēm. No klasiskajiem groziem ir minami apaļie jeb kartupeļu grozi ar dekoratīvu rotājumu roktura un sānu daļā [1]. Pēc tāda paša principa darināti ovālas un taisnstūra formas sēņu grozi. Taisnstūra grozs [2] pīts kā 1957. gadā veidota groza atdarinājums.

No klūgām darinātas tīnes ar vāku kamoliem [4–6]. Pinumi ir dažādi pēc lieluma un formas. Izgatavošanā izmantotas rupjas, neapstrādātas klūgas ar mizu [6], pavasarī ievāktās gaišās mizotās [5] un tvaicētās brūnās [4] klūdziņas. Pielietoti galvenokārt vienkāršais, kārtu un auklīņveida pinums un dažādi malu noliekšanas paņēmieni.

Lielāko kolekcijas daļu veido priekšmeti, kuri pīti no kārklu sloksnītēm dažādās pīšanas tehnikās. Mezglu pinumā pītas apaļas un kvadrāta (ar iestrādātiem rokturišiem) paplātes [7–8]), kā arī lielāka [9] un mazāka izmēra tīnes [20]. Tīnes plaknē ir iepīta trijstūrī ar smaili uz augšu izvietotā Dieva zīme – gaismas, izaugsmes un radošuma simbols. Sendienās šo zīmi izmantoja salīdzinoši bieži, tostarp arī sadzīvē lietotajos priekšmetos. Augšējā tīnes daļā trīsstūra formas simetriski veidotas divreiz mazākas. Vāka daļā tās atkārtojas savdabīgi stilizēta zieda formā.

Kolekciju papildina lielāka un mazāka izmēra cibas, tīnes un paplātes, kuru darināšanā izmantots etnogrāfiskais pinums [10–13]. Interesanti pīta ir ciba ar vāku, kur vāka sākuma daļā iestrādāts no bērza finiera izgriezts ornamenti – „saulīte” [11]. Saules zīme kā auglības un dzīvības simbols ir bieži izmantota rotājumos gan sendienās, gan mūsdienās. Etnogrāfiskajā pinumā pīti arī grozi ar dekoratīviem rokturiem [14–15], izmantojot dažādus rokturu pievienošanas paņēmienus.

Cibas [16–17] pītas etnogrāfiskajā pinumā, izmantojot dažādus rotājošos elementus. Visbiežāk pinuma sānmalas rotājums tiek atkārtots arī vākā [16]. Atšķirīgi ir vāku pīšanas risinājumi.

Reti sastopams darinājums ir paplāte, kur pinums apvienots ar mālu [18]. Paplātes pamatne veidota no apdedzināta brūnā māla masas, sānu malas pītas etnogrāfiskajā pinumā. Vienā eksemplārā pinumu kolekcijā pārstāvēta paplāte biežajā jeb dubultajā etnogrāfiskajā pinumā [19]. Tās centrs rotāts ar iestrādātu ozolkoka ripiņu, kas ir spēcīgs pozitīvas enerģijas nesējs. Paplāte izgatavošanas ziņā raksturojama kā kolekcijas darbietilpīgākais priekšmets.

Kolekcijas priekšmetu darināšanai izmantotas Daugavas upes krastā ievāktās klūgas. Klūgu apstrādes process veikts, saglabājot Daugavas ielejas teritorijai raksturīgos, vēsturiskos klūgu apstrādes paņēmienus: klūgas vāritas katlā, mizotas, šķeltas ar speciāli šim nolūkam paredzētu šķeltni, ēvelētas ar 2 veida ēvelēm.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Sagatavots, izmantojot Poozerijes tradicionālās aušanas muzeja materiālus

KOLEKCIJU VEIDOŠANA POOZERJES TRADICIONĀLĀS AUŠANAS MUZEJĀ

KOKAMATNIECĪBAS IZSTRĀDĀJUMU KOLEKCIJA

Projekta ietvaros tika iepirkti 12 dekoratīvi lietišķās mākslas kokizstrādājumi: 4 koka spiedogi auduma apdrukai ar tradicionālo ornamentu „uzliku” (kr. val.: *набойки*), 5 rotaļlietas (meistari V. Dudkevičs, A. Retikovs), 2 loga apmales un 1 lāde (nezināms meistars).

Viktors Dudkevičs (Braslava, dz. 1963) ir koka rotaļlietu meistars, absolvējis N. Krupskas vārdā nosaukto Maskavas Tautas universitāti (1988–1991). No 2005. gada strādā Glubokoje Amatu namā. Meistars ir ieguvis popularitāti kā izcils kokgriezējs, mākslinieks un dizaineris, kurš nodarbojas ar viduslaiku sadzīves priekšmetu rekonstrukciju. Glubokoje Amatu namā V. Dudkevičs nodod savu pieredzi un iemaņas bērniem un pieaugušajiem, kas interesējas par šo amatniecības veidu, kā arī nodarbojas ar glezniecību un savā darbā radoši izmanto dabīgos materiālus (bērzu tāsi un koku mizu). Meistars aizraujas ar rotaļlietu vēsturi, piedalās daudzās izstādēs un tautas kultūras festivālos.

Savus darbus V. Dudkevičs demonstrēja festivālos „Slavjanskij bazar” Vitebskā, „Zvinjat cimbali i garmonik” Postavos, „Lošicki fest” Minskā, festivālā „Žņiven” Lepeļas rajonā, viduslaiku festivālā „Meč Bračislava” Braslavā un Tradicionālās virtuves svētkos Lepeļā. Meistars ir Starptautiskā kokgriešanas festivāla „Drevo žitja” (Polija, 2017–2018) un Biskupinas Starptautiskā arheoloģiskās rekonstrukcijas festivāla (Polija, 2017) uzvarētājs. Meistara darbi pārstāvēti Glubokoje Amatu nama, Vitebskas apgabala Metodiskā tautas daiļrades centra fondos un privātkolekcijās Baltkrievijā, Lietuvā, Polijā, Krievijā, Vācijā, Francijā, Īrijā un Čehijā.

Andrejs Retikovs (Novopolocka, dz. 1973) ir Novopolockas tautas leļļu teātra „Kapjaļuš” vadītājs, republikāniskā konkursa „Gada cilvēks kultūrā – 2018” uzvarētājs. Strādāja Amatu un tradicionālās kultūras centra direktora amatā (1996–2000) un Vitebskas apgabala filharmonijā. Savā darbā viņš lielu uzmanību pievērta tautas leļļu teātrim – „batleikai” (kr. val.: *батлейка*). Pirmā leļļu teātra izrāde notika 1996. gada Ziemassvētkos. 1998. gadā meistars pabeidza leļļu teātra režisoru apmācības kursus, kurus bija organizējis Baltkrievijas Kultūras institūts. Pateicoties meistara jaunradei, „batleika” kā tautas mākslas veids kļuva zināma un pieejama ikvienam.

A. Retikovs savāca bagātu metodisko materiālu par baltkrievu „batleikas”, Krievijas, Ukrainas un tradicionālo Rietumeiropas teātru vēsturi un, balstoties uz pētījumiem, rekonstruēja 19. gs. „batleikas” izrāžu aprīkojumu, tai skaitā Vitebskas batleiku „Žlob” (kr. val.: *жлоб*). Meistars nodarbojas arī ar autorlellēm savā darbnīcā „Leļļu nams”. Rotaļlietu un leļļu konkursā – festivālā „Razvlečenija – 2015”, kas notiek Vitebskā Starptautiskā festivāla „Slavjanskij bazar” ietvaros, A. Retikovs ieguva 1. vietu nominācijā „Kustīgās koka rotaļlietas”.

APDRUKAS

Apdrukas (kr. val.: *набиванка, выбойка*) – sena tradicionāla zīmējuma pārvešanas tehnika uz auduma, izmantojot apdrukas veidošanai koka spiedodziņus ar reljefu ornamenta uzliku. Baltkrievijas teritorijā šāda veida apdruka tika plaši izmantota 18. – 19. gs. priekšautu, svārku, lakatu, aizkaru u. c. tekstilizstrādājumu rotāšanai. Parādoties lētākiem, fabrikā rūpnieciski ražotiem audumiem, apdrukas māksla zaudēja savu popularitāti.

Baltkrievu apdrukas ornamenti pārsvarā ir ģeometriski, florāli vai ar dzīvnieku attēliem. Kolekcijai iepirktajās apdrukās ģeometriskais ornamenti veido kompozīciju no florāliem elementiem [1–2], ir sastopams tikai kā florāls [3] vai ģeometriskais ornamenti daudzstaru zvaigžņu veidā, kas baltkrievu kultūrā simbolizē Ziemassvētkus un „Koļadas” [4].

1

2

3

4

ROTAĻLIETAS

Baltkrievu tautas rotaļlietu attīstību lielā mērā ietekmēja Bogorodskas amatniecība. Šo rotaļlietu īpatnība bija konstrukcijā (poga, plātne vai karkass), pateicoties kurai tās varēja kustēties. Pie Bogorodskas rotaļlietu tipa pieder tādas izplatītas rotaļlietas kā „Zirdziņi”, „Cālēni knābā graudus”, „Lācis vingrotājs” u. c. Tautas koka rotaļlietu izgatavošanas tehnoloģija bija vienkārša un saprotama bērnu prātam. Tās pamatā ir visvienkāršākie mehānikas likumi. Rotaļlietas tika izgatavotas kokgriezuma tehnikā.

Līdztekus kustīgajām koka rotaļlietām kokamatnieki izgatavoja arī putniņus, kurus pakarināja virs bērna gultiņas, cilvēku figūriņas, rotaļlietu mēbeles, traukus un darbarīkus. Bērnu rotaļlietām bez izklaidējošās funkcijas bija arī izglītojošā – iepazīstināt bērnu ar apkārtējo pasauli.

Koka rotaļlietu vidū izplatītas bija stumjamās rotaļlietas – koka zirdziņi uz ritenītiņiem, kurus ērti varēja ne tikai stumt pa grīdu vai citu virsmu, bet, piesienot auklā, vilkt aiz sevis. Zirdziņi bija nelieli, 9 līdz 20 cm garumā, ar dabiskām aprisēm vai stilizēti [6; 8]. Meistari bieži iegreba figūriņās rakstu, kas atgādināja zirgu iejūgu [6]. Dažkārt, lai padarītu rotaļlietu dinamiskāku un interesantāku, meistars varēja novietot uz zirdziņa kādus mazākus dzīvniekus, piemēram, putnus [7]. Zirdziņam kustoties, arī putniņi kustējās pa apli kā karuselī. Tādas rotaļlietas savā izpildījumā bija sarežģītākas.

Ne mazāk populāras bija rotaļlietas putnu formā, kurām apakšā arī montēja nelielus ritenītiņus, lai tās varētu stumt [9]. Interessants mehānisko koka rotaļlietu veids bija rotaļlietas, kuras atspoguļoja zemnieku ikdienas nodarbes. Ļoti izplatīta bija rotaļlieta, kas attēloja divus uz baļķiem sēdošus vīriešus ar darbarīkiem (āmuriem, zāģi u. c.) rokās [5]. Pavelkot divus dēlīšus uz pretējām pusēm, vīrieši pacēla āmurus augšā un pēc tam atkal nolaida, imitējot naglu iedzīšanas procesu. Dažkārt meistars aizstāja viena vīrieša figūru ar kādu dzīvnieku, visbiežāk lāci. Vēl viens koka rotaļlietu veids bija šūpuļveida rotaļlietas, kuras biežāk izgatavoja zirdziņa formā. Meistars A. Retikovs kolekcijai izgatavoja koka rotaļlietu „Šūpuļzirdziņš” [10].

5

6

7

8

9

10

Koka arhitektūrā, noformējot dzīvojamo māju logu ailes, bieži tika izmantotas dekoratīvas kokgriezumiem rotātas apmales. Visvairāk izplatītā logu apmaļu forma ir taisnstūrveida, ar trīsstūrveida, izliektu, arkveida vai figūrveida augšdaļu. Izplatītākie apdares pamatveidi: ģeometriskā, florāla vai amorfā rakstura ažūra kokgriezums, profilēti, uzliekami elementi vai polihroms krāsojums.

11

12

13

Baltkrievijā logu apmales izceļas ar daudzslāņainu ažūru florālu motīvu kokgriezumu. Gaumīgi dekorētas logu apmales izmantoja pārsvarā pilsētās, bet 19. gs. 2. pusē apmaļu dekors parādījās arī zemnieku māju celtniecībā.

Kolekcijā pārstāvētas 1950. – 1960. gadu Polockas pilsētas privātmājas [11] un Vitebskas apgabala Polockas rajona Trosņicas ciema zemnieku mājas [12] logu apmales.

Lādes kā mēbeļu priekšmeta un vienlaikus interjera sastāvdaļas vēsture aizsākas Eiropā viduslaikos. Sākotnēji lāde bija valdošās šķiras atribūts, bet pakāpeniski tā nonāca zemnieku sētas vidē aristokrātu kultūras ietekmē. Dažkārt lāde maksāja dārgi, tādēļ atļauties to iegādāties varēja tikai turīgākie zemnieki un pilsētu iedzīvotāji. Baltkrievu zemnieki līdz 19. gs. vidum, un dažkārt pat līdz 20. gs. sākumam, vērtīgus apģērbus, audumus uzglabāja „kublos” – lielās koka mucās jeb tīnēs. Kolekcijā ir pārstāvēta nezināma meistara darināta koka lāde, kas datējama ar 1930. – 1939. gadu [3].

Vladimirs Kvaško ir Tautas meistarību kluba „Vdohnovenije” dalībnieks, kurš aizraujas ar māla rotaļlietu izgatavošanu, atjaunodams tautas dāļamata meistara Genādija Gluhareva (1932–1990) veidotās tradicionālā svilpaunieka formas.

Uzsākot savu darbu, Vladimirs izpētīja Genādija Gluhareva atstāto mantojumu, savāca materiālus par meistara dzīvi un darbību. V. Kvaško izgatavoja vairāk kā 150 svilpaunieku veidus, kuri ar savu daiļskanību priecē bērņus un pieaugušos un ir plaši pieprasīti. Meistara darbi izceļas ar koloristiku un individuāliem rotāšanas paņēmieniem.

V. Kvaško daiļrade guva pienācīgu atzinumu. Viņš ir apgabala tautas dekoratīvi lietišķās mākslas izstādes „Živoj istočnik”, reģionālā nacionālo kultūru festivāla „Mi objedenini zemļoj Belarusi” un izstādes „Ja sin svojej rodini i proslavļaju Belarus” laureāts, kā arī „Gorod masterov” dalībnieks Starptautiskā mākslas festivāla „Slavjanskij bazar” ietvaros, tautas svilpaunieku konkursa – festivāla

„Solovej” un tautas rotaļlietu un leļļu konkursa – festivāla „Razvļečenija” dalībnieks. Ieguvis galveno balvu tautas svilpaunieku konkursā – festivālā „Solovej” un starptautiskajā dziesmu un mūzikas festivālā „Dņeprovskije golosa v Dubrovno”.

14

15

16

17

Meistars V. Kvaško izgatavoja muzeja kolekcijai 4 māla rotaļlietas, par pamatu ņemot Gluharevas svilpaunieka formu. Rotaļlietās atveidoti tie dzīvnieki, kurus zemnieks redzēja savā lauku ikdienā: zirgs, cūka, zoss, pīle utt. Viena rotaļlieta ir izgatavota stilizēta putna veidolā [14], otra zirga veidolā [17], ir arī svilpaunieki vērša [15] un cūkas [16] veidolā.

Jekaterīna Zeļenska – meistare, kura nespēj iedomāties savu dzīvi bez veidošanas no māla. Tas ir viņas aicinājums un iecienīts sirds darbs, kuram meistare velta visu savu dvēseli.

Aizraušanās ar veidošanu Jekaterīnai sākās bērnībā. Nebija nejauša arī specialitātes „Dekoratīvi lietišķā māksla” ar speciālizāciju „Mākslas keramikā” izvēle Valsts Vitebskas tehnoloģiskajā koledžā. Kopš 2014. gada J. Zeļenska strādā kā meistare – metodiste Polockas rajona Amatniecības un nacionālo kultūru centrā. Viņa ir skiču un kompozīciju „Baltkrievu sadzīve”, „Lieldienas”, „Amatnieku darbnīcas” autore. Šajos darbos plaši pielietoti daudzveidīgi sīkplastikas veidošanas paņēmieni.

„Man patīk strādāt ar mālu, tas nav nekas sarežģīts, savukārt pats veidošanas process nomierina un vairāk līdzinās meditācijai,” stāsta Jekaterīna. Par godu baltkrievu rakstības 500. gadskārtas svinībām (2017) J. Zeļenska izveidoja konkursa darbu – „Psaltirj Franciska Skarini”, iegūstot galveno balvu. Jekaterīna ir daudzskārtēja uzvarētāja atklātajā pilsētas konkursā „Ci znau hto z vas bratki Tarasa” (Garadoka), kur viņas radošās iestrādes tika apbalvotas ar 1. un 2. pakāpes diplomiem. Viņa ir arī Starptautiskā keramikas un podniecības konkursa „Gļina spjavaje” 3. pakāpes laureāte, apgabala tradicionālo svilpaunieku konkursa „Solovejka – 2019” dalībniece.

J. Zeļenska rīko meistarklases un māca bērniem strādāt ar mālu, kā arī iepazīstina viņus ar senču tradīcijām un Poozeres kultūru. Patlaban Jekaterīna nodarbojas ar Polotčinas autentiskā svilpaunieka rekonstrukciju.

18

19

20

21

22

23

Meistare J. Zeļenska ir izgatavojusi 6 tradicionālās māla rotaļlietas putnu un dzīvnieku veidolā. Rotaļlieta „Zirdziņš” [18] ir izgatavota atbilstoši Polockas pilsētas arheoloģiskajos izrakumos atrastās rotaļlietas paraugam un tā veidota kā terakota krāsas zirgs, ar baltu angobu svītriņu dekoru, kas atgādina aizjūgu. Kolekcijā pārstāvētā rotaļlieta „Jātnieks” [20] (cilvēks uz zirga) ir pēc tradicionālās Dubrovņas rotaļlietas motīviem veidots atdarinājums. Ir pārstāvēti arī svilpaunieki putnu veidolā [19; 22]. Viens no tiem (tumši brūnā krāsā [19]) izgatavots pēc Polockas pilsētas arheoloģiskajos izrakumos atrastās rotaļlietas parauga. Kolekcijā ir pārstāvēta arī rotaļlieta „Gailītis” [23]. Starp svilpauniekiem, kuros atveidoti mājdzīvnieki, jāmin rotaļlieta „Auns” [21], kuras atdarinājums veidots pēc Vitebskas pilsētas arheoloģiskajos izrakumos atrastās rotaļlietas parauga.

TEKSTILIJU KOLEKCIJA. JOSTAS

Projekta ietvaros tika iepirktas 13 jostas – tradicionālā vīriešu un sieviešu tautastērpu sastāvdaļa. 12 jostas ir atdarinājums un 1 – autentiska josta datējama ar 1920. – 1930. gadu.

Natālija Parahņeviča ir meistare, kura nodarbojas ar izšūšanu, aizraujas ar adīšanu, aušanu un gobelēnu darināšanu. Absolvējusi Valsts Kirova Pedagoģisko institūtu, iegūstot tēlotājas mākslas, zīmēšanas un ražošanas apmācības skolotājas profesiju. No 1993. gada strādāja par skolotāju Braslavas rajona Urbanu ciema vidusskolā. Kopš 2003. gada vada Braslavas tradicionālās kultūras muzeja tautas daiļamata meistarību un amatiermākslinieku klubu „U ožera”.

Kopš bērnības meistare aizrāvās ar zīmēšanu. Jaunībā nodarbojās ar izšūšanu, mēģināja aust gobelēnus un adīja. Mūsdienās N. Parahņeviča dod priekšroku aušanai stellēs un jostu darināšanai, pielietojot tradicionālo aušanas tehniku un veidojot oriģinālas rakstu kompozīcijas. Viņas darbi tika demonstrēti personālizstādēs „Kraski vdohnovenija” Braslavā, Postavos, Krāslavā un Naujēnē (Latvija), izstādē „Hudožestvennij tekstil” māksliniecišķajā telpā Vitebskā, izstādē „Moj tekstil” Polockā. Meistare piedalījās projektos „Vernisaž Braslavskih vzjozd” un „Krasnoje i čornoje” Minskas Kultūras universitātes galerijā, kā arī galerijā „High Place”.

Meistarei ir ievērojami panākumi un sasniegumi: 1. vieta apgabala izšuvumu konkursā „Volšebnaja nitj” (2008), tradicionālo dvieļu konkursā „Polotence kak sudžba” (2016), Vitebskas apgabala 80. gadskārtai veltītajā konkursā par labāko izšūto reģiona simbolu (2017) un galvenā balva apgabala dekoratīvo adījumu izstādē „Zimneje kruževo” (2014).

Olga Akulova strādā kā metodiste un meistare Senno pilsētas Amatu namā. Viņa atjaunoja seno jostu pīšanas tehnoloģiju, kura bija izplatīta 19. gs. beigās – 20. gs. sākuma, un to raksturo salmu ielaidumu joslu izmantošana jostās. Līdz mūsdienām Vitebskas apgabala novadpētniecības muzeja (turpmāk – VANM) kolekcijā ir saglabāties vienīgais šādas jostas eksemplārs.

Josta kopš seniem laikiem bija svarīgs elements gan sieviešu, gan vīriešu tērpā. To nēsāja, divas reizes aptinot ap ķermeņa vidusdaļu un atstājot bārkstīm vai pušķiem rotātus nokarenus galus, kas kalpoja kā dekoratīvs papildelements ne tikai sīkpilsoņu, bet arī lauku iedzīvotāju apģērbā. Jostas tika darinātas dažādās tehnikās: pusaustas, celotas, ar ielasītu rakstu, „pītas uz dakšiņas” utt. Pīto jostu rakstu motīvus veidoja svītriņas, rombi, trīsstūri; austo jostu raksti bija sarežģītāki – svītriņas, „krustiņi”, rombi, „ķemmītes”, „stūrīši”, zigzagi.

Projekta ietvaros tika iepirkta viena ar 1920. – 1930. gadu datējama tradicionālā josta. Jostas darinātājs nav zināms, taču pēc rakstiem un izgatavošanas paņēmiena izdevās noteikt tās tapšanas laiku. Josta ir 423 cm gara un 2,5 cm plata, pīta no vilnas dzijas [24], izmantojot Poozerjes teritorijai raksturīga ģeometriskā raksta veidošanai bordo, violetas un rozā krāsas diegus. Jostas gali ir rotāti ar pušķiem.

24

25

26

27

28

29

30

31

Unikāla artefakta – jostas ar iestrādātu salmu ielaidumu joslu – rekonstrukciju pīšanas tehnikā ir veikusi meistare O. Akulova pēc VANM materiāliem [25]. Lai izstrādājums būtu košāks, tajā izmantoti sarkanas un oranžas krāsas diegi, kas saskan ar salmu ielaiduma toni. Jostas galos kā dekora elements izmantoti pušķi. Meistare kolekcijas veidošanai ir arī atdarinājusi vienu jostu pēc Senno Amatu nama materiāliem, izmantojot aušanas tehnikai „ar šķietiniem” vilnas diegus [26]. Jostai ir ģeometriskis raksts, tās krāsu gammu veido bordo, zila, dzeltena, balta un melna krāsa. Arī šajā jostā galos kā dekors izmatoti pušķi.

Meistare N. Parahņeviča ir rekonstruējusi jostas no VANM pirmskara (19. gs. beigu – 20. gs. sākuma) kolekcijas. Gandrīz visas jostas austas ar šķietiniem [27–34], viena josta ir celota [35] un viena – pīta [36]. Kā materiāls izmantoti pusvilnas un līnu diegi. Jostas nav platas. Tās ir garas, rakstainas un izrotātiem galiem. Lielākajai jostu daļai ir ģeometriskis raksts, kuru veido rombu –

svītru joslu kompozīcijas. Dažās jostās dominē sarkana – balta – zaļa krāsu gamma, kurai nedaudz pievienotas citas krāsas [27–32]. Kolekcijā ir josta ar tradicionālo sarkano rombu un pusrombu rakstu kompozīciju, kuras sānu malas papildina zaļas, dzeltenas un sarkanas svītru joslas [27], kā arī josta ar vidusdaļas rakstu no sarkaniem rombiem ar čerām „actiņām” un ar zaļām svītriņām sānu malās [28]. Vienai jostai ir raksts sarkanu pusrombu veidā ar „atvasēm” un zaļi sarkanām svītru joslām malās [29]. Ir arī josta ar vienkāršu rakstu, kas sastāv no sarkaniem rombiem ar zaļām un smilškrāsas svītriņām malās [30]. Kolekcijā ir pārstāvēta arī tumšākas krāsu gammas josta ar rakstu kompozīciju, ko veido sarkani un zaļi trīsstūri, ar zilām svītriņām malās [31].

Ir arī darinājumi ar sarežģītāku rakstu kompozīciju spilgtās krāsās: josta ar sarkanzaļu trīsstūru un rombu kompozīciju ar dzeltenām svītriņām malās [32]; josta, kuras krāsu gammā prevalē sarkana krāsa, tā rotāta ar ornamentu, ko veido lauzta zigzag veida līnija zaļā krāsā uz sarkana fona [36]. Dažas jostas veidotas vēsā krāsu gammā: viena no tām rotāta ar zilas un pelēkas krāsas „krustiņu” rakstu kompozīciju, ar tirkīza krāsas svītrveida joslu malā [33]; otra josta rotāta ar vienkāršāku violetu trīsstūru rakstu uz balta fona [34]. Kolekcijā pārstāvēta arī josta ar sarežģītu vidusjoslas rakstu kompozīciju no brūnām un zaļām bultiņām dzeltenā fonā un brūnām bultiņām baltā fona malās [35].

32

33

34

35

36

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU TĒRPU ELEMENTU REKONSTRUKCIJA

Anastasija Gluško ir māksliniece, tautastērpu meistare un restauratore, kā arī Studentu etnogrāfiskās biedrības biedre. Absolvējusi Baltkrievijas Valsts mākslas akadēmiju (2010). Strādā kā māksliniece restauratore. Kopš 1998. gada aizraujas ar etnogrāfiju, restaurāciju un tādām senām amatu prasmēm kā izšūšana, aušana, filcēšana, audumu apdruku ar spiedogiem un baltkrievu tautastērpu darināšana. Mācījusies pie slaveniem tautas daiļamata meistariem – Irinas Mazjukas (aušana), Zinaīdas Ziminās (izšūšana), Marijas Volkovas (aušana), Valentīnas Zjulikovas (filcēšana), mūķenes Vasas (Veras Selivončikas (tautiskās jostas)). Piedalījies etnogrāfiskās un literārās ekspedīcijās, folkloras festivālos „Baltica”, „Łublińskaja jarmarka” u. c.

Gaļina Pavlovskā ir filcēšanas meistare, kura dzimusi Vitebskas apgabala Mioru rajonā. Latvijā absolvējusi Daugavpils Universitātes Fizikas un matemātikas fakultāti. Savulaik strādājusi par pasniedzēju Mioru rajona Perebrodjes skolā un vēlāk 11 gadus vadījusi Perebrodjes ciema izpildkomiteju. No 2010. gada aktīvi nodarbojas ar agro un eko tūrismu savā Maceiķu agrosaimniecībā (baltkr. val.: *Мацейкава сяліба*). Kopš 2015. gada agrosaimniecībā organizē ikgadējo nometni ģimenēm, kurā iepazīstina ar senām amatu prasmēm. G. Pavlovskā ir filcēšanas plenēra „Živoje teplo” iniciatore Mioru rajonā. 2018. gadā uz agrosaimniecības bāzes meistare atvēra filcēšanas un aušanas meistarklases. G. Pavlovskai ir piešķirts diploms par aktīvu piedalīšanos V

Reģionālajā ekofestivālā „Rodnik zdorovja” (2015), viņa ir apgabala konkursa laureāte nominācijā „Baltkrievu tradīciju saglabāšana”. Meistare arī piedalījies republikāniskā arodbiedrību konkursā „Novije imena Belarusi – 2016” rajona atlases posmā nominācijā „Mākslinieciskā filcēšana”. Aktīvi līdzdarbojās projektā „Izglītojošo agrosētu tīkla izveide”.

Dmitrijs Svjatskis ir mākslinieks, ādas, metālapstrādes un kokapstrādes meistars, kurš dzimis Vitebskas apgabala Mioros. Absolvējis Valsts Vitebskas Universitātes mākslinieciskās grafikas fakultāti specialitātē „Tēlotāja māksla, rasēšana, tautas un mākslinieciskie amati”. Strādā par pasniedzēju Polockas bērnu mākslas skolā. Aizraujas ar viduslaiku sadzīves un apbruņojuma rekonstrukciju, kā arī spēlē vēsturisko tērpu teātrī „Polocki zvjaz”. Meistars ir Baltkrievijas pilsētās (Dubrovna, Rogačova, Novopolocka u. c.) lielus panākumus guvušās izstāžu sērijas „Broni i zbroja” dalībnieks.

APĢĒRBS

Tradicionālais baltkrievu sieviešu tērps ir unikāla parādība Austrumeiropas tautu kultūrā. Tajā atspoguļojumu guvuši tautas estētiskie ideāli un dzīvesveids. Jāatzīmē, ka tērps kalpoja kā savdabīgs indikators – noteicējs, pēc kura atšķīra „savējos” no „svešiniekiem”. Katrā reģionā pastāvēja savas tradicionālas tautastērpa formas un īpatnības.

Poozerjes iedzīvotāju tērpa lokālā īpatnība bija gari, plati svārki ar kontrastainām rūtīm – „andoraks”. Meistare A. Gluško apģērbu kolekcijai izgatavoja 19. gs. beigu – 20. gs. sākuma Vitebskas guberņas Polockas apriņķa pusvilnas auduma „andoraka” [37] atdarinājumu.

Dažkārt svārku vietā sievietes valkāja svārkus ar augšējā daļā piešūtu korseti, ko dēvēja par „sajanu”. Meistare A. Gluško veica Vitebskas guberņas Veližas apriņķa 20. gs. sākuma „sajana uz dakšiņas” rekonstrukciju pēc VANM materiāliem. „Sajans” ir zilā krāsā ar auduma apdrukas tehnikā veidotu vertikālu ziedu ornamentu [38].

Sieviešu virsdrēbēm parasti izmantoja ikdienā un valkāšanā praktisko linu audumu. Baltkrievu tradicionālā sieviešu tērpa (neatkarīgi no reģiona un vecuma) vienojošais un galvenais elements ir kreklis, kuru sieviete valkāja ne tikai ikdienā, bet, bagātīgi izrakstītu, arī svētkos. Meistare A. Gluško veica Vitebskas guberņas Polockas apriņķa 19. gs. beigu krekla rekonstrukciju pēc Krievijas Etnogrāfiskā muzeja (turpmāk – KEM) materiāliem. Kreklis ar garām piedurknēm šūts no pašausta linu auduma [39].

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

Tika uzskatīts, ka visas cilvēka ķermeņa daļas, kuras nenosedz apģērbs, ir jāpasargā. Tādēļ krekla apkakli, piedurkņu galus, plecu daļu un apakšmalu izrotāja ar ornamentiem, kuri pildīja gan amuleta, gan vienlaikus arī tērpa dekora lomu. Krekla plecu daļas izšuvumā ģeometrisku ornamentu tradicionāli izšuva ar sarkanas krāsas diegu speciālā pārstaiņu izšūšanas tehnikā (kr. val.: *вышивка протяжками*).

Tradicionāli precētas sievietes valkāja priekšautu, kurš pildīja ne tikai saimniecisku funkciju (tajā varēja pārnēsāt produktus, noslaucīt rokas, ar to varēja satvert karstus traukus), bet arī sievietes klēpja aizsargfunkciju. Tādēļ Baltkrievijā bieži vien tika izrakstīta priekšauta apakšējā daļa. Meistare A. Gluško izgatavoja priekšautu no pašauta auduma ar garām sasienamajām saitēm un ar speciālā tehnikā darinātu sarkanas krāsas diegu izšuvumu apakšmalā [40].

Galvassegām tradicionālajā kultūrā bija praktiska nozīme – tās klāja galvu un pasargāja no aukstuma vai karstuma. Galvassegas varēja daudz ko pastāstīt par cilvēku: no kurienes viņš cēlies, kāds ir viņa sociālais statuss un ģimenes stāvoklis.

Galvassegu ārējais izskats bija daudzveidīgs: aubes, lakati, cepures, micītes utt. Pēdējām varēja būt dažāda forma, krāsa, tās varēja būt ar/bez rotājumiem, sasienamas ar auklām zem zoda vai aiz mugurē. Meistare A. Gluško kolekcijai izgatavoja 2 micītes. Pirmā sieviešu galvassega šūta no zila linu auduma, ar florālu auduma apdrukāšanas tehnikā iespiestu rakstu, ar linu sasienamām auklām, rekonstruēta pēc 19. gs. beigu fotogrāfijas [41]. Otrā micīte rekonstruēta pēc V. Beļavinas un L. Rakovas grāmatas „Sieviešu kostīms Baltkrievijā”. Rekonstrukcija sniedz ieskatu Vitebskas guberņas Polockas apriņķa 19. gs. beigu – 20. gs. sākuma sieviešu galvassegu klāstā [42]. Micīte izgatavota no pelēkas krāsas linu auduma, sasienama ar linu auklām, izšūta krustdūrienā ar sarkanas un melnas krāsas mulinē diegiem un pērlītēm. Micītes apakšmala un augšpuse izrotātas ar tamborētām linu diegu mezģinēm. Jāatzīmē, ka micīšu dekors varēja atšķirties pēc reģioniem.

Galvassegas nēsāja arī vīrieši. Viena no vīriešu populārākajām galvassegām bija filca cepure bez malām – „magerka” (kr. val.: *матерка*), kas bija ļoti populāra Baltkrievijā 17. gs. Visaugstākā meistarība šo cepuru izgatavošanā tika sasniegta 19. gs. Cepures izgatavoja no balta, pelēka, brūnā vai melna vilnas filca, sašujot kopā no četriem biežiem filca auduma gabaliem un piešķirot tām konusveida vai nošķelta konusa formu. Šādas cepures tika valkātas gada garumā.

Meistare G. Pavlovska izgatavoja kolekcijai 2 filcētas vilnas „magerkas”. Viena galvassega ir tumši brūnā krāsā, ar uzlocītu malu un ieloci cepures konusa augšpusē [43]. Otrs „magerkas” veids filcēts no gaiši pelēkas krāsas vilnas. Cepures konusa augšpuse veidota bez padziļinājuma, malas ar uzlocītu apmali [44].

Tradicionālais baltkrievu vīriešu tērps atšķīrās no sieviešu tērpa ar to, ka tam bija mazāk ornamentu un dekora elementu. Galvenais tajā bija praktiskums. Vīrieši tāpat kā sievietes valkāja

kreklus. Meistare A. Gluško veica 19. gs. beigu Vitebskas guberņas Polockas apriņķa krekla rekonstrukciju pēc KEM materiāliem. Brīva piegriezuma kreklis ar garām piedurknēm šūts no pašausta auduma [45]. Manžetes rotā tradicionālais sarkanas krāsas diegu izšuvums ar ģeometrisku ornamentu pārstaipu tehnikā (kr. val.: *вышивка в протяжки*).

Kā virsdrēbes vīriešiem kalpoja halātveida piegriezuma apģērbs – „nasovs” (kr. val.: *свита, насоб*). Visbiežāk tika izmantots taisns piegriezums, taču mēdza būt arī varianti ar paplašinātu (trapezveida) lejasdaļu. Šādu apģērbu tāpat kā kreklus valkāja ar jostu. Meistare A. Gluško veica lejasdaļā paplašinātā „nasova” (ar garām piedurknēm, priekšpusē pogājams) rekonstrukciju pēc KEM materiāliem no pašausta baltas krāsas auduma [46].

APAVI

Svarīga kā vīriešu, tā arī sieviešu tērpa sastāvdaļa bija apavi. Apavi, atkarībā no to funkcijas un nēsāšanas sezonas, tika izgatavoti dažādās formās un no dažādiem materiāliem. Baltkrievu zemnieku vidū bija izplatīti tādi apavu veidi kā velteņi, pastalas, vīzes, botes u. c. Projekta ietvaros tika iepirkti 6 pāri tradicionālo apavu – 3 pāri pastalu un 3 pāri velteņu.

Meistars D. Svjatskis kolekcijai no vesela mīksta ādas gabala izgatavoja vīriešu bezzoles pastalas, kuras augšpusē savilkta ar ādas siksnīņu [47]. Pastalas nēsāja arī sievietes. Jāatzīmē, ka sieviešu pastalas neatšķīrās no vīriešu ne modeļa, ne izgatavošanas paņēmieni ziņā. Meistare N. Parahņeviča izgatavoja vienu pāri sieviešu un vienu pāri vīriešu pastalu [48–49].

47

48

49

50

51

52

Ziemas apavus kolekcijā pārstāv velteņi. Šo apavu veidu izgatavo ar vidēja augstuma stulmu no blīvas dabīgās vilnas, tādēļ pat visstiprākajā salā tie saglabā siltumu. Meistare V. Pavlovska izgatavoja 2 pārus velteņu ar dekoru stulma daļā. Sieviešu pāris dekorēts ar sarkanas krāsas ģeometrisku rakstu [50], savukārt bērnu velteņi – ar melnas krāsas rakstu [51]. Velteņus nēsāja gan svētkos, gan ikdienā. Projekta ietvaros tika iepirkts viens vīriešu velteņu pāris no tumši pelēkas vilnas ar piešujamu zoli [52]. Velteņu autors nav zināms, tači tos var datēt ar 1960. – 1980. gadu.

CIMDI

Jeļena Petrova ir cimdu adītāja, kura dzimusi Braslavas rajona Tverjancu ciemā. Pabeigusi Daugavpils Tirdzniecības tehnikumu (Latvija). Pēc PSRS sabrukuma kopā ar ģimeni pārcēlās uz Braslavas rajonu (1992), vēlāk, 2000. gadā, uz Braslavu. 2014. gadā iestājās tautas meistarū un pašdarbības mākslinieku klubā „U ozera”.

Jeļenas rokdarbu zīmols ir cimdi, kuri ieņem goda vietu ikgadējās izstādēs „Koļadnīje uzori”. 2019. gadā tika atklāta meistes personālizstāde Poozerjes tradicionālās aušanas muzejā (Polockas Nacionālā vēstures un kultūras muzeja – rezervāta filiāle). Katru gadu meistes cimdi tiek eksponēti Starptautiskajā festivālā „Slavjanskij bazar” Vitebskā, „Dņi višivanki” Minskā, kā arī citos svētkos.

Kolekcijas vajadzībām meistare veica 19. – 20. gs. Vitebskas guberņai raksturīgu 10 cimdu pāru rekonstrukciju. Visi cimdi adīti, izmantojot adāmadatas. Cimdos izmantotas ģeometriskas [53–55; 60; 62] vai florālas rakstu kompozīcijas [56–58; 61]. Cimdi, kas bija izplatīti Vitebskas guberņas Dvinskas apriņķa iedzīvotāju vidū 19. gs. beigās (pēc KEM materiāliem), rotāti ar pelēkbrūnas krāsas ģeometrisku rakstu kompozīciju un krāsainām joslām [53]. Adīšanai tika izmantoti pusvilnas diegi. Mioru rajona Frolovas ciema iedzīvotāju 1980. gadu cimdiem [54] bija raksturīgs melnbaltas krāsas šahveida raksts ar baltām joslām (pēc VANM materiāliem). Šie cimdi adīti no vilnas un pusvilnas dzijas.

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

Senno rajona Moškuņu ciema iedzīvotāju 20. gs. 1. puses cimdu rekonstrukcija pēc VANM materiāliem veikta gaišos toņos no vilnas diegiem. Cimdiem raksturīgs tīklveida raksts uz balta fona [55]. Braslavas rajona Gustotu ciema iedzīvotāju 1970. – 1980. gadu cimdi, rekonstruēti par

pamatu ņemot Braslavas Vēstures un novadpētniecības muzeja (turpmāk – BVNM) materiālus, rotāti ar platām olīvkrāsas un oranžas krāsas ģeometrisku ornamentu joslām [57], tie adīti no pusvilnas, sintētiskiem un vilnas diegiem.

Braslavas rajona Slobodkas iedzīvotāju 1980. gadu cimdiem (pēc BVNM materiāliem) ir raksturīgs melns fons un spilgtas rombveida rakstu kompozīcijas [60]. Kolekcijā ir pārstāvēti šī reģiona cimdi ar tradicionālo „zvaigžņu” rakstu un divām baltām svītriņām valnīša daļā [62]. Ierasti šajos cimdos tika izmantota pusvilnas un vilnas dzija.

Braslavas rajona Ustjes ciema iedzīvotāju cimdiem 1970. gados, balstoties uz BVNM materiāliem, ir raksturīgs florāls „pīlādžu zariņu” raksts uz melna fona [56]. Braslavas rajona Daļokije ciema iedzīvotāju 1980. gadu cimdi ir melnā krāsā, uz tiem attēlots stilizēts florāls motīvs – trīs krāsaini ziediņi. Cimdu valnītis dekorēts ar bārkstīm [58] (pēc BVNM materiāliem). Cimdi izgatavoti no pusvilnas, sintētiskiem un kokvilnas diegiem. Braslavas rajona Slobodkas ciema iedzīvotāju 1980. gadu cimdi, balstoties uz BVNM materiāliem, ir adīti no pusvilnas dzijas melnā krāsā, ar stilizētiem sīkiem sarkaniem ziediņiem zaļos kātiņos un sarkanām diagonālām ritmiskām svītru joslām valnītī [59]). Šim pašam reģionam ir raksturīgi melni pusvilnas un sintētisko diegu cimdi ar „rožu ziedu” un zaļu „lapu” rakstu kompozīciju. Cimdu valnīša daļa dekorēta ar bārkstīm [61].

MĀLA UN KOKA TRAUKU KOLEKCIJA

Projekta ietvaros iepirkti 5 māla podi, 5 koka karotes, 5 māla trauki (3 māla sautējjamie trauki jeb „latkas”, 1 pods, 1 vāraunieks), ko izgatavoja Justīns Protass 1900. – 1917. gados Viļņas guberņas Disnas apriņķa Soročino ciemā. Visi trauki tika izmantoti pārtikas uzglabāšanai un pagatavošanai.

63

64

65

66

67

Trauki ir veidoti no māla un šķembu masas, apdedzināti. „Latka” ir cepšanai un sautēšanai paredzēts dziļš trauks ar taisnām [63–64] vai mazliet izliektām sānu malām [65], ar platu „muti” un tumši pelēku vai pelēkbrūnas krāsas apaļu „dibenu”.

Pods („sloinīks”, „banka”) ar platu plecu daļu, uz āru atliektu ārmalu un izliektām sānu malām [66] veidots no pelēkbrūnas mālas masas, bija domāts produktu uzglabāšanai, savukārt pods – vāraunieks – ar izliektām malām un platu kakliņu [67] tika izmantots ēdiena pagatavošanai.

Karote ir izplatīts galda piederums, taču plašākā nozīmē to var klasificēt pie traukiem. Meistars V. Dudkevičs izgreda no liepas 5 koka karotes, kuras atšķiras ar kausiņa un roktura izmēru un formu, ko nosaka karotes funkcijas. Karotes kausiņš varēja būt pilienvēda, apaļas vai ovālas formas [68]. Rokturis varēja būt dažāda garuma, izliekts, taisns vai dekorēts ar ornamentu (kokgriezumu). Kolekcijā ir pārstāvētas 5 karotes: 2 karotes ar pilienvēda smēlamo kausu un garu rokturi; viena karote ar ovālu smēlamo kausu un izliektu rokturi; viena karote ar apaļu smēlamo kausu un garu rokturi un viena karote ar ovālu smēlamo kausu un īsu rokturi, dekorēta ar kokgriezumu.

Projekta ietvaros tika iepirkti 2 mūzikas instrumenti: tamburīns un ratveida lira.

Mihails Jefremovs ir meistars no Tveras (Krievijas Federācija), mākslinieks, talantīgs mūziķis, kurš nodarbojas arī ar folkloru un mūzikas instrumentu izgatavošanu. Absolvējis A. Venecianova vārdā nosaukto mākslas skolu. Kopš 1990. gada ir pastāvīgs folkloras ansambļa „Vesņanka” dalībnieks. No 1987. gada rīko etnografiskās ekspedīcijas. Ir izgatavojis vairāk kā 100 dažādas sarežģītības pakāpes liras, kuras tiek spēlētas Krievijā, Baltkrievijā, Francijā, Zviedrijā, Vācijā, ASV, Armēnijā, Igaunijā.

Polockas muzeja – rezervāta mūzikas instrumentu kolekcijai meistars ir izgatavojis vienu unikālu tautas stīgu instrumentu – rata liru. Citi populāri liras nosaukumi Baltkrievijā ir „lera”, „reļa”, „riļa”, „bandura”. Instrumenta korpuss ir līdzīgs vijoles futlārim. Liras skaņas iegūšanas veids ir radniecīgs vijolei, tikai lociņa lomu pilda korpusa iekšpusē iemontēts rats. Vidējā stīga iebūvēta taustiņu kastes iekšpusē un izvilka ārpusē caur speciālu atveri. Ārējās stīgas atrodas abpus taustiņu kastei. Stīgas blīvi pieguļ ratam un skaņa rodas berzes rezultātā – ratu griežot [70].

68

69

70

Baltkrievu vidū ir daudz talantīgu mūziķu, kuri prot izgatavot interesantus mūzikas instrumentus ar labu skanējumu. Projekta ietvaros tika iegādāts nezināma meistara izgatavots membrāns mūzikas instruments – tamburīns jeb rokas bungas, datēts ar 1980. – 1990. gadu. Tas sastāv no šaura koka korpusa, kuram vienā pusē pārvilkta ādas membrāna. Korpusa atverēs pāros uzvērta neliela metāla plāksnīte – zvarguļi. Membrānas iekšpusē pie sakrustotām stieplēm piestiprina 9 zvaniņi [69]. Par tamburīna izmantošanu Baltkrievijas teritorijā ir ziņas kopš 15. gs. Mūsdienās instruments tiek izmantots kā viens no ritma grupas instrumentiem, izpildot dejas un kāzu maršus.

SEGA

Projekta ietvaros tika iepirkta 1 sega, kas šūta no krāsainiem auduma gabaliņiem lupatiņu tehnikā.

Anna Paņuškina ir tekstiliju izgatavošanas meistare. Viņas darbi tika apbalvoti ar Starptautiskā konkursa „Jevrokvilt” un konkursa „Polock kvilt” žūrijas balvām. Meistare ir saņēmusi vairākas konkursa „Taras na Parnase”, konkursa „Vitebskaja mozaika” galvenās balvas, kā arī daudzu citu konkursu 1. pakāpes diplomus. Anna par sevi saka: „Man ir ļoti paveicies, ka lupatiņu šūšanas tehnika atrada mani, savukārt es atklāju veselu pasauli – spilgtu, daudzveidīgu, dzīvu! No pirmās iesaistīšanās kolektīvā darba veidošanā, no pirmā patstāvīgā panno un līdz šai dienai nezinu labāku radošo nodarbi, kas spēj dāvēt apkārtējiem prieku”.

Ņina Jarmuha ir lupatiņu šūšanas tehnikas meistare, kura dzimusi Paņevežā (Lietuva). Meitenes audzināšanā aktīvi līdzdarbojās vecmāmiņa, kura iemācīja mazmeitai rokdarbu pamatus. 1973. gadā Ņ. Jarmuha absolvēja vispārīgglītojošo vidusskolu un mūzikas skolu, iestājās I. Švjada vārdā nosauktajā mūzikas augstskolā. Strādāja bērnu mūzikas skolā Kupiškos, Paņevežā, bet vēlāk kopā ar ģimeni pārcēlās uz dzīvi Ukrainā, Zaporožjē (1982–1992), kur organizēja šūšanas, izšūšanas, adīšanas un makramē nodarbības. 1992. gadā meistare pārcēlās uz Polocku un sāka strādāt Amatū un nacionālo kultūru centrā. Vadīja lupatiņu šūšanas tehnikas amatieru klubu „Rošva”, kurš 2006. gadā ieguva Tautas kluba nosaukumu.

Meistare ik gadu piedalās konkursos, iegūstot daudzus apbalvojumus un diplomus par kolektīvajiem un autordarbu projektiem. Klubs „Rošva” divreiz bija ieguvis starptautisko konkursu galveno balvu, savukārt kluba vadītāja Ņ. Jarmuha ir konkursa „Žarkaja pora”, (Krasnodara, Krievija), „Kraski oseni” (Minska, Baltkrievija), „Polock kvilt” un daudzu citu konkursu 1. prēmijas laureāte. Klubu pazīst ne tikai Baltkrievijā, bet arī tālu aiz valsts robežām. Kluba „Rošva” meistarū darbi atrodas privātkolekcijās un galerijās Venēcijā, Argentīnā, Japānā, ASV, Norvēģijā, Zviedrijā, Krievijā un Baltkrievijā.

Baltkrievijā lupatiņu šūšanas tehnika ienāca aptuveni 19. gs. beigās un kopš tā laika ir populāra rokdarbnieču vidū – daudzas meistas izvēlas rotāt savas mājas šādā stilā. Speciālisti atzīmē, ka lupatiņu šūšanas tehnika ir visai sarežģīts process, kas prasa maksimālu uzmanības koncentrāciju un visnotaļ rūpīgu darbu.

Meistas A. Paņuškina un Ņ. Jarmuha izveidoja segu lupatiņu šūšanas tehnikā, kura sastāv no krāsainiem kvadrātveida un taisnstūrveida pusvilnas un kokvilnas savstarpēji sašūtiem auduma gabaliņiem [71].

KOLEKCIJU VEIDOŠANA BRASLAVAS TRADICIONĀLĀS KULTŪRAS MUZEJĀ

PĪTAS CEPURES

Kopš seniem laikiem vīri Braslavas apkārtnē vasarā nēsāja praktiskas un ērtas pītas salmu cepures – „briļus” (kr. val.: *брыли*), kas labi pasargāja galvu no svelmainiem saules stariem un lietussgāzēm, ilgstoši nesamirka lietū, tikpat viegli zuva, saglabājot savu sākotnējo formu. Šādas cepures ir neatņemama vīriešu vasaras tērpa sastāvdaļa un padara baltkrievu vīrieša tēlu atpazīstamu citu tautību vidū.

Cepures pina no rudzu salmiem un meldriem, kas lielā daudzumā auga gar Braslavas ezeru krastu līniju. Līdz pat mūsdienām Braslavas apkārtnē ir saglabāties salmu lenšu pīšanas un sašūšanas noslēpums. Dažādos vēstures posmos šim tautas amatniecības veidam tika pievērsta lielāka vai mazāka uzmanība. No arhīva materiāliem ir zināms, ka 1912. gadā Drisvātu tautamatniecības skolā tika izveidota salmu cepuru pīšanas sekcija. Skolas audzēkņu labākie darinājumi piedalījās mājamatniecības darbu izstādēs Viļņā un tika novērtēti ar sudraba medaļām un diplomiem. Līdz ar I Pasaules kara sākumu viss Drisvātu tautamatniecības skolas darbs tika apturēts, taču vietējie iedzīvotāji turpināja pīt salmu cepures pašu vajadzībām.

Jāatzīmē, ka mode ir mainīga, jo, sākot ar 1950. gadiem, salmu cepures pakāpeniski sāka zaudēt savu popularitāti, ko var skaidrot ar jaunu sintētisko materiālu izgudrošanu un mašīnu darba ieviešanu. Roku darbs sāka izzust.

Salmu cepuru pīšanas tradīcija līdz mūsdienām ir saglabājusies, pateicoties vairākiem meistariem, kuri dzīvo Braslavas rajona Slobodkas ciemā: P. Koreņikam, M. Čerkasam un I. Treščinskim. 1970. – 1980. gados tie bija vienīgie meistari, kuri izgatavoja pinumus pēc ciema iedzīvotāju un viesu pasūjuma.

Pjotrs Koreņiks ir saglabājis salmu „briļu” pīšanas tradīciju un nodevis to jaunākajai paaudzei. Pateicoties meistaram, salmu cepuru pīšanas tehnika eksistē Braslavas rajona teritorijā līdz pat mūsdienām. 1980. gadu beigās – 1990. gadu sākumā P. Koreņiks pina salmu cepures baltkrievu tautas deju un ansambļu kolektīviem. Vienlaikus Braslavas vēstures un novadpētniecības muzejs nopirka no meistara salmu cepures muzeja kolekciju veidošanai.

Meistars sagatavoja izejmateriālu – rudzu salmus, kad grauds ir sasniedzis „piena – vaska” brieduma stadiju. Tas ir aptuveni jūlija vidus. Viņš plāva rudzus ar sirpi un sēja kūļos. Pēc tam kūļus sanesa mājās un uzglabāja labi vēdināmā telpā. Pirms darba sākuma meistars ar šķērēm izgriezta salmu stiebra otro posmu, jo tas ir visgarākais un tam ir pinuma veidošanai nepieciešamais platums (0,3–0,6 mm). Ja salmiņi bija sausi, tos samitrināja karstā ūdenī. Salmu cepures izgatavošanai bija jāsgriež salmi no viena kūļa. Pēc tam jāsapin aptuveni 20 m gara salmu lente (kr. val.: *зубатка*), kurai darināšanas procesā veidojas robaina mala. Pēc tam, sākot no pamatnes, lenta ar rokām tika sašūta pa spirāli ar diegu un adatu tā, lai viens dūriens atbilstu katram atsevišķam lentas robiņam. Nopīta un sašūta cepure tika likta uz galvas izmēram atbilstošas koka sagataves, un gatavais izstrādājums tika kapināts ar āmuriņu, lai panāktu cepures mīkstumumu. Šādas cepures izgatavošana prasīja daudz laika un pūļu, taču P. Koreņiks tiktāl noslīpēja savu meistarību, ka spēja izgatavot

izstrādājumu triju dienu laikā. Tradicionālajai salmu cepurei ir 10 cm plata augšas pamatdaļa un 9 cm plata mala. Izmantojot līdzīgu pīšanas tehnoloģiju, darināja arī meldru cepures.

1991. gadā tika izveidots Braslavas Amatu nams, kurā savu darbu uzsāka salmu pīšanas pulciņš E. Zinkevičas vadībā. Salmu cepuru pīšanas pamatpaņēmienus meistare apguva pie P. Koreņika un M. Čerkasa un turpināja nodot šo tradīciju citiem Braslavas meistariem.

Mūsdienās salmu cepuru pīšanas tradīciju turpina Marija Šlabune (dz. 1941. Pļusu ciema padomes Kiškelišķu ciemā). No 1999. gada M. Šlabune sāka nodarboties ar salmu pīšanu E. Zinkeviča vadībā. Amats kļuva sirdij tuvs un aizņēma visu brīvo laiku. Meistare savā piemājas saimniecībā sāka patstāvīgi audzēt rudzus, iemācījās tos pareizi sagatavot darbam un balināt. Marija ir nopinusi milzīgu salmu cepuru skaitu. Viņa darina arī citus pinumus – putnus, ažūra ziedu vāzes, maizes kastes, kā arī nodarbojas ar salmu aplikāciju. Izstrādājumi piesaista uzmanību ar savu meistarību, dekoratīvātāti un akurātumu. Meistare pastāvīgi piedalās tautas daiļamatniecības izstādēs un gadatirgos gan rajonā, gan apgabalā, kur viņas pītos izstrādājumus augstu novērtē žūrija.

Muzeja kolekciju ir plānots papildināt ar 5 cepurēm. No tām 3 cepures pītas no salmiem un 2 cepures no meldriem.

PĪTAS SOMAS

No meldriem un rudzu salmiem pina somas, kuras dēvēja par „korfiem” (kr. val.: *корфы*). Vislielāko interesi izraisa somas, kas pītas no meldriem. Braslavas apkārtnē meldrājus var ieraudzīt ezeru un upju seklūdeņos. Mitrās ielejās, purvos, ezeru piekrastes līnijā biežās grupās aug diezgan zema zāle – donis un niedres. Vietējie Braslavas apkārtnes iedzīvotāji visu šo zāli sauca par „situ” (kr. val.: *сита*). Pēc vietējo iedzīvotāju nostāstiem zāles sagataves ievāca no pavasara līdz Jāņiem, jo šajā periodā zāli varēja viegli izraut no piesakņu rozetēm – mieturiem. Stiebiem šajā gada laikā ir vienmērīga zaļa krāsa, kuru var saglabāt, žāvējot zāli zem nojumes.

Molodečno pilsētas arhīvā ir saglabājusies Drisvjatu mācītāja Mihailovska 1923. gada vēstule Braslavas apriņķa vecākajam, kurā viņš raksta par mājamatniecības sekcijas darba uzsākšanu Drisvjatos 1912. gadā un par iespēju izveidot līdzvērtīgas sekcijas Braslavā. Jau toreiz viņš vērsa uzmanību uz to, ka „ir daudz ezeru, un tajos aug „sita”. Šie augi mūsdienās tiek izmantoti neproduktīvi, bet tos varētu izmantot grozu darināšanai.” Ar „situ” mācītājs Mihailovskis domāja meldrus, kuri milzu daudzumā auga ezeru piekrastes zonā. Acīmredzot meldri grozu pīšanai tā arī netika izmantoti, taču tos izmantoja mājamatniecībā, pinot un aužot somas, grīdsegas, makšķernieku un ganu apģērbu, par ko liecina neliela šo izstrādājumu kolekcija Braslavas muzeju apvienības fondos, kā arī vietējo iedzīvotāju atmiņas.

S. Stankevičs (dz. 1932.) atceras, ka viņa dzimtajā Strusto ciemā pēc kara pina meldru somas –

„kašolkas” (kr. val.: кашолки), auda paklājus sienu siltināšanai un izmantoja mēdrus grīdsegu aušanai. No „sitas” pina garas pīnes – „bizītes” no 3–4 stiebriem ar taisnu malu –, kuras pēc tam sašuva spirālveidā, kā salmu cepures. Somai bija ieapaļa forma un divi rokturi, kas sapīti no tām pašām pīnītēm. Ar tādām somām vietējās sievietes brauca uz miestīņa tirgu. Meldru izstrādājumi bija mīksti un vienlaikus izturīgi, tos ilgi lietoja sadzīvē. Strusto ciemā somas darināja ziemā, savukārt mēdrus sarūpēja vasarā.

A. Ugorenko (dz. 1918.) no Bohanu ciema stāstīja, ka 1953. gadā pati ir pinusi somas no „sitas” un ar velosipēdu vedusi pārdot uz Krāslavu – kaimiņpilsētu Latvijā (30 km attālumā no mājām). Somas pārdevusi pa 2–3 rubļiem. Turpat par nopelnīto naudu pirkusi zāles slimajam vīram, cukuru un makaronus. Pīt iemācījusies no mātes. Sākumā pinusi lentu „eglitē” vai „rūtiņās”, kapinājusi to ar āmuriņu, lai būtu līdzena, un tikai pēc tam sašuvusi ar vaskotu līnu diegu – „dratvu” (kr. val.: драфта). Rokturus pinusi atsevišķi. Somas teicējas apvidū dēvēja par „korfiem”, tās bija skaistā zaļā krāsā. „Situ” teicēja ievāca līdz Jāņiem (lai „sitai” nebūtu „slotiņu” (neziedētu)) vai uzreiz pavasarī, tiklīdz tā sāka augt no ūdens, jo tajā laikā zāle ir mīksta. To plūca ar rokām. Dažkārt, lai „sitai” piekļūtu, nācās izmantot laivu. Pēc tam zāli atstāja krastā, lai tā nedaudz apžūtu.

Meldru izstrādājumu kolekcija Braslavas muzeju apvienības fondos pārstāvēta ar 20 eksponātiem, starp kuriem ir 14 somas pītas no mēdriem un viena no rudzu salmiem. Somu platums ir 20–40 cm, augstums 20–30 cm. 12 somas sašūtas no pītām lentēm. Somas pamatforma vispirms tiek uzšūta no pītām lentēm, pēc tam pārlocīta uz pusēm. Sānos tiek iešūta plata lente, kas piešķir somai apjomu. Virspusē tiek piešūti no zāles pīti vai no vilnas diegiem austi rokturi. Somās tiek izmantots rupjš pinums – „rogožka” (kr. val.: ро́гожка) no 8, 10, 20 vai 24 stiebriem. Pīne var būt „eglitēs” veidā no 7, 8 vai 18 stiebriem. Mēdz būt arī pīne „zobiņu” veidā (kr. val.: зубатка) no 4 stiebriem. Somu pamatforma tika sašūta sadurā vai ar pārlaidumu, retāk spirālveidā. Kolekcijā ir 2 somas, kas austas stellēs vai rāmī. Braslavas muzeja fondos tiek glabātas vietējo meistarību P. Koreņika, S. Pļasuna, M. Šlabunes somas.

Projekta ietvaros ir plānots papildināt kolekciju ar 3 salmu somām un 2 mēdru somām, kuras darinājusi meistare Svetlana Naumjonoka.

Meistare Svetlana (dz. 1967.) dzīvo Braslavā. Pēc Braslavas vidusskolas absolvēšanas ieguva fotogrāfes profesiju. Kopš 2005. gada nodarbojas ar salmu pīšanu. S. Naumjonokas somas šūtas spirālveidā, izmantojot zobiņveida pīni. Trim pirmajām somām meistare izmantoja balinātus rudzu salmus. Katra soma dekorēta ar uzliekamiem pītiem salmu dekora elementiem. Viena somas dekora salmi ir krāsoti anilīna krāsvielās [1]. Pieskaņojoties lapu dekora zaļajai krāsai, meistare somai izgatavojusi tādas pašas krāsa rokturi no mākslīgiem diegiem. Otrai somai rokturis noadīts ar adatām no dabīga līnu diega [2]. Trešajai somai ir tradicionāli pīti rokturi [3].

1

2

3

4

5

Divas somas uzpītas no meldriem [4–5]. Zobiņveida pīne piešūta ar pārlaidumu. Rokturi savīti no diegiem. Uzliekamais ķēdītes veida pīnes dekors, piešūts somai, veido dekoratīvu pušķi. Pēdējā soma dekorēta ar zobiņveida pīni [5].

FILCĒŠANA JEB VILNAS VELŠANA

Braslavas apkārtnes iedzīvotāji audzēja aitas, tādēļ viņu mājās allaž bija vilna, no kuras izgatavoja sadzīvē nepieciešamos priekšmetus. Visarhaiskākā tehnika auduma izgatavošanai no aitu vilnas dzijas ir velšana. Tās būtība ir manuāla, mehāniska iedarbība uz ķemmētu un uz līdzenas virsmas izklātu aitu vilnu. Karstā ūdenī samercētas, saspiestas un savītas vilnas šķiedras cieši sakļaujas savā starpā, veidojot neaustu audumu – filcu (tūbu). Filca gabalus mēdza palikt zem segliem, apšūt ar tiem sakas, kā arī no tiem izgatavoja galvassegas un apavus.

Galvassegu un velteņu kolekciju plānots veidot no Braslavas meistares Ellas Zinkevičas (dz. 1966.) darinātajiem izstrādājumiem. Meistare ikdienā nodarbojas ar Braslavas un tuvākās apkārtnes tradicionālo amatu un šim reģionam raksturīgu tautastērpu izpēti. 2000. gadā Ella apguva pie Braslavas meistara E. Mickeviča tradicionālo apavu velšanas tehnoloģiju.

VĪRIEŠU GALVASSEGAS

E. Zinkeviča nodarbojas ar vēsturisko tērpu galvassegu filcēšanu, ir demonstrējusi galvassegu filcēšanas tehnoloģiju dažādās meistarklasēs, praktikumos un nodarbībās Braslavas Tradicionālās kultūras muzejā. Izstādei viņa izveidoja vīriešu galvassegu kolekciju: 2 „magerkas” [1–2], vienu filcētu platmali (kr. val.: *лямцевый брыль*) [3], vienu astoņķīļu naģeni [4] un vienu ar adatu adītu cepuri [5].

1

2

3

4

5

„Magerku” var uzskatīt par visarhaiskāko cepures formu, kura ienāca Baltkrievijas teritorijā no Ungārijas. Kolekcijai tika darināta melnas krāsas „magerka” ar blīvi piegulošām malām. Šādas cepures rotāšanai parasti tika izmantotas brošas ar dārgakmeņiem un eksotisku putnu spalvas. Vietējo ciemu iedzīvotāji valkāja „magerkas” līdz 19. gs. beigām – 20. gs. sākumam. Tās filcēja no baltas vai pelēkas krāsas vilnas un ne ar ko nerotāja [2]. Filcēti „briļi” no tumšas aitu vilnas melnā [3] un brūnā krāsā bija izplatīti Rietumbaltkrievijas teritorijā, pie Lietuvas robežas. To atzīmē arī slavenais etnogrāfs N. Ļikiforovskis grāmatā „Vitebskas Baltkrievijas vienkāršās tautas dzīves apraksti 1895. gadā”. „Briļus” rotāja ar lentēm, kuras pina no zirgu krēpēm vai vilnas diegiem. Astoņķīļu naģenes nāca modē jau 19. gs. beigās, bet īpaši populāras tās kļuva 1920. gados [4]. Nosaukumu „astoņķīļu naģene” cepure ieguva no tās darināšanā izmantoto ķīļu skaita. Šādas naģenes šuva no vadmalas,

tās rotāja ar augšpusē piešūtu audumā apvilktu pogu. Baltkrievijas ziemeļu daļā bija izplatīta adīšana ar kaula vai koka adatu [5]. Šādā tehnikā adīja siltas zeķes, cepures un cimdus. Ar adatu adīta cepure darināta no pašvērptiem, bērza lapās krāsotiem dzeltenzaļas krāsas diegiem.

VELTEŅI

Aktīva velteņu darināšana Baltkrievijā aizsākās 19. gs. 2. pusē: sāka izgatavot (velt) velteņus, „vaļencus” jeb „katalkas” (kr. val.: *каталки*), kurus varēja atļauties pasūtīt bagāti zemnieki. 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā velteņu darināšana sāka izplatīties ne tikai laukos, bet arī pilsētā.

20. gs. Braslavas rajona Opsas ciemā dzirnavu ēkā darbojās cehs, kurā ķemmēja dziju un darināja velteņus. Līdztekus velteņiem no vilnas un pusvilnas auduma cehā izgatavoja melnu un brūnu krāsotu vadmalu. Ceha telpās strādāja 12 darbinieki, tajā atradās krāsns ar lielu katlu (ietilpa 30 – 40 spaiņi ūdens) un žāvētava. Cilvēku, kurš nodarbojās ar velteņu izgatavošanu dēvēja par „vēlēju” (kr. val.: *валенщик* vai *пимокат*). II Pasaules kara laikā un uzreiz pēc tā pa rajona sādžām staigāja bijušais karagūsteknis Aleksejs (dzimis Sibīrijā), kurš darināja velteņus un mācīja šo amatu interesentiem. Līdz ar viņu apvidū parādījās velteņu – „katalku” nosaukums. Tā dēvēja blīvus velteņus (to izgatavošanai bija nepieciešami 3 kg vilnas), kurus nēsāja ziemā Sibīrijā.

Izstādei E. Zinkeviča izgatavoja 5 velteņu pārus no vietējo aitu vilnas dažādās nokrāsās: baltā [2; 5], pelēkā [1], smilškrāsā [4] un brūnā [3].

1

2

3

4

5

Velteņi ir izgatavoti, izmantojot tradicionālās velšanas tehnoloģijas, kuras E. Zinkeviča apguva pie Braslavas meistara E. Mickeviča (1932–2015), kurš savukārt pārmantoja šo prasmi no saviem vecākiem: tēva Vladislava un mātes Teofālijas. Meistars ilgu laiku strādāja Opsas velteņu cehā. Aiziedams pensijā, E. Mickevičs turpināja nodarboties ar velteņu izgatavošanu mājas apstākļos un pārdeva tos Braslavas tirgū. Meistars strādāja mājās virtuvē. Vilnu izklāja uz liela galda un vēla ar rokām. Velšanas darba noslēguma process norisinājās pagalmā. Ja velteņi tika velti ziemā, tad meistars strādāja pirtī un žāvēja gatavos izstrādājumus uz krāsns.

E. Zinkeviča nodarbojas ar vilnas velšanu kopš 2000. gada, pārsvarā rudens un ziemas mēnešos, izmantojot šim nolūkam apkurināmo mājas piebūvi. Velšanas sagatave tiek novietota uz galda, kas izgatavots no plakana plastikāta dušas paliktnī ar atveri ūdens notecināšanai. No palīgierīcēm viņai ir dažādu izmēru koka liestes, vilņota alumīnija rīve un pemza filcējuma virsmas izlīdzināšanai.

Podniecība – saimniecisko un dekoratīvi lietišķo māla izstrādājumu izgatavošana – bija visvairāk izplatīta Braslavas rajonā. Podniecības vissenākās pazīmes (trauku fragmenti) Braslavas apkātnē tika fiksētas, pētot neolīta laikmeta (6. – 3. g. tūkst. p. m. ē.) vēstures pieminekļus. Dzelzs laikmeta pilskalnus un apmetnēs lielā skaitā uzieti trauku paraugi. Braslavas apkaimē bija izplatīta švīkātā keramika un Dņepras – Daugavas kultūra. Visi neolīta un dzelzs laikmeta trauki ir veidoti bez podnieka ripas – lipināti. Polockas kņazistes perioda (11. – 13. gs.) Braslavas, Maskoviču, Racjunku un Drisvjatu pilskalnus keramika ir izgatavota uz podnieka ripas. Uz daudziem podiem saskatāmi zīmogi ar krustiem, apliem vai saules staru veidā. Maskoviču podniecības izstrādājumi liecina par augsto meistarības līmeni. Viduslaiku keramikas izstrādājumu kolekcijas veidojās, pētot arheoloģiskos pieminekļus Drisvjatos, Ikazņā un Braslavā.

19. gs. – 20. gs. sākumā podnieki strādāja Drujā, Slobodkā, Vidzos, Murmiškos, Poļesjē, Bogdanovā, Starikos un Dvoriščē. Savus izstrādājumus amatnieki pārdeva gadatirgos Opsā, Vidzos un Drisvjatos.

Ir saglabājušās ziņas par podnieku Berberoviču no Bikovsku sādžas. Viņš izgatavoja podus, bļodas, krūkas, dekorēšanai izmantoja glazūru un dekoratīvas svītras. Tāpat strādāja arī podnieki Aleksandrs Jarockis, Ādams Kiseļs un Kuļikovsku dinastija. Pēckara gados Braslavas apkaimē strādāja slavena meistare Ņina Kuzminova (1923–1993), kura izgatavoja podus, krūkas (kr. val.: *жбанки*), sfēriskas formas traukus – „glākus” (kr. val.: *гляки*), bļodas, dziļus traukus ar platu kakla daļu – „makatrus” (kr. val.: *макатры*) un vāzes. Meistares darinātie trauki bija atpazīstami pēc biežām sienām un okerzaļas svina glazūras. Mālus meistare sarūpēja Braslavas apkaimē. Viņa strādāja ar podnieka ripu (ar kustīgu asi), darbinot ripu ar labo kāju. Gatavos podus apdedzināja mājās, slēgtā krāsnī, kurā ietilpa 40 – 50 izstrādājumi.

Māla izstrādājumu kolekcijas veidošanai tiks iepirkti vairāku meistarību darbi. Starp tiem arī Braslavas meistara Valērija Zinkeviča (dz. 1964.) veidoti trauki. 1990. gadā meistars absolvēja Vitebskas Pedagoģiskā institūta Mākslas un grafikas fakultāti un jau 1993. gadā sāka nodarboties ar podniecību. Jāatzīmē, ka meistars nodarbojas ar bezripas lipinātās keramikas rekonstrukciju un pēta tās vēsturi. Rekonstrukcijai izmanto keramikas trauku paraugus no Braslavas muzeju apvienības krājuma. Meistars strādā ar vietējiem māliem, izmantojot primitīvu podnieka ripu ar nekustīgu asi. Viņa darbi atrodas privātajās kolekcijās Polijā, Lietuvā, Vācijā, Igaunijā, Latvijā. Meistars pielieto keramikas dekorēšanas paņēmieni ar bērza tāsi. Šis veids ir plaši izplatīts Baltkrievijas ziemeļrietumu reģionos. Kopš sendienām šāda tehnoloģija tika izmantota iepilšušu podu labošanai un vesela izstrādājuma stiprināšanai. Pods tika apziests ar vasku un aptīts ar bērza tāsīm. Ir sastopami divi tāss tinuma paveidi: krustveida un aplveida. Ar bērza tāsīm aptītie podi tika izmantoti aukstu produktu uzglabāšanai.

1

2

3

Kolekcijas veidošanai plānots iepirkt piecus meistara izstrādājumus, kas darināti, izmantojot podnieku ripu, apdedzināti un aptīti ar bērza tāsīm. To vidū ir 2 „glāki” ar šauru kakliņu [2–3], paredzēti eļļas vai vīna uzglabāšanai. Bērza tās tinums piešķirt izstrādājumam papildus stiprību un kalpo kā dekoratīvs rotājums. 3 podiem ir platāks kakliņš [2] un olveida trauka forma. Šādus traukus izmantoja medus, ievārījuma un sālītu gurķu uzglabāšanai.

Podniece Larisa Dorofeičika (dz. 1967.) nodarbojas ar svilpaunieku un dekoratīvās keramikas veidošanu, gatavo izstrādājumu dekorēšanā izmantojot tradicionālus paņēmienus: vaskošanu, applaucēšanu, apdūmošanu. Podnieku prasmes meistare apguva pie savas vecmāmiņas Ņinas Kuzminovas un turpina viņas tradīcijas. Darbiem ir tradicionāla forma un biezas sienas.

Vaskošana ir viens no visvairāk izplatītākajiem gatavā podniecības izstrādājuma apstrādes veidiem, kad uz uzsildīta poda tiek uzziests vaska – augu eļļas klājums [5]. Pods tiek rūpīgi noslaucīts, lai ieberztu aizsargkārtu, līdz ar to tas kļūst stiprs un ūdens necaurlaidīgs. Tumšas krāsas piešķiršanai tiek izmantoti sodrēji [4].

4

5

Kolekcijā tiks iekļauti 2 keramikas trauku komplekti vīnam un pienam vai kvasam, kā arī apakšstasiņu komplekts. Vīna trauku komplekts – krūka ar šauru kakliņu („glāks”) un glāzītes – ir izgatavots, izmantojot podnieku ripu, apdedzināts un apstrādāts vaskošanas tehnikā, pievienojot sodrējus, kas piešķir tumšu krāsu [4]. Krūka, izstrādājuma stiprības palielināšanai, papildus ir dekorēta ar maisaudumu.

Otrs keramikas izstrādājumu komplekts paredzēts pienam vai kvasam. Tas sastāv no krūzes ar platu kakliņu un masīvu rokturi un glāzēm ar platu augšējo daļu [5]. Visi izstrādājumi ir vaskoti. Apakšstasiņu komplekts lipināts ar rokām, dekoram izmantojot augu nospiedumus un vaskošanu.

APGLEZNOTI SIENAS TEPIĶI

Apgleznajiem auduma sienas dekoratīviem tepikšiem – „maļavankām” (kr. val.: *маляванка*) Vitebskas Poozerjes apgabala tautas kultūrā piemīt izteiktas mākslas tradīcijas īpatnības, kas skaidrojams ar īpašu izgatavošanas veidu, kompozīcijas īpatnībām un augstu florālo formu stilizācijas līmeni. Izrakstītie tepiki ir tautas glezniecības veids, kurā vērojama pasaules idiliskās ainas poētika, ar tai raksturīgajām pasaules metaforām. „Maļavankas” zīmējuma malas parasti ierāmētas ar florālu ornamentu. Vitebskas apgabala rietumu daļā obligāts tepikšu ainavu elements ir ūdens stihijas attēlojums, ko var skaidrot ar lokālās dabas ainavas īpatnībām. Bez florāliem ornamentiem uz „maļavankām” parasti ir daudz kultūrvēsturisku pieminekļu attēlu. Sižets bieži vien aizgūts no klasiskiem glezniecības darbiem un tam ir vienkāršots arhetipisks raksturs.

„Maļavankas” gleznošanas tradīcija izveidojās 1920. gados un attīstījās līdz pat 1960. gadiem, kļūstot par lauku sētas interjera neatņemamu sastāvdaļu. Visplašāk pazīstams ir gleznotājs Jāzeps Drozdovičs. Viņa gleznotie tepiki tiek glabāti muzejos kā auduma apgleznošanas paraugi, kuriem ir kultūrvēsturiska vērtība. Braslavas rajona Borodeņiču, Aļbeņevcu, Aksjutovas, Karasino, Podrukšas un Apanasišku sādžās darbojās vietējie mākslinieki, kuri zīmēja „maļavankas” pēc kaimiņu un paziņu pasūtījuma.

Auduma gleznas jeb pie gultas pakarināmos sienas tepikus klasificēja pēc izmēriem: lielzmēra tepikus dēvēja par „divan” (kr. val.: *диван*), tepiki, kura izmērs bija puse no „divan” (pustepiki) – par „stolačku” (kr. val.: *столачка*), mazās tepiku ceturtdaļas dēvēja par „makatkām” (kr. val.: *макатка*). Apgleznajie tepiki rotāja mājas interjeru. Braslavā un apkaimē darbojās tādi pazīstami „maļavankas” meistari kā Antons Ridiko (Borodeņiči), Jeļena Staceviča (Aļbeņevci) un Juzefa Petrova (Braslava).

„Maļavankas” gleznošanas tradīciju atdzimšanas process aizsākās 1980. gadu otrajā pusē, rīkojot izstādes, konkursus, vācot kolekcijas, organizējot seminārus un praktikumus. Pasākumos piedalījās tradīciju glabātāji, kuri savas zināšanas nodeva jaunažiem māksliniekiem.

Braslavas apkaimē „maļavankas” mākslu pārzina meistare Alīna Vižikovska, kura dzimusi 1961. gadā Šarkovščinas rajona Metas sādžā. Viņa ir absolvējusi Minskas Arhitektūras un celtniecības tehnikumu. Kopš 1983. gada meistare dzīvo Braslavā.

Alīna kopš bērnības aizrāvās ar zīmēšanu. 2008. gadā mācījās kursos apgabala metodiskajā centrā, kuros arī apguva „maļavankas” gleznošanas tehniku. Tehnika, kurā strādā A. Vižikovska – speciāli izgatavotu spiedodziņu izmantošana auduma apdrukai – ir visai plaši izplatīta zīmētāju vidū. Spiedodziņi tika izgriezti no koka (ar linoleja uzliku) vai pat no kartupeļa. Pēc tam uz tiem tika iegrebtis stilizēts augu elements. Ar šo spiedodziņu palīdzību krāsa tika uzklāta audumam, un tika veidots zīmējums. Šim nolūkam lietoja eļļas krāsas, guašu sajauktu ar PVA līmi, vēlāk izmantoja akrila krāsu. Pateicoties spiedodziņu izmantošanai, zīmējums sanāca ornamentāls un veidoja izteiktas ritmiskas līnijas. Līdztekus minētajai teknikai bieži vien izmantoja „piezīmēšanu” – nospiedumu teknikā veidotā zīmējuma papildināšanu ar rokas gleznojumu. Tie varēja būt idilistiski sižeti, dzīvnieku un putnu attēli. Apgleznajai tika izmantots linu vai vilnas audums melnā vai dabīgā (nekrāsotā) pelēkā krāsā. „Stolačkas” tika zīmētas uz vaskadrānas.

1

2

3

A. Vižikovskas kolekcijā ir gan lielzmēra tepiķi, gan „makatkas”, kuras izmērs ir 40 x 60 cm, bet apgleznojuma kvalitātes ziņā tā nemaz neatpaliek no „maļavankas”. Kolekcijā ir „makatka” ar ziedu kompozīciju, kuru ierāmē ziedu vainags [3]. „Stoločka” ar pāvu attēlu, kurus ieskauj rožu vainags [2]. Tepiķis darināts spiedogtehniskā, papildinot to ar rokas veidotu gleznojumu. Tajā attēlota idilliska aina, kuras centrā redzami staltbrieži ziedu kompozīcijas ierāmējumā [1].

KLŪGU PĪŠANA

Pīšana no klūgām Braslavas apkaimē bija pazīstama kopš sendienām – seno mitekļu sienas bija pītas no kārkla klūgām un apzīestas ar māliem. Jebkurā lauku mājā varēja atrast pītu klūgu grozu. Pīšanas tehniku pārvaldīja gandrīz ikviens lauku iedzīvotājs. Bieži vien nepieciešamība nodarboties ar klūgu pīšanu pārtapa tradicionālajā rūpalā, kaut arī tam bija sezonāls raksturs.

Pēckara gados Braslavas apkārtnē ar klūgu pīšanu nodarbojās brāļi Konstantīns un Aleksejs Lukjanci, kuri pina utilitāras nozīmes priekšmetus no lazdāja un kārkliem. Konstantīns bērnībā iemācījās pīt grozus no klūgām, kad strādāja Petraškeviču ģimenē. 1936. gadā viņš apprecēja saimnieka māsas meitu un saņēma mantojumā saimniecību. 1963. gadā Konstantīns kopā ar brāli Alekseju tika nolīgts darbā rajona rūpniecības kombinātā. No darba brīvajā laikā Konstantīns izgatavoja pasūtījuma darbus – no kārklu klūgām pītas mēbeles. Viņa dēls Vladimirs un mazdēls Sergejs turpina klūgu pīšanas tradīcijas – pin mēbeles un grozus. Kolekcijā pārstāvēti krēsli, taburetes un grozi.

Vladimirs Lukjaņecs ir dzimis 1947. gadā, absolvējis Lauksaimniecības mehanizācijas institūtu. Pēc augstskolas beigšanas nodarbojās ar saimniecisko darbību, strādāja skolā darbmācības skolotāja amatā. Interese par pīšanu radās jau bērnībā, vērojot tēva darbu. Meistars apguva pīšanas tehniku un nodeva tālāk iemaņas saviem skolēniem. Paralēli jaunu pinumu darināšanai un aktīvai dalībai tautas daiļrades festivālos un izstādēs, meistars nodarbojās arī ar tēva pinumu rekonstrukciju. No 1995. gada V. Lukjaņecs piedalās Starptautiskajā mākslas festivālā „Slavjanskij bazar” Vitebskā. No 1996. gada ir Baltkrievijas Meistaru savienības biedrs. 2010. gadā ieguvis Goda meistara nosaukumu „Baltkrievijas tautas meistars”.

Meistaru dinastiju turpina dēls Sergejs, mazdēli Andrejs un Konstantīns. Andrejs ir apguvis pīšanu, vērojot vectēva un tēva darbu. Viņš iemācījās sarūpēt darbam nepieciešamo materiālu, to apstrādāt, izgatavot nelielus plauktiņus un grozus. Konstantīns mācījās amatu no vectēva. Viņš rīko meistarklases, kurās demonstrē savus pinumus. Topošajā kolekcijā tiks pārstāvēti Vladimira un Sergeja Lukjaņecu izstrādājumi no kārkla klūgām.

Jāatzīmē, ka pastāv vairāki pinumu veidi: vienkāršais, slāņu, slīpais, kvadrātveida, šaha, auklīņveida u. c. Pinumu darināšanā tiek izmantotas iepriekš apstrādātas klūgas, kuras ir novārtas verdošā ūdenī, nomizotas un ar asu nazi vai speciālu darbarīku sadalītas plānās lentēs. Pirms pīšanas materiālu ir jāizmērcē siltā ūdenī, lai tas būtu lokans. Grozu izgatavo, pinot pa apli un izmantojot šablonu. Mēbelēm tiek izmantotas nešķeltas klūgas.

Mēbeļu pīšana ir sarežģīts darbs, jo pinumā tiek izmantoti reti sastopami taisni, gari un šmaugani šķirnes kārklu dzinumi. Lukjaņecu kolekcijā ir pārstāvēts visai plašs pinumu sortiments: krēslī, galdi, šūpuļkrēslī, etažieres, plaukti, abažūri, grozi, malkas grozi, bērnu gultiņas, galdi, paplātes utt. Izstrādājumiem ir tradicionāla forma, tie ir ērti lietošanā.

SPIRĀLVEIDA PINUMI

Spirālveida pīšana ir viens no senākajiem pinumu veidiem. Kopš neolīta laikmeta šī tehnika ir pazīstama gandrīz visām Eiropas zemkopju tautām. Tā bija izplatīta arī Baltkrievijas teritorijā. Piemēram, Vitebskas apgabalā 20. gs. sākumā šī tehnika bija plaši sastopama Braslavas rajona sādžās, kur meistari ar tās palīdzību izgatavoja sadzīves priekšmetus: toverus pārtikas produktu un apģērbu uzglabāšanai, mēbeles, stropus, apavus, tepīkus un logu aizslietņus.

Daudzus gadsimtus zemnieku ikdienas dzīvē neaizstājamos salmu pinumus lietoja produktu un graudu uzglabāšanai, bet ar laiku tos sāka izkonkurēt mūsdienīgāki izstrādājumi. Spirālveida pīšanas tehnikā izgatavotajiem pinumiem bija dažāds izmērs un forma. Vislielākajos ietilpa desmitiem kilogramu graudu, turklāt tie bija higroskopiski. Stiprības ziņā senie izstrādājumi varētu sacensties ar jebkuru mūsdienīgo pinumu, tāpēc tos plaši pielietoja saimniecībā. Šādus traukus negrauca peles, tāpēc salmu sadzīves priekšmetu nenovērtējamās īpašības paildzināja to dzīvi zemnieku sētas vidē, proti, 1940. – 1950. gados daži zemnieki vēl joprojām paši izgatavoja pinumus.

Spirālveida pinuma pamatu veido salmu grīste, kura tiek pīta pa spirāli, ar katru nākamo rindu pieaudzējot groza malu. Tādā veidā ar katru pinuma kārtu tiek veidots trauka apjoms un augstums, turklāt pinumu var gan sašaurināt, gan paplašināt. Spirālveida pīšana tiek pielietota apaļu, cilindrisku vai lodveida priekšmetu (kuriem ir apaļa vai ovāla pamatne) izgatavošanā. Lielu priekšmetu pīšanai izmanto veselus salmu stiebrus, mazu – šķīrotus salmiņus bez posmiņiem. Vienmērīga biezuma grīstes iegūšanai pīšanas procesā var izmantot atbilstoša diametra metāla vai plastmasas konusveida caurulīti. Salmu grīstes pinuma kārtu savienošanai izmanto šķeltas klūgas, plānas skuju koku saknītes vai linu diegus.

Salmu grozu pīšanas prasmi Braslavas apkaimē pieprata P. Koreņiks (1906–1997) un M. Čerkass (1926–2018), kuri nodeva savas zināšanas E. Zinkevičai. Meistare atjaunoja spirālveida pīšanas tradīcijas gandrīz nemainīgā veidā un turpināja apmācīt citus meistarus.

Braslavas meistari veido tradicionālus un mūsdienīgus pinumus. Meistares Z. Koļcovas izstrādājumi izceļas ar izmēriem un ģeomerisko formu pareizību. Meistare V. Šikalova darbam izmanto dažādu nokrāsu un plastiskuma salmus un linu auklu, kas piešķir pinumam tekstiliju raksturu.

Pēc projekta kolekcija tiks papildināta ar Nikolaja Deņisova izgatavotajiem pinumiem. Meistars dzimis 1970. gadā Braslavas rajonā. Strādā par skolotāju Opsas skolā, vienlaikus vada pulciņu Braslavas Bērnu jaunrades centrā, pasniedzot papīra un salmu pīšanu. 2000. gadu sākumā meistars pats aizrāvās ar pīšanu no papīra, kura kļuva Braslavā ļoti populāra, tāpēc muzeja darbinieki piedāvāja Nikolajam iemēģināt roku tradicionālo spirālveida salmu pinumu veidošanā, kā rezultātā Nikolajs piedalījās senās tradicionālās pīšanas tehnikas rekonstrukcijā, izgatavojot vairākus šī veida pinumu paraugus. Kolekcijai meistars izgatavoja „kublu” [1], grozu ar vāku [3] un bērna šūpuli [2].

1

2

3

„Kubls” (kr. val.: *кубел*) – tvertne, kas atgādina vāzi ar vāku un ir paredzēta pārtikas produktu kā arī mantu uzglabāšanai. Izstrādājumiem atkarībā no to pielietojuma bija dažādi izmēri. Vislielākais „kubls” tika izmantots graudu glabāšanai vai kā lāde, kurā uzglabāja drēbes [1]. Šūpulis bija ovālas formas pinums, kas paredzēts bērna šūpošanai [2]. Visbiežāk tas tika piekarināts ar stīpu pie koka līkstes (lokans koks, kas piestiprināts pie griestu sijas), un tam bija ar kāju darbināms šūpošanas mehānisms. Grozs ar vāku – cilindriska tvertne, kurai vāks varēja būt piešūts pie groza ar linu diegiem, piestiprināts ar ādas gabaliņiem vai klūgu lentu. Tvertnes izmērs augstumā variējas no 23 līdz 75 cm, pamatnes diametrs – no 20 līdz 68 cm. Šādus izstrādājumus izmantoja olu uzglabāšanai: olas lika rindās, pārberot ar pelnu kārtu, kas ļāva ilgu laiku saglabāt tās svaigas [3].

KLŪGU MEZGLU PINUMI

Ir vairāki klūgu pīšanas pamatveidi. Viens no tiem – mezglu pinums. Šajā tehnikā darinātie pinumi, neraugoties uz to smalko izskatu, ir ļoti izturīgi.

Ja klūgu sašķeļ vairākās daļās un noēvelē, sanāk kārklu sloksne, kuru izmanto pinima raksta un smalku detaļu veidošanai. Sloksnes iegūšanai izvēlas garu, vienāda platuma zaru, kura diametrs ir 10 mm. Pirms šķelšanas materiālu izmērcē, bet ēvelē sausu. Darbam ir nepieciešams metāla vai ebonīta šķeltnis un ass nazis. Prasmīgi meistari no viena kārklu dzinuma iegūst vairākas sloksnītes.

Mezlu pīšanas tehnika 1970. gados bija plaši izplatīta Daugavpils rajona teritorijā. Atvērtā valsts robeža līdz 1990. gadu sākumam ar kaimiņos esošo Daugavpili veicināja šīs tehnikas izplatību pierobežas teritorijā. Braslavas apkaimē 1980. gados mezglu pinuma tehnikā strādāja meistars I. Dvoreckis no Ahremovcu ciema, kurš apguva šo pinuma veidu pie latviešu meistariem. Diemžēl meistars tālāk nevienam nenodeva savu prasmi, taču 1990. gados viņa darbi tika iepirkti muzeja kolekcijai.

Braslavas rajonā mezglu pinuma tehnikas izplatīšanā un attīstībā aktīvi piedalījās latviešu meistare V. Maliņa (Rīga, Latvija), kura mācījās pīt Daugavpils pilsētas studijā un strādāja šajā tehnikā kopš 1995. gada. Meistarei ir savi mācekļi Braslavā – Valērijs un Larisa Davidovi, Teresa Jeremejeva un Olga Buķis.

Valērijs Davidovs (dz. 1949.) dzīvo Braslavā. 2008. gadā viņš sāka apmeklēt meistarē V. Maliņas meistarklases, kuras tika rīkotas Tradicionālās kultūras muzejā. V. Davidovs mezglu tehnikā pin ne tikai utilitāras mājtsaimniecības lietas un sieviešu rotājumus, bet arī galvassegas, kuras ir ļoti populāras Braslavas reģiona viesu vidū. Saviem pinumiem meistars izmanto vasarnīcas zemes gabalā pašaudzētu klūgu šķirni, kā arī paša konstruētos darbarīkus. Katra mezglu tehnikā veidotā pinuma forma ir ļoti proporcionāla, un dabīgu klūgu nokrāsu kombinācijas izsīrādājuma dekorā ir ļoti harmoniskas. Muzeja kolekcijai tiks iegādāti 5 meistara veidoti pinumi: 2 grozi ar vāku, 2 šķīvji, 1 grozs.

1

2

3

4

5

Šķīvji [1, 2] – dekoratīvi apaļi pinumi. Viena šķīvja centrā ir ornaments zvaigznes formā. Abi pinumi nopīti no krāsainām sloksnēm, kuru nokrāsu variācijas panāktas, novārot klūgas atšķirīgu laika posmu – vienas tiek vāritas mazāk, citas ilgāk. Šķīvjiem ir liels izmērs, un tos var izmantot kā paplāti. Apaļi grozi ar vākiem [3–4] izgatavoti jauktā tehnikā. Abu pamatne darināta no finiera. Vienam groza vākam ir „ažūra” sloksnīšu ielaiduma josla. Grozs [5] ir izmēra ziņā neliels pinums, kas izgatavots no dažādu nokrāsu sloksnēm.

Tiek uzskatīts, ka cimdi parādījās 13. gs., taču visdrīzāk tas notika daudz agrāk, vienkārši tie bija izplatīti tikai zemnieku vidē. Cimdiem Baltkrievijā bija daudz nosaukumu: „vjazankas”, „pletjonkas”, „svjazni”, „rukavkas” (kr. val.: *вязанки, плетеньки, связни, рукавки*) – tos parasti adīja, bet veltos (filcētos) cimdus dēvēja par „katankām” un „vaļankām” (kr. val.: *катанки, валянки*). No kažokādām šuva tādus cimdus veidus kā „šubņicas”, „mohnatkas” un „mohnaškas” (kr. val.: *шубницы, мohnатки, мohnашки*). Pakāpeniski jēdzieni tika nodalīti: par dūraiņiem dēvēja no kažokādas vai auduma šūtus cimdus, savukārt par cimdiem – adītus izstrādājumus. Cimdus parasti iedalīja vīriešu (vienkārši, bez rotājumiem, ar parastu valnīti, lai būtu ērti tajos strādāt, un vienkārši „nomest” no rokas) un sieviešu cimdus (krāšņāki, mazāki izmērā, krāsaini un rakstaini).

Cimdu adīšanas tehnika ar adāmatatām ienāca no Skandināvijas, kur ierasti tā bija vīriešu nodarbe. Savukārt Baltkrievijā jau agrā bērnībā šo mākslu apguva sievietes, lai pagātu līdz kāzām pielocīt pūru.

Rakstainu vilnas izstrādājumu adīšana ir viena no nedaudzajām sieviešu nodarbēm, kas vēl joprojām ir diezgan izplatīta. Meistares ilgu gadu garumā saglabā savus oriģinālrakstus, ikviena kopš bērnības pārzin daudzas rakstu kompozīcijas, kuras variē katrā adīklī. Cimdu raksti ir tikpat nozīmīgi, kā citi ornamentu tautas mākslā. Stilizēti putni, ziedi, rombi, trīsstūri, „krustiņi”, svītrīņas, kuri veido sarežģītas kombinācijās, ir simboli un talismani, kurus no mātes pārmantoja meita.

Braslavas muzeju apvienības fondos glabājas Braslavas apkaimes talantīgo meistarų adītie cimdi. Pēc to skicēm meistare J. Petrova muzeja kolekcijai rekonstruēja vairākus izstrādājumus.

Jeļena Petrova (dz. 1957.) pēc tehnikumu absolvēšanas aprēcējās un pārcēlās uz Daugavpili, savukārt 1990. gados atgriezās vīra dzimtenē – Braslavas rajonā. Kopš 2014. gada Jeļena ir tautas daļamata meistare Braslavas rajona muzeju apvienības klubā „U ozerā”. Kā kluba biedre viņa aktīvi piedalās izstādēs, festivālos un kluba pasākumos, nodarbojas ar tamborēšanu un adīšanu. Rakstu adīšanas tehniku pārmantojusi no mātes.

Visi 10 pāri cimdu adīti no vilnas vai pusvilnas diegiem ar adāmadatām. 1 pārim izadītas 2 atveres lielajam pirkstam un rādītājpirkstam. Tādus cimdus nēsāja cilvēki, kuri nodarbojās ar makšķerēšanu ziemā. Dubultā adīšana padara cimdus blīvākus un tātad – siltākus un izturīgākus.

ŠŪŠANA NO AUDUMU GABALIŅIEM

Šūšana no auduma gabaliņiem ir tehnika, kurā izmanto krāsainu audumu, tā atgriezumus vai ģeometriskus adītus gabaliņus, kurus, savienojot vienā veselumā, iegūst tekstilizstrādājumu. Šāda tekstilizstrādājuma veidošana no pārpalikumu gabaliņiem, aplikācija no audumam, kvilts un stepēti izstrādājumi izsenis pastāvēja daudzām pasaules tautām. Mūsu vecvecmāmiņas šuva lietas, kuras bija nepieciešamas mājīguma un siltuma radīšanai mājās: segas, grīdas tepīkus, košus sienas tepīkus. Šūšana no audumu gabaliņiem kā māksla faktiski radās it visur, kur bija nepieciešams šūt apģērbus un piegriezt audumus. Daudzi paņēmieni, kas tiek pielietoti darbu veikšanas procesā, ir zināmi kopš seniem laikiem un tiek uzskatīti par tradicionāliem, klasiskiem, bāzes paņēmieniem: tā ir šūšana no dažādām strēmelītēm un ģeometriskiem ornamentiem.

Baltkrievijā šūšana no auduma pārpalikumiem parādījās 19. gs. beigās, kad izplatījās rūpnieciska audumu (pārsvarā katūna) ražošana. Sievietes saudzīgi saglabāja audumu atgriezumus, kas bija palikuši pēc apģērba piegriešanas, šuva no tiem deķus. Krāsainie lupatu deķi figurē daudzos senās zemnieku sadzīves aprakstos.

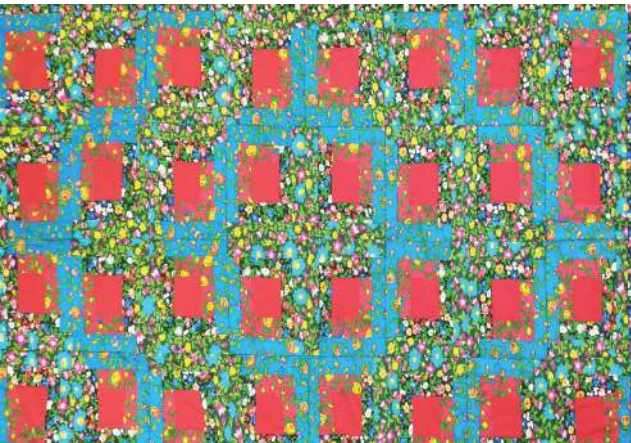
Braslavas rajona muzeju apvienības fondos glabājas diezgan daudz priekšmetu, kuri darināti auduma atgrieztu mozaikas kā arī aplikācijas tehnikā. Īpašu vietu šo izstrādājumu klāstā ieņem vecticībnieku lūgšanu paklājiņi – „područņiki” (kr. val.: *подручник*, no vārdu savienojuma „zem rokām”). Tie ir speciāli 30 – 40 cm lieli kvadrātveida spilventiņi, ar vienkāršu ornamentu. Tie ir paredzēti roku, lūgšanu grāmatu vai „ļestovkas” novietošanai zemās klanīšanās laikā, lai izvairītos no priekšmetu sasmērēšanas un/vai apgānīšanas. Parasti „područņikus” darina tradicionālajā audumu gabaliņu šūšanas tehnikā, izmantojot virspusei kokvilnas audumu, bet pildījumam vatelīna starpliku. Muzeja kolekcijā vienā no „područņikiem” kā starplika izmantota neapstrādāta lina šķiedra ar stiebrīņiem. Muzeja kolekcijā glabājas lūgšanu spilventiņi, kurus 1945. – 1946. gados darinājušas Jeļena Safonova (Martinišķu ciems) un Marfa Jefimova (Rafalovas ciems), kā arī vēlāk tapušie Ņinas Kotovas darinājumi. Audumu gabaliņu šūšanas tradīcijas Braslavas apkaimē turpināja Tamāra Undrule, Marija Dvorska un Olga Lisjonoka.

Šūšanas tehnika no audumu gabaliņiem attīstās divos virzienos, ko raksturo dažādas izpildījuma tehnoloģijas: lupatiņu mozaika jeb vienota deķa izgatavošana no audumu gabaliņiem bez virspusē redzamām šuvēm un aplikācija – kontrastainu lupatiņu uzšūšana uz auduma. Izstrādājumos, kas darināti tradicionālajā audumu gabaliņu šūšanas tehnikā, saglabājas abi tehnoloģiskie virzieni.

Šūšanas meistare Marija Dvorska dzimusi 1952. gadā Braslavā. Pēc skolas absolvēšanas strādājusi kā telegrāfiste, sekretāre mašīniste un grimmētāja Noriļskas drāmas teātrī. 1975. gadā atgriezies Braslavā. Ar šūšanu meistare aizrāvās jau bērnībā. Šūšanu no atgrieztumiem un leļļu izgatavošanu ir apguvusi gan patstāvīgi, gan papildinot zināšanas Braslavas Tradicionālās kultūras muzeja pulcīnā. Projektam meistare izgatavoja vienguļamo segu audumu gabaliņu šūšanas tehnikā [1].

Šūšanas meistare Olga Lisjonoka dzimusi 1967. gadā Šarkovščinas rajona Osīņņiku ciemā. Visas sievietes Olgas ģimenē nodarbojās ar rokdarbiem: māte adīja un izšuva, vecmāmiņa šuva un auda ar stellēm. Audumu gabaliņu šūšanas tehniku un tautisku lupatu leļļu darināšanas pamatus Olga apguva pie vecmāmiņas Antoņinas Ivanovnas. Pēc skolas pabeigšanas meistare absolvēja

Kirova vārdā nosaukto Vitebskas institūta Grafikas mākslas fakultāti un uzsāka darbu skolā, kur bija nepieciešamas iemaņas amatniecības jomā. Kopā ar audzēkņiem viņa nodarbojās ar pīšanu, keramiku, šūšanu no audumu gabaliņiem, leļļu izgatavošanu, veltot tam savu profesionālo darbību. O. Lisjonoku cieta meistares augsto sasniegumu dēļ, mācot bērniem dažādas rokdarbu tehnikas un par godalgotām vietām bērnu jaunrades konkursos. Muzeja kolekcijai meistare darinājusi lielu deķi no audumu gabaliņiem [2].

1

2

JOSTAS

Baltkrievu tradicionālajā kultūrā josta tiek uztverta kā utilitāras un rituālas nozīmes priekšmets, kuras simbolisms cieši saistīts ar senajiem reliģiski mitoloģiskiem priekšstatiem. Jostas izskats un pielietošanas paņēmieni bija dažādu sociālo grupu atšķirīgo pazīmju vizuāls apliecinājums. Proti, vispārzināms ir fakts, ka baltkrieviem jostas platums, garums, krāsa, ornamenti, materiāls un sasiešanas veids bija dzimuma un vecuma grupas pazīme. Jostas nēsāšana bija saistīta arī ar personas tikumisko veidolu – ja tērpam nebija jostas, tas vienmēr liecināja par vispārpieņemto uzvedības normu neievērošanu.

Jostas svarīgākā funkcija bija nodalīt un stiprināt robežu starp redzamo un neredzamo pasauli. Jostas nozīmīgums īpaši saskatāms ceremonijās, paražās un rituālos, kur tā iegūst jaunas, pārsvarā simboliskas funkcijas. Būtiska loma jostai ir ģimenes un kalendārajās ieražās. Josta bija neatņemams atribūts un obligāta dāvana dažādos kāzu rituāla posmos. Jostu dāvināšanas paraža kāzu laikā apliecināja līgavas ienākšanu un piederību līgavaiņa dzimtai, proti, līgava, pasniedzot dāvanā jostu, simboliski saistīja vedējus, brāļus, līgavaiņa draugus un citus radniekus ar radniecīgām saitēm.

Braslavas apkaimē bija izplatītas dažādās tehnikās darinātas jostas: austas celu tehnikā (kr. val.: *тканые на дощечках*), pītas ar rokām, adītas „uz dēlīša” (kr. val.: *вязаные на колодочке*), vītas un austas stellēs. Prevalējošā krāsu gamma bija: sarkanzaļas, zili zaļas, oranži brūnas un melni violetas. Sievietes pie tautastērpa biežāk nēsāja celotas, vīrieši – pītas, bet bērni – vītas jostas. Jostas rotāja ar pušķiem un bārkstīm.

Tradicionālo baltkrievu jostu rakstu motīvi ir visai vienkārši: iegarenas, slīpas svītras, rūtiņas, slīpi rombi un trijstūri. Krāsu risinājumā prevalē sarkana, violeta, bordo un zaļa krāsa. Dažādās aušanas tehnikās izgatavotām jostām ir vērojamas izteiktas atšķirības rakstu kompozīcijās.

Viens no izplatītiem jostu aušanas veidiem ir „aušana ar šķietiņu”. Šķietiņš ir rāmis ar koka vai metāla līstītēm, kuras iestrādātas rāmī ar noteiktu intervālu, ik pēc 2 – 5 mm. Katras līstītes vidū ir apaļa atvere. Lai izgatavotu jostas „ar šķietiņu”, nomēra diegus, kas ir mazliet garāki nekā topošā josta. Pusi diegu izver cauri līstīšu spraugām, otru pusi cauri līstīšu atverēm. Ceļot vai nolaižot ierīci, veidojas „rīkle”. Tajā laikā līstīšu atverēs ievērtie diegi samijās vietām ar diegiem, kuri izvilkti caur līstīšu spraugām.

Ielasīto rakstaino jostu aušanas process ir nedaudz sarežģītāks, jo vajag ne tikai pārvietot šķietiņu augšā – lejā, bet arī papildus ar rokām ielasīt jostas rakstu, pēc nepieciešamības pārvietojot diegu no augšējā slāņa uz apakšējo un otrādi.

Svarīgs mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis pītajās jostās ir pavedienu pinums. Pīto jostu rakstu ieguva ar dažādas krāsas diegu palīdzību. Jebkurā veidā darinātu gatavu jostu var izrotāt ar piesūtām bārkstīm (kr. val.: *махры*), pušķiem un pušķīšiem. Mēdz būt dažādi jostas galu rotājuma veidi.

Braslavas apkaimē ir saglabāties neliels tradicionālu jostu skaits. Muzeja kolekcijā glabājas vairāku meistarų darinātas jostas. Var minēt Teklas Vasiļevskas (dz. 1917, Delikatoru ciems), Feodosijas Kaškures (dz. 1906, Drujas ciems), Feodoras Zenčonokas (dz. 1926, Borunu ciems), Alīnas Čepuļonokas (Braslava) un citu meistarų darinājumus. Jostas pīšanas tradīciju mūsdienās turpina meistares Anžela Lukjaņeca, Antoņina Kovalika, Anna Ņikiforova, Ludmila Ruļeviča, Natālija Parahņeviča un viņu mācekļi.

Meistare Ludmila Ruļeviča dzimusi 1966. gadā Minskas apkaimē. Bērnībā viņa kopā ar ģimeni pārcēlās uz Braslavas rajonu, kur uzsāka skolas gaitas un absolvēja arodskolu, iegūstot konditora specialitāti. Lielu daļu dzīves meistare strādā Braslavas muzejā tradicionālo amatu ekspozīcijas uzrauga amatā. Muzeja pulciņos viņa apguva aušanu stellēs, celošanu, aušanu ar šķietiņiem un jostu pīšanu. Kolekcijai meistare izgatavoja 7 ar šķietiņiem austas jostas, izmantojot dažādu krāsu pusvilnas dziju un līnu diegus.

Ar tradicionālo jostu aušanu un pīšanu nodarbojas Natālija Parahņeviča, kura kolekcijai izgatavoja 3 pītas jostas audekla un sarža (tekstilpinuma veids no diagonālām paralēli izvietotām joslām) pinumā.

Vienmēr dvielis ir līdzās cilvēka mūža svarīgākajos brīžos: piedzimstot, kāzās, svētkos un izvadot pēdējā ceļā. Dvielis sasaista atsevišķa indivīda dzīvi ar viņa ģimeni un dzimtu. Etnosa pašnoteikšanās periodos, pieaugot nacionālajai pašapziņai, dvielis sāk pildīt zīmes, simbola, tradicionālās kultūras simbola lomu. Ornamentos, rakstu kompozīcijās, ritmos, krāsās izpaužas etniskā mentalitāte, katrai tautai piemītošā pasaules un skaistuma uztvere.

Braslavas apkaimes iedzīvotāju vidū bija izplatīti dvieļi, kas austi gan divās, gan ar lielāku nīšu skaitu, kā arī izmantojot raksta ielasīšanu. Muzeja dvieļu kolekcijā ir sastopami dažādās tehnikās izšūti dvieļi – spodršuvumā, krustdūrienā, „ar adatu uz priekšu”, ar dubulto šuvi u. c. Raksti izšūti ar sarkanu diegu un tiem ir florāls un ģeometrisks raksturs. Ornamenti ir sakārtoti ritmiskās joslās vai svītrās, kas visbiežāk novērojams laulību rituāla dvieļiem vai dvieļiem, kurus izmantoja svētbiļžu rotāšanai.

Izšūšana krustdūrienā un spodršuvumā tiek uzskatīta par vēlāka laika parādību tautas kultūrā, kura ienāca ar rakstu drukātiem paraugiem vai ar pēckara sieviešu žurnālu pielikumiem un shēmām. Bieži vien šādi tika izšūti jau iepriekš vairākās nītīs uzaustie tradicionālie dvieļi. Dvieļiem izmantoja balinātu vai pelēku 40 – 45 cm platu un 250 – 290 cm garu līnu audeklu, kuru izšuva ar sarkanu, zilu vai melnu kokvilnas diegu. Divpusējas izšūtas kompozīcijas aizņēma līdz pat 100 cm platu dvieļa gala joslu. Dažkārt uz dvieļiem ir sastopams izšuvums monogrammas veidā ar saimnieces iniciāļiem. Dvieļu gali tika rotāti ar tamborētām dekoratīvām mežģīnēm. Mežģīņu mala varēja būt līdzena, robaina vai pusrozetes formā.

Plašu utilitāro tekstiliju kolekciju Braslavas rajona muzeju apvienības krājumā veido dvieļi, ko lietoja katoļu un pareizticīgo ģimenēs. Tie austi 4, 6, vai 8 nītīs, izmantojot balinātu un nebalinātu līnu diegu. Tādi dvieļi pieder pie „Viļņas tipa” (kr. val.: *Виленского типа*) dvieļiem un ir sastopami ne tikai Braslavas reģionā, bet arī Grodņas apgabala robežās, kaimiņu teritorijās Lietuvā un Latgales teritorijā Latvijā. Šiem dvieļiem mēdz būt dažādi ģeometriski ornamentu, kurus vietējās rokdarbnieces dēvē par „kausiņiem”, „zvaniņiem”, „zirniņiem”, „aplīšiem”, „lodziņiem” (baltkr. val.: *у шкляначкі, званочки, гурочки, кругі, акенцы*) u. c. Anna Suproviča ir viena no talantīgākajām Daubļu ciema meistarēm. Braslavas muzejā ir daudz viņas austu izstrādājumu, tai skaitā arī dvieļi īpašā aušanas tehnika (baltkr. val.: *дымки*).

Vietējo vecticībnieku vidū bija populāri dvieļi, kuri darināti jauktā tehnikā 2 nītīs. To pamatdaļa noausta no līnu un kokvilnas diegiem, bet ornamenti ielasīti no krāsainiem diegiem (kr. val.: *выборное ткачество*), kas ļauj vienā līnijā apvienot dažādu izmēru un krāsu rakstus. Raksti ir sakārtoti joslu kompozīcijās (no 3 līdz 11), kuras veidot lielāki un mazāki elementi: rombi, rozetes, „krusti”, „zvaigznes”, kā arī florāli un antropomorfi elementi.

1990. gados dvieļu aušanas amatu apguva un aušanas tradīciju turpināja meistare Antoņina Kovalika. Šīs iemaņas viņa nodeva daudziem aušanas pulciņa dalībniekiem, tai skaitā Anželai Lukjaņecai un Annai Ņikiforovai. Arī šo audēju izstrādājumi tiek uzglabāti muzeju apvienības krājumā.

Mūsdienās aušanas un dvieļu izšūšanas tradīciju Braslavas reģionā turpina tautas daļamata meistarību kluba „U ožera” vadītāja Natālija Parahņeviča. Viņa nodarbojas ar tradicionālo dvieļu rekonstrukciju, atdarināšanu un autordarbu radīšanu. Viņas kolekcijā ir austi un ar tautiskiem izšuvumiem rotāti dvieļi.

Kolekcijai meistare izgatavoja 5 dvieļus. Tika izmantots gatavs 45 cm plats etnogrāfisks audekls no muzeja krājuma [1–2], kuru 19. gs. vidū mājas stellēs no nebalinātiem līniem 2 nīšu tehnikā audusi nezināma Braslavas audēja. Meistare izrotāja dvieļi no abām pusēm ar platu izšūtu

ornamentu joslu krustdūriena tehnikā, izmantojot sarkanus, bordo un melnus kokvilnas mulinē diegus. Dvieļa galu apdarē izmantotas mežģīnes, kuras tamborētas pēc tradicionāliem paraugiem.

Vēl 2 dvieļus meistare noaudusi stellēs 2 nītīs, izmantojot kokvilnas diegus [3–4]. Audekla platums – ap 40 cm. Abās pusēs ir baltkrievu ornamenta izšuvums ar pārstaipiem (kr. val.: протягом) un krustdūrienā ar sarkanas krāsas mulinē diegiem. Dvieļu gali rotāti ar tradicionālām tamborētām mežģīnēm.

1 dvieļis noausts stellēs 4 nītīs ar sarža pinumu „eglīte” un ornamentēts ar austu ielasītu rakstu [5]. Aušanai izmantoti kokvilnas un linu diegi baltā krāsā un dažādos sarkanos toņos. Gali izrotāti ar tradicionālām tamborētām mežģīnēm.

1

2

3

4

5

THE PRESENT

Creation of museum collections dedicated to traditional crafts

SUMMARY

This chapter has been prepared using the materials of 3 museums: Naujene Local History Museum, Braslav Museum of Traditional Culture and Museum of Traditional Manual Weaving of Poozerye. The articles offer a brief insight into the collections created by museums, as well as, describe the collections purchased within the project's framework and give brief information about the creators of the exhibits.

CREATION OF COLLECTIONS IN NAUJENE LOCAL HISTORY MUSEUM

In daily work, the staff of the Naujene Local History Museum strives to create collections appropriate to the museum's mission, ensuring their accessibility to the public and preservation for the next generations. In the ethnographic expedition, the participants' attention was attracted by several groups of objects, among them were gloves and socks made by Valentīna Kurtiša, with pattern compositions characteristic of Daugavpils district. 20 pairs of gloves and 20 pairs of socks were purchased.

To create the belt collection, 10 belts were made with combinations of patterns characteristic of Naujene Parish and Daugavpils region, which are recorded in the samples of the Latgale museums collections and the Ethnographic Materials Repository of the Institute of Latvian History of the University of Latvia. The belts were made by weaver Dace Teivāne.

Woven blankets are a versatile and colorful product in terms of making and decorating textiles. The collection has been supplemented with five items: two have been made by unknown authors, but three blankets have been woven by the participants of the Folk Applied Art Studio "Dubna", using the blanket weaving techniques widespread in Daugavpils district.

In Latgale, one of the brightest features of traditional culture included in the Latvian cultural canon is formed by pottery, which is characterized by two development lines – practical and decorative. The collection of 20 household utensils represents practical pottery which has been developed in Latgale for several thousand years. The author of the items is Valdis Pauliņš.

Wickerwork is a unique and interesting household item that was found in every farmstead. The wicker collection has been supplemented by 20 current and decorative items made by master weaver Maija Kivleniece.

CREATION OF COLLECTIONS IN MUSEUM OF TRADITIONAL MANUAL WEAVING OF POOZERYE

The staff of the Museum of Traditional Manual Weaving of Poozerye is carrying out purposeful work to revive and preserve national traditions, including such crafts as weaving, patchwork, textiles, straw weaving, pottery and others. Museum researchers have created a collection that will be available to the entire local community, at the same time preserving the heritage for future generations.

The collection was replenished with traditional men's and women's clothing of Belarusians. At the turn of the 19th and 20th centuries on the territory of Poozerye simultaneously existed different complexes of women's clothing: older women wore "snovanki" with basting, women wore skirts and "andaraks" with a headscarf, and girls – "sayans" with headbands. At the end of the 19th and beginning of the 20th century, the sayans "on a fork" were an example of traditional folk clothing of the Poozerye region, they were worn without an apron, and later passed into the women's wardrobe. Sayan was worn over a shirt. The skirt was cut out of 4 shelves of homespun fabric, assembled into a fold. Headdresses were worn depending on the age and marital status of the woman. The collection includes caps decorated with beads and patterns using the "printed" technique.

Men's and women's clothing differed only in size and decoration. Shirts were worn by both women and men. In the Vitebsk region, linen summer men's clothing – "nosov" – was widespread. A copy of "nosov" was reconstructed based on materials from the Vitebsk Museum of Local Lore.

Until the end of the 19th century, everyday shoes were leather "postols" worn by wealthy peasants and townspeople. Winter boots were felt boots, which were made from sheep wool by master–chapoval. The collection has received three pairs of "postols" and three pairs of felt boots ("valenki").

13 belts were made for the collection. The items are made in different textile techniques. Ornamental motives of woven belts are stripes, crosses, rhombuses, triangles, combs, zigzags. A unique artifact is a belt with straw inserts. The patterns of woven belts are made with colored threads on a linen base. Reconstruction of belts from the museum collection of the pre-war collection of the Vitebsk Regional Museum of Local Lore is notable for its diversity, rich colors, expressive lines and motives.

The historical experience of many generations of people is embodied in folk toys. One of the most common types of the toys that acted as mascots were toys – images (for example, birds and horses). The museum collection received traditional wooden rocking horses and clay toys – whistles.

COLLECTION CREATION IN BRASLAVA MUSEUM OF TRADITIONAL CULTURE

The main goal of the Museum of Traditional Culture is to research, study and advertise traditional crafts that existed in the territory of the Braslav region.

The advertisement of handicrafts takes place through master-classes, craft workshops, quests, fairs, acquaintance with the museum's exposition, as well as through exhibition activities. Museum funds are replenished with museum items brought from expeditions and modern works of masters. Within the framework of the project, items will be purchased to replenish such collections as "Clothes", "Ceramics", "Fabrics", "Furniture" and "Life".

The collection of furniture will be replenished with products by the masters Vladimir and Sergey Lukyantsev, who continue the craft dynasty of the Lukyantsev family. Several sets of furniture will be purchased for the funds.

The collection of fabrics includes five woven and embroidered towels by Natalia Parakhnevich, as well as patchwork quilts by Maria Dvorskaya and Olga Lysenok.

The mittens knitted according to the samples collected in the territory of the Braslav region were made by the craftswoman Elena Petrova and entered the collection of clothes. It also includes wool hats and felt boots by Eleanor Zinkevich, as well as traditional wicker and woven belts by masters Lyudmila Rulevich and Natalia Parakhnevich, straw hats of Maria Shlabun.

The household section includes straw containers made in the spiral weaving technique by master Nikolai Denisov, round decorative baskets with lids made in the knot weaving technique by master Valery Davydov, and Svetlana Naumyonok's bags woven from straw and grass.

The collection of ceramics has been replenished with traditional birch bark pots by master Valery Zinkevich and a set of modern dishes using traditional technologies of "smoke" and "milk firing" by master Larisa Dorofeychik. All products show a rich palette of technologies and materials used by modern craftsmen and also demonstrate the continuation of the craft traditions of the Braslav region.

These items will be included in the main museum fund and they are supposed to be demonstrated at museum exhibitions not only in Braslav, but also in museums of the Vitebsk region.

NĀKOTNE

SENO AMATA PRASMJU NODOŠANA
NĀKAMAJĀM PAAUDZĒM AR MUZEJPEDAGOĢISKO
PROGRAMMU STARPNIECĪBU

Muzejpedagoģiskās programmas „Tradicionālās amatu prasmes Latgales zemnieka sētā” pilotnodarbības dalībnieki – Lāču pamatskolas skolēni. Naujene, 04.11.2020

MUZEJPEDAGOĢISKĀ PROGRAMMA „TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES LATGALES ZEMNIEKA SĒTĀ”

Muzejpedagoģiskā programma izstrādāta projekta ENI-LLB-1-216 „Seno amatu jaunā dzīve” aktivitātes 3.4. „Muzeja izglītojošo programmu izstrāde” ietvaros. Programmas saturs balstīts 2 izstādēs – „Podniecības tradīcijas Daugavpils novadā” un „Rokdarbu tradīcijas Daugavas ielejas teritorijā”. Programmas nodarbībām pirmskolas un sākumskolas skolēniem tika izstrādāta darba burtnīca, kura tiešsaistē ir pieejama muzeja mājas lapā www.naujenesmuzejs.lv.

MUZEJPEDAGOĢISKĀS PROGRAMMAS MĒRĶI

1. Izmantojot autentiskus priekšmetus un muzeja specifisko vidi, kura satur informāciju par vēstures un kultūras procesiem, sekmēt seno amata prasmju apzināšanu, iepazīšanu, pārmantošanu un nodošanu nākamajām paaudzēm.
2. Ar muzeja starpniecību sekmēt Daugavpils novada kultūras vērtību iepazīšanu un apgūšanu.
3. Izmantojot vakarēšanas tradīciju kā iesaistošās aktivitātes formu, ļaut muzeja apmeklētājam klātienē piedzīvot vakarēšanas norisi lauku sētā, gūstot emocionālu, estētisku pieredzi un vienlaikus pārmantojot kādu no senām prasmēm.

GALVENIE UZDEVUMI

1. Izmantojot autentiskus muzeja priekšmetus un inscenētu vidi, radīt apstākļus, lai apmeklētāji ar vakarēšanas tradīcijas starpniecību varētu pārmantot kādu no amatu prasmēm.
2. Piedāvāt saturiski piepildītu un emocionālu stāstu par vakarēšanu kā vienu no nozīmīgākajiem amata prasmju pārmantošanas pasākumiem Latgales zemnieka sētā, ņemot vērā auditorijas vecumu posma un zināšanu līmeņu atšķirības.
3. Iepazīstināt programmas dalībniekus ar dažādiem vīriešu un sieviešu darbiem zemnieka sētā – aušanu, adīšanu, izšūšanu, klūgu pīšanu, kokapstrādi, podniecību un citiem.
4. Iepazīstināt ar Augšdaugavas un Poozerjes teritoriju rokdarbu kopējām un atšķirīgām iezīmēm, izmantojot projekta ietvaros izveidotās izstādes.
5. Ieskiņēt latgaliešu valodas īpatnības ar izstādē „Rokdarbu tradīcijas Daugavas ielejas teritorijā” izvietoto etnogrāfisko priekšmetu starpniecību, rosinot dalībniekus atrast priekšmetu nosaukumus latgaliski.
6. Radīt iespēju programmas dalībniekam daudzveidīgi un radoši izpausties, veidojot savu izstādes daļu, darbojoties ar mālu, darinot tradicionālos sētas rotājumus – puzurus – un prezentējot sava darba rezultātu.
7. Sniegt iespēju apmeklētājiem būt saturiski bagātā etnogrāfiskā vidē, kuru iepazīst ar muzejpedagoga stāsta starpniecību.
8. Balstīt programmu pozitīvās sajūtās un kolektīvā piedzīvojumā, attīstot kopā būšanas, „lielas

saimes" konceptu caur autentisku vakarēšanas gaisotni (deg svece, tiek radīta smarža, izkūpinot kadiķa zaru, tiek notumšota telpa) un Lielā saimes galda inscenējumu.

9. Izmantojot muzeja izstādes „Podniecības tradīcijas Daugavpils novadā” eksponātus, iepazīstināt ar vienu no Latvijas kultūras kanonā iekļautām pamatvērtībām – Latgales keramiku un tās īpatnībām.

10. Iepazīstināt programmas dalībniekus ar lokālo etnogrāfisko folkloras mantojumu.

11. Nodrošināt iespēju veidot ciešas asociācijas ar redzētajiem eksponātiem un dzirdētajiem stāstiem, kā arī izkopt apmeklētāju komunikācijas un refleksijas prasmes.

Mērķauditorija: pirmskolas izglītības iestāžu audzēkņi, sākumskolas, pamatskolas un vidusskolas skolēni, ģimenes ar bērniem, seniori, jaunieši, darba un vaļasprieku kolektīvi, jebkurš interesents. Nodarbībai jāparedz 60 – 100 minūtes.

NODARBĪBAS SCENĀRIJS UN ĪSS APRAKSTS

1. IEVADS. Muzejpedagogs (turpmāk tekstā – MP) iepazīstas ar dalībniekiem un iepazīstina grupu ar nodarbības plānu, sniedz īsu informāciju par nodarbības norisi.

2. GALVENĀ DAĻA. Teorētiskā apmācība cieši saistīta ar praktisko iemaņu veidošanu.

2.1. Nodarbības sākumā dalībnieki tiek aicināti uz izstādi „Rokdarbu tradīcijas Daugavas ielejas teritorijā”. MP, izmantojot prezentāciju, iepazīstina ar rokdarbu tradīcijām un to izplatītākajiem veidiem Daugavpils novadā un stāsta par rokdarbu tapšanu vakarēšanas laikā.

2.2. Dalībnieki tiek sadalīti pāros. Katram pārim jāatrod 2 lietas, kuru nosaukumi pierakstīti uz lapiņām. Piemēram: „ķerziņa” – grozs, „rušņiks” – dvielis, „koldra” – austa sega, „kulaiņi” – cimdi, „palavīks” – grīdas celiņš, „sukņa” – kleita, „brečka” – dvieļa mežģīne, „pologs” – palags, „snotiņa” – svārki, „spīgeļš” – spogulis, „kopka” – blūze, jaka, „zirkļis” – šķēres, „stuņdinīks” – pulkstenis. Uzdevuma izpildes laikā dalībnieki var brīvi pārvietoties pa izstāžu zāli, uzdodot jautājumus gan viens otram, gan MP. Aktivitātes noslēgumā visi pienāk pie MP un tiek noskaidrots, vai latgaliskie vārdi tika izprasti pareizi.

2.3. Nākamajai aktivitātei MP dalībniekus sadala 2 grupās. 1. grupa pamēģina kolektīvo rokdarbu – bārksu siešanu mezglošanas tehnikā, bet 2. grupa veido savu izstādi, saistītu ar senajām amatu prasmēm. Pēc aktivitātes grupas dodas uz etnogrāfijas ekspozīcijas ēku „vakarēt”.

2.4. Nodarbība „Vakarēšana”. Telpā izslēgta gaisma – pustumsa, deg svece, tiek izkūpināts kadiķa zars vai sveķains skals. Minētās aktivitātes „pārnes” senās vakarēšanas vidē – gaisma ir vāja kā no skala uguns, ir piedūmējums no krāsns vai skala un smarža – sveķu vai kadiķa, kas ir nākusi no skalu kūpināšanas. Jau ienākot nodarbības telpā, cilvēks izjūt vakarēšanas gaisotni. Telpā ir vairāki galdi, kuri, kopā salikti, veido 1 lielu saimes galdu. Apsēžoties pie galda, dalībnieki piedzīvo lielas saimes sajūtu. Katram priekšā ir māla pika (1. – 6. kl.), viss nepieciešamais puzuru izgatavošanai (7. – 12. kl.) vai apaļo lupatu tepīķišu tamborēšanai (pieaugušie). Var sākties vakarēšanas norises.

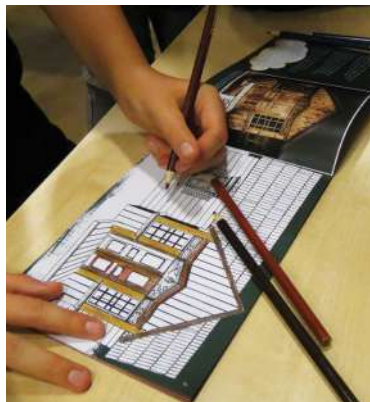
2.5. MP, akcentējot kontrastu starp pagātni un tagadni, ielēdz apgaismojumu un iepazīstina ar telpas perimetrā izvietoto izstādi „Podniecības tradīcijas Daugavpils novadā”.

2.6. Vakarēšanas parasti notika ziemas tumšajos vakaros, piedūmotās telpās, kad ir grūti saskatīt darāmo darbu. Tāpēc atkal tiek izslēgts apgaismojums, un iestājas gandrīz pilnīga tumsa. Tiek iedegtas sveces. MP dalībniekus iepazīstina ar stāstu par seno amata prasmju apgūšanu un vakarēšanas nozīmi. Tiek uzsvērts aspekts, ka prasmes sāka apgūt jau bērnībā. Kā piemērs tiek minēta podniecība, kuru bērni sāka apgūt, veidojot sev no māla dažādas rotaļlietas. No sākuma tās bija vienkāršas figūriņas, bet, prasmēm pilnveidojoties – svilpaunieki un citi sarežģītāki veidojumi.

Dalībniekiem tiek piedāvāts veidot dažādus māla izstrādājumus, atkarībā no dalībnieku vecuma (laimes pogas, figūriņas, lipinātos traukus), gadalaika (vasaras ziedi, rudens lapas vai augļi) vai gadskārtu ieražu svētkiem (Ziemassvētku rotājumi, Lieldienu dekoru utt.). Aktivitāte ir atbilstoša visām vecuma grupām. Vecākiem dalībniekiem (7. – 12. kl.) šī aktivitāte tiek aizstāta ar puzuru veidošanu, pieaugušajiem – ar lupatu tepikīšu tamborēšanu.

2.7. Kad māla veidojumi vai puzuri ir gatavi, notiek „pamošanās”. Tiek atkal ieslēgts apgaismojums. Pēc tumsas, pēc taktilās darbošanās iesākas noslēguma aktivitāte – „Pozitīvā baumošana”, kurā tiek sniegta atgriezeniskā saikne. MP dalībniekus sadala mazākās grupās (vēlams pa 5 cilvēki). 1 cilvēks ar savu izgatavoto māla trauciņu vai puzuri sēž ar muguru pret pārējiem grupas biedriem. Pārējie pusaplī ir sasēdušies aizmugurē. Tad katrs no aizmugurē sēdošajiem pasaka kaut ko labu par priekšā sēdētāja izveidoto māla trauciņu vai puzuri – „klačojas” ar pārējiem aizmugurē sēdošajiem jeb pozitīvi aprunā. Kad par priekšā sēdošo ir izteikušies visi aizmugurē sēdošie, priekšā sēdēt iet kāds cits un tā, kamēr tiek „apklačoti” un paslavēti visi.

3. NOBEIGUMA DAĻA. IZVĒRTĒŠANA. Nodarbības beigās MP aprunājas ar dalībniekiem par viņu iegūtajām atziņām, izmantojot metodi „Pabeidz teikumu”.

Muzejpedagoģiskās programmas „Tradicionālās amatu prasmes Latgales zemnieka sētā” norise Naujenes Novadpētniecības muzejā, 2020

Muzejpedagoģiskās programmas „Tradicionālās amatu prasmes Latgales zemnieka sētā” norise Naujenes Novadpētniecības muzejā, 2020

Muzejpedagoģiskās programmas „Tradicionālās amatu prasmes Latgales zemnieka sētā” norise Naujenes Novadpētniecības muzejā un Polockā (Baltkrievija), 2020

MUZEJPEDAGOĢISKĀ PROGRAMMA „POOZERJES REĢIONA TRADICIONĀLĀS KULTŪRAS UNIKALITĀTE”

Harmoniskas un radošas personības attīstību ir grūti iedomāties bez tautas lietišķās mākslas līdzdalības izglītojošā procesā, jo tā ir neatņemama kultūras sastāvdaļa. Viens no faktoriem, kas ietekmē bērna nacionālās pašapziņas veidošanos, ir iepazīšanās ar baltkrievu tautas kultūras tradīcijām un aktīva līdzdarbošanās tautas lietišķās mākslas jomā.

Tautas lietišķā māksla bagātina bērna radošo tieksmi pārveidot pasauli, attīsta bērnos nestandarta domāšanu, individualitāti, prasmi ieskatīties un vērot apkārtējo pasauli. Lietišķās mākslas priekšmetu radīšanas procesā bērnos nostiprinās formas un krāsu etalonu zināšanas, veidojas skaidrs priekšstats par šo mākslas veidu un tā nozīmi cilvēka dzīvē. Ar lietišķās mākslas starpniecību tiek bagātināta bērna dvēsele un „iepotēta” dzimtā novada mīlestība. Amatnieku darināti izstrādājumi atspoguļo nācijas tradīcijas, pasaules uzskatu un uztveri, kā arī tautas mākslas pieredzi. Tie ir vēsturiskās atmiņas glabātāji.

Strauji attīstoties jaunām tehnoloģijām sadzīves priekšmetu ražošanā, arvien mazāk cilvēku sāk nodarboties ar tautas lietišķās mākslas priekšmetu radīšanu, tautas amatniecības attīstības vēstures izpēti. Līdz ar to muzejpedagoģiskās programmas „Poozerjes reģiona tradicionālās kultūras unikalitāte” uzdevums ir radīt priekšstatu par tradicionālās baltkrievu amatniecības vērtību, nozīmi, skaistumu un tautas lietišķās mākslas izstrādājumu savdabīgumu un neatkārtojamību.

Programmas ietvaros plānots iepazīstināt jaunākā skolas vecuma bērnus ar dažādiem tautas amatniecības veidiem, iemācot radoši darboties un pašu rokām izgatavot lietišķās mākslas priekšmetus, kā arī iemācot vērtēt tautas mākslu gan kopumā, gan atsevišķus tās veidus un amatnieku izstrādājumus, vienlaikus pārdomājot programmas laikā redzēto un dzirdēto.

Astoņu stundu programma paredzēta vispārizglītojošo skolu 4. – 5. klašu skolēniem. Programma piedāvā sistemātisku, posmos sadalītu darbu ar bērniem, iekļaujot izglītības procesā kā neatņemamu procesa sastāvdaļu paplašinātu izglītojošo vidi: ārējo vidi (muzeji, dzimtās puses kultūrvietas un daba, Polockas pilsētas un citu Baltkrievijas Poozerjes apdzīvotu vietu ekonomika) un personīgā pieredzē balstītu pedagoģisko vidi (skola, ģimene).

Izglītojošā procesa galvenā organizācijas forma programmā ir muzejpedagoģiskās nodarbības, ekskursijas, meistarklases un radošās tikšanās.

Pievēršoties muzejpedagoģijas metodiskajam aspektam, gribas vērst uzmanību uz to, ka darbs ar bērniem paredz ne tikai izglītojošā darba rezultātā iegūtās informācijas kvalitāti un kvantitāti, bet arī bērnu pastāvīgu radošo aktivitāti. Estētiskais tautas lietišķās mākslas izziņas process bērnam muzejpedagoģisko nodarbību laikā ietver kā darba uztveri, tā arī praktisko darbību.

PROGRAMMAS MĒRĶIS: ar baltkrievu tautas vēsturisku, kultūras un mākslas vērtību starpniecību veidot harmonisku un radošu personību.

PROGRAMMAS UZDEVUMI

Attīstošie

1. Veicināt emocionāli kopveselas personības veidošanos un tradicionālās kultūras vērtību uztveres attīstību.
2. Veidot pētnieciskās, intelektuālās un darba prasmes.
3. Attīstīt kognitīvās intereses, iniciatīvu un zinātkāri.

Izglītojošie

1. Veicināt primāro zināšanu par Baltkrievijas Poozerjes teritorijas tradicionālās kultūras virzienu daudzveidību un specifiku apgūšanu un paplašināšanu.
2. Mācīt izmantot līniju, ritmu, siluetu, krāsu, proporcijas, formu, kompozīciju kā mākslinieciskās izteiksmes līdzekli lietišķās mākslas objekta veidošanā.
3. Paplašināt māksliniecisko redzesloku, gūstot pieredzi dažādās tradicionālās kultūras jomās.

Audzinošie

1. Veicināt interesi par Baltkrievijas vēsturi un dzimtās vietas tradicionālo kultūru.
2. Veicināt nacionālās identitātes veidošanos.
3. Ieaudzināt cieņu un saudzīgu attieksmi pret vēsturiskajām un kultūras vērtībām.

PROGRAMMAS AKTUALITĀTE

Bērna personības vispusīgas attīstības problēmas daudzšķautņainība skar kā izglītības un audzināšanas, tā arī bērna bagātās iekšējās pasaules un morāles veidošanās jautājumus. Interese par Baltkrievijas tradīcijām un vēsturi valstī nenoliedzami ir pieaugusi. Izmantojot integrētu pieeju morālās un estētiskās audzināšanas jomā, programma „Poozerjes reģiona tradicionālās kultūras unikalitāte” ir vērsta tieši uz tā apgabala raksturīgas tradicionālās kultūras iepazīšanu, izpēti un saglabāšanu, kurā dzīvo un mācās skolēni. Programmas piedāvātais apguves materiāls ir īpaši vērtīgs, jo uzmanība tiek pievērsta „Nacionālā Polockas vēstures un kultūras muzeja – rezervāta”, kā arī Zinātniskās pētniecības iestādes „Braslavas reģiona muzeju apvienība” muzeju kolekcijām un citām reģiona kultūras iestādēm un to uzkrātajām tautas lietišķās mākslas vērtībām. Praktiskās nodarbības jaunāko klašu skolēniem ļauj attīstīt tēlaino domāšanu, telpisko iztēli, mākslinieciski konstruktīvās spējas un gaumi.

PROGRAMMAS SPECIFIKA

Programma „Poozerjes reģiona tradicionālās kultūras unikalitāte” ir integrēta. Darbs ar izglītojamajiem ir balstīts muzejisku priekšmetu izpētē, izmantojot dažādas pētniecības metodes, kā arī zināšanās par dzimtās puses vēsturi. Programmai ir vērojama izteikta starpdisciplināra saikne ar baltkrievu valodas un literatūras priekšmetu. Programma arī paredz meistarklašu organizēšanu un pašrocīgi veidotu tautas lietišķās mākslas priekšmetu izstādes.

PROGRAMMAS ĪSTENOŠANAS GAITA

Nodarbību organizēšana muzeja telpā balstīsies uz muzejpedagoģisko metožu un paņēmieni izmantošanu. Darbs pēc programmas sniegs iespēju attīstīt bērnos patstāvīgas mācīšanās prasmes, spēju analizēt un aizstāvēt savu viedokli, strādāt komandā un pielietot iegūtās zināšanas praksē. Mācību procesā tiks izmantotas mūsdienīgas izglītojošā procesa komponentes, kuru vidū jāatzīmē:

- 1) veselībai saudzīgu tehnoloģiju izmantošana, uz personību orientēta un diferencēta izglītība (uzskates materiālu demonstrēšana ar amatnieku izstrādājumu prezentāciju – galvenās

tradicionālās amatniecības iepazīšanas metodes); 2) informācijas un komunikācijas tehnoloģiju pielietojums (mācību filmu un prezentāciju demonstrēšana, audio un video uzskates līdzekļu izmantošana, datoru izmantošana); 3) pētnieciskā darba veikšanas tehnoloģijas (projekta aktivitātes, kuru elementi paredz dažādus ciešus grupu savstarpējās sadarbības veidus un projekta kā muzejpedagoģiskā darba formas plašu izmantošanu); 4) praktiskā darba formas, kas ļauj apgūt tā vai cita mākslinieciskā galaprodukta izgatavošanas tehnoloģiju, māca orientēties izmantoto materiālu un paņēmieni klāstā.

IZGLĪTOJAMO PAMATKOMPETENČU VEIDOŠANAS MEHĀNISMI

Sociālā kompetence: dažāda līmeņa uzdevumu un dažādu vērtēšanas formu pielietošana, grupu darba organizēšanā, pašnovērtējums un savstarpējs darba un atbilžu novērtējums.

Komunikatīvā kompetence: daudzveidīga radoša darba veikšana, runas kultūras pilnveidošana, problēmsituāciju radīšana un risināšana klasē, diskusijas vadīšanas un sava viedokļa aizstāvēšanas spēju attīstīšana.

Izziņas procesa kompetence: tiek piedāvāti uzdevumi, kuru risināšanai nepieciešams pievērsties alternatīviem informācijas avotiem, jēgpilnas, pārdomātas informācijas vākšanas prasmju attīstība.

Pašattīstības un pašizglītības kompetence: kontrole pār izglītojamā attīstības dinamiku, izglītojamā pašizglītošanās aktivitātes stimulēšana.

Produktīvas radošās darbības kompetence: izglītojamā radošās darbības attīstīšana, izmantojot interaktīvas metodes un zinātniski pētniecisko darbību.

Izmantojamās metodes un paņēmieni: 1. uzskates (apkārtējās realitātes un meistara darba procesa novērojumi, izstāžu apmeklējums, muzeja priekšmeta funkciju demonstrēšana, saruna ar meistariem); 2. verbālās (priekšmetu, kas izgatavoti no dažādiem materiāliem, apraksts un salīdzinājums, sarunas, cēloņu un sekas attiecību noteikšana); 3. didaktiskās spēles („Kas ir manā somā?”, puzzle „Baltkrievu ornamenti” utt.).

PLĀNOTIE REZULTĀTI

Programmas „Poozeres reģiona tradicionālās kultūras unikalitāte” galvenajiem mācību rezultātiem jābūt:

- nostiprinātām sākotnējām zināšanām par dzimtās puses tautas lietišķo mākslu un amatniecības veidiem un to raksturīgajām iezīmēm;
- padziļinātas pamatzināšanas par tautas lietišķās mākslas un amatniecības veidiem, t. sk. par Poozeres reģiona kultūrvēsturisko specifiku;
- prasmes un iemaņas izgatavot izstrādājumus no dažādiem materiāliem un spēja tos patstāvīgi dekorēt;
- aktivitāšu plānošana un organizēšana;
- iegūto zināšanu un prasmju pielietošana praksē un ikdienas dzīvē.

PROGRAMMAS IZGLĪTOJOŠAIS UN METODISKAIS NODROŠINĀJUMS

Tehniskie mācību līdzekļi: dators, interaktīvā tāfele, ekrāns. **Aprīkojums un inventārs:** tautas lietišķās mākslas kolekcijas un amatnieku izstrādājumi demonstrēšanai un izpētei. **Materiāli nodarbībām** (audums, diegi, māls, krāsas, krāsains papīrs, kartons utt.). **Darbarīki roku darbam un vizuālai mākslai:** šķēres, veidošanas stēķi, dēļi, otas utt. **Izdāles materiāli, trafareti.**

KOMPETENČU PIEEJA MUZEJPEDAGOĢISKAJĀ PROGRAMMĀ „TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES LATGALES ZEMNIEKA SĒTĀ”

Muzejpedagoģijas jēdziens Eiropā ir pazīstams kopš pagājušā gadsimta sākuma, bet muzeju darba ikdienā to aktīvi sāka izmantot 20. gadsimta 70. – 80. gados, saprotot ar muzejpedagoģiju organizētu muzeja zinātniski – praktisko darbību, kas caur pedagoģisko procesu orientēta uz kultūras pieredzes nodošanu muzeja vides apstākļos.¹

Pēdējos gados muzejpedagoģija Latvijā ieguvusi lielu popularitāti. Savs nopelns šeit ir kultūrizglītības programmai „Latvijas skolas soma”, kā arī muzeju sociālās lomas pieaugumam sabiedrībā. Jāatzīmē, ka Naujenes Novadpētniecības muzejs iesaistās kultūrizglītības procesa nodrošināšanā, aktīvi darbojoties muzejpedagoģijas jomā kopš 2000. gada, kad tika izstrādāta pirmā muzejpedagoģiskā vides izglītības programma (autori S. Gavrilova, E. Kusiņa-Koļesņika).

Ir saprotams, ka 21. gadsimts pavēra muzejiem ne tikai jaunas iespējas, bet arī iezīmēja nopietnus izaicinājumus, kuri saistīti ar paradigmas maiņu izglītībā, pasaulē notiekošajiem globalizācijas procesiem, informācijas tehnoloģiju attīstību, vērtību daudzveidību un pārmaiņām sabiedrībā. Mūsdienās tiek uzsvērtas indivīda spēja reflektēt, izmantot savas meta kognitīvās prasmes, būt radošam, patstāvīgam savā domāšanā, kā arī kritiski izvērtēt savu rīcību un uzņemties par to atbildību.² Mūsdienu bērniem ir jāiemācās dzīvot kvalitatīvi jaunā, dinamiskā pasaulē, kas nepārtraukti mainās.

Notiekošās pārmaiņas ir radušas savu atspoguļojumu arī izglītības sistēmā Latvijā, ko iezīmē pāreja uz kompetenču pieeju izglītībā, saprotot ar kompetenci jeb lietpratību indivīda spēju kompleksi lietot zināšanas, prasmes un paust attieksmes, risinot problēmas mainīgās reālās dzīves situācijās.³ Atšķirībā no prasmes kompetence ir kompleksa – tā ietver gan zināšanas, gan prasmes, gan attieksmes. Kompetenci kā skolēna mācīšanās rezultātu nav iespējams sasniegt, kardināli nemainot pieeju mācīšanai un skolas darba organizācijai.⁴

Izmaiņas izglītības sistēmā būtiski skar arī muzejus, proti, lai sasniegtu mērķi – nodrošinātu katram skolēnam mūsdienīgas lietpratības izglītību, ir jāpārskata izstrādāto muzejpedagoģisko programmu saturs, jāpilnveido pieeju mācībām, mainot uzsvaru no gatavu zināšanu nodošanas uz mācīšanās vadīšanu, kur skolēni mācās iedziļinoties. Jaunais pamatzglītības un vispārējās vidējās izglītības standarts akcentē caurviju jeb transversālās prasmes, ar kurām jāsaprot problēmu

¹ Столяров, Б. (2004). Музейная педагогика. История, теория, практика. Москва: Высшая школа

² Catlaks, G. (2015). Kompetenču pieeja vispārējā izglītībā: mērķi un izaicinājumi. Sk. internetā (23.12.2020.) http://iespejutilts.lv/prezentacijas_2015/iespeju_Tilts_2015_Guntars_Catlaks.pdf

³ Oliņa, Z., Namsone, D., France, I. u. c. (2018). Mācīšanās lietpratībai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds Sk. internetā (23.12.2020.) https://www.siic.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/siic/Kolektiva_monografija/Macisanas_Lietpratibai.pdf

⁴ Turpat

risināšana un kritiskā domāšana, jaunrade, pašiniciatīva, uzņēmējspēja, digitālā un medijpratība, pašvadība, pašizziņa, mācīšanās mācīties, sadarbība un līdzdalība.⁵

Jāatzīmē, ka kompetenču pieejā balstīts muzejpedagoģisko programmu un nodarbību saturs Latvijas muzejos nav jauna parādība. Specifiskā, autentiskā muzeju vide, kā arī muzejpedagogu tieksme radīt no skolas mācību stundas satura un formas ziņā atšķirīgu nodarbību laika gaitā sekmēja kompetenču pieejas pamatelementu „iesakņošanos” muzeju darbā.

Kompetenču pieeja ir identificējama arī Naujenes Novadpētniecības muzeja izglītojošajā darbā. Jau vairāku gadu garumā izglītojošā darba mērķis ir harmoniskas, aktīvas un radošas personības sekmēšana, kura ar muzeja starpniecību iepazīst un apgūst kultūras un dabas mantojumu, lai tālāk to nodotu nākamajām paaudzēm. Muzejā tiek izmantotas daudzveidīgas izglītojošā darba formas – lekcijas, meistarklases, radošās darbnīcas, tematiskas izstādes, muzejpedagoģiskās nodarbības, tematiskas ekskursijas, spēles u. c. Veidojot nodarbības, tiek nodrošināts to starpdisciplinārais raksturs, pakārtojums skolu programmām un izglītības standartiem, izvairoties no šaurām, ļoti konkrētām „muzejiskām” tēmām, kā arī nodrošināta mūžizglītības iespēja. Nodarbībās tiek integrētas caurviju prasmes, piemēram, spēja rīkoties arvien jaunās un nepazīstamās kompleksās situācijās, kuras var modelēt specifiskajā muzejā vidē ar radošo darbnīcu starpniecību. Liels akcents tiek likts uz dalībnieku jaunradi un radošumu.

Naujenes Novadpētniecības muzejs atrodas nepārtrauktā pilnveidošanās un pārmaiņu procesā, reaģējot uz sabiedrības prasībām, lokālām un globālām pārmaiņām. 2019. gadā Daugavpils novada Kultūras pārvalde uzsāka projekta ENI-LLB-1-216 „Seno amatu jaunā dzīve” realizāciju, pateicoties tam, radās iespēja izstrādāt jaunu kompetenču pieejā balstītu muzejpedagoģisko programmu „Tradicionālās amatu prasmes Latgales zemnieka sētā”. Programmas nodarbības ir paredzētas gan skolēnu grupām, gan ģimenēm. Izstrādājot programmu, uzmanība tika pievērsta zemāk minētajiem aspektiem.

1. Lietpratībā balstīts saturs. Uzdevumi tika veidoti kompleksi, ar daudzveidīgu kontekstu. Tie saistīti ne tikai ar pagātnes izziņāšanu, bet arī ar iegūto zināšanu pārnesei reālajā dzīvē. Apgūstamais nodarbības saturs nav balstīts mehāniskā zināšanu iegaumēšanā vai vēstures faktu „iekalšanā”, bet akcents ir likts uz dažādām senām prasmēm un spēju tās pielāgot izmantošanai mūsdienu sabiedrībā un ikdienas dzīvē. Nodarbības gaitā skolēniem tiek piedāvāts projecēt personīgo pieredzi un esošās zināšanas un prasmes uz pagātnes situācijām, mēģinot izprast, kā cilvēki dzīvoja lauku sētā, kāda bija viņu ikdiena, kādus darbus viņi prata un kuras no senajām amatu prasmēm ir vēl aktuālas mūsdienās. Piedāvātajās nestandarta situācijās vajag izmantot esošās zināšanas un iemaņas.

2. Programma balstās uz aktīvu izziņas procesu muzejpedagoga vadībā, pašizpaušmi un jaunradi, nevis skolēna pasīvu mācīšanos un liela apjoma faktoloģiska (bieži vien arī lokāla) rakstura materiāla iegaumēšanu kā pašmērķi un pēc tam apgūtā materiāla „sausu” reproducēšanu. Muzejpedagogs šajā programmā tiek pozicionēts kā draugs, sarunas ievirzītājs, kurš, identificējot skolēna intereses, palīdz orientēties, nevis diktē. Ar muzejpedagoga sniegto ievirzi skolēnam vajag spēt patstāvīgi atrast vajadzīgo informāciju un to interpretēt. Jāatzīmē, ka nodarbība ir balstīta uz partnerības pedagoģijas principiem, proti programmas dalībnieki un muzejpedagogs atrodas līdzvērtīgas partnerības pozīcijās, kuras tiek saglabātas visā nodarbības gaitā, lai skolēns varētu attīstīt pašmācības prasmi.

⁵ Oļiņa, Z. (2019). Caurvijas – efektīvi rīki mācībās un dzīvē. Sk. internetā (23.12.2020.). <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/blogs/caurvijas-efektivi-riki-macibas-un-dzive>

3. Starpdisciplināra pieeja, proti, muzejpedagogs nodarbību balsta ne tikai muzeja piedāvātajā saturā, bet veido izteiktu saikni ar skolas mācību priekšmetiem: vēsturi, vizuālo mākslu, matemātiku, dizainu un tehnoloģijām, kā arī mazākā mērā ar citiem priekšmetiem, piemēram, mūziku un ģeogrāfiju. Programma ir viegli transformējama un papildināma, tāpēc nepieciešamības gadījumā tajā var aktualizēt saikni ar citiem mācību priekšmetiem, piemēram, runājot par vakarēšanas tradīciju, nodarbībā var iekļaut arī kādu senu aktīvu tautas rotaļu, tādējādi veidojot mērķtiecīgu saikni ar sporta nodarbību. Programmas satura mērķis ir sekmēt virzību no fragmentētām zināšanām konkrētā disciplīnā uz izpratnes veidošanu par lietām un parādībām kopsakarībās.

4. Programma balstās uz satura kvalitāti, nevis kvantitāti. Nodarbības gaita tiek virzīta tā, lai dalībnieks izprastu 20. gs. 1. puses lauku dzīves būtību, atšķirības un spētu programmas apguves laikā iegūtās prasmes pielietot mūsdienās, jaunu un mūsdienīgu objektu radīšanā.

5. Būtiska loma nodarbību laikā ir atvēlēta tās dalībnieku radošumam. Runājot par kompetenču pieeju, bieži vien tiek uzsvērts, ka galvenā atšķirība no tradicionālas pieejas izglītībā ir uzsvars, kas vairs netiek likts uz zināšanu nodošanu no iepriekšējās paaudzes nākamai.⁶ Tiek atzīmēts, ka šī tradicionālā pieeja vairs neatbilst mūsdienu mainīgajam tehnoloģiju un informācijas laikmetam, kurā nav iespējams zināt, kādas zināšanas būs nepieciešamas pat pēc pieciem vai desmit gadiem, kur nu vēl cilvēka mūža garumā.⁷ Tāpēc viens no muzejpedagoģiskās programmas izstrādes mērķiem ir akcentēt ilgtspējīgas zināšanas, kuras dalībnieks varēs radoši pielietot nākotnē, reaģējot uz mūsdienu sabiedrības aktualitātēm. Programmā tā ir dažāda veida radoša darbošanās ar mālu, zināšanas par otrās dzīves piešķiršanu savu mūžu nokalpojušām lietām utt.

6. Programma satur mūžizglītības komponenti, jo tā ir saistīta ne tikai ar kompetenču pieeju, bet arī ar ilgtspējīgas izglītības izaicinājumu, kurš ir iekļauts Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā un formulēts kā kvalitatīva un pieejama izglītība mūža garumā, akcentējot kvalitāti, pieejamību un saturu visos līmeņos un vecuma grupās – no pirmsskolas līdz pieaugušo izglītībai. Šajā sakarā gribas atzīmēt, ka muzeju devums un nozīme ilgtspējīgas attīstības jomā līdz galam nav novērtēts. Mūsdienās muzejpedagoģija piedāvā kvalitatīvi izstrādātas, jēgpilnas starpdisciplināras nodarbības, kuru galvenā vērtība ir tā, ka vairojas pieejamās ģimenēm. Arī projekta ietvaros izstrādātā programma paredz šādu iespēju: vienā no ekspozīcijām ir iekārtota radošo aktivitāšu vieta bērniem, kur var darboties gan vecāku/ģimenes, gan arī muzejpedagoga vadībā. Bērns var gūt pieredzi ne tikai darbojoties ar uzskates materiāliem, vērojot un pētot. Ir iespēja līdzvērtīgā sarunā ar ģimenes locekļiem iegūt citādāku, personiskāku pieredzi, kura ir saistīta ar tādu nozīmīgu kompetenču pieejas aspektu kā turpmāku pašvadītu mācīšanos personīgi nozīmīga mērķa sasniegšanā. Piemēram, ģimenei, apmeklējot muzeju, bērns no vecākiem ekspozīcijā uzzina, ka arī viņi vēl lietojuši kādus no eksponētajiem priekšmetiem. Ar sev tuvu cilvēku starpniecību bērns uzzina arī priekšmetu pielietojumu, un pakāpeniski rodas interese par to, kā dzīvojis ne tikai zemnieks Latgales sētā, bet arī viņa vecāki un vecvecāki. Pēkšņi radusies interese kalpo kā stimuls turpināt šo pētījumu mājās. Tādā veidā ģimenes muzeja apmeklējuma laikā tiek likts pamats mērķtiecīgam pašvadītam izziņas procesam arī ārpus tā. Turklāt ar muzeja starpniecību tiek radīts tāds kultūrizglītības modelis, kurā, dažāda vecuma paaudzēm mijiedarbojoties un apmainoties

⁶ Oliņa, Z., Namsone, D., France, I. u.c. (2018). Mācīšanās lietpratībai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Sk. internetā (23.12.2020.) https://www.siic.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/siic/Kolektiva_monografija/Macisanas_Lietpratibai.pdf

⁷ Āboltiņa, L. (2020). Daudzveidīgu lasīšanas stratēģiju apguve kā mācīšanās prasmju pamats. Sk. internetā (23.12.2020.) <https://core.ac.uk/download/pdf/328033746.pdf>

ar zināšanām, bez muzejpedagoga aktīvas klātbūtnes, tiek iegūta kvalitatīvi jauna pieredze. Muzeja izglītojošā darba mērķis ir veidot saites starp cilvēkiem – kā bērniem, tā pieaugušajiem un priekšmetiem.

Daži vizuāli stāsti – piemēri no Naujenes Novadpētniecības muzeja kompetenču pieejā balstīto muzejpedagoģisko programmu realizācijas prakses.

Stāsts par to, kā vecs pagājušā gadsimta logs var kļūt par audeklu gleznai un kā jebkura vecuma dalībnieki var savu zīmētprasmi pielietot jaunā, neierastā situācijā. Zīmēt prot visi, bet kā to darīt uz stikla un ar stikla apgleznošanai paredzētām krāsām? Kā piešķirt vecam, savu mūžu nokalpojušam logam otru dzīvi, pārvēršot to mākslas objektā?

Stāsts par to, cik svarīga ir mūžizglītība un radošums jeb kā dažāda vecuma dalībnieki var piešķirt otru dzīvi savu mūžu nokalpojušām lietām, radot modernus dizaina priekšmetus un praktiskas lietas. Senču zināšanas, piedzīvojot transformāciju, tiek pārnēstas mūsdienu vidē un pielāgotas reālajām: vēsturisks katls, nolietots apģērbs un jaunas prasmes kombinācija, kuras pamatā top lāpas Ligo svētkiem un jauni tekstildizaina objekti (lupatu tepiķīši). Gala rezultāts ir personīgi nozīmīgs katram.

Stāsts par to, kā specifiskā muzeja vide bez klasiskās skolas klašu sistēmas, iedarbojoties uz dažādām skolēna maņām, stimulē citādāku izziņas procesu, ļauj dalībniekiem justies brīvi un radoši. Muzejs un tā teritorija kļūst par daudzfunkcionālu un ātri transformējamu mācību telpu, kurā viegli var pāriet no tematiskas nodarbības uz eksperimentu vai radošu darbnīcu.

Stāsts par to, ka mācīšanās grupā un kopdarbs ir tikpat svarīgs kā pašvadīta mācīšanās. Praktiska darbība, izmantojot savas maņas personīgi nozīmīgās situācijās, veido pieredzes pamatu. Par šo pieredzi sarunājoties, meklējot sakarības, bērns pakāpeniski konstruē zināšanas, veido izpratni, lai varētu sākt izmantot abstraktus vārdus un simbolus savas pieredzes aprakstīšanai.

Pateicoties projekta ENI-LLB-1-216 „Seno amatu jaunā dzīve” ietvaros izstrādātajai muzejpedagoģiskajai programmai, Naujenes Novadpētniecības muzejs (kā kultūrizglītības iestāde) var ieņemt nozīmīgu lomu kompetenču pieejas ieviešanā un veicināšanā, jo izglītības paradigmas maiņa paredz ne tikai lielāku izglītības sistēmas saistību ar ekonomiskajiem un sabiedriskajiem procesiem, bet pakāpeniski maina arī skolotāju darba raksturu, kas sāk tuvināties muzejpedagoģijā praktizētajam. Tradicionālo pieeju mācīt priekšmetus savstarpēji nošķirti, ar uzsvaru uz teorētiskajām zināšanām, nomaina pragmatiskāka pieeja, kur būtisks ir zināšanu apguves konteksts, ko sekmīgi var nodrošināt muzejs.

THE FUTURE

Transferring the old craft skills to the next generations via museum educational programs

SUMMARY

INGA ČALENKO

Project ENI-LLB-1-216 Educational work expert (Latvia)

MUSEUM PEDAGOGICAL PROGRAM “TRADITIONAL CRAFT SKILLS AT THE LATGALE FARMERSTEAD”

The museum's educational program has been developed within the framework of the project ENI-LLB-1-216 “New life of old crafts” activity 3.4. “Creation of museum educational programs.” The program is based on two exhibitions – “Pottery traditions in Daugavpils region” and “Handicraft traditions in Daugava river valley territory” – in Naujene Local History museum.

The lessons are based on the use of the museum's specific environment, authentic objects in museum collections and museum premises with all necessary equipment for learning and transferring old crafts to the next generations. The program envisages experiencing the tradition of evening gatherings at the farmer's house through various activities in the museum exhibitions. The workbook of the program for participants is available on the museum's website www.naujenesmuzejs.lv, as well as in the museum.

The article displays the aims, tasks and achievable results of the program and provides a concise presentation of the program's content, mentioning the main activities of the museum pedagogical program and their duration. The article is supplemented with a photo of museum pedagogical lessons in Naujene Local History museum based on the developed program.

NADEŽDA DUDARJONOKA

Project ENI-LLB-1-216 Educational work expert (Belarus)

MUSEUM PEDAGOGICAL PROGRAM “THE UNIQUENESS OF TRADITIONAL CULTURE IN THE BELARUSIAN POOZERYE REGION”

One of the factors influencing the formation of a child's national self-awareness is the acquaintance with the cultural traditions of Belarus and practicing decorative and applied arts. The

program "The uniqueness of the traditional culture of the Belarusian Poozerye region" is intended to convey the value of traditional Belarusian crafts, the beauty and uniqueness of craftsmen and folk applied arts items.

The main form of organizing the educational process in the program is museum pedagogical lessons, excursions, master-classes, and creative meetings with craftsmen. The program is integrated. Work with the participants of the program is based on the study of the museum collections and separate particularly valuable exhibits with the use of participants' skills of research work, knowledge of the state and local history, as well as with knowledge of the Belarus language and literature. The article displays the aims, tasks and achievable results, topicality and specifics of the program, as well as the methodological support of the program.

EVITA KUSIŃA-KOŁESNIKA

Project ENI-LLB-1-216 manager

COMPETENCY-BASED EDUCATION IN MUSEUM PEDAGOGY. EXAMPLE OF MUSEUM PEDAGOGICAL PROGRAM "TRADITIONAL CRAFT SKILLS AT THE LATGALE FARMSTEAD"

In recent years, museum pedagogy has gained popularity in Latvia. Naujene Local History Museum has been involved in ensuring the cultural education process and actively working in this field since year 2000, when the first museum pedagogical "Environmental education program" was developed (authors S. Gavrilova, E. Kusiņa-Koļesņika).

Understandably, the 21st century not only opened up new opportunities for museums but also marked serious challenges related to education system paradigm change, globalization processes in the world, the development of information technology, as well as the diversity of values and changes in society.

Changes in the education system also have a significant impact on museums, namely, to achieve the goal of providing every student with contemporary proficiency education, it is necessary to review the content of museums pedagogical programs, improve the approach to learning, change the emphasis from transferring ready-made knowledge to learning management, and museums in their educational work must use new competency-based education approach.

The competency-based approach has been identifiable in the educational work of the Naujene Local History Museum. The article discusses various aspects of this approach, which have been taken into account when developing the museum pedagogical program "Traditional craft skills at the Latgale farmstead." Through visual examples, an insight into the competency-based approach museum pedagogical programs implementation practice in the Naujene Local History Museum is provided.

SATURS

PAGĀTNE

EKSPEDĪCIJA „ETNOGRĀFISKIE RAKSTI UN TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES DVINAS/DAUGAVAS IELEJAS TERITORIJĀ”	5
<i>I. Zeile</i>	
DAUGAVAS IELEJAS IEDZĪVOTĀJU NEMATERIĀLAIS MANTOJUMS	67
<i>I. Jātniece, D. Alužāne</i>	
DVINAS/DAUGAVAS IELEJAS IEDZĪVOTĀJU TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES	74
<i>N. Djomina</i>	
ETNOGRĀFISKĀS IZGLĪTOJOŠĀS NOMETNES „ETNOVASARA” POLOCKĀ UN BRASLAVĀ	107

TAGADNE

KOLEKCIJU VEIDOŠANA NAUJENES NOVADPĒTNIECĪBAS MUZEJĀ	113
KOLEKCIJU VEIDOŠANA POOZERJES TRADICIONĀLĀS AUŠANAS MUZEJĀ	114
KOLEKCIJU VEIDOŠANA BRASLAVAS TRADICIONĀLĀS KULTŪRAS MUZEJĀ	127
	142

NĀKOTNE

<i>I. Čalenko</i>	163
MUZEJPEDAGOĢISKĀ PROGRAMMA „TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES LATGALES ZEMNIEKA SĒTĀ”	164
<i>N. Dudarjonoka</i>	
MUZEJPEDAGOĢISKĀ PROGRAMMA „POOZERJES REĢIONA TRADICIONĀLĀS KULTŪRAS UNIKALITĀTE”	169
<i>E. Kušņina-Koļesņika</i>	
KOMPETENČU PIEEJA MUZEJPEDAGOĢISKAJĀ PROGRAMMĀ „TRADICIONĀLĀS AMATU PRASMES LATGALES ZEMNIEKA SĒTĀ”	172

VIETA PIEZĪMĒM

Šī grāmata ir tapusi ar Eiropas Savienības finansiālo atbalstu.
Par grāmatas saturu pilnībā ir atbildīga Daugavpils novada Kultūras pārvalde
un tas nekādā veidā nevar tikt izmantots, lai atspoguļotu Eiropas Savienības uzskatus.